

**МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКСПЕРТНО-
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР МВС УКРАЇНИ
ВИЩА ШКОЛА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У М. ВРОЦЛАВ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)
АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ НАУК «COLLEGIUM BALTICUM»
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)
ПОМОРСЬКА ВИЩА ШКОЛА У СТАРОГАРДІ ГДАНСЬКОМУ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)
ВИЩА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ, ПРАВА ТА МЕДИЧНИХ НАУК
ІМ. ПРОФ. Є. ЛПІНСЬКОГО У М. КЕЛЬЦЕ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)
ПРИВАТНА УСТАНОВА «АКАДЕМІЯ “VOLASHAQ”»
(РЕСПУБЛІКА КАЗАХСТАН)
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ У М. ЛОДЗЬ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ В УМОВАХ СВІТОВИХ
ТЕНДЕНЦІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ І МАТЕРІАЛІВ
ІІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

21 листопада 2023 р.

Кропивницький
Україна

ББК 72.65я431
Н 34
УДК 167(082.1)

Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах світових тенденцій та національної практики : зб. наук. праць і матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (21 лист. 2023 р.) / гол. ред. Р. М. Колісніченко. Кропивницький : Центрально-Українське видавництво, 2023. 453 с.

ISBN 978-966-130-193-0

У збірнику вміщено наукові праці і матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах світових тенденцій та національної практики», в яких викладено результати наукових, експериментальних, теоретичних і практичних досліджень з питань державного управління, інформаційних технологій, юридичних, економічних, історичних, психологічних, педагогічних та ін. наук. Збірник розрахований на докторантів, аспірантів, здобувачів, педагогічних і науково-педагогічних працівників ЗВО та ін.

Рекомендовано до друку Вченою радою Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», протокол № 5 від 30.11.2023 р.

Редакційна колегія:

Роман Колісніченко	доктор політичних наук, професор, директор Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (Гол. ред.)
Іван Бахов	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Сергій Москаленко	доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Володимир Панченко	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та підприємництва Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
Пшемислав Рухлевський	доктор соціологічних наук, професор, ректор Поморської вищої школи у Старогарді Гданському (Республіка Польща)
Рената Володарчик	докторка юридичних наук, професорка, професорка юридичного факультету Академії прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща)
Ірена Маліновська	кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, проректор з міжнародної діяльності Вищої школи професійної освіти у Вроцлаві (Республіка Польща)
Акилбек Кабжанов	кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри юридичних дисциплін Приватної установи «Академія “Bolashaq”» (Республіка Казахстан)
Олександр Коломоєць	кандидат юридичних наук, доцент, провідний фахівець з організації наукової роботи Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
Ігор Олійник	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу та інформаційних технологій ДВНЗ «Херсонський державний аграрно-економічний університет»
Андрій Калінін	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління персоналом Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (Тех. ред.)

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

Автори несуть повну відповідальність за опублікований матеріал.

© Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2023

© ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023

ЗМІСТ

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Колісніченко Р.М., Цумарєв М.І. Електронні петиції в Україні: проблеми та перспективи.....	9
Elżbieta Żywucka–Kozłowska. Kryminalistyczny profil człowieka – prawda czy mit?.....	13
Irena Malinowska. The problem of the loss of people in an aspect legal and crimonological.....	21
Renata Włodarczyk. Moment zwrotny w kryminalistycznych badaniach śladów biologicznych.....	26
Rossana Broniecka. Mediacja jako instytucja uniwersalna.....	32
Anna Rybicka. Social pathologies and their impact on security and public order.....	36
Ботагоз Аманжолова, Василь Олейнік. Окремі проблеми вдосконалення юридичної освіти у республіці Казахстан.....	42
Зеленський С.М. Визначення розумності й справедливості моральної шкоди та особливості порядку доказування.....	47
Левченко В.О. Колабораціонізм в освітньому середовищі: воєнні реалії сьогодення.....	50
Москаленко С.І., Розводовська Д.О. Авторське право за законодавством України.....	53
Яремчук В.О. Актуальні проблеми використання інноваційних криміналістичних знань у період воєнного стану в Україні.....	56
Негребецький В.В. Криміналістичні рекомендації щодо захисту прав людини в сфері мультимедійних цифрових технологій.....	58
Барабаш А.А. Ризики впровадження цифрових інструментів у сферу кримінального провадження.....	63
Осмолян В.А. Академічний плагіат як «наукова крадіжка» в освітньому просторі.....	67
Демешко Ю.О. Проблема хуліганства у військовий час та її вирішення крізь призму освітнього процесу.....	72
Мороз О.Б., Хатнюк Ю.А. Роль органів національної поліції в запобіганні та протидії домашньому насильству.....	76
Сукмановська Л.М. Домашнє насильство як гостра проблема теперішнього часу.....	82
Сподинський О.О. Особливості нормативно-правового регулювання комендантської години як заходу забезпечення правового режиму воєнного стану.....	86

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Кадук С.В. Судово-експертне використання деяких криміналістично-довідкових колекцій.....	90
Дмитришин О.О. Взаємодія між підрозділами поліції при реагуванні на факти домашнього насильства щодо дитини або у присутності дитини.....	95
Байбузан В.В. Окремі питання доказування у адміністративному судочинстві.....	102
Мельничук А-Б.В., Поліщук М.Г. Історичні витоки походження аліментів.....	106
Розбицький Д.С. Інформація з обмеженим доступом.....	110
Ляхвацька М.В. Особливості діяльності благодійного фонду.....	113
Концедайло Х.В. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи.....	118
Палкіна В.Є. Поняття, основні ознаки та класифікація правопорушень.....	123
Кобець О.О. Класифікація правових норм.....	126
Білик А.М. Примирення сторін під час підготовчого провадження.....	130
Данильченко А.О. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя.....	133
Кондратьєва А.О. Вплив гендерної рівності на ефективність роботи підрозділів національної поліції України.....	136
Пальона Я.Ю. Поняття булінгу та види відповідальності.....	139
Амангелдієва А.А. Захист конституційних прав людини в зоні воєнного конфлікту.....	144
Ткаченко Д.А. Міжнародне співробітництво в галузі інформаційної безпеки.....	148
Самсонов В.В. Щодо деяких проблем правового регулювання штучного інтелекту та роботів.....	151
Кирилюк А.В. Практичні аспекти цифровізації правничої професії.....	156
Олійник В.М. Вплив форс-мажорних обставин на договірні відносини в умовах воєнного стану.....	159
Бойко Д.О. Професійна етика юриста сучасності та його мораль.....	164
Жердій Д.В. Поняття латентної злочинності та її характеристика.....	168

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Шульжик Ю.О. Дослідження новоутворених зв'язків при перехідних процесах в нелінійних ієрархічних структурах публічної влади.....	172
Руденко М.Л. Публічне управління у сфері охорони здоров'я в період військового стану.....	177
Бобось О.Л. Взаємодія між глобальними тенденціями та національними практиками у контексті публічного управління в сфері захисту прав споживачів.....	179
Ніколаєв К.Д. Взаємодія державного управління та науково-дослідницької сфери в контексті реалізації стратегій екологічної безпеки...	181
Дорофєєв О.В., Редькін О.В. Стратегічні цілі державної екологічної політики України.....	183

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Березіна Л.М., Подольна А.М. Еволюція поняття «економічна безпека підприємства».....	185
Махмудов Х.З., Кривошея В.В., Кожевник Д.М. Державна підтримка малого й середнього бізнесу в Україні.....	188
Дем'яненко Н.В., Кривошея Є.В., Пастернак М.В., Мурлян М.В. Бізнес-план як інструмент започаткування та розвитку бізнесу.....	191
Світлична А.В., Вишар О.Ю., Гаряга Р.О. Відмінність між традиційною кризою та кризою воєнного часу на підприємстві.....	195
Яснолоб І.О., Передера Д.К., Шамрай В.П. Теоретична сутність поняття «економічна ефективність».....	198
Панченко В.А., Коломієць В.О. Вплив внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства на ефективність системи управління.....	201
Панченко В.А., Костюков А.А., Грязнов Д.С. Управління бізнес-процесами у системі менеджменту якості підприємства.....	204
Панченко О.П., Тарануха Р.І., Тодоров С.Т. Процесний підхід до управління в системі методів управління якістю на підприємстві.....	207
Yavorskyi K.A. Ensuring economic security of Ukraine through military bonds.....	210
Мірошниченко О.В., Герасимюк Р.С. Модернізація державної служби в умовах цифровізації економіки.....	214
Книшек О.О., Білавенко Р.О. Організація обліку витрат операційної діяльності на підприємстві.....	218
Гора А.В., Лебедєв О.П. Війна в Україні: новий виклик для міграційної політики ЄС та вплив міграції на економічне відновлення України.....	221

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Буткевич О.В., Стойкова Т.В. Стратегічне планування в контексті фінансової стабільності підприємств.....	228
Буткевич О.В., Дергачова А.О. Сучасні принципи управління підприємством.....	232
Kolesnichenko K., Kovalenko N. Smart technologies and it in the field of tourism, hotel and restaurant business.....	236
Martynenko N., Sikirda Y. Global trends of digitalization of aviation company organization and management.....	239
Gornostaev O., Kovalenko N. Models of airline commercial business processes.	242
Tsarova L., Sikirda Y. Organizational support and management of airport operations for international air traffic services.....	246
Берегеля О.А., Дорошенко Т.М. Особливості управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємстві авіаційної галузі.....	249
Царьова В.П., Черногор Н.О. Управління регулярними вантажними авіаційним перевезеннями.....	252
Гора А.В., Гаць О.О. Ринок праці: вплив реалій та перспективи на майбутнє.....	255
Олійник І.В., Бакай Е.О. Сучасні тенденції планування та набору персоналу з використанням маркетингових підходів.....	260
Ковтун Д.М., Коваленко Н.О. Ризик-менеджмент в агробізнесі.....	264
Дарушин О.В. Проблеми трудової міграції в сучасному світі.....	268
Колеснікова Н.Ю. Проблеми глобалізації міграційних процесів.....	271
Куля І.Ф., Кушаков Р.О. Роль лідерства у створенні культури безпеки на підприємстві.....	274
Куля І.Ф., Мунтян Ю.К. Сутність безпеки та її значення в діяльності підприємств.....	278
Куля І.Ф., Черненко К.В. Безпека підприємства.....	283
Ушакова-Кирпач І.М., Павлов М.А. Соціальна відповідальність малого бізнесу в період воєнного стану.....	287
Гловюк Ю.В., Верховгляд-Гловюк Т.М. Маркетингова діяльність підприємства під час дії воєнного стану.....	291

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Царьов М.О., Осадчий С.І. Управління регулярними вантажними авіаційним перевезеннями.....	294
Царьов В.М., Залевський А.В. Діджиталізація управління наземним обслуговуванням регулярних вантажних авіаційних перевезень.....	298
Орлик О.В., Возіян В.В. Цифрова трансформація вищої освіти.....	302

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Гора А.В., Кармаліт Ю.М. Сутність мотивації персоналу в сучасних умовах.....	306
Костенко А.О., Коваленко Н.О. Управління бізнесом в умовах військового конфлікту в Україні.....	313
Назарчук О.Ю., Гавриленко О.Є., Каюда О.Б. Економічна сутність акцизного податку.....	316
Паращенко А.Р. Форми благодійної діяльності під час бойових дій в Україні.....	320
Поярков М.В. Світовий досвід пенсійного забезпечення у порівнянні з Україною.....	323
Ісакова А.С. Аналіз і напрямки удосконалення діяльності служб зайнятості.....	327
Перетяченко А.А. Сучасні проблема безробіття молоді в Україні.....	333
Жигулін В.П. Рахунки та подвійний запис як складові методу бухгалтерського обліку.....	337
Яценко С.Р., Подоляка А.М. Судово-бухгалтерська експертиза в Україні.....	340
Гавриленко О.Є., Гребінчук О.М., Чудна М.С. Економічний аналіз в управлінні страховою організацією.....	344
Лакатош В.І., Подоляка А.М., Розум С.Ю. Системи та форми оплати праці працівників: економічний та правовий аспекти.....	348
Янушева Л.М., Вербицький Я.В., Фоменко О.А. Чинники впливу на розвиток трудового потенціалу України.....	352
Гаваза Д.В., Тітов А.М., Тригуб О.І., Урсол Д.Ю. Формування кадрового резерву як одне з ключових завдань кадрового менеджменту на підприємстві.....	357
Калінін А.М., Северін М.І., Поповенко Ю.В., Расулов Т.Б. Особливості формування команди в сучасних умовах.....	361
Zabolotna N., Pekelnyk M., Koval S. The peculiarities of corporate culture formation in modern organizations.....	365

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Баранова Д.В. Переваги основних напрямів політики Маргарет Тетчер..	368
Гордієнко О.О. Розвиток Болгарії на перетині ХІХ – ХХ століть.....	372
Смалько А.С. Молодотурецька революція 1908 р.: роль і значення.....	375
Кошева В.С. «Рейганоміка»: основні напрями політики.....	378
Федоров О.В. Дослідження культурної спадщини в регіоні: досвід Польщі..	382

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Цумарєва Н.В. Професійна деформація особистості працівника поліції: причини, наслідки та профілактика.....	388
Срібна О.В. Теоретико-психологічний аспект значення емпатії у навчальній діяльності студента.....	392
Компанович М.С. Види супервізії в психологічній практиці.....	396
Зіміна Ю.О. Сутність морального виховання у формуванні особистості...	398
Найко І.В. Формування та розвиток лідерських якостей майбутніх психологів.....	402
Петринич О.Г., Ільчук М.М. Соціально-психологічні чинники формування команди в умовах дистанційної діяльності.....	405
Петринич О.Г., Костяка С.О. Перфекціонізм як чинник професійного вигорання.....	409
Петринич О.Г., Гутчак О.В. Формування психологічної стійкості менеджерів компанії.....	412

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Бакай С.Ю. Погляди Григорія Сковороди та сучасні проблеми самоосвіти європейського студентства.....	415
Форостовська Т.О., Бохан Ю.В. Метод проєктів у фаховій підготовці майбутніх вчителів природничих дисциплін.....	417
Чернявська М.В. Впровадження форм едьютейнменту в освітньо-виховну роботу з дітьми дошкільного віку.....	420
Янушева Л.М. Установки та очікування учнівської молоді України щодо вищої освіти в умовах війни.....	423
Новіцька І.В. Особливості організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти за сучасних умов.....	426
Федоров О.В. ПВНЗ як осередок гуманістичної педагогіки.....	429
Полтавець Л.І. Актуальні питання національного правового виховання в умовах військового часу: проблеми та перспективи.....	433
Розум С.Ю. Проблеми вищої та середньої спеціальної освіти під час війни в Україні.....	437
Атаманенко А.В. Студентське самоврядування як дієвий засіб соціалізації майбутніх студентів.....	439
Dorota Plucińska. Nauczyciel jako coach.....	442
Бойко Д.О. Юридична професія в Україні: реалії сьогодення.....	445
Лобуренко Д.І. Вплив війни на навчальний процес у світі.....	449

Колісніченко Роман Миколайович

*доктор політичних наук, професор,
директор Центральноукраїнського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Цумарєв Марат Іванович

*кандидат політичних наук,
заступник директора Центральноукраїнського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Кропивницький, Україна*

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Законодавство України визначає електронну демократію як форму суспільних відносин, за якої громадяни та інститути громадянського суспільства залучаються до державотворення та державного управління, до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах.

Сьогодні електронні петиції, на нашу думку, є головним інструментом електронної демократії в Україні.

Електронні петиції до органу місцевого самоврядування (місцеві петиції) є відносно новим, але вже достатньо поширеним інструментом локальної демократії. Активний розвиток даного механізму зумовлений, зокрема, законодавчою ініціативою Президента України, результатом якої було внесення у 2015 р. змін до Закону України «Про звернення громадян» [1] щодо врегулювання електронної петиції, порядку її подання та розгляду.

Змістом цього механізму є реалізація права громади на звернення до органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Предметом електронних петицій до органів місцевого самоврядування є будь-які питання місцевого значення, розгляд яких належить до компетенції відповідного органу [1].

Зазначений закон врегульовує специфіку місцевих петицій. Зокрема, про підтримку місцевої петиції публічно оголошується на офіційному веб-сайті місцевої ради її головою; місцева петиція може бути представлена на громадському слуханні територіальної громади автором, якщо у петиції було заявлено таке клопотання; кількість підписів та строк збору визначаються статутом територіальної громади; порядок розгляду петиції визначається місцевою радою; відповідь щодо позиції місцевого органу влади підписується виключно головою [2; 3].

Розгляд електронної петиції здійснюється органом, якому вона адресована невідкладно, але не пізніше, ніж за десять робочих днів, відповідь на електронну петицію не пізніше наступного робочого дня після закінчення її розгляду оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу, якому вона була адресована. Електронна петиція, що не набрала необхідної кількості голосів, розглядається за процедурою, передбаченою для звернень громадян [1].

Варто зазначити, що процедура застосування електронних петицій є однією з найдоступніших форм громадянської участі, що вимагає від самих «учасників» мінімальних зусиль і водночас дозволяє доносити їх вимоги й позиції напряму до тих осіб, від яких залежить прийняття необхідних рішень [4], тому є підстави стверджувати, що розвиток даного механізму позитивно впливатиме на розвиток культури локальної демократії. Про це свідчать, зокрема, і показники доступності даного механізму для громад міст України, а також показники участі громад та їх здобутки у реалізації місцевих електронних петицій.

Наразі місцеві електронні петиції можна подати на таких сервісах: порталі «Єдина система місцевих петицій», порталі «Розумне місто» та порталі об'єднаних громад України. Активне впровадження даного механізму пояснюється як політичними чинниками (ініціатива щодо впровадження і подальша підтримка Президентом України), так і суто технічними – наявністю готових сервісів (зазначених вище порталів). У всякому разі звернення громади до органів місцевого самоврядування шляхом електронних петицій дає змогу обійти бюрократичні та технічні процедури, пов'язані з реалізацією інших описаних вище механізмів локальної демократії, що створює умови для подальшого активного розвитку даного механізму, а значна кількість успішно реалізованих таким чином ініціатив, безумовно, сприятиме активізації громади до подальшої участі у вирішенні питань місцевого значення.

Попри значні досягнення у реалізації місцевих електронних петицій, слід зазначити, що висока активність громади і результативність петицій спостерігається не у всіх обласних центрах України; разом з тим можна стверджувати, що наразі електронні петиції, як найпопулярніший механізм локальної демократії, є індикатором загального стану культури локальної демократії в окремих містах. На прикладі міста Кропивницького, культура локальної демократії у якому, згідно описаних вище критеріїв та за результатами власного соціологічного дослідження, перебуває у вкрай незадовільному стані, спостерігається аналогічна ситуація з реалізацією електронних петицій.

Виходячи з аналізу предметів петицій, які набрали необхідну кількість голосів, можна зробити висновок щодо активної участі у зборі голосів та лобіюванні висунутих в петиції вимог інститутів громадянського суспільства, завдяки зусиллям яких окремі ініціативи було підтримано. Зокрема, п'ять підтриманих петицій, що стосувалися організації шкільної освіти (збереження поділу класу на підгрупи на уроках української мови, іноземної мови, інформатики та трудового навчання та збереження фінансування груп продовженого дня) підтримано завдяки залученню батьківських комітетів, педагогічних колективів шкіл та освітянських профспілок. Ініціативи щодо відкриття притулку для бездомних тварин та щодо «встановлення пам'ятника негласному символу міста, собаці Каштану», відбулися завдяки зусиллям громадських організацій захисників тварин. Ініціатива щодо передачі у постійне користування земельних ділянок ОСББ м. Кропивницький набрала необхідну кількість голосів внаслідок залучення мешканців, що проживають у будинках, де створені ОСББ.

В той же час петиції, спрямовані на вирішення спільних потреб всієї громади, які стосувалися благоустрою, сфери надання комунальних послуг, покращення транспортного сполучення, оптимізації дорожнього руху в місті, тощо – набрали здебільшого від 30 до 80 голосів (за необхідного мінімуму – 450).

Таким чином місцеві електронні петиції можна вважати дієвим механізмом локальної демократії, що має значний потенціал з точки зору формування культури локальної демократії громадянського типу. Проте можливості даного механізму не в повній мірі реалізовані в громадах ряду міст України. Причиною даною ситуації може бути слабка поінформованість членів територіальної громади щодо можливостей вказаного механізму, низька

активність інститутів громадянського суспільства щодо залучення громади до їх реалізації та традиційне небажання органів місцевого самоврядування ряду міст популяризувати механізми, що можуть збільшити вплив громади на прийняття місцевих рішень. Проте на прикладі міст де активне застосування електронних петицій биль поширене, можна спостерігати тенденції формування у членів громади «звички» участі у вказаному механізмі. Це зумовлене насамперед зручністю, оскільки кожна зареєстрована особа маючи доступ до мережі «Інтернет» може в будь який час відвідати зазначені портали і підтримати ті петиції, які на її думку є корисними для громади. За таких умов місцеві електронні петиції в найближчій перспективі можуть стати найпоширенішим способом участі громади у вирішенні питань місцевого значення [5].

Окремо слід зазначити, що місцеві електронні петиції відображають реальні потреби громади та практично не можуть бути інструментом впливу органів та посадових осіб місцевого самоврядування на громадську думку, отже зазначений механізм можна вважати одним з найбільш продуктивних у розрізі формування громадянської культури локальної демократії.

Список використаної літератури:

1. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
2. Войтович Р.В. Механізми реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні: навчальний посібник. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 72 с.
3. Засадко В. Політична участь громадян України: динаміка та бар'єри розвитку / Проект «Партисипативна демократія та обґрунтовані рішення на місцевому рівні в Україні». Вісник асоціації міст України. 2018. №153. 43 с.
4. Колесников О. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України. 2017. 34 С. URL: http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf
5. Цумарєв М.І. Формування громадянської культури локальної демократії в сучасній Україні. Дис. канд. політ. наук: 23.00.03. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 245 с.

Elżbieta Żywucka–Kozłowska

*assoc. prof. Department of Criminal Procedure and Executive Criminal Law Faculty
of Law and Administration University of Warmia and Mazury in Olsztyn,
Poland*

KRYMINALISTYCZNY PROFIL CZŁOWIEKA – PRAWDA CZY MIT?

Kryminalistyka jest nauką uniwersalną, czego nie ma potrzeby uzasadniać. Osiągnięcia tej dziedziny ludzkiego poznania doskonale wpisuje się w praktykę organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości nie tylko w Polsce, ale też we wszystkich państwach współczesnego świata. Daktyloskopia, osteologia, genetyka sądowa czy osmologia to dziś powszechność w badaniach identyfikacyjnych człowieka (także zwłok nieznanych). Na gruncie medycyny sądowej prowadzone są liczne badania, nie tylko sekcyjne, ale też takie, które można nazwać rzadkimi, jak choćby odontologiczne, implastokopijne czy rekonstrukcyjne (superprojekcja czy otworzenie wyglądu metodą Gierasimowa). Obecnie coraz częściej eksploracje takie mają cyfrowy wymiar, co ułatwia pracę ekspertom i przyspiesza uzyskanie odpowiedzi na pytania badawcze. Podstawą kryminalistycznego profilu człowieka są dwie nauki – anatomia i kryminalistyka, tworzące niezaprzeczalnie swoisty konglomerat. Anatomia kryminalistyczna [1] to przykład zawężonej analizy na gruncie morfologii, patomorfologii czy toksykologii w konkretnym celu – identyfikacji indywidualnej. Nie ulega wątpliwości, że nie zawsze możliwe jest ustalenie tożsamości, choćby dlatego, że istniejące bazy danych organów ścigania czy wymiaru sprawiedliwości nie zawsze dysponują danymi, które byłby materiałem porównawczym dla zabezpieczonego materiału dowodowego pobranego tak od osoby żywej, jak i z ludzkich zwłok.

Profil kryminalistyczny w praktyce: prawda czy mit (?) Tak sformułowanie pytanie, będące zarazem tytułem doniesienia wymaga odpowiedzi, wszak rzecz w tym by ją uzyskać, bez względu na to czy będzie w kształcie prawdy, czy mitu. Zakładam, że będzie to odpowiedź potwierdzająca istnienie profilu, czego dowodem są nie tylko ustalenia na gruncie nauk medycznych i kryminalistyki, ale przede wszystkim na gruncie praktyki. W literaturze przedmiotu pojawiają się doniesienia o profilowaniu kryminalistycznym, które można podzielić na dwie grupy, przyjmując za kryterium podziału –specjalność autora rozumianą jako reprezentowanie pewnej dziedziny nauki. W pierwszej grupie są medycy sądowi i kryminaliści [2], w drugiej reprezentanci psychologii i innych nauk [3]. O ile medycy sądowi jak i

kryminaliści opierają się na śladach w jakiej kolwiek materialnej postaci, o tyle przedstawiciele innych nauk – wyłącznie na teorii, opisującej pewne klasy cech, których tak naprawdę nie da się określić. W szczególności widoczne jest to w profilach psychologicznych, które mogą równie dobrze opisywać podmiot A jak i podmiot B czy podmiot C. Najbardziej zdumiewające są poczynania reprezentantów pedagogiki resocjalizacyjnej, którzy opierając się wyłącznie na ograniczonych badaniach ankietowych czy wywiadach, tworzą profile (modele) sprawców przestępstw, którzy zostali skazani i osadzeni w zakładach karnych [4]. Patrząc w szerokiej perspektywie, to działania takie nie wnoszą niczego nowego, w szczególności, że profil kryminalistyczny czy kryminalny budowany jest w celu wykrycia nieznanego sprawcy. Taki jest cel, zaś wartość dodaną – po zidentyfikowaniu poszukiwanego stanowią ogólne dane o sprawcy (wiek, płeć, wykształcenie, wyznanie, miejsce zamieszkania, zawód, stan rodzinny czy dzietność, preferencje seksualne, itd.).

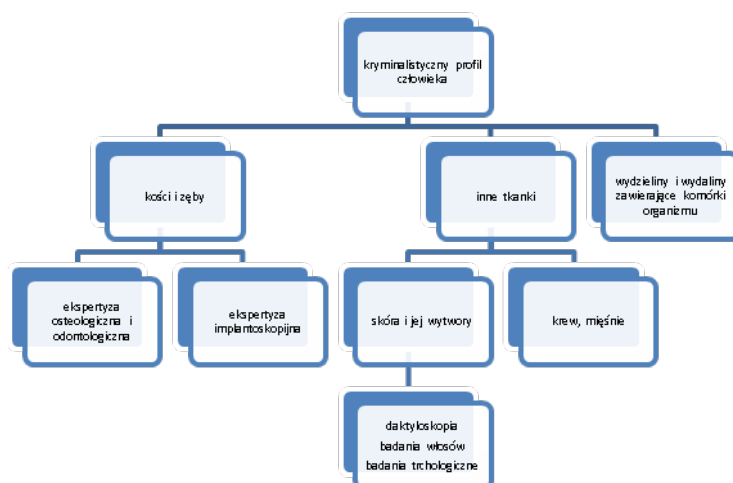
Profilowanie kryminalistyczne jest domeną kryminalistów, a nie pedagogów czy psychologów. Budowanie profilu człowieka w perspektywie pozostawionych przez niego śladów możliwe jest tylko przez podmiot dysponujący wiedzą specjalistyczną w tym względzie oraz doświadczeniem. O ile psychologowie analizują zachowania człowieka w określonych sytuacjach, o tyle są w stanie w mniejszym lub większym stopniu określić niektóre cechy takiego podmiotu. Trzeba wszakże wyraźnie podkreślić, że rzeczne określenia mają wyłącznie charakter prawdopodobny, a nie pewny. Jest to wyraźnie akcentowane w literaturze przedmiotu [5]. Z drugiej perspektywy nie sposób nie zauważyć, że takie ekspertyzy w wielu przypadkach nie są przydatne w praktyce, bowiem zawierają ogólne cechy nieznanego sprawcy, które są obserwowalne u bardzo dużej grupy ludzi (na przykład: mężczyzna w wieku 30-50 lat, wykształcenie na niskim poziomie, agresywny, nie pozostający w związku małżeńskim, nadużywający alkoholu). Z kolei reprezentujący pedagogikę resocjalizacyjną podkreślają istnienie modeli sprawców, co także budzi zastrzeżenia, choćby dlatego, że stanowią one swoiste powtórzenie ustaleń w profilowaniu kryminalnym. Należy pamiętać, że to właśnie na gruncie profilowania kryminalnego pojawiły się dwie grupy sprawców przestępstw: zorganizowani i niezorganizowani (tak je nazwano), które równie dobrze mogłyby być określone jako grupa A i grupa B. Obie grupy znacząco się różnią cechami sprawców: jedni popełniają zabójstwa z dala od miejsca zamieszkania, z drugiej grupy – przeciwnie. Podobnie jest z poziomem wykształcenia: jedni legitymują się stosunkowo wysokim poziomem edukacji, zaś z tej drugiej grupy – niskim. Uogólniając zbiory cech sprawców, są one przeciwstawne względem siebie [6]. O ile profilowanie kryminalne opiera się o opis uzyskany w drodze badań osobopoznawczych, w tym psychologicznych jak i w wielu przypadkach psychiatrycznych (sprawcy skazani za

określone przestępstwa), to wskazane wyżej modele powstają na bazie takich samych danych, lecz mniej dokładnych, bowiem uzyskanych najczęściej w badaniach ankietowych czy wywiadu ze skazanym. Są to konstrukty praktycznie nie wnoszące nic nowego także z racji podstawowej – pedagog nie ma ani kompetencji ani doświadczenia w pracy wykrywczej, a eksploracja dotyczy tego, co ustalili inni, a mianowicie reprezentujący nauki penalne. Nie sposób też nie wspomnieć o jeszcze jednej kwestii, a mianowicie o tym, że w przypadku przestępstw o podłożu seksualnym, seksuolodzy nie decydują się na budowanie profilu nieznanego sprawcy takiego czynu. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że samo przestępstwo wyraźnie wskazuje na wysoki stopień agresji ukierunkowanej na zaspokojenie potrzeby seksualnej. Określenie cech sprawcy koncentruje się przede wszystkim na modus operandi, a ten element jest domeną kryminalistyki a nie innej nauki [7].

Wracając do profilu kryminalistycznego sprawcy przestępstwa należy wyraźnie podkreślić, że jest to profil, jaki powstaje na bazie wyników badań naukowo uznanych, spełniających standardy naukowości. To badania powtarzalne (niekiedy zdarzają się i takie sytuacje, kiedy obrona kwestionuje wynik badania, żądając przeprowadzenia kolejnego badania tego samego materiału przez inny zespół badawczy), w większości przypadków. Wyjątkiem są te, w których ilość materiału dowodowego jest bardzo niewielka, w szczególności mikrośladów. Są to przypadki bardzo nieliczne, wręcz jednostkowe [8]. Patrząc na człowieka (także na ludzkie zwłoki) o nieustalonej tożsamości trudno nie widzieć fizyczności obiektu, a dokładniej morfologicznej budowy. W dobie badań genetycznych ustalenie tożsamości jest znacznie łatwiejsze niż kilka lat temu, pod warunkiem, że dysponuje się materiałem porównawczym. Trzeba też mieć na uwadze, że taki materiał, który jest niezidentyfikowany w tym zakresie trafia do bazy danych i w każdym czasie może być wykorzystany w tym celu, jako porównawczy (do innego), albo dowodowy, jeśli sprawa dotyczy zwłok nn czy osoby nn. Praktyka dowodzi, że takie przypadki co prawda nie są częste, ale się zdarzają. Jednym z tego kręgu jest choćby ten, w którym kluczowym była identyfikacja zwłok wyłowionych z wody. Było to w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Mężczyzna, którego ciało wyłowiono z jednego z kanałów lewobrzeżnego Szczecina nie miał żadnych dokumentów, żadnych przedmiotów, które pozwoliłyby na identyfikację. Jedynym był gipsowy opatrunek przedramienia. Czynności w tej sprawie doprowadziły policjantów do jednego ze szpitali, w którym udzielono pomocy mężczyźnie o nieustalonej tożsamości, a który to oddalił się samowolnie z tej placówki leczniczej. Radiogram uszkodzonej kości przedramienia i opis złamania ustalonego w trakcie autopsji praktycznie były identyczne. Ze zwłok pobrano materiał do badań identyfikacyjnych. W wyniku działań Policji ustalono, że jest to P.B. na stałe zameldowany w Poznaniu, gdzie od lat nie przebywał. Kobieta, która mieszkała pod tym adresem nie rozpoznała

mężczyzny z okazanego jej zdjęcia pośmiertnego, twierdząc, że nie jest to jej syn, który od lat sprawia jej wiele problemów. Poinformowana, że okazany na zdjęciu mężczyzna nie żyje, a zwłoki zostały już pochowane, zmieniła zdanie i potwierdziła tożsamość mężczyzny. Mimo zmiany w oświadczeniu kobiety, podjęto decyzję o wykonaniu badań genetycznych, których wynik był jednoznaczny, zmarły był jej synem [9]. Jedynym tytułem dopowiedzenia do tego przypadku: w policyjnej bazie danych nie figurowały jego odfotyki linii papilarnych; mężczyzna nigdy nie był za życia daktyloskopowany. Innym elementem identyfikującym jest małżowina ucha czy czerwien wargowa. Upraszczając oba posiadają indywidualne cechy, umożliwiające identyfikację indywidualną [10]. Podobnie jest z uzębieniem i nie chodzi tu tylko o pełne, ale także to, które jest niekompletne, a nawet ślad w postaci pojedynczego zęba. To także umożliwia ustalenie tożsamości osoby lub zwłok [11]. Następną morfologiczną strukturą jest kość, która jest najtwardszym elementem ludzkiego ciała. Oczywiście jest, że tkanka kostna człowieka ma specyficzną budowę i jest najtrwalszą strukturą w budowie ciała ludzkiego. Kości, podobnie jak zęby (a te nie są kośćmi) i inne tkanki zawierają materiał genetyczny, niezwykle przydatny w badaniach identyfikacyjnych. Nadto ślady na kościach (blizny po złamaniach, deformacje wrodzone czy pochorobowe), są także śladem uznawanym jako znak szczególny. Są, jeśli można tak mówić, bardzo dobrym materiałem do badań kryminalistycznych i medycznych [12]. Podobnie jest z włosami i paznokciami, które są rogowymi wytworami skóry. Są przede wszystkim trwałe, co pozwala na badania, nawet po latach od zabezpieczenia śladów w tej postaci. Dziś nikogo nie zaskakują wyniki analiz włosów zmarłych przed latami, choćby Napoleona Bonaparte [13]. Inne tkanki ludzkiego ciała, takie jak krew czy skóra są równie efektywne w badaniach kryminalistycznych. Z jednej strony są nośnikami innych śladów, z drugiej natomiast komórki krwi jak i skóry zawierają DNA [14]. To jeszcze nie wszystkie możliwości, bowiem można prowadzić badania śliny, wydzieliny z pochwy jak i z nosa, nasienia, a nawet woskowiny. Niekiedy, choć bardzo rzadko wykonywane są badania kału, w którym znajdują się także złuszczone komórki ze ścian jelita, będące cennym materiałem dowodowym. Podobnie można badać treść wymiocin, tak samo jak zawartości żołądka (pobranej od żyjącej osoby jak i ze zwłok, w szczególności, kiedy istnieją podejrzenia otrucia. W takich przypadkach przede wszystkim identyfikowane są związki toksyczne, co nie przeszkadza izolacji komórek złuszczonych przewodu pokarmowego, które zawierają DNA. Te z kolei pozwalają na identyfikację indywidualną [15]. Cechy indywidualne ma także zapach człowieka. Nic nie jest w stanie go zmienić, nawet najbardziej intensywne perfumy. Po latach badań udało się dowiedzieć, że molekuły zapachowe zwarte w ludzkim pocie pozwalają na rozpoznanie od kogo pochodzą. Oczywiście jest, że badania tego rodzaju są podstawą osmologii [16].

Zestawienie 1. Podstawowe składowe profilu kryminalistycznego

Profil kryminalistyczny to nie mit a prawda, której łatwo dowieść. Ekspertyzy: daktyloskopijna, serologiczna, genetyczna, osteologiczna, odontologiczna, otoskopijna jak i inne w tym przedmiocie pozwalają na ustalenie tożsamości człowieka żywego, zwłok nn a nawet szczątków . Niezależnie od wskazanych wyżej morfologicznych konstruktów ludzkiego ciała są jeszcze inne, które mają charakter anomalii nie tylko rozwojowych, ale też takich , które mają chorobowy charakter. O ile anomalie rozwojowe mogą być uważane za znaki szczególne , o tyle niektóre zmiany chorobowe, mogą mieć przemijający charakter, jak chociażby brodawki , które zwykle usuwa się chirurgicznie...ale po takiej interwencji zostają blizny na skórze, które też są znakami szczególnymi [1]. W katalogu takich znaków są tatuaże, zwykle o określonej treści. Te także można usunąć, ale blizny zawsze będą mniej lub bardziej widoczne [17].

Profil kryminalistyczny jest faktem niezaprzeczalnym, takim samym jak ślad biologiczny czy modus operandi. Cechy indywidualne uzyskane z ekspertyz kryminalistycznych i medycznych są niepowtarzalne, będąc jednocześnie powtarzalnymi w kontrolnych (czasami równoległych) badaniach tego samego materiału dowodowego. Co do tego nie ma wątpliwości. Jeśli nawet pojawią się rozbieżności w wynikach badań, co jest możliwe, to wyłącznie stanowi to wypadkową błędu ludzkiego w interpretacji wyniku badania. Modus operandi jest także cechą typową dla określonego sprawcy. Można je na swój sposób naśladować, ale nigdy nie będzie tożsame z zachowaniem drugiego sprawcy, a jedynie może być podobne. Co prawda są to rzadkie przypadki w praktyce, ale się zdarzają, w szczególności tych, które najogólniej zalicza się do zabójstw na tle seksualnym bądź z lubieżności.

Sprawcy przestępstw to ludzie o różnych cechach fizycznych i psychicznych, lecz morfologicznie podobni, ale nie tacy sami. Każdy jest indywidualnością, zatem niepowtarzalny. Tak samo jest z ludzkimi zwłokami o nieznanym tożsamości.

Zarówno sprawcy przestępstw jak i zwłoki nieznane wymagają identyfikacji indywidualnej, bo grupowa nie nastęrcza żadnych problemów. Może pewnym problemem, choć przejściowym są przypadki zwłok niekompletnych, celowo uszkodzonych, spalonych czy rozkawałkowanych. W każdym takim przypadku współczesne metody ustalania identyfikacji pozwalają na ustalenie czy są to szczątki ludzkie czy nie. Jeśli tak, prowadzi się dalsze badania w celu ustalenia tożsamości zmarłego. Niestety nie zawsze taki proces kończy się sukcesem, choćby z powodu braku danych w bazach policyjnych czy materiału porównawczego, pobranego z miejsc egzystencji typowanej osoby. Niekiedy są też inne przeszkody, jak te związane z nie zgłoszeniem zaginięcia osoby bliskiej, lub- co wyjątkowe, celowe nie rozpoznawania zwłok z różnych powodów (taki przypadek przywołano wyżej).

Na marginesie tych rozważań nie sposób nie dostrzec potrzeby gromadzenia danych o obywatelach, co przecież ma miejsce z procedurach ewidencji ludności. W latach 50.tych XX wieku w Polsce pobierano odcisk palca przy wydawaniu dokumentu tożsamości. Dziś procedura taka dotyczy wyłącznie paszportu. Nie stoi nic na przeszkodzie, by dane rozszerzone (biometryczne) były skonfigurowane z bazami ewidencyjnymi. Wystarczy tylko opracować formułę zapisu kodowanego, na przykład zespolonego z numerem PESEL. Gdyby zapisać takie dane , mogłyby one przyjąć kształt – rzecz oczywista jest to zapis przykładowy:

470104119965[KL-w-KP-w-B0-S-1][B-M-TPR-BB][DNA-22]

470104119965 to numer w ewidencji ludności krajowej; KL-w oznacza wzór wirowy kciuka lewego, KP-w wzór wirowy kciuka prawego; BO to zapis grupy krwi zero[blood zero], S-1 to skan siatkówki znany; B- rasa biała, M mężczyzna, TPR – tatuaż ramienia prawego, BB – blizna brzucha. DNA -22 – znany. Baza danych tego rodzaju musi być dobrze zabezpieczona i wcale nie musi w podstawowej wersji zawierać całej sekwencji zapisu a jedynie pewne dane, przykładowo:

470104xx9965[KL-x-KP-w-Bx-S-1][B-x-Txx-Bx][DNA-xx]

Może być także i inny zapis:

Xx0104xxaabb[KL-w-KP-x-s-x][x-y-Txx-Bx][xxx-xaabbcc]

Formuła zapisanych danych jest niepowtarzalna, a brakujące elementy przy wyszukiwaniu będą jednymi z wielu . Dopiero dodanie brakujących danych określonych w badaniach kryminalistycznych pozwoli na automatyczną redukcję niepasujących do sekwencji informacji. Szyfrowanie danych biometrycznych stanowi gwarancję bezpieczeństwa zbioru, a dostęp do takiej bazy musi być precyzyjnie określony upoważnieniem wynikającym z ustawy. W dobie XXI wieku i cyfryzacji wypracowanie formuły skonfigurowanych danych tworzących profil identyfikacyjny na bazie ekspertyz kryminalistycznych jest osiągalny i możliwy. Takie dane profilowe ułatwiają identyfikację nie tylko sprawców przestępstw, zwłok nieznanymi ale także ofiar katastrof masowych, w tym także ofiar wojny. Po II

wojnie światowej zostały nam bezimiennie groby poległych żołnierzy, bezimiennie mogiły cywili zamordowanych przez Niemców, prochy i szczątki ostatnich ofiar ludobójstwa w obozach koncentracyjnych. Wojna na terenie byłej Jugosławii niechlubnie wpisała się we współczesną historię. Po zakończeniu działań wojennych ekshumowano ciała setek cywili zabitych w okupowanym Sarajewie. Dzięki badaniom genetycznym udało się zidentyfikować część zwłok. Pochowano je na cmentarzu vis a vi stadionu olimpijskiego, który dziś kojarzy się wyłącznie z miejscem, w którym grzebano zastrzelonych mieszkańców miasta [18]. Mimo tak wielu ofiar cywilnych w Sarajewie „Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości 26 lutego 2007 roku wydał wyrok uznając oficjalnie, że w Srebrenicy doszło do ludobójstwa. Jednakże odmówił tego miana oblężeniu Sarajewa, chociaż strona muzułmańska utrzymuje, że w stolicy Bośni również doszło do ludobójstwa. Zob. M. Woźniak, I co dalej? Wnioski płynące z orzeczeń Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze z dnia 26 lutego 2007 roku w sprawie Bośnia i Hercegowina vs Serbia i Czarnogóra [w:] Bałkany u progu zjednoczonej Europy, red. P. Czubik, Kraków 2008” [19].

Na kanwie tych rozważań nie sposób nie zauważyć, że kompleksowe podejście do problemu tożsamości człowieka jak i zwłok ludzkich jest problemem stale aktualnym. W każdym czasie na świecie dochodzi do różnych zdarzeń, w wyniku jakich giną ludzie. Człowiek XXI wieku posiadał na tyle wiedzy, kompetencji, umiejętności, by mógł ustalić tożsamość tak ofiary przestępstwa jak i jego sprawcy, by zidentyfikować ofiary działań wojennych, zamachów, ale też katastrof wszelkiego rodzaju. To przede wszystkim moralny obowiązek żyjących wobec zmarłych, którzy nie powinni zostać bezimiennymi.

Bibliografia:

1. Żywucka-Kozłowska E. Anatomia kryminalistyczna. Wybrane zagadnienia morfologii, patomorfologii, fizjologii, tanatologii i toksykologii, Wydawnictwo UWM, Olsztyn, 2021.
2. Vennemann M., Koppelkamm A., mRNA profiling in forensic genetics I: Possibilities and limitations. *Forensic Science International* 2010, nr 203(1-3), s. 71-75.
3. Lach B., Profilowanie kryminalistyczne. Wolters Kluwer, Warszawa, 2014.
4. Kowalczyk, M. H. Modelowe ujęcie sprawców zabójstw i możliwości ich resocjalizacji. *Impuls*, Kraków, 2010.
5. Canter D., Heritage R., A multivariate model of sexual offense behaviour: developments in „offender profiling”, *The Journal of Forensic Psychiatry* 1990, Vol. 1, No. 2, s.185–212.
6. Konieczny A., Szostak M. Metodologiczne problemy profilowania kryminalnego. *Problemy kryminalistyki*, 2011, nr 274, s.26-35.

7. Marcinkiewicz P. Znaczenie opinii seksuologicznej dla oceny poczytalności sprawców najpoważniejszych przestępstw seksualnych. *Seksuologia Polska* 2014, nr 12(1).
8. Markiewicz K. Cella diamentowa–możliwości aplikacyjne w kryminalistycznej analizie mikrośladów. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* 2010, nr 2(2), s. 51-66.
9. Żywucka-Kozłowska E. Prawno- kryminalistyczne aspekty identyfikacji nn zwłok; niepublikowana dysertacja doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1999.
10. Iannarelli A.V. Ear identification, *Forensic Identification Series*, Paramount Publishing Company, Fremont California 1989; Kučerová Š., Hejna P., Dobiáš M. „Benefits of otoscopy in forensic autopsy practice: a prospective study. *Soudni Lekarstvi* 2016, nr 61(2), s. 14-17.
11. Żaba C., Lorkiewicz-Muszyńska D., Glapiński M., Smoluch K., Świdorski P. „Identyfikacja sprawcy zabójstwa na podstawie śladów zębów na ciele ofiary. *Arch. Med. Sąd. Kryminol* 2010, nr 60, s. 22-26.
12. Młodziejowski B., *Badania sądowo- lekarskie (osteologia sądowo- lekarska)*, Palestra 1993, nr 39/7-10 (429-430), s. 21-30.
13. Gawliński A., *Zbrodnicze otrucie-przegląd kryminalistyczno-historyczny*. *Przegląd prawniczy ekonomiczny i społeczny* 2014, nr 1, s. 32-43.
14. Koźmiński L., Miś W., Szplit L., *Podstawowe czynności techniczno- kryminalistyczne podczas oględzin miejsca zdarzenia*. Wydawnictwo Szkoły Policji 2015.
15. Konopka T., *Historia badań nad toksykologią alkoholu*. *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*, 2010, nr 60(2-3).
16. Hanausek T. *Kryminalistyka. Zarys wykładu*. Zakamycze Kraków 2009.
17. Przybyliński S., *"Dziara", "cynkówka", "kolka"-zjawisko tatuażu więziennego*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
18. Maček I., *Sarajevo Under Siege. Anthropology in Wartime*, Pennsylvania, 2009.
19. Skrzyszewska M. "Kap moje krvi poteče i Bosna ne presuši": pamięć o oblężeniu Sarajewa. *Studenckie Zeszyty Naukowe Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ*, 2014, (2 (6)), s. 3.

Irena Malinowska

*PhD, Higher School of Vocational Education,
Wroclaw, Poland*

THE PROBLEM OF THE LOSS OF PEOPLE IN AN ASPECT LEGAL AND CRIMINOLOGICAL

Missing persons are not a typical community-wide problem. Compared to other social issues they are not a mass phenomenon, but they have their own distinct social resonance. The development of modern civilisation is generated by scientific and technological progress and legal solutions [1].

The police undertake the search for a missing person after receiving information about their disappearance. Great importance is attached to searching for people who, because of their health or age (young children, the elderly and infirm), may become victims of crime. In such cases, police actions are carried out immediately and to the extent necessary to quickly locate the person [2].

Depending on the circumstances under which a person has disappeared and the category to which he/she has been classified, a police officer proceeds in accordance with the service regulations in force in this respect.

There is a dehumanization of interpersonal relations, as well as intellectual degradation, which causes social exclusion, followed by the plunge of wide circles of society into pathology of cultural life and pejorative criminogenic factors [3].

Tackling and preventing the many social problems that arise from the use of psychoactive substances by adults, adolescents and children or by which they can become their users, the process of upbringing needs to be enriched with preventive measures. Apart from the family, the immediate environment, religious institutions or peer groups, the school and the professional environment are important places to work [4].

In every family there may appear various dysfunctions, conflicts, illnesses or addictions which, if not eliminated on an ongoing basis, may become a source of human drama in the future. These problems also concern the so-called good homes, although they are often mistakenly identified with the social margin.

With the margins of society. It is noted that the use of addictive substances, i.e. alcohol, cigarettes, drugs, is only one of the ways of threatening the health and proper

development of children and young people. There is a large group of problem behaviors among the younger generation that often occur in conjunction with the use of these substances; these include acts of violence, suicide, breaking the law and then running away from home and going missing [4].

The phenomenon of disappearances is highly topical and widespread in the media as well as in public opinion. The rules for the search for missing persons, established in 2018 by Order No. 48 of the Chief of Police. The search for missing persons requires the active participation and involvement not only of the closest family members, but above all of many services and institutions. These include the State Fire Service, voluntary fire services, the Polish Red Cross, Caritas or the Territorial Defence Forces.

Moreover, the importance and contribution of non-governmental organizations, such as Itaka, Na Tropie or Nadzieja Foundations, cannot be overlooked. During search actions, the assistance provided by the local community is also very important. The criminogenic environment is repeatedly affected by unemployment, homelessness, deviant families, blockheads and juvenile gangs, social pathologies: drug addiction, prostitution, alcoholism, social maladjustment phenomena. Problems at home, at school, which lead to leaving the family home and, as a consequence, often to missing persons and other social behavior, including deviant behavior, such as suicide or criminal offences [4].

For what reasons do people leave their homes and do not return? Why do young people run away from home? These questions need to be asked at every stage of this publication, and they are also asked by parents whenever a child runs away from home [4].

Work complications, problems within the family, marriage breakdown, travelling abroad in search of work and financial difficulties are common causes of adult disappearances. Older people disappear many times because of memory problems and other age-related ailments, while violations of the law, such as abduction, pedophilia or murder, are highly unusual causes of disappearance. According to data from the ITAKA Missing Persons Search Centre, disappearances are also occasionally linked to entry into a sect [5]. However, statistics from the Polish Police Headquarters show that every year, several thousand young people run away from home in Poland. Younger and younger children are running away, even as young as ten years old. Almost adults, just before their eighteenth birthday, also run away. Children are fleeing from danger, misery, humiliation, from problems that would break down many adults. They are fleeing poverty, mental abuse, sexual

harassment, violence, their parents' incessant arguing. Children leave home without support in their own environment, often unable or not knowing who to ask for help.

It is very important that adults pay attention to the child. In this way they can see that the child is giving signals that indicate trouble. Children may not like talking about school, but they may also not like it because they are being hurt at school and cannot talk about it. The background may also be the opposite; it is desirable for a teacher to take an interest in why a pupil is sleeping in lessons, rather than reprimanding them. There is probably something going on at home that is preventing the child from resting [5].

Police data show that the largest proportion of missing persons are middle-aged. In the group of minors, statistically the largest number of disappearances is in the age group of 14-17 years. 20% of all missing persons are senior citizens [6].

One of the reasons why people go missing is unemployment. It has very negative consequences both for the people affected and their families, and for the economy as a whole. High unemployment rates contribute significantly to the impoverishment of a section of society and the lowering of the standard of living of many households. Other consequences of unemployment include an increase in criminality, deterioration of health and professional deactivation, and the resulting frustration, aggression, feelings of resignation and withdrawal, inhibition of personal development and lower educational aspirations, and fear for the future [7]. It is difficult to estimate the number of Poles who have emigrated to EU countries in search of work. There are also no data concerning how many people emigrated permanently, and how many only for a certain period of time. Various institutions quote different figures, ranging from 500,000 to 2 million [7].

As estimated by the European Citizen Action Service (ECAS) [8], Since the enlargement of the European Union, approximately 1 120 000 Poles have travelled there to work. According to data from the ITAKA Foundation, almost 300 people from Poland have gone missing within the European Union, 73 of them in Great Britain. When reading such statistics, the question arises as to how it is possible to 'go missing', especially nowadays, when we travel to the West on the basis of an identity card, we have access to the Internet and mobile phones, and it is possible to return even on low-cost airlines for a few dozen zlotys.

According to the Missing Persons Search Centre ITAKA [9]. The problems start with a badly prepared trip. We believe that without knowledge of a foreign language we will earn a lot of money, and we put ourselves in the hands of dishonest intermediaries or go "blind", hoping for a stroke of luck. On the spot, we are left with

no money and no prospects, which causes further problems. According to the Barka Mutual Assistance Foundation, which tries to help homeless Poles, there are between 2,000 and 4,000 Poles living on the streets in the UK without any source of income, and already every tenth homeless person has come from Poland. For this reason, the mayor's advisor [10].

According to police data, every year the police record about 17 thousand disappearances of Polish citizens in the country and abroad. People go missing regardless of their age, gender and social status. They go missing due to illnesses (physical, mental), accidents, everyday problems and when they become victims of crime. Out of all the reports, the Police annually note about 320 disappearances of children under 6, about 800 disappearances of children aged 7-13 and about 5340 disappearances of children aged 14-17.

Irrespective of the situation of disappearance, in the event of a justified suspicion that a criminal offence has been committed, the actions set out in the provisions of criminal procedure shall be taken, including the initiation of pre-trial proceedings [1].

Persons who, at the time of being reported missing, are not in real danger of losing their lives or health, are searched for in accordance with the appropriate procedures developed taking into account the circumstances of their disappearance. Information about the disappearance, photographs and sketches are registered in a national police information system. As a rule, the whereabouts of such persons is established by means of a check of the identity card or documents of the vehicle driver [1].

People go missing regardless of gender, age, social status, education. Some disappearances are the result of a deliberate - more or less, but conscious - decision by such a person. Others are the result of random accidents of various kinds, or a typical loss of [1].

In the light of the above, it can be concluded that it is primarily the officers of the police field units who bear the burden of direct actions aimed at assisting when a person is reported missing and the search activities involved in finding the person quickly.

Conclusions:

1. the creation by institutions and organizations of an efficient mechanism for the search for missing persons.

2. to develop a coherent and effective system of support for missing persons and their families.

Bibliography:

1. Wojnicz P., Zaginięcia osób. Studium prawne, kryminalistyczne i kryminologiczne, wyd. UWM, Olsztyn 2021.
2. Komenda Główna Policji. URL: <https://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/dokumenty/poszukiwani/4649,Poszukiwanie-osob-zaginionych.html> [dostęp: 23.06.2022].
3. Podgórecki A. Patologia życia społecznego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1996, s. 7.
4. Pospiszyl I. Przemoc w rodzinie, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 6.
5. Fundacja Itaka URL: <http://www.zaginieni.pl/jak-pomagamy> [dostęp: 23.06.2022].
6. Komenda Główna Policji, statystyka policyjna. URL: www.policja.gov.pl/statystyka [dostęp: 23.06.2022].
7. Komenda Główna Policji. URL: <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/115830,Zaginiecia-osob-wPolsce-Fakty-i-mity.html> [dostęp: 23.06.2022].
8. European Citizen Action Service (ECAS). URL: <https://ecas.org/about-us-2/> [dostęp: 23.06.2022].
9. Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych ITAKA. URL: <http://www.zaginieni.pl> [dostęp: 20.06.2022].
10. Malinowska I., Problematyka zaginięć ludzi w aspekcie prawnokryminologicznym. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/554549.pdf>, [dostęp: 4.06.2022].

Renata Włodarczyk

*dr hab. inż. prof. CB, Bezpieczeństwo Wewnętrzne, Akademia Nauk
Stosowanych Collegium Balticum w Szczecinie,
Polska*

MOMENT ZWROTNY W KRYMINALISTYCZNYCH BADANIACH ŚLADÓW BIOLOGICZNYCH

Mementem zwrotnym w kryminalistycznych badaniach śladów biologicznych była sprawa Orenthala Jamesa Simpsona (dalej: O.J. Simpson). Przełom nastąpił głównie w obrębie analiz genetycznych, ale dotyczył również rekonstrukcji zdarzenia dzięki mechanizmowi nanoszenia plam krwawych, jak też morfologicznych badań włosów i włókien tekstylnych.

W przedmiotowej sprawie zgromadzono bardzo dużą liczbę śladów w celu udowodnienia winy popularnemu na całym świecie sprawcy. Mężczyzna podziwiany za osiągnięcia sportowe, w przemyśle rozrywkowym, szeroko opisywany w prasie i mediach publicznych, spowodował, że przewód sądowy, po tym jak pozbawił życia byłą żonę i jej znajomego, był emitowany w Stanach Zjednoczonych i w wielu krajach świata. Do zbrodni doszło w okresie wprowadzania hemogenetyki sądowej, dlatego takie momenty są dobrym przyczynkiem do działań mających rozwijać przyszłe badania z określonej dziedziny. Warto więc spojrzeć retrospektywnie na nagłośnioną sprawę, gdyż wywarła ogromny wpływ na rozwój wykonawstwa genetycznych ekspertyz sądowych, racjonalne postępowanie na etapach dochodzenia do prawdy obiektywnej i uzmysłowienie znaczenia wstępnych etapów wykrywczych (gromadzenia materiału do analiz) dla późniejszych orzeczeń sądowych. Mimo popełnionych błędów w tym śledztwie, inne ślady, dowody rzeczowe i czynności procesowe nie „wybroniły się” przed sądem, a jedynie wartość dowodową wykazały genetycznie zidentyfikowane ślady biologiczne, dlatego drugi proces z powództwa cywilnego założony przez Freda Goldmana przeciwko O.J. Simpsonowi, zakończył się 5 lutego 1997 r. wyrokiem skazującym podejrzanego.

O.J. Simpson jako znany, ceniony amerykański biegacz, futbolista NFL, aktor, reporter sportowy NBC i ABC, od 1985 r. był w drugim związku małżeńskim z Nicole Elaine Brown (dalej: N.E. Brown), lecz wielokrotnie nadużywał wobec żony i dwójki ich dzieci przemocy fizycznej, co skutkowało rozpadem małżeństwa w 1992 r. Jednak zazdrość mężczyzny o byłą a dużo młodszą od niego żonę, z czasem

niebezpiecznie narastała i jak okazało się, 12 czerwca 1994 r. kobieta i Ronald Lyle Goldman (dalej: R.L. Goldman) zostali zamordowani. Tego dnia N.E. Brown była z bliskimi w restauracji „Mezzaluna” w Los Angeles, gdzie jako kelner pracował jej znajomy R.L. Goldman. Po powrocie z kolacji do domu, matka kobiety stwierdziła brak okularów, dlatego telefonicznie ustalono, że R.L. Goldman odniesie po zamknięciu lokalu okulary do posiadłości N.E. Brown. Po północy spacerujący sąsiedzi zobaczyli w tej okolicy psa Akite, który należał do kobiety i zachował się nietypowo. Głośno ujadł, nie reagował na nawoływania i wyglądał jakby sierść miał poklejoną krwią. Sąsiadki udali się na posesję N.E. Brown, by sprawdzić co jest przyczyną zachowania psa i wtedy zobaczyli u podnóża schodów zakrwawione i skulone w pozycji embrionalnej ciało kobiety, a nieopodal R.L. Goldmana. Mężczyzna był również mocno zakrwawiony, leżał oparty o ogrodzenie, nie poruszał się i nie wykazywał żadnych oznak życia. Obok jego ciała była koperta, jak później okazało się z białym etui i okularami matki N.E. Brown. Nieco dalej leżała granatowa czapka narciarska i brązowe rękawiczki pokryte substancją przypominającą krew. Sąsiedzi wezwali od razu policję. zauważyli na, dlatego. Zastana sytuacja dwóch ciał pokrytych ranami przypominającymi ciosy nożem, zeznania świadków, przeszłość O.J. Simpsona z licznymi ekscesami związanymi z interwencją policji, doprowadziły do przedstawienia mu zarzutów zabójstwa byłej żony N.E. Brown i R.L. Goldmana, a w następstwie tego, postawienia go w stan oskarżenia.

W czasie wielogodzinnych oględzin miejsca zabójstwa ujawniono liczne ślady, w tym biologiczne, z którymi postępowano bardzo błędnie, m.in. do worka z tworzywa sztucznego spakowano część dowodów rzeczowych ze śladami, razem z przyniesionym z domu N.E. Brown kocem. Przykryto nim zakrwawione zwłoki kobiety, które leżały w wysokiej temperaturze przez ponad 10 godzin, po czym pozwolono nieodzianej w odzież ochronną ekipie koronera, dokonać wstępnych oględzin denatów. Na podstawie przemian pośmiertnych i innych danych, czas śmierci obu ofiar określono na 12 czerwca 1994 r. około godziny 22.15. Wielu charakterystycznych cech nie udało się jednak ustalić z powodu: przebywania zwłok narażonych na rozkład krwi, działanie termiczne i pochodzące od mikroorganizmów gnilnych, owadów, podłoża oraz dokonania autopsji dopiero po 32 godzin od zgonu pokrzywdzonych. Sekcja zwłok N.E. Brown dowiodła, że jej śmierć nastąpiła wskutek przecięcia arterii i żył szyjnych (do tego: 11 ran kłutych na ciele), a R.L. Goldmana – po kilkanastu ranach kłutych lewej strony klatki piersiowej i okolicy tętnicy szyjnej (do tego: 24 rany cięte głowy, twarzy, szyi i klatki piersiowej oraz

pogryzienie ciała przez owady, głównie mrówki). Rany cięte i kłute na rękach, odwarstwienie skóry dłoni i pozbawienie paznokci u zabitego mężczyzny wskazywały, że walczył z uzbrojonym w nóż napastnikiem.

Genetycy amerykańscy do badań zabezpieczonych śladów biologicznych zastosowali dwie metody, tj. analizę polimorfizmu długości fragmentów restrykcyjnych RFLP (*Restriction Fragment Length Polymorphism*) i nowo wprowadzoną technikę reakcji łańcuchowej polimerazy PCR (*Polymerase Chain Reaction*). Chodziło im o bezsprzeczną identyfikację osobniczą, bo trzeba było mieć pewność co do wartości dowodu z ilorazu wiarygodności LR (*Likelihood ratio*) materiału dowodowego, gdyż wykazywał obecność mieszaniny profili DNA różnych osób, a taki wynik jest trudny do interpretacji. W celu ułatwienia zadania należało w sprawie rozważyć kilka hipotez. Jednak w trwającym przez kilka miesięcy procesie wnikliwie nie zagłębiano się w wartość dowodową śladów biologicznych, przy czym nikt nie kwestionował uzyskanych dzięki nim wyników dotyczących określenia profili DNA osób uczestniczących w zdarzeniu. Dało się zaobserwować usiłowanie podważenia autorytetu i wykazania niekompetencji w toku przesłuchania biegłego genetyka sądowego Karego Mullisa, do którego merytorycznie przygotowani obrońcy kierowali podchwytliwe pytania, formułowane w taki sposób, by sens jego odpowiedzi był niezrozumiały dla ogółu odbiorców [1].

Dla przejrzystego przedstawienia niektórych argumentów oskarżenia i obrony do sprawy przeciwko O.J. Simpsonowi, zostały one zestawione w poniższej tabeli 1.

Na prezentację bardzo sprawnej obrony podczas postępowania przed sądem, oskarżenie nie potrafiło przedstawić wyników badań genetycznych na tyle przekonywająco by ława przysięgłych doceniła wartość dowodową śladów biologicznych. Jak stwierdziło wielu genetyków, ślady biologiczne odzwierciedliły całą prawdę o zaistniałych okolicznościach i o związanym z nimi sprawcą, a wprowadziły tylko chaos i błędną interpretację. Skuteczność obrony w oczach świadków i milionów widzów przed telewizorami 30 września 1995 r. spowodowała, po trzygodzinnej naradzie sędziów przysięgłych, przekonanie o konieczności wydania werdyktu: „niewinny”. Na tej podstawie, 3 października 1995 r. zakończył się proces O.J. Simpsona uwalniający go z zarzutów podwójnego morderstwa II stopnia. Proces ten zakończył pewien etap, gdyż zgodnie z prawem stanu Kalifornia, sąd cywilny nie był związany wyrokiem sądu karnego. Ten fakt utarował drogę ubiegania się o sprawiedliwe zakończenie procesu rodzinie R.L. Goldmana, którego ojciec zaangażował się w sprawę z powództwa cywilnego, występując przeciwko O.J. Simpsonowi.

Argumenty oskarżenia	Argumenty obrony
Badania genetyczne próbek krwi znalezionych na miejscu zbrodni i pobranych od O.J. Simpsona wykazały zgodność, np. obok krwawych śladów traseologicznych o rozmiarze 12 (wielkość odpowiadająca obuwiu podejrzanego) pobrano kilka drobnych próbek krwi zgodnych z profilem O.J. Simpsona. Takie same cechy genetyczne wykazały plamy zabezpieczone przy tylnej bramie garażowej na posesji N.E. Brown.	Z fiolki zawierającej krew pobraną od O.J. Simpsona, którą policja zabezpieczyła do badań porównawczych ubyło ok. 1,5 cm ³ , co wzbudziło podejrzenie podrzucenia dowodów mających „wrobić” podejrzanego, zwłaszcza, że detektyw Phillip Vannatter, odpowiedzialny za przekazanie fiolki z krwią do laboratorium, nie uczynił tego po południu w dniu pobrania, a dowiedziono, że zrobił to następnego dnia. Poza tym na tę okoliczność sfałszował dokument, podając niewłaściwą datę. Dotarto do nagrania ze stacji telewizyjnej, gdzie detektyw po wyjściu z rezydencji Simpsona włożył fiolkę z krwią do kieszeni płaszcza, a także do innych nagrań spod gmachem policji, gdzie nie widziano jego przyjazdu w czasie, który wpisał na metryczce jako termin przekazania dowodu do laboratorium badawczego.
Na chodniku prowadzącym od drzwi apartamentu N.E. Brown znaleziono szereg krwawych śladów butów nr 12, z których cechy wyizolowanej krwi odpowiadały mieszaninie genomów ofiar zbrodni i O.J. Simpsona.	
Włosy pobrane z koszuli i czapki narciarskiej należących do R.L. Goldmana posiadały takie same cechy morfologiczne, jak włosy pobrane od podejrzanego.	Minęło 10 godzin od znalezienia zwłok do momentu wpuszczenia ekipy koronera, by przeprowadziła wstępne oględziny obu ciał na miejscu, a potem przewiezienia ich i przeprowadzenia autopsji (po 32 godzinach).
	W czasie trwania procesu patologowi sądowemu, który wykonywał sekcję udowodniono popełnienie około 40 błędów.
W samochodzie m-ki Ford Bronco SUV będącym własnością O.J. Simpsona ujawniono na drzwiach przy klamce, przy kierownicy, na konsoli i dywanie rozmazane, drobne ślady krwi zarówno odpowiadające genetycznie materiałowi pobranemu od N.E. Brown, jak też wykazujące zgodność z profilem DNA O.J. Simpsona.	Przeprowadzone oględziny samochodu O.J. Simpsona doprowadziły do ujawnienia mieszaniny plam krwi, w której stwierdzono obecność jego genomu; skaleczył się w domu i krwawił także we wnętrzu samochodu. W mieszaninie tej był też genom dodatkowej osoby, co wynikało z przeniesienia materiału biologicznego i błędu popełnionego podczas analizy mieszaniny DNA. Przeprowadzone powtórne oględziny samochodu O.J. Simpsona wykazały obecność mieszaniny profili DNA N.E. Brown, O.J. Simpsona i dodatkowej osoby, co mogło wynikać z doprowadzenia do kontaminacji w laboratorium lub próby manipulacji przeniesionymi plamami krwi. Zwłaszcza, że wszystkie ślady zauważył i zabezpieczał na miejscach związanych ze zdarzeniem ten sam oficer policji Mark Furhman, którego za wcześniejszą realizację dochodzeń i wypowiedzi o czarnych Amerykanach uznano za rasistę. Udowodniła to prezentacja materiału i jego tekstów wygłaszanych na forum publicznym.
W Fordzie Bronco SUV należącym do O.J. Simpsona ujawniono mikroślady tkaniny podobne do dywanu z domu N.E. Brown. Z ubrania R.L. Goldmana pobrano mikroślady granatowej bawełny, która odpowiadała włóknom tkanin używanych do uszycia dresów. Przesłuchano świadka, który 12 czerwca 1994 r. po południu widział O.J. Simpsona ubranego w granatowy dres z bawełny.	
Na ziemi przed domem O.J. Simpsona znaleziono zakrwawioną rękawicę od pary, której druga sztuka została ujawniona na miejscu zbrodni. Próbkę krwi pobrane z obu rękawic były mieszaniną profili DNA obydwu zamordowanych osób i O.J. Simpsona.	Para brązowych rękawic nie była w rozmiarze O.J. Simpsona, określono na dwa numery mniejszą (była zbyt ciasna), by pomieścić jego dłoń. W toku zabezpieczania miejsca zdarzenia przybyli jako pierwsi do tej czynności policjanci zeznali, że obie rękawiczki leżały w pobliżu zwłok R.L. Goldmana. Rzekomo po 7 godzinach od dojścia do zbrodni, Mark Furhman znalazł drugą od pary (lewą) rękawiczkę pokrytą niezakrzepłą krwią za domem gościnnym w rezydencji O.J. Simpsona. Po tak długim czasie krew na rękawicze na pewno byłaby sucha, co wynika z procesu jej krzepnięcia. Policjant w toku przesłuchania przed sądem przyznał się do złożenia fałszywych zeznań, dotyczących ujawnionych dowodów.
Na parze skarpet znalezionych przy łóżku w sypialni domu należącego do podejrzanego odkryto trzy plamy krwi, których profil DNA określono jako zgodny z profilem DNA pokrzywdzonej N.E. Brown w mieszaninie z profilem DNA O.J. Simpsona.	Dwaj biegli, którzy badali parę skarpet 2 tygodnie po zabójstwie, zeznali, że nie zauważyli śladów, w tym plam krwi, a oskarżyciel przyznał, że odkrycie plam i zgłoszenie ich znalezienia nastąpiło 4 tygodnie po zdarzeniu. Próbkę plam krwi zebrane z pary skarpet zostały wysłane do laboratorium FBI w Waszyngtonie, gdzie wykryto w nich obecność EDTA (środek do konserwacji zapobiegający krzepnięciu krwi), należało więc przyjąć, że krew dostała się tam w inny sposób niż z ciała obu ofiar.
Kilka tygodni po 12 czerwca technik kryminalistyki Dennis Fung (zabezpieczał materiał dowodowy bezpośrednio po zabójstwie) znalazł ślady rozmazów krwi na bramce prowadzącej do posesji N.E. Brown. Poddane badaniom RFLP i PCR wykazywały obecność mieszaniny profili DNA obu pozbawionych życia ofiar oraz O.J. Simpsona.	Funkcjonariusz Dennis Fung nie zachował należytej staranności w trakcie zabezpieczania śladów. Wykonując czynności oględzinowe powinien od razu ujawnić plamy krwi z bramki wejściowej i nie pominąć tak ważnych śladów. Ponadto podczas pracy nie zachował odpowiednich procedur i ostrożności, co mogło narazić materiał biologiczny na kontaminację, zwłaszcza po tak długim czasie, który upłynął od zdarzenia. Efektem takiego postępowania mogło być uzyskanie błędnych wyników. Szczególnie, że po badaniach wykazano mieszaninę kilku profili DNA.

Tabeli 1: Źródło: opracowanie własne na podstawie [2, s. 14-15; 48-50.]

Fred Goldman wynajął mecenasa Daniela Petrocelli i 23 października 1996 r. wytoczył pozew „o umyślne spowodowanie śmierci”, dzięki temu orzeczono odmienny werdykt. Mimo różnych problemów na etapie poprzedniego postępowania, udało się zgromadzić wystarczającą ilość dowodów i wskazać bezpośredni związek O.J. Simpsona ze zdarzeniem, a tym samym doprowadzić do udowodnienia mu winy.

W procesie rozpoczętym w styczniu 1997 r., a zakończonym 5 lutego 1997 r., sędziowie sądu w Santa Monica jednogłośnie orzekli, że O.J. Simpson jest odpowiedzialny za bezprawne doprowadzenie do śmierci dwóch osób i uznali go za winnego obydwu zabójstw.

Przykładem na niefrasobliwość organów ścigania na miejscu zabójstwa, a potem na różnych etapach dochodzenia do prawdy obiektywnej o zabójstwie Nicole Brown i Ronalda Goldmana, stało się postępowanie prowadzone przeciwko O.J. Simpsonowi.

Od początku kontrowersje na świecie wzbudzała skala popełnionych błędów i nagłośnienie tego w mediach. Przekonano się, że należy starannie zabezpieczać i badać materiał, poczynając od oględzin miejsca zdarzenia o charakterze przestępnym, a kończąc na analizach identyfikujących ślady biologiczne dla sądu. Gdyby nie ta sprawa nie doszłoby w tak krótkim czasie do eliminacji błędnego postępowania w obrębie śladów biologicznych i poprawy jakości genetycznych ustaleń. Sprawa stała się przełomem w kryminalistycznych badaniach śladów biologicznych, zarówno genetycznych, jak też analizach śladów krwawych.

Badania genetyczne, to aktualnie niezawodne metody pozwalające identyfikować materiał biologiczny o dużej sile dyskryminacji. Jednak wymagają reżimu i rzetelnej pracy na wszystkich etapach, by nie doprowadzić do zjawiska kontaminacji lub innej degradacji. Analizując zdarzenie i proces przeciwko O.J. Simpsonowi zdawałoby się niezwykle mocne dowody jego winy przedstawione przez oskarżenie, poparte badaniami DNA w dwóch niezależnych laboratoriach z wykorzystaniem najnowszych technik RFLP i PCR, jak też innymi badaniami kryminalistycznymi, zostały skutecznie podważone przez obronę. W efekcie sędziowie przysięgli, jeśli nawet mieli przekonanie o faktycznym sprawstwie oskarżonego, nie mogli na podstawie zgromadzonych przez prokuraturę dowodów ponad wszelką wątpliwość stwierdzić jego winę. Mimo problemów w procesie karnym, niepodważalne wyniki badań genetycznych śladów biologicznych „same się wybroniły“, gdyż w późniejszym terminie nie potrafiła ich zakwestionować skuteczna obrona, a pozwoliły dotrzeć do prawdy o jego sprawcy.

Efekt końcowy tej sprawy wpłynął pozytywnie nie tylko na perspektywę korzystania z genetycznej identyfikacji osobniczej, ale równocześnie zmobilizował służby amerykańskie do retrospektywnego przeglądu akt spraw karnych sprzed ostatnich dziesięciu lat, gdzie korzystano z osiągnięć genetyki. Dzięki temu okazało się, że wyniki uzyskane ze śladów biologicznych, po wkroczeniu do kryminalistyki „ery genetycznej“, były w ponad 60 % fałszywe. Na różnych etapach korzystania z badań DNA obecnego w materiale biologicznym popełniono błędy. Do tego pewien procent z pozostałych około 40 % mogła zaniżyć liczba spraw z nadal praktykowaną w amerykańskim prawie zasadą: *confessio est regina probationum* (przyznanie się do winy jest królową dowodów). W zaistniałych okolicznościach przystąpiono też do wprowadzania wysoce specjalistycznych zestawów genetycznych (kitów), gromadzenia danych o seryjnych przestępcach (w 1998 r. zapoczątkowano powstanie bazy danych DNA z system informatycznym CODIS – *Combined DNA Index System*) i zaczęto zwracać uwagę na zapobieganie dojścia do zjawiska kontaminacji. Stało się to możliwe wskutek restrykcyjnego podejścia w czasie ujawniania, zabezpieczania, transportowania i analiz śladów biologicznych, gdzie stosuje się ochronę miejsc związanych z ich obecnością oraz ochronę uczestników procesu, którzy mają bezpośredni kontakt z materiałem biologicznym. Te wielokierunkowe zmiany wraz z zaangażowaniem, nakładami sił i środków, stworzyły nową perspektywę realizacji działań wykrywczych z udziałem śladów biologicznych. „Wzorzec“ postępowania zaakceptowały oraz wprowadziły kraje korzystające z metod genetycznych, co przełożyło się na rozszerzenie kompetencji w ramach kooperacji organizacji policyjnych zrzeszonych w International Criminal Police Organization (INTERPOL), European Police Office (EUROPOL) i powstanie międzynarodowej organizacji European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI), grup roboczych German DNA Profiling Group (GEDNAP), English Speaking Working Group (ESWG).

Bibliografia:

1. Banecke M. Die DNA – Beweise im Fall O.J. Simpson, Kriminallistik 1996, nr 7.
2. Innes B. Bodies of Evidence, Wydawnictwo Muza, Warszawa, 2001.
3. Branicki W., Kupiec T. Wolańska-Nowak P., Badania DNA dla celów sądowych, Wydawnictwo IES, Kraków, 2008.

Rossana Broniecka

*dr, Katedra Postępowania Karnego i Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytet
Warmińsko-Mazurski w Olsztynie,
Polska*

MEDIACJA JAKO INSTYTUCJA UNIWERSALNA

Konflikt jest nieodłączny element życia każdego człowieka, jest zjawiskiem naturalnym w każdej zbiorowości ludzkiej. Choć jest to specyficzny rodzaj relacji, wyeliminowanie konfliktu z życia jest niemożliwe i raczej niecelowe. Należy pamiętać, że nie każdy konflikt jest niszczący, są bowiem konflikty np. naukowe, które prowadzą do wypracowania nowych technologii. Konflikt występuje na każdej płaszczyźnie naszego życia: społecznej, rodzinnej, prawnej, zawodowej, a także na arenie międzynarodowej. Dlatego też teoria konfliktu określana jest jako zagadnienie interdyscyplinarne, ponieważ stanowi istotny element nie tylko praw, politologii, filozofii, a także innych dziedzin wiedzy [1, s.10-12].

Słowo konflikt wywodzi się z łaciny – *conflictus* [2] i oznacza zdarzenie. Jest to spór, sprzeczność interesów, czy poglądów. Dochodzi do niego gdy jednostka bądź grupa społeczna dąży do zaspokojenia własnych potrzeb, poprzez podporządkowanie sobie albo zniszczenie innej jednostki bądź grupy.

Konflikt rodzi się z mniej lub bardziej błahych przyczyn. C.W. Moore [3] dokonał podziału konfliktu ze względu na źródło, wyróżnił m.in.:

konflikt relacji - spowodowany przez zaburzone spostrzeżenie intencji drugiej strony, złą komunikację, silne emocje, uprzedzenia, stereotypy

konflikt danych – wywołany przez otrzymanie niepełnego zakresu informacji

konflikt interesów – zachodzący na płaszczyźnie rzeczowej, proceduralnej lub psychologicznej

konflikt strukturalny – będący rezultatem nierównego podziału, sił, pełnienia zróżnicowanych ról społecznych

konflikt wartości – spowodowany różnicą w hierarchii wartości, światopoglądzie, a także przyzwyczajeniach.

Każdy z tych konfliktów przybiera inną postać. Na szczęście coraz więcej ludzi czuje potrzebę dochodzenia do kompromisu i stosowania mediacji, jako formy zakończenia sporu. Gdyż jest to dużo tańsza i szybsza forma zakończenia każdego konfliktu.

Współczesna mediacja to procedura stosunkowo nowa, choć sama idea mediacji jest stara jak świat. Według T. Serafina pierwsze wzmianki o mediacji pochodzą z IV tysiąclecia przed naszą erą i wiążą się z cywilizacją Sumerów. Słowo mediacja wywodzi się z łaciny mediator – pośrednik; mediare – pośredniczyć w sporze; medius – środkowy, bezstronny [4]. Instytucja ta nie została jednak zdefiniowana na gruncie prawa polskiego. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto definicję mediacji (zaproponowaną przez Społeczną Radę od spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów) rozumiejąc ją jako „dobrowolny i poufny proces, w którym fachowo przygotowana, niezależna i bezstronna osoba, za zgodą stron, pomaga im poradzić sobie z konfliktem. Mediacja pozwala jej uczestnikom określić kwestie sporne, zmniejszyć bariery komunikacyjne, opracować propozycje rozwiązań i - jeśli taka jest wola stron - zawrzeć wzajemnie satysfakcjonujące porozumienie” [5]. Należy pamiętać, że mediacja służy do rozwiązywania sporów, a nie do ich rozstrzygnięcia (tak jak dzieje się to przed sądem). Dodatkowym atutem instytucji mediacji jest skupianie się na teraźniejszości i przyszłości, a nie na przeszłości.

Do najważniejszych zasad mediacji [6; 7], możemy zaliczyć:

dobrowolność – oznacz, że strony zgadzają się na przeprowadzenie mediacji, a także na osobę mediatora. Osoby biorące udział w mediacji nie mogą w żaden sposób być zmuszane do uczestnictwa. Mają również prawo do odstąpienia na każdym etapie postępowania mediacyjnego. Warto również zaznaczyć, że nie ma także obowiązku wypracowania porozumienia.

poufność – zasada ta skierowana jest do wszystkich uczestników mediacji – mediatora i stron. Całe postępowanie mediacyjne objęte jest tajemnicą.

akceptowalności – zasada ta dotyczy stron konfliktu, które muszą zgodzić się na osobę mediatora, jak i zasad dotyczących mediacji.

neutralność – zasada ta skierowana jest do mediatora, który musi być neutralny, nie może narzucać stronom rozwiązania, musi jedynie czuwać aby poczynione ustalenia stron były zgodne z prawem. Mediator musi zawsze pamiętać, że to strony są właścicielami konfliktu.

bezstronność – również skierowana jest do osoby mediatora. Oznacz, że mediator nie może opowiadać się po żadnej stronie.

Jak było wspomniane na początku mediacja występuje również w prawie międzynarodowym, tam niestety także występują spory. Spór międzynarodowy to konflikt interesów pomiędzy państwami, powstaje gdy jedno państwo twierdzi, że posiada pewne prawa, a drugie państwo to neguje [8]. Spór międzynarodowy określa

sprzeczności między państwami, które to sprzeczności prowadzą do zaostrzenia stosunków, do konfliktu zbrojnego. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w 1950 r. spór zdefiniował, jako sytuację w której punkty widzenia dwóch stron są wyraźnie przeciwstawne [9]. Zajmując się istotą sporu międzynarodowego, warto również przypomnieć wyrok Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej z 1924 r. w sprawie *Mavrommatisa* [10], który spór definiuje jako brak zgody w przedmiocie kwestii prawnej lub stanu faktycznego, z przeciwieństwem prawnych stanowisk lub interesów między stronami.

W nauce dokonuje się podziału na spory polityczne i spory prawne. Spory prawne są to spory w których roszczenia stron opierają się na określonej normie prawa. Natomiast spory polityczne są to spory, które nie mogą być rozstrzygane wyłącznie na podstawie istniejącego prawa międzynarodowego, bez wzięcia pod uwagę elementów pozaprawnych [11] (np. kwestii gospodarczych, politycznych).

W przypadku zaistnienia sporu międzynarodowego, państwa mogą oddać spór przed właściwy sąd międzynarodowy, muszą jednak pamiętać, że zgodnie z art. 33 Karty Narodów Zjednoczonych państwa będące stronami sporu zobowiązane są do ich pokojowego rozstrzygnięcia. Zgodnie z art. 2 ust. 3 Karty Narodów Zjednoczonych - wszyscy członkowie powinni załatwiać swe spory międzynarodowe przy pomocy środków pokojowych w taki sposób, że ani pokój międzynarodowy, ani bezpieczeństwo, ani sprawiedliwość nie będą wystawione na niebezpieczeństwo. I właśnie takim środkiem pokojowym, pozasądowym, nazywanym często środkiem dyplomatycznym jest mediacja. W przypadku zaistnienia sporu międzynarodowego rolę mediatora, mogą pełnić zarówno inne państwa (jedno lub kilka w zależności od potrzeby), jak i organizacje i organy międzynarodowe. W postępowaniu mediacyjnym strona trzecia zmierza do pogodzenia roszczeń wysuwanych przez strony konfliktu, może również składać własne propozycje zakończenia sporu, oczywiście pod warunkiem, że są one akceptowalne przez obydwie strony.

Zgodnie z Konwencją Haska z 1907 roku o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych [12] mediacja może zostać także zastosowana w przypadku wystąpienia konfliktu zbrojnego. W tym miejscu należy zaznaczyć, że jeżeli mediacja ma miejsce już po rozpoczęciu działań zbrojnych, nie powstrzymuje ona operacji wojskowych, jeżeli umowa stron nie przewiduje inaczej.

Za przykład można podać misję mediacyjną ONZ zakończoną podpisaniem w 1988 roku porozumienia przez USA, ZSRR, Afganistan i Pakistan, na mocy którego siły zbrojne ZSRR wycofały się z terytorium Afganistanu w 1989 roku. ONZ miało także znaczący wkład mediacyjny w proces wycofania się wojsk USA z Wietnamu i

układ o zawieszeniu broni z 1973 roku, a także w rozwiązaniu w 1990 roku wojny w Kambodży [13].

Niestety i w obecnych czasach mamy do czynienia z konfliktem zbrojnym. 24 lutego 2022 roku rozpoczęła się inwazja Rosji na Ukrainę, która trwa po dzień dzisiejszy. Oprócz działań zbrojnych, w tle tej wojny widzimy próby zastosowania instytucji mediacji pomiędzy walczącymi krajami. Mediacje wojenne nie należą do najłatwiejszych, o czym mogli przekonać się m.in. prezydent Francji, kanclerz Niemiec, premier Izraela. Niestety mimo prób nie udało się osiągnąć porozumienia i wojna wciąż trwa...

Bibliografia:

1. Rozwiązywanie konfliktów. Teoria i praktyka, red. M. Dorton, P. Coleman, Kraków 2005, s. 10-12.
2. Słownik języka polskiego. URL: <https://sjp.pwn.pl/sjp/;konflikt> [dostęp: 23.06.2022].
3. Byra S. Konflikt interpersonalny – istota i funkcje, [w] A. Lewicka (red.), Profesjonalny mediator. Zostań nim. Poradnik metodyczny, Lublin 2008, s. 174.
4. Kopaliński W. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem, Warszawa 2000, s. 321.
5. Zienkiewicz A. Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Społeczną Radę ADR przy Ministrze Sprawiedliwości, Studia prawnoustrojowe 18, UWM 2012, s. 186.
6. Waszkiewicz P. Zasady mediacji [w]Mediacja teoria i praktyka, red. E. Gmurzyńska, R. Morek, Warszawa 2018, s. 161-175.
7. Kalisz A., Zienkiewicz A. Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu, Warszawa 2014, s. 58-61.
8. Czarnocki A., Pietraś Z.J. Współistnienie państw. Wstęp do międzynarodowych stosunków politycznych, Lublin 1988, s. 175-185.
9. Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie traktatów pokojowych z Bułgarią, Węgrami i Rumunią, ICJ Rep. 1950, s. 7.
10. Wyrok Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w sprawie Grecji przeciwko Wielkiej Brytanii z dnia 26 marca 1925 r. Cyt. za: R. Bierzanek, J. Symonides, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2005, s. 337.
11. Góralczyk W., Sawicki S. Prawo międzynarodowe w zarysie, Warszawa 2015, s. 322.
12. Konwencja o Pokojowym Rozstrzygnięciu Sporów Międzynarodowych z 18 października 1907 r. Dz. U. z 1930 r. Nr 9, poz. 64.
13. Kuczyński M. Konflikty zbrojne na świecie. Azja, Studia i Materiały, Biuro Prasy i Informacji MON, Nr 22, Warszawa 1995, s. 110.

Anna Rybicka

PhD, Assistant Professor,

Paweł Włodkowiec University College in Płock,

Poland

SOCIAL PATHOLOGIES AND THEIR IMPACT ON SECURITY AND PUBLIC ORDER

Social pathologies are behaviors that disrupt social balance, security and public order. Pathology is a failure to comply with generally accepted norms and values. It affects individuals or social groups. The factors that cause pathological behavior are diverse.

Taking into account the definitions of public order, it can be said that there is no unambiguous definition in the law that defines the scope of this concept. However, it can be noted that in the Constitution of the Republic of Poland are listed in individual acts of security, which affect the public order of Poland. These can include the security of: citizens, the description of which can be found in article five of the Constitution of the Republic of Poland, the state in article 45, ecological in 74, internal and external state in 146 and again citizens in 230 [1].

About this security you can look for information in the Criminal Code of June 6, 1977. Public order is a broad concept. However, it is necessary to focus on various aspects - not only in the sphere of one type of security, because the types of security listed above constitute the whole of public order. There will not be a high level of public order and security if at least one of them is at a very low level. It is most important to emphasize that security is only a fragment of It should not be the case that only the state cares about security. It cannot be that only the State cares about security, because the citizens should also emphasize this sphere of public order in order to live better. It is they who should make it clear to each other that in order to live with respect for the various spheres of life, one must act in accordance with one's conscience [1].

Threats to public policy are the most commonly cited two threats. These are traditional and asymmetric dangers, characterized by different aspects. The traditional ones focus on political threats, i.e. those that prevent the state from working. These include corruption, failure to respect the rights and duties of citizens, intimidation, discrimination, violation of the rule of law, and increased crime, among others.

Public security is defined in many different ways, there is no specific definition that defines this concept, but each of the cited definitions refer to the social values that ensure the proper functioning of state bodies, giving a sense of peace, where there is no concern about the most important needs in life.

Public order helps citizens of a country to feel safe. For every citizen - security is the leading concept that contributes to the standard of living in a given place on earth. Everyone wants to be able to move freely in a given city without any barriers or fear for his life or health. Also important is the fact of the economic standard of living [1].

The concept of public order is often used interchangeably with the concept of public security. Thus, one of the definitions of public order is described as an element of public safety, the manifestation of which is the observance of various types of norms, including religious, legal, moral or moral by individuals and others, resulting in the adjustment of public life to individuals.

There are a large number of attempts to explain the phenomenon given. Another of them is the definition, which defines public order as a state in which citizens feel in their place of residence: peaceful, safe, do not feel threatened.

By which is meant the satisfaction of needs such as survival, independence, security, peace of mind and the prospect of development. Security, therefore, is a basic human need, without security a person loses valuable values (such as health or peace of mind). Security, which is directly related to the concept of public order, is not only found in the aspect of government, local government or state security - namely it is also a concept operating in the psychological, sociological or legal sciences [1].

Security is the basic need of every human being. Therefore, the key task of the state implemented over the centuries is to provide security to be able to meet this basic social need of citizens. The realization of the need for security is handled by many specialized institutions of the state in different areas such as government, local government, commercial, civil, judicial, legislative or presidential. The police is one of the basic state bodies serving this task. It is an armed formation designed to protect human security and public order.

Constant increase of social expectations regarding improvement of safety caused necessity of systematic improvement of law and adaptation of organizational solutions ensuring efficiency of police actions. In order to meet new civilization threats and requirements the police have to adapt to new constantly changing working conditions.

In the literature on the subject safety is defined as a state of certainty and peace, lack of danger in the sense of security, lack of threat and as protection against dangers [2].

The issue of security and public order is referred to by many researchers. Many attempts have been made to define these terms in various publications. And so, for example, Stanislaw Pieprzny considers that security and public order are the most significant elements creating the space of internal security of the state [3].

Security and public order also include the prevention of various types of crime, including common and organized crime, economic crime, including corruption, traffic accidents and natural disasters [4].

There is a view that public safety is not the same as public order, that public safety is a higher level of public order. These terms are usually perceived separately - public security includes danger that threatens human life, health and property, the system, power, as well as political and social organizations [5, s.16].

Analyzing public security, it can be said that it is mainly a public task of administrative bodies. It can also be a legal criterion for action, a specific competence of the administrative unit of state or local government administration. Besides, public safety is a constitutional value, which in order to protect the state may lead to the restriction of citizens' freedoms to exercise of freedoms and rights guaranteed in the constitution [6].

Traditional threats may also include social threats, i.e., loss of health or life, the phenomenon of violence, alcoholism, drug addiction, or others, and those of an economic nature, e.g., susceptibility to the transmission of political dependencies. Traditional threats also include environmental (i.e. floods, disasters, pollution or fires) and military (i.e. threats of military force against a country). Asymmetric threats, on the other hand, include international terrorism (including cyberterrorism), transnational organized crime and the activities of foreign services [6].

The phenomenon of domestic violence is found among communities throughout the world. It is independent of age, race, place of residence, religion, gender, or social status. Regardless of the form it takes, it always leads to irreversible changes in the psyche of the person concerned, causing suffering, pain, and cannot be rationally explained because it comes from the closest people, who constitute the family. It is also important to remember that the family is always the first environment that socializes the child and instills all the rules and values, but it is also where disturbances occur and have very serious consequences in the occurrence of abnormalities in the upbringing of young people. Drawing behavioral patterns from

such families gives a chance for development and deepening of social pathology, making violence in the family a norm and a social standard [7, s.167].

Violence is nothing but an intentional act or omission of one person. Violence is nothing more than an intentional act or omission of one person towards another, which by using superior power violates personal rights of an individual, causing suffering and damage [8].

There is no doubt that the law is an element of great importance for the functioning of both individuals and society as a whole. A well-functioning and well-thought-out system, which is based on legal regulations adjusted to the given reality, provides opportunities to order social life, and also to fight and prevent pathologies occurring in it. One of the most important spheres regulated by law is that relating to the family, and one of the areas is the prevention of violence within it.

It may seem that in the 21st century such a problem as family violence should not actually exist. The growing awareness of the rights and freedoms. The growing awareness of everyone's rights and freedoms, properly secured by law, combined with a general conviction of the undeniable reprehensibility of aggressive behavior towards other people should result in a marginal number of cases of domestic violence. However, the statistics are saddening, showing the opposite result.

The phenomenon of domestic violence is a very big challenge for researchers. The complexity of this phenomenon constitutes a research area for many different scientific disciplines. Violence is mainly an area of analysis for psychologists, sociologists, but also for representatives of criminology and pedagogy. All scientific approaches emphasize the intentionality of violence, as well as the intentionality of harming another person [9, s. 13].

The phenomenon of violence is seen as a set of supervising and attacking, controlling behaviors that include physical, emotional, and sexual violence. These behaviors form a coherent whole, a sequence of intended and instrumental actions that leads to the enslavement of the victim. The process also involves eliminating the victim's sovereign thoughts and actions, and complete submission to the abuser's needs and demands. Such behavior is often an outburst of emotion out of control. The abuser often uses his anger to intimidate the victim, but at the same time is very cautious about when and where he attacks in order to make the attack as risky and effective as possible.

Experiencing violence in the home is a very complex problem. Most often, in order for the victim to be able to break free from the violence, the help of other people is needed, and sometimes also the support of many services. When a person

experiences any form of violence, the help that comes from outside is very important. It can take action to protect such a victim. Representatives of various services can come to the aid of victims of domestic violence, e.g. a lawyer, psychologist, policeman, social worker, doctor. There are situations where the abuse process lasts so long and is so destructive that all of these specialists are needed at the same time. This is an invaluable support on the path out of violence. Legal help, on the other hand, gives the perpetrator a chance to put a legal limit on his violence.

The police mainly provide emergency assistance. These are usually interventions following reports of domestic violence. The patrol called to a place of violence must also fill in a form, which confirms the occurrence of violence. Police officers also provide information about where victims can seek further support. The police can also take preventive measures, such as regular visits by the district policeman. The person experiencing violence can file a complaint to the public prosecutor's office.

A person experiencing family violence can also turn to the following for assistance to the Municipal or District Social Assistance Centres within the scope of social assistance. The social welfare centres can conduct a community interview and determine the needs and ways of providing assistance to the victim. Such centers also provide advice on how to deal with the threat of domestic violence. Victims may also use the Specialized Support Centers for Victims of Family Violence and Crisis Intervention Centers [10].

Non-governmental organizations also deal with domestic violence prevention. They have this type of activity written down in their statutory goals. Third sector organizations often run helplines, websites dedicated to this subject, information and consultation points. They also take care of shelters or day care centers for children. They also often provide assistance in official matters [11]:

Summarizing the previous considerations, it should be pointed out that public order is taken care of by the organs of government administration. The most important body taking care of the state's security is the President of the Republic of Poland (for other states it will be respectively the president of their state). The relevant article of the Constitution of the Republic of Poland contains information that defines what the tasks of the President should be in the event of security being reduced to a minimum and in the event of a threat to the state (for example martial law). The President is assisted by the Council of Ministers, which assists him in improving or maintaining security in the country. A special role with regard to this sphere of state security is played by the

Governor, who is in charge of security in the provinces (according to the state's orders) and the heads of the communes respectively.

Conclusions:

1. The pursuit by institutions and organizations to ensure public safety for all people living in the administrative area, as well as to improve the comfort of life in the state.

2. Defining security and basic needs in social life for the benefit of every citizen, so that people can feel safe in a place and consider it as a safe place.

Bibliography:

1. Porządek a bezpieczeństwo publiczne.

URL: <https://www.socium.pl/porzadek-publiczny.html> [dostęp: 23.06.2022].

2. Stańczyk J. Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2011, nr. 5, s. 15.

3. Pieprzny S. Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie administracyjnym, Difin, Rzeszów 2011, s. 32.

4. Misiuk A. Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego: zagadnienia prawno-ustrojowe, PWN, Warszawa 2008, s. 12.

5. Ura E., Pieprzny S., Pado T. Pojęcie bezpieczeństwa publicznego w prawie administracyjnym, [w:] J. Zimmermann (red.), Koncepcja systemu prawa administracyjnego, PWN, Warszawa 2007, s. 16

6. Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

7. Olechnicki K., Załęcki P. Słownik socjologiczny, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 167.

8. Ogólnopolskie Pogotowie dla ofiar przemocy w rodzinie, Niebieska linia. URL: <http://niebieskalinia.info> [dostęp: 26.05.2021].

9. Mazur J. Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 13.

10. Konsekwencje stosowania przemocy w polskim prawie karnym. URL: <http://dogma.org.pl/konsekwencje-stosowania-przemocy-w-polskim-prawie-karnym> [dostęp: 14.06.2021].

11. Strona internetowa. URL: <https://www.niebieskalinia.pl/pomoc/gdzie-szukac-pomocy> [dostęp: 14.06.2021].

Ботагоз Аманжолова

*кандидатка юридичних наук, асоційована професорка,
професорка кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики юридичного факультету*

НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова»

Василь Олейнік

начальник юридичного управління

НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова»,

м. Караганда, Республіка Казахстан

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

З моменту здобуття незалежності перед Казахстаном постало завдання щодо забезпечення правового суверенітету країни як складової державного суверенітету. За минулі роки проведено масштабну роботу зі створення нового права, що відповідає високим міжнародним стандартам, казахстанським традиціям та інтересам динамічного оновлення всіх сфер державного управління та громадського устрою.

У нашій країні послідовно та цілеспрямовано проводиться курс на побудову правової держави та розвиток громадянського суспільства.

Правова реформа, що проводиться в республіці, спрямована, перш за все, на забезпечення верховенства закону, конституційних прав і свобод громадян, адже для сталого розвитку Республіки Казахстан та прискореного вирішення назрілих перед нею проблемних питань необхідно було продовження формування сильної правової держави.

Модернізація сучасної казахстанської системи освіти розпочалася з приєднання Казахстану до Болонського процесу, який виокремив проблему створення європейського регіону вищої освіти як ключовий момент для розвитку мобільності громадян, їх затребуваності та глобального розвитку континенту. Приєднання Казахстану до Болонської декларації передбачає входження до єдиного європейського освітнього простору, побудованого на низці обов'язкових принципів.

На етапі розвитку правової системи Казахстану юридична освіта є

частиною єдиного освітнього середовища, тому питання розвитку правової системи та якості підготовки юристів є завданням державної рівня.

У казахстанському суспільстві, особливо науковою та юридичною громадськістю, активно обговорюються проблеми розвитку юридичної професії. Наприклад, до факторів, що впливають на актуальні проблеми якості юридичної освіти, ефективності підготовки висококласних юристів у вищих закладах освіти, як зазначають багато вітчизняних та зарубіжних авторів, можна віднести наступне:

відсутність єдиної основи юридичної освіти;

відсутність або недостатня кількість годин за загальнотеоретичними дисциплінами;

відсутність поєднання навчального та наукового процесів [1];

визнання вітчизняного диплома за кордоном, складність цієї процедури, що ґрунтується на принципі інтересів країни роботодавця;

низька мобільність студентів та викладачів, неузгодженість навчальних програм, недостатнє фінансування цих проектів у вищих навчальних закладах;

зменшення годин відведених навчальними планами на лекційні заняття [2];

розбіжність теорії науки, що викладається у вищих навчальних закладах з практикою та реаліями життя, яку здобувачі вищої освіти бачать після здобуття вищої юридичної освіти;

невміння студентом користуватися теорією на практиці;

недостатня забезпеченість вищих навчальних закладів методичними посібниками з правових дисциплін, а також юридичної літератури для студентів та викладачів;

дефіцит професорсько-викладацького складу;

відсутність єдиної основи юридичної освіти;

відсутність або недостатня кількість годин з загальнотеоретичних дисциплін;

відсутність наставництва, що розкриває критерії професійної придатності майбутніх правників, їх особистих якостей;

відсутність поєднання навчального та наукового процесів, застарілі критерії оцінки якості юридичної освіти [3];

недостатня теоретична підготовка студентів;

слабка практична підготовка студентів;

відсутня системність у перепідготовці викладачів;

значні зміни у соціально-економічному житті та правовій сфері, що вимагають від системи юридичної освіти адекватних перетворень;

масове здобуття юридичної освіти, що зменшує якісний рівень професійної освіти юридичних кадрів;

брак професійних кадрів юридичного спрямування, які здатні належним чином виконувати свої обов'язки в умовах інтенсивного ринкового господарювання при наявності надмірної кількості традиційних юристів, які масово підготовлених за застарілими «освітніми еталонами»;

диверсифікація юридичної освіти (бакалаврат, магістратура, аспірантура, докторантура) і мета отримання якісної освіти на всіх рівнях навчання, що з'явилася у зв'язку з цим нововведенням.

У зв'язку з викладеним хочемо озвучити деякі позиції вітчизняних учених, які для вдосконалення юридичної освіти та наближення її до міжнародних європейських стандартів пропонують:

завершити розробку державних стандартів вищої юридичної освіти та запровадити їх за умови наявності системи держконтролю над рівнем професійної підготовки юристів;

вивчити забезпеченість юридичними кадрами з вищою юридичною освітою органів державної виконавчої влади, правоохоронних, судових органів, соціального захисту населення та визначити потреби у спеціалістах за рівнями підготовки та спеціалізаціями;

передбачити нові спеціалізації у юридичних навчальних закладах із урахуванням сучасних видів юридичної практики;

створити гнучку розгалужену систему післядипломної освіти шляхом перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців за новими напрямками юридичної науки та практики з оптимальними термінами, періодичністю навчання та забезпеченням оновлення його змісту [4];

розвивати міжнародні зв'язки у юридичній освіті, пов'язані з розробкою навчальних програм та інших компонентів освіти, спрямованих на інтеграцію юридичної освіти у світовий освітній простір [3].

Нами пропонуються такі актуальні аспекти вдосконалення юридичної освіти:

1. Необхідно на законодавчому рівні запровадити квоту на підготовку юристів для державних органів, а також передбачити відомче або корпоративне освітнє замовлення. Ґрунтуючись на досвіді інших країн визначити перелік профільних та непрофільних вузів, які готують юристів. Вважаємо, що ці

новели дозволять вирішити проблеми надлишку юристів, підвищити обсяг державного освітнього замовлення на підготовку бакалаврів права, покращити зв'язок із потенційним роботодавцем та працевлаштування випускників.

2. Як свідчить практика роботи в умовах пандемії коронавірусу, широке використання інформаційних та комунікаційних технологій дає можливість реалізовувати в освіті передові світові тенденції. Також цей формат важливий для осіб із особливими освітніми потребами. У той же час в навчальних допускається і змішана форма навчання: лекції- он-лайн; семінарські та практичні заняття у очному форматі. Однак, як вважають деякі вчені-практики, стати юристом на відстані неможливо. Вважаємо, що проблема не в забороні дистанційної освіти, а знаходженні своєї ніші для цієї форми отримання освіти, яка б була спрямована на підвищення якості підготовки кваліфікованих юристів. Тим більше, що в законі з'явилися нові норми, що регламентують дистанційне навчання, його поняття та компетенція уповноваженого органу щодо затвердження Правил організації дистанційного навчання, які визначають вимоги та процедури щодо його здійснення.

3. Сьогодні потрібні нові критерії оцінки якості юридичної освіти, головним із яких є задоволеність роботодавця знаннями та вміннями випускника юридичного вишу. У зв'язку з цим необхідно кардинально змінити підхід до механізму забезпечення практичної спрямованості юридичної освіти, включення до навчального процесу більше практико утворюючих дисциплін та залучення до викладання практичних працівників, ширше використовувати потенціал «юридичної клініки» у межах практичної підготовки здобувачів вищої освіти, що в межах своєї компетенції реалізує практичну спрямованість освітнього процесу у навчальному закладі, орієнтованого на навчання студентів навичкам у вирішенні проблем реального життя, а також надає безоплатну юридичну допомогу громадянам (прийом, консультування тощо). Для цього на нормативно-правовому рівні необхідно визначити правовий статус юридичної клініки.

4. Для системи юридичної освіти Казахстану вкрай важливо провести переоцінку соціального та правового статусу викладача та професора вищого навчального закладу, захистити їх від виконання непов'язаних з навчальним процесом та науковою діяльністю функцій, покращити систему їх матеріального та морального стимулювання.

5. Запровадження нових стандартів вищої юридичної освіти, одночасно передбачивши ефективну систему контролю за рівнем професійної підготовки

юристів.

6. Розширення творчої та наукової співпраці із зарубіжними вченими, підвищення рівня участі професорсько-викладацького складу та учнів у програмах академічної мобільності, посилення мовної підготовки, що необхідно для інтернаціоналізації вузівської освіти.

7. Запровадження активного стимулювання здобувачів вищої освіти на проведення різних правових досліджень, написання наукових статей, покращення організацій стажувань та практик, розвиток їх уміння успішно застосовувати на практиці отримані під час навчання теоретичні знання, уміння та навички.

Неминучим наслідком тісного зв'язку юридичної професії з національним законодавством є наявність власного кваліфікованого професорсько-викладацького складу та навчально-методичної бази, при цьому важливу роль відіграє вдосконалення освітньої програми вищої освіти.

Визначальну та особливу роль у подальшому правовому розвитку казахстанського суспільства відіграють удосконалення вищої юридичної освіти, адже саме юристам відводиться важлива роль розвитку правової держави і виконання Стратегії з входження Казахстану до тридцяти найрозвиненіших країн світу.

Список використаної літератури:

1. Омурчиева Э.М., Садырова Г.Н. К вопросу о современном юридическом образовании. Материалы международной научно-практической конференции на тему: «Актуальные проблемы современной науки», посвященной 75-летию заслуженного деятеля РК, доктора юридических наук, профессора О.Ш. Жалаира и 25-летию Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева. Алматы, 2017. С. 302-303.

2. Манин С.Н. Совершенствование системы высшего юридического образования в Республике Казахстан//Право и образование. 2015. № 5. С. 98-99.

3. Бижигитова А.С., Теменова Д.Т. Правовое образование в Казахстане; Современный взгляд на проблемы и перспективы развития. Межвузовский вестник. 2004. № 1. С. 287-290.

4. Алауханов Е.О. Актуальные проблемы юридического образования в Казахстане. Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. 2015. № 1. С. 100-101.

Зеленський Сергій Миколайович
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства,
Центральноукраїнський інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна*

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗУМНОСТІ Й СПРАВЕДЛИВОСТІ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ДОКАЗУВАННЯ

Визначення поняття та порядок доказуванням матеріальної шкоди, зазвичай, не викликає непорозумінь. Поняття матеріальної шкоди означає збитки чи втрати, яких зазнала особа, або ж втрачену вигоду, що мала б отримати ця особа. Отже потрібно відновити той первісний стан, що існував до заподіяння особі матеріальної шкоди.

Щодо моральної шкоди, то вона не така очевидна, оскільки, вона являє собою оціночне поняття [1, с. 57]. То ж, у кожному конкретному випадку визначається з урахуванням не лише правових знань, але й отриманого впродовж життя досвіду, що й зумовлює особливості порядку визначення розміру заподіяної моральної шкоди та її доказування.

Сторона, яка заявляє вимоги щодо відшкодування завданої їй моральної шкоди, не звільняється від обов'язку доказування наявності такої шкоди, її розміру, надання належних, допустимих та достовірних доказів цього факту, у порядку встановленому процесуальному порядку.

Станом на сьогодні у національному законодавстві відсутнє визначення поняття моральної шкоди. Це пов'язують із неможливістю зазначення вичерпного переліку ознак цього поняття. Тому за ч. 2 ст. 23 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) законодавець визначив лише найбільш вагомні ознаки та у ч. 3 ст. 23 ЦК України зазначається, що визначається вона судом в залежності від характеру скоєного правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення фізичних або/та розумових здібностей потерпілого чи позбавлення його можливості їх реалізації [2]. Крім того враховується ступеня вини особи, яка заподіяла моральну шкоду, у разі, якщо вина стає підставою задля її відшкодування. Також враховуються інші

обставини, що мають істотне значення для визначення розміру моральної шкоди та вірогідних проявів в подальшому такої шкоди.

Спроби викласти вичерпні ознаки цього поняття неминуче залишаються невдалими, оскільки неможливо виділити в цьому занадто оціночному понятті його визначальні універсальні та родові риси, які характерні для нього й вичерпували б його зміст повністю у кожному конкретному випадку.

За ч. 2 ст. 23 ЦК України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає у:

- 1) фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) душевних стражданнях, яких особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів;
- 3) душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням її майна;
- 4) приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошима, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру вчиненого, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його здатності їх реалізовувати, ступеня вини потерпілого особи, яка завдала моральної шкоди, якщо підставою для відшкодування є вина, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення. При визначенні розміру компенсації враховуються вимоги розумності та справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, і не пов'язана з розміром цього відшкодування [3].

Більш детально зрозуміти сутність цієї правової норми дає можливість судова практика, яка знаходить своє вираження в постановках Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди. відшкодування моральної (немайнової) шкоди», від 27.02.2009 р. № 1 «Про судову практику в справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» та від 27.03.1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди».

У п. 3 першої із зазначених постанов роз'яснено, що моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу чи ділової репутації, моральних страждань у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні майнових прав (у тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, іншим цивільним правам, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, з порушенням нормальних життєвих відносин у зв'язку з неможливістю продовжувати активне громадське життя, порушенням відносин з оточуючими, у разі ін. негативні наслідки.

Дане роз'яснення відображає найбільш часті прояви моральної (за своєю суттю немайнової) шкоди. Моральна шкода в прямому розумінні цього слова може бути завдана виключно фізичній особі, тобто людині.

Під моральною шкодою, завданою юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що виникли у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничий знак, розголошенням комерційної таємниці, як а також дії, спрямовані на зниження престижу чи підрив довіри до його діяльності.

У підсумку зазначимо, що правильно складена позовна заява значно підвищує шанси отримати необхідну суму моральної компенсації за завдану шкоду. Факт заподіяння моральних страждань можна довести; показаннями свідків, висновками експертів, письмовими доказами (наприклад, медичними довідками, висновками) та іншими документами, які підтверджують обставини, що мають значення для доказування факту завдання моральної шкоди, обґрунтовують визначений позивачем розмір відшкодування моральних страждань. Окрім того, слід довести зв'язок між доказами та обставинами справи для отримання позитивного судового рішення.

Список використаної літератури:

1. Дрішлюк А. Важливість судової практики при вирішенні спорів про відшкодування шкоди. Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика : бюлетень законодавства і юридичної практики України / (за заг. ред. М. Галянтича). К. : Юрінком Інтер, 2018. 284 с. С. 56-59.

2. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.11.2023 р.).

3. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 10.11.2023 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 10.11.2023).

Левченко Вікторія Олексіївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства,

Центральноукраїнський інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

м. Кропивницький, Україна

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВОЄННІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

*«Всі професії у світі від людей, і тільки три –
навчати, лікувати і судити – від Бога».*

Давньогрецький філософ Сократ

Професія вчителя відіграє, мабуть, одну з найважливіших ролей у формуванні особистості, підтвердженням чого є закріплення в національних державних освітніх стандартах таких виховних завдань, як формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, повага до культурних цінностей українського народу, його історико-культурної спадщини тощо [1].

Особливою довірою населення користуються освітяни. Вони є стандартами поведінки багатьох людей різного віку та показниками ідейного спрямування руху. Метою освітньої діяльності є виховання відповідальних громадян, здатних приймати свідомі соціальні рішення та спрямовувати свою діяльність на благо інших людей і суспільства, і збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого і культурного потенціалу українського народу та підвищення освітнього рівня громадян для забезпечення сталого розвитку України. З цієї причини все більшої актуальності набуває питання кримінально-правової оцінки колабораційної діяльності працівників освіти та науки.

15 березня набрав чинності Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким в Україні встановлено кримінальну відповідальність за вчинення ряду дій, що сприяють збройній агресії на території України.

Термін «колабораціонізм» (франц. collaboration — співпраця) часто вживається в історико-політичній літературі для позначення добровільної (на відміну від примусової) співпраці окремих груп чи населення окупованих територій з окупантами. Сучасне поняття колабораціонізму – це значуще соціально-психологічне та етичне явище, яке являє собою певні форми зради-співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, країною-агресором шляхом різноманітних дій у військовій, економічній, політичній, інформаційній та інших сферах життя. Загальною метою колабораційної діяльності є завдання істотної шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та безпеці країни.

Частиною 3 ст. 111-1 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за дві можливі форми колабораційної діяльності у сфері освіти: 1) здійснення у закладах освіти пропаганди з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України; 2) впровадження в навчальних закладах освітніх стандартів держави-агресора.

Згідно з першою із зазначених форм співпраці, будь-який викладач будь-якого предмету може бути притягнутий до відповідальності, якщо таке навчання пов'язане з проросійською пропагандою.

Друга форма – «впровадження освітніх стандартів держави-агресора» сама по собі є злочином, навіть якщо немає пропаганди та підбурювання на користь держави-агресора.

Вирішуючи питання про притягнення до кримінальної відповідальності за ч.3 ст.111-1 КК України, необхідно враховувати обставини, за яких педагог

вчинив діяння. А саме: чи продовжував він виконання трудових обов'язків в умовах окупації через можливість фізичного чи психічного примусу, за відсутності вільного вибору чи для забезпечення свого виживання чи виживання своєї родини в умовах окупації або, навпаки, це може бути свідома форма співпраці з окупаційною владою для отримання керівної посади чи інших благ.

Зрозуміло, що для багатьох педагогів, які опинилися в умовах окупації, можливість працювати та отримувати зарплату є питанням виживання для них самих та їхніх близьких. Щоб не порушувати питання про наявність кримінальної відповідальності за частиною 3 статті 111-1 Кримінального кодексу України, викладач повинен утримуватися від пропаганди та впровадження освітніх стандартів держави-агресора в закладах освіти.

Найстрашніше в цій війні – це страждання українських дітей. Вони змушені терпіти не лише фізичну шкоду, голодування та підвищений ризик захворювання, а й цілу низку моральних страждань, викликаних страхом смерті чи каліцтва, турботою про рідних, жахом подій навколо них, а ще й значного ряду інших факторів. У такі моменти діти та молодь знаходяться в зоні особливого ризику.

Навчання за російськими стандартами, заперечення спадщини українського народу та нав'язування патріотичного виховання є порушенням права дитини на особистість, оскільки освітній процес спрямований на зміну самосвідомості її національно-правової приналежності та нав'язування дітям російської ідентичності.

Відповідно, зміни до кримінального законодавства передбачають особливу відповідальність за поширення антиукраїнської пропаганди у сфері освіти та впровадження освітніх стандартів держави-агресора.

Список використаної літератури:

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.

2. Освітняни на тимчасово окупованих територіях потребують підтримки держави (Освітній омбудсмен України) URL: <https://eo.gov.ua/osvitiyani-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-potrebuiut-pidtrymkyderzhavy/2022/04/06/>

Москаленко Сергій Іванович
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри ПГЮД,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

Розводовська Діана Олексіївна
*здобувач вищої освіти навчально-наукового
інституту права та політології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна*

АВТОРСЬКЕ ПРАВО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Основними нормативними актами, що захищають права авторства в Україні, є Закон України «Про авторські та суміжні права», Цивільний Кодекс України [1-2].

Автор - фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір. Варто зазначити, що Автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства), за відсутності доказів іншого. Автору належить виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами [1].

Для виникнення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення. Зареєструвати авторське право за бажанням може кожен автор у відповідних державних реєстрах. Порядок такої реєстрації передбачений Постановою Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір».

Авторське право включає перелік майнових та немайнових прав.

До особистих немайнових прав автора належить:

- право автора на ім'я;
- визнання тієї чи іншої людини творцем, тобто визнання самого права авторства;
- право на недоторканність твору та збереження його цілісності.

Законодавством визначено, що особисті майнові права автора включають в себе:

- виключне право на використання твору;
- виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Другу групу відносин, складають майнові права автора. До них належать, зокрема:

Майнові авторські права самостійно може здійснювати фізична особа, яка досягла 14 років. Також вони є відчужуваними та можуть бути передані іншій особі чи переходити до інших осіб в порядку спадкування.

За загальним правилом, термін дії майнових авторських прав в Україні - все життя автора і 70 років після його смерті (у разі співавторства - після смерті останнього співавтора). Особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

Твори у галузі науки, літератури і мистецтва є об'єктами, які охороняються авторським правом, зокрема:

- літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);
- виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- комп'ютерні програми;
- бази даних;
- музичні твори з текстом і без тексту;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- аудіовізуальні твори;
- твори образотворчого мистецтва;
- твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва;
- фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;
- твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо;
- ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності;
- сценічні обробки творів, зазначених у пункті 1 цієї частини, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу;

- збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини та інші твори.

Якщо частина твору чи оригінальна назва твору використовується самостійно, вони розглядаються як твір та охороняються відповідно до законодавства України [1-2].

Список використаної літератури:

1. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. Електроний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20/card2#Card>.

2. Цивільний Кодекс України в редакції від 05.10.2023 №3265-IX. Електроний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Яремчук Вікторія Олегівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,*

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса*

*Національної академії правових наук України, лабораторія «Використання
сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю»,
м. Харків, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Актуальними є проблеми щодо впровадження інноваційних криміналістичних знань при розслідуванні сучасних різноманітних видів кримінальних правопорушень. Розвиток перспективних інноваційних галузей криміналістики оптимізує процес розслідування кримінальних правопорушень в умовах війни в Україні.

Як відомо, розслідування кожного воєнного кримінального правопорушення повинно бути ефективним, ретельно сплнованим та організованим, максимально швидким. Правоохоронцями мають бути встановлені всі обставини, які підлягають з'ясуванню, отримані всі докази, допитані всі можливі свідки, надані обґрунтовані судові експертні висновки, а рішення у справі повинно прийматись тоді, коли вичерпані всі можливості об'єктивного розслідування [1].

Сьогодні новою тенденцією є розширення меж і системи криміналістичних знань у різних країнах світу. За рік, що минув від початку повномасштабного вторгнення РФ, Офіс Генерального прокурора України зареєстрував 68 000 воєнних кримінальних правопорушень, вчинених російськими військами. Так, французькі спеціалісти з криміналістики і судової експертизи надали українським правоохоронцям мобільну ДНК-лабораторію, для застосування новітніх криміналістичних та медичних знань при розслідуванні. Вперше у такій лабораторії провели дослідження в місті Ізюм (Харківська область) у вересні 2022 року. На околиці Ізюма було виявлено масове поховання з 447 людських тіл [2].

Сьогодні країни-члени ЄС створюють законодавчі можливості щодо збирання та зберігання доказів воєнних кримінальних правопорушень в Україні, зокрема аудіо- та відеозаписи". До України також направлено експертів із досвідом проведення судово-медичної експертизи, обладнання для безпечного зберігання доказів, захищені лінії комунікації для навчання слідчих, які розслідують воєнні кримінальні правопорушення [3].

Було навіть створено робочу групу із експертів т криміналістів 14 країн, таких як Бельгія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Литва, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Норвегія, Велика Британія та США для надання допомоги у розслідуванні основних міжнародних злочинів, скоєних в Україні після вторгнення російських збройних сил у лютому 2022 року [4]. Отже, для ефективного розслідування військових кримінальних правопорушень, вчинених на території України потрібне використання інноваційних криміналістичних знань щодо використання науково-технічних засобів у розслідуванні.

Список використаної літератури:

1. Правова допомога на деокупованих територіях: з якими проблемами стикаються мешканці? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pravova-dopomoha-na-deokupovanykh-terytoriiakh-z-iyakymy-problemamy-stykaiutsia-meshkantsi> (дата звернення 20.11.2023)

2. Міжнародна підтримка розслідувань воєнних злочинів. Юридична газета. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhнародne-pravo-investiciyi/mizhнародna-pidtrimka-rozsliduvan-voennih-zlochiv.html> (дата звернення 20.11.2023)

3. ЄС допомагає Україні в розслідуванні воєнних злочинів, скоєних росіянами. URL: https://lb.ua/news/2022/04/13/513311_ies_dopomagaie_ukraini_rozsliduvanni.html (дата звернення 20.11.2023)

4. Європейський Союз, Сполучені Штати та Велика Британія створили консультативну групу щодо злочинів пов'язаних зі звірствами. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/the-european-union-the-united-states-and-the-united-kingdom-establish-the-atrocity-crimes-advisory-group-aca-for-ukraine/> (дата звернення 20.11.2023)

Негребецький Владислав Валерійович
*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник НДІ вивчення
проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна*

КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Початок військової агресії проти України в 2022 році був тісно пов'язаний з сильним інформаційним впливом ворога на наше суспільство через технології гібридних війн. Це сталося можливим завдяки активному використанню інформаційних технологій, та впливу інноваційних інструментів обміну та передачі інформації в різноманітних інформаційних ресурсах. Але нажаль не всі технології інформаційного пошуку однаково рівноцінні і безпечні.

В 2023 році компанія Google впровадила технологію Search Generative Experience (SGE) [1]. Цей пошуковий сервіс ретельно розроблений та навчений виявляти й представляти користувачеві високоякісні результати, які відповідають інформації у видачі та підтримують її. Об'єднавши найсучасніші поєднання мовних моделей і цілеспрямовані методики навчання, компанія Google створила пошукову систему, яка надає надійну і підтверджену інформацію. Google прагне запобігати демонстрації шкідливого, образливого або відвертого контенту у своїх системах ранжування. Технологія Search Generative Experience (SGE), на якій ґрунтуються пошук, створена саме для цього. Основна увага приділяється створенню інформативних відповідей, підтверджених надійними джерелами, щоб користувачі отримували правдиву і перевірену інформацію. У випадках, коли системи Google мають меншу довіру до джерела або стикаються з інформаційними прогалинами, мета полягає в тому, щоб уникнути надання знімків, згенерованих штучним інтелектом. Крім того, відверті або небезпечні теми навмисно уникаються, щоб підтримувати відповідальне та безпечне середовище пошуку.

Безумовно технології персоніфікованого підбору відомостей мають велике майбутнє, надають багато переваг особам, що навчаються або

підвищують свій професійний рівень. Але нажаль будь-який інструмент в руках правопорушника може перетворитись на зло. І якщо йдеться про інформаційні технології, то сила цього лиха збільшується у багато разів. Так, месенжери, а також соціальні мережі, доступ до яких має майже кожний, надають найбільше можливостей для поширення практично будь-якої інформації. Є можливість не просто одноразово поширити новину, а запустити «ланцюжкову реакцію», коли новина багаторазово пересилається користувачами соц. мережі від однієї особи до цілою групи осіб, або навіть до інших соц. мереж.

Нажаль не всі пошукові сервіси та інформаційні ресурси здатні виявляти ненадійні джерела інформації. Новини та повідомлення можуть не відповідати дійсності [2].

Фейк у перекладі з англійської «fake» означає – «фальшивка», «підробка», «обман». Таким чином, фейк – це завідомо неправдива інформація. Дезінформація – відомості, що розраховані на введення особи в оману [3, с.158].

Особливого значення набуває питання про відповідальність за поширення інформації, яка загрожує Національній безпеці України, а саме спрямованої на заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці держави. Таким чином, ворог намагається методично і послідовно підірвати авторитет держави і органів влади, і послабити обороноздатність країни. В пояснювальній записці до законопроекту №9223 від 19 квітня 2023 р. "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України" повідомляється, що «російськими спецслужбами в інтересах країни-агресора нарощуються зусилля із використання такого інструменту інформаційної війни як створення на платформах соціальних мереж Facebook, Instagram і Twitter мереж облікових записів (акаунтів) (так званих бот-мереж), які містять недостовірні дані щодо користувачів, діяльність яких є координованою ззовні та об'єднана єдиною метою, зокрема такою як проведення акцій інформаційного впливу проти державних інтересів України. До таких дій вдаються і громадяни України.

Так, Службою безпеки України виявлено та припинено функціонування за 2022 рік - 45 ботоферм, загальною потужністю понад 4 млн. ботів, діяльність яких поширювалась на багатомільйонні аудиторії користувачів соціальних

мереж у різних регіонах України (і не лише). Разом з тим, вжитими заходами було викрито та заблоковано близько 11 тис. облікових записів, що використовувались на користь російських окупантів. Непоодинокими стали і випадки, коли користувачі облікових записів (акаунтів) видають себе за інших осіб, зокрема за представників влади, інших публічних осіб, до яких прикута особлива увага, і від імені цих осіб розміщують і поширюють в соцмережах та на інших інтернет-платформах різну неправдиву, маніпулятивну інформацію. На жаль, соціальні мережі не дуже реагують на повідомлення про фейкові профілі і сторінки, які причетні до інформаційних атак» [4]. Тому існує необхідність підвищити контроль з боку правоохоронців. Якщо інформація розміщена у вільному доступі, є можливість використовувати методику збирання й аналізу інформації з відкритих джерел (*Open source intelligence, OSINT*).

Центр протидії дезінформації є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про створення Центру протидії дезінформації”, уведеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106 [5]. Центр підпорядкований Раді національної безпеки і оборони України [6]. Центр забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Зокрема, до завдань Центру належать :

виявлення та протидія дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою;

проведення аналізу та моніторингу подій і явищ в інформаційному просторі України, стану інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі.

Інформаційний імунітет – це здатність ідентифікувати маніпуляцію, фейк, оцінити рівень їх небезпеки і як їм можна запобігти. Для протидії дезінформації необхідно виробити у суспільства інформаційний імунітет.

Для повноцінної боротьби з поширенням фейків і інформації, що загрожує національній безпеці країни необхідно вдосконалити законодавство. В цьому аспекті корисним є вивчення досвіду інших країн. Відомо, що з проблемою інформаційної безпеки в еру активного розвитку соціальних мереж свого часу зіткнулася провідна європейська країна – Німеччина.

Німеччина є однією з перших країн, яка запровадила санкції на рівні законодавства за поширення неправдивої інформації. Парламентом Німеччини 30 червня 2017 р. був прийнятий Закон "Про вдосконалення правозастосування в соціальних мережах" (Net Enforcement Act (NetzDG) [1].

Це також називається законом Про Facebook. Закон спрямований на боротьбу з дифамацією (поширення про особу неправдивої інформації, яка принижує її честь та гідність, завдає шкоди діловій репутації) і розпалюванням ненависті в Інтернеті. Закон зобов'язує платформи соціальних мереж з більш ніж 2 мільйонами користувачів встановити прозору процедуру розгляду скарг на незаконний контент і зобов'язує надавати звітність і документацію. Провайдери повинні видаляти "явно незаконний" контент протягом 24 годин, а весь незаконний контент - протягом 7 днів з моменту його публікації, в іншому випадку їм загрожує адміністративний штраф у максимальному розмірі 50 мільйонів євро. Подавачі скарг та користувачі повинні бути негайно проінформовані про прийняті рішення. Віддалений вміст повинен зберігатися щонайменше десять тижнів як доказ, а платформи повинні подавати звіти про прозорість роботи з нелегальним вмістом кожні шість місяців.

Висновок: для ефективної боротьби з поширенням неправдивої інформації за допомогою інноваційних цифрових технологій необхідно використовувати досвід провідних європейських країн, підвищити роль цифрових інструментів виявлення і протидії дезінформації, в тому числі в роботі правоохоронних органів, із залученням профільних науково-дослідних установ та провідних фахівців в галузі кримінального права адаптувати чинне законодавство до вимог цифрової епохи.

Список використаної літератури:

1. Новий алгоритм пошуку Google на основі AI: чого очікувати. (29.10.2023) URL: <https://livepage.ua/blog/the-new-ai-powered-google-search-what-to-expect.html> (дата звернення 21.11.2023)

2. Аналітичний звіт «російський інформаційний вплив в Африці». URL: <https://cpd.gov.ua/reports/analitichnyj-zvit-rosijskyj-informacijnyj-vplyv-v-afryczy/> (дата звернення 21.11.2023)

3. Велика українська юридична енциклопедія: У 20 т. Т.20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2018. 952 с.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України: Законопроект України від 19.04.2023 № 9223 / База даних «Законодавство України / ВР України. URL: itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41788?fbclid=IwAR0RWkqeb5Qfe6H4TPyk_RIKKEZHmqd699_G6ZH0h9ZmxhEwLZ_ZpXM61T0 (дата звернення 21.11.2023).

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації»: Указ Президента України від 19.03.2021 р. № 106/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421> (дата звернення 21.11.2023)

6. Центр протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/>

7. Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz - NetzDG) 01.09.2017 (Закон про поліпшення правозастосування в соціальних мережах). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html> (дата звернення 21.11.2023)

Барабаш Анастасія Анатоліївна
молодший науковий співробітник
відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна

РИЗИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У СФЕРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ¹

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій протягом останнього десятиліття сприяє активній цифровій трансформації суспільства та держави, що є запорукою інтеграції нашої країни до світових економічних та інформаційних процесів.

Одним із перспективних напрямів цифровізації українського суспільства є інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у сферу судочинства. Необхідність розвитку електронного судочинства з урахуванням світових стандартів інформаційної безпеки і трендів у сфері цифрових технологій, їх інтеграції до національної інфраструктури електронного врядування передбачено Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 2021 року. Цей документ серед напрямів та заходів покращення доступу громадян до правосуддя визначає такі цифрові можливості:

1) запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства;

2) впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу [1].

---

¹ Публікацію підготовлено у межах виконання фундаментальної теми дослідження «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0121U114401)

Здебільшого упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя охоплюють сферу цивільного судочинства, менше – кримінального судочинства, що пов'язано з імперативністю правового регулювання кримінального провадження.

Впровадження цифрових інструментів у сферу кримінального провадження поступово зростає та сприяє її якісним перетворенням.

Поряд із перевагами, які надають інформаційно-комунікаційні технології при здійсненні кримінального провадження, необхідно виокремити і ті ризики, які несе їх впровадження

Із огляду на військову агресію з боку РФ, питання безпеки та зберігання даних відповідних державних реєстрів, системи електронний суд і пов'язаних із ним сервісів та системи є вкрай актуальним, оскільки матеріали досудового розслідування – це матеріали з обмеженим доступом, які можуть містити таємницю, що охороняється законом (зокрема матеріали зібрані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій).

Вказане актуалізує питання щодо пошуку засобів належної організації та захисту інформації. Гарантувати безпеку даних у цих системах можна за допомогою технології розподілених записів, або її найбільш відомий різновид – блокчейн. Найбільш поширеною є дефініція Блокчейну як розподіленої бази даних, у якій кожна транзакція та її деталі записуються одночасно у всіх користувачів (тобто на всіх вузлах) без центральної бази даних чи адміністратора (Peer-to-peer transmission) [2, с. 2]. Це мінімізує ризики підробки даних, стороннього втручання чи DDOS атак.

Разом із цим постає нова проблема, викликана різницею між рівнем розвитку права та рівнем розвитку технологій. 28 травня 2017 р. у країнах ЄС набув чинності General Data Protection Regulation (GDPR) – Загальний регламент про захист даних.

Стаття 17 цього регламенту закріплює право на видалення («право бути забутим», англ. «the right to be forgotten») [3]. Право бути забутим уперше було визначено ЄСПЛ у справі «Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González» (2014 рік). Воно означає, що особа має право подати до оператора пошукової системи мережі Інтернет або до вищого органу влади чи суду скаргу / позов про видалення або право виправляти власні персональні дані, а також припиняти їх використання за рахунок відкликання згоди на їхню обробку [4].

Однак використання технології блокчейн не дозволяє забезпечити реалізацію права на забуття у зв'язку з принциповою відсутністю такої можливості, оскільки вилучається не сама інформація (текст, картинка, відео тощо), а посилання на неї. Тобто, якщо вам вдасться реалізувати своє «право на забуття», то при пошуку дані не з'являтимуться у результатах пошуковика. Але самі дані залишаються доступними [5].

Ще одним яскравим прикладом потенційних ризиків використання інформаційно-комунікаційних технологій є справа Еріка Луміса. Так, у 2017 р. Верховний Суд США розглядав скаргу ув'язненого зі штату Вісконсін Еріка Луміса на програмне забезпечення COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), що оцінює ризик повторного скоєння злочину особою, щодо якої суддя повинен ухвалити вирок. Програма базується на обробці даних, які надають підсудні за допомогою анкетних опитувань, а в разі відмови підсудного від такої процедури програма опирається на відомості з його дос'є.

Представники, засудженого до шести років Еріка Луміса, стверджували, що COMPAS оцінює ризики на такій ознаці як «стать», що порушує його право на належну процедуру, оскільки розглядає гендерні аспекти при аналізі ризику рецидиву при звільненні. Також захисники відзначили, що алгоритм застосовує таємні критерії оцінки особи засудженого, сутність яких не розголошується, що у цілому не дозволяє індивідуалізувати вирок та порушує право засудженого на визначення покарання на підставі точної та повної інформації. Скаргу було відхилено, але вона показала, що суб'єкти кримінального процесу можуть розглядати технології як загрозу своїм правам.

У США також існує алгоритм, розроблений дослідниками зі Стенфордського університету, який асистує судді під час обрання запобіжного заходу для підсудного: застави чи тримання під вартою. Інколи судді можуть діяти достатньо суб'єктивно: розглянувши близько 100 тисяч процесуальних документів, пов'язаних з обранням запобіжних заходів, розробники алгоритму виявили, що одні американські судді в 90 % випадків дозволяють громадянам виходити під заставу, тоді як інші – тільки в 50 %. Дана програма дає змогу справедливо оцінити ризики стосовно усіх підсудних й тримати під вартою значно меншу кількість осіб, не наражаючи на небезпеку громадськість [6, с. 367].

Безперечно, наведені нами проблемні питання, що постають під час цифровізації кримінального судочинства, не є вичерпними. Рівень розвитку

цифрових технологій не лише опосередковано впливає на розвиток права, а стимулює якісні перетворення у правовідносинах.

Список використаної літератури:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України № 231/2021 від 11.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 08.11.2023)

2. Karen J. Jones Blockchain in the Space Sector. Center for Space Policy and Strategy. March 2020. 17 p.

3. Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 08.11.2023)

4. Аналіз законодавства про захист персональних даних України. АО «Саєнко Харенко». 14 вересня 2020. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/09/UKR_09142020_CEP_Finalnyy-zvit.pdfhttps://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/09/UKR_09142020_CEP_Finalnyy-zvit.pdf (дата звернення: 08.11.2023)

5. Максимюк О. Право бути забутим. Сьогодні та майбутнє. 13 червня 2022. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-buty-zabutym-sohodennia-ta-maibutnie/>(дата звернення: 08.11.2023)

6. Марценко Н. С. Застосування штучного інтелекту у правосудді Сполучених Штатів Америки. Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) . Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 364-369.

Осмолян Віталій Анатолійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
та правоохоронної діяльності,
декан гуманітарно-економічного факультету
Хмельницького інституту МАУП,
м. Хмельницький, Україна*

АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ ЯК «НАУКОВА КРАДІЖКА» В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Явище академічної недоброчесності, а саме: наукового плагіату є досить специфічним явищем протиправної діяльності, яка постійно розвивається з неминучим розвитком та удосконаленням глобальної мережі Інтернет.

Аналізом діючого законодавства України встановлено ряд визначень наукового плагіату та академічної недоброчесності, а також фіксування протиправності такої поведінки у нормативно-правових актах, зокрема у ряду статей Кримінального кодексу України: «Порушення авторського права і суміжних прав», «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію», «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого значення походження товару», «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю» (статті 176,177, 229, 231)[1] та у статті 433 Цивільного кодексу України - «Об'єкти авторського права»[2].

Також, у статті 42 Закону України «Про освіту» вперше встановлено чітке визначення академічної доброчесності та зазначено, що вважається порушенням академічної доброчесності, зокрема: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання, допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання, вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання, а також передбачена академічна відповідальність за вказані дії [3].

Що ж, на нашу думку, не є категорією «наукова крадіжка – академічний плагіат»:

- ідеї та визначення, які відомі широкому загалу, ідіоми;
- перефразовані своїми словами фрази, з посиланнями на їх автора;
- загальновідомі наукові поняття, визначення та фрази;
- твори фольклору;
- офіційні документи (закони, накази та ін.), їх офіційний переклад.

Таким чином, академічний плагіат – це «наукова крадіжка» в освітньому процесі. Необхідно зазначити, згідно законодавства Республіки Польщі: плагіат – це злочин, який «перебуває» на одному щаблі із вбивством, тому що він не підвладний часу, т.б. відсутній строк давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за його вчинення.

Закон Республіки Польща «Про авторське право і суміжні права» від 04.02.1994 р. стаття 115.1. зазначає, що «Той, хто привласнив авторство або вводить в оману щодо авторства всіх або частини творів або художніх творів іншої особи підлягає штрафу, обмеженню волі або тюремному ув'язненню на термін до трьох років» [4].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що у польському законодавстві відсутнє дослівне поняття «Академічний плагіат» або «Науковий плагіат».

Поняття «плагіат» з'являється в Етичному кодексі Польської академії наук [5]. Так, «Плагіат – це твори іншої особи. Не є плагіатом – самоплагіат. Автоплагіат – це вид академічної недоброчесності».

Також, згідно Етичного кодексу Польської академії наук: «Плагіат – це привласнення чужих ідей, результатів дослідження або слів без правильного зазначення джерела, що є порушення прав інтелектуальної власності».

Відповідальність, яка передбачена за плагіат згідно чинного законодавства Республіки Польща:

1. Дисциплінарна (відповідальність на рівні університету, а саме: академічна або наукова).

2. Цивільна (наслідки – фінансова компенсація за використання авторського права).

3. Адміністративна (наслідок у вигляді позбавлення вченого звання або наукового ступеню у випадку, якщо в етичному кодексі університету прописано відповідний пункт).

4. Кримінальна (якщо плагіат містить ознаки кримінального правопорушення).

Проте, на нашу думку, академічна доброчесність – це, у першу чергу, етична (духовна) норма, а тому вона повинна бути частиною освітнього процесу, ми маємо виховувати її у наших здобувачів освіти, формувати як невід’ємну людську рису - чесноту у виховному процесі й не лише на рівні фахової передвищої та вищої освіти. Академічну доброчесність слід формувати зі школи.

Яким же чином «припускаються» академічної недоброчесності сучасні студенти незалежної України, про які повинні бути обізнаними викладачі та науково-педагогічні працівники (іншими словами - шляхи обману електронної системи перевірки роботи на плагіат):

- шляхом парафрази (зміна порядку слів у реченні);
- шляхом заміни літер кирилиці літерами латиниці;
- шляхом додавання прихованих символів чи тексту;
- шляхом додавання подвійного пробілу між словами у реченні;
- шляхом додавання мікропробілу між словами у реченні.

Наприклад, один із студентів ЗВО України щоб обдурити систему перевірки магістерських робіт на плагіат використовував «Білий шрифт», а саме: кожен колір шрифту у тексті має свій код в електронній системі комп’ютера та програми перевірки, але й півтони (напівколір) мають свої коди, а додавання півтонів у колір літер «збиває» всю систему і вона пише, що «ця робота не є плагіатом». Окрім того, останній «горе науковець» розставляв крапки між словами, а далі змінював їх колір із чорного на білий, що теж «збивало» з пантелику систему перевірки.

Які ж шляхи пропонуються нами для викоренення ганебного явища академічної недоброчесності – академічного плагіату?

У такому випадку:

- студенти повинні знати про плагіат та позиції законодавця після опанування кожного курсу освітньої програми;
- розуміти як вони мають застосовувати знання про академічну доброчесність на практиці. Здобувачі освіти повинні оволодіти знаннями щодо правильного та самостійного написання наукових текстів; зрозуміти чому є важливим самостійне (без списування) написання власних тез, готувати доповіді та формувати самостійну наукову позицію, викладаючи власні ідеї;
- ми пропонуємо науково-педагогічним працівникам, викладачам для навчання академічної доброчесності запозичувати «чужий» текст, змінювати у ньому слова і символи, а тоді запитувати у студентів чи це став «мій» текст після таких маніпуляцій. Насправді, цей текст не являється «новим», оскільки

описувана ідея запозичена, а тому, згідно законодавства України, відноситься до категорії «плагіат»!

- доводити до відома здобувачів освіти, що переклад тексту з іншої мови на українську теж являється плагіатом, тому щоб його уникнути необхідно робити посилання на відповідну іноземну літературу, звідки ми запозичуємо цитати або сам текст;

- також вважаємо за доцільне надавати студентам на вивчення та опрацювання чим більше академічних текстів, щоб вони конспектували їх, вивчали та робили правильні посилання з них, знаючи їх автентичне джерело.

Окрім того, у співпраці із студентами викладачам необхідно:

1. Давати тести з уривками текстів на визначення плагіату.

2. Стати для них «етичним валідатором» (а не «перевіряючою машиною»).

3. Розробити та надавати чіткі, зрозумілі інструкції щодо виявлення плагіату, а також на сайті ЗВО помістити та постійно оновлювати приклади процедури перевірки на плагіат.

4. Постійно фокусувати увагу студентів на самому процесі написання ними наукової роботи, а не на кінцевому результаті дослідження – набору тексту, наприклад, в обсязі не менше ста сторінок, де 50 % тексту є «водою».

5. Акцентуємо увагу учасників Міжнародної науково-практичної конференції на необхідності вимагати від студентської молоді усної презентації своїх наукових робіт та напрацювань, із можливістю задавати по роботі запитання, обговорювати їх та таким чином перевіряти обізнаність студента у дослідженій ним тематики.

6. Вважаємо недоцільним підсумковий контроль перевірки знань – екзамен проводити за білетами попередніх років.

7. Також, чудовим, на нашу думку, вирішення ліквідації академічного плагіату у навчальному процесі є підготовка та надання для вирішення студентському загалу певного типу завдань (юридичних завдань, практичних ситуацій та різноманітні варіанти їхньої модифікації), щоб вони не могли знайти пряму відповідь на останні у Google, а змушені були, поміркувавши, індивідуально та креативно підійти з власними думками і баченням до їх вирішення.

Наше бачення щодо перевірки студентських наукових робіт на наявність елементів «наукової крадіжки» з освітнього простору:

1. Усі роботи одного типу мають бути перевірені на плагіат, вважаємо неприпустимим проведення вибіркової перевірки – оскільки штучно створюється конфлікт інтересів.

2. Циклів повторної перевірки має бути не менше трьох.

3. Робота студента оцінюється не оператором ЕОМ, а лише його науковим керівником.

Як підсумок зазначимо, що академічна доброчесність - це невід’ємна частина освітнього процесу, фундаментальна освітня компонента.

Диплом – це «ліцензія», яка засвідчує та підтверджує наявність певних універсальних, академічних знань у людини, а якщо їх немає, значить ця людина на ринку праці державу та роботодавця вводить в оману, а ми – викладачі, науково-педагогічні працівники, за час надання освітніх послуг, приймаючи та оцінюючи позитивно роботу з явними ознаками «плагіату» автоматично стаємо співучасниками.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері правової та науково-педагогічної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв’язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. (редакція станом на 05.10.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.11.2023).

2. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст.356. (редакція станом на 05.10.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.11.2023).

3. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. (редакція станом на 02.07.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.11.2023).

4. Закон Республіки Польща «Про авторське право і суміжні права» від 04.02.1994 р.(із змінами, які внесені законом від 25 вересня 2015 р.) (редакція станом на 17.11.2023). URL: <https://www.wipo.int> (дата звернення: 17.11.2023).

5. Етичний кодекс Польської Академії Наук 12.2016/06.2020 (редакція станом на 17.11.2023). URL: <https://www.wipo.int> (дата звернення: 17.11.2023).

Демешко Юрій Олександрович
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри правознавства,
Центральноукраїнський інститут
ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом» ,
м. Кропивницький, Україна*

ПРОБЛЕМА ХУЛІГАНСТВА У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС ТА ЇЇ ВИРІШЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Тези розкривають особливості проблеми хуліганства, зокрема у військовий час та способи її вирішення. Проводиться описовий огляд матеріалу, значення і способи вирішення через призму освітнього процесу.

Ключові слова: Україна, Конституція України, Кримінальний кодекс, освіта, хуліганство.

Проблеми пов'язані з хуліганством існують здавна у різних країнах світу як і способи задля його зменшення у кількості та масштабах. В Україні досліджувались багатьма ученими та юристами, серед яких особливий внесок становлять праці В.Т. Дзюби, І.М. Даньшина, І.М. Копотуна, М.Й. Коржанського, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, В.М. Куца, В.А. Ломаки, П.С. Матишевського, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, М.Л. Накловича, І.В. Однолько, Р.П. Олійничука, Ю.М. Ткачевського, Є.В. Фесенка, С.С. Яценка та багатьох інших.

Українські закони та кодекси мають способи для зменшення цієї проблеми, але вирішити її повністю поки не можливо. У той же час під час військового стану проблема стає гострішою та актуальнішою, ніж зазвичай у мирний час, тому потребує особливої уваги не лише від правоохоронних органів, а і звичайних людей, які у змозі її попередити заздалегідь. Важливу роль грає не тільки не допустити хуліганство, попередити, але і виховувати молодь, акцентуючи увагу на цій проблемі як вдома у сім'ї, так і на різних рівнях державного управління та навчальних структурних одиниць, зокрема у школах, коледжах, університетах на класних годинах, кураторських, уроках та

парах правознавства та правових галузей. Проблема має аналізуватись не як щось банальне та повсякденне, а з метою реального нерозповсюдження та попередження з ранніх років.

Відповідно зі статтею 296 Кримінального Кодексу України хуліганство – це грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Карається штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років. Ті самі дії, вчинені групою осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до чотирьох років. Дії, передбачені вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років [1].

Для кваліфікації хуліганства за ч. 1 ст. 296 КК України достатньо наявності в діях винної особи однієї з цих ознак – особливої зухвалості або виняткового цинізму. В кримінально-правовій літературі існує думка про те, що обов'язковою ознакою хуліганства є його публічність. Різні автори в поняття ознаки публічності хуліганства вкладали різний зміст. Так, Є.О. Фролов, А.К. Щедрина характер хуліганства обумовлювали вчиненням його лише в публічних місцях [2, с. 37].

Як зазначає В.М.Бурдін, у старшому підлітковому віці, який починається з 14 років, неповнолітні стають ще більш самостійними, ще більш сформованими особами. В своїй поведінці вони керуються вже не тільки найпростішими правилами. Особи з цього віку здатні усвідомлювати більш складні суспільні явища та мати власну думку з приводу кожного з них. Такий рівень розвитку свідомості підкріплюється достатньо високими вольовими здібностями. Особи цього віку здатні усвідомлювати більш складні соціальні зв'язки та наслідки своєї поведінки, а також керувати нею в ситуації вибору. Наскільки глибокі ці знання в різних суспільних відносинах, які є об'єктами кримінально-правової охорони, встановити можна лише в кожному окремому випадку [3, с. 379]. Здатність особи під час учинення хуліганства усвідомлювати свої дії означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак цього злочину (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обстановки, часу і місця, способу його вчинення). Здатність усвідомлювати свої дії повинна бути

пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками. Тут свідомість і воля взаємопов'язані і тільки в сукупності визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації [4]. Хуліганство відноситься до таких злочинів, які вчиняються лише умисно. Такий висновок випливає з аналізу диспозиції ч.1 ст.296 КК України. Необережна форма вини при хуліганстві виключена. Якщо порушник вчиняючи ті чи інші суспільно небезпечні діяння, не передбачав, не міг і не повинен передбачати, що вони призведуть до порушення громадського порядку, то він не може нести відповідальності за хуліганство. Отже, суб'єктивна сторона хуліганства характеризується виною у виді прямого умислу і мотивом явної неповаги до суспільства. Прямий умисел виражається в тому, що особа, яка вчиняє хуліганські дії, усвідомлює їх суспільну небезпечність, і, все ж таки, бажає вчинити ці дії. Неповага до суспільства – це прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Вказана неповага має бути явною. Це означає, що неповага до суспільства є очевидною, безсумнівною як для хулігана, так і для очевидців його дій [5].

Таким чином, хуліганство не може бути випадковим, за нього є діюче покарання, але ріст його тільки зростає у військовий час. Важливий момент у цій протидії не ігнорувати проблему, якщо ми хочемо жити у правовому громадянському суспільстві. Це не тільки виховання, а і пояснення дітям причинно-наслідковим зв'язкам. Не ігнорування проблеми, а по можливості діалог для можливого попередження злочину, у випадку ж виникнення негайне звертання до поліції. З точки зору закону бажане більш жорстке покарання навіть за дрібне хуліганство або відносно дрібні злочини пов'язані з ним і викладені у суміжних кодексах. У вигляді, наприклад, збільшення часу виправних робіт, адже штраф можуть заплатити батьки і не факт, що дитина засвоїть урок, тим більше вони досить низькі, ці суми. Виправні ж роботи надовго відкладуться в пам'яті. Не має бути можливості лише сплати, виправні роботи або їх аналог має бути обов'язковим. Якщо попередження злочину не діє і людина умисно здійснює злочин штраф не достатньо зазвичай, як і просто бесід.

Уникнення покарання або слабке покарання не викликає небажання повторювати злочин, у багатьох юних персон, тому воно має бути таким, щоб у голові навіть не виникало думок про порушення законів нашої держави, тим більше у такий складний час боротьби за нашу свободу, поки багато дорослих

людей зайняті цієї боротьбою, а діти ж мають менше контролю від дорослих та соціуму, ще й різні соціальні мережі та медіа в інтернеті провокують неформованих до кінця психологічно індивідів до пошуку нових «пригод» та адреналіну там де це робити не треба.

Список використаної літератури:

1. Закон України №270–VI Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/270vi-7438>
2. Юридична відповідальність за хуліганство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socrates.vsau.org/b04213/html/cards/getfile.php/13359.pdf>
3. Характеристика суб'єкта хуліганства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://old.univer.km.ua/statti/nalutsyshyn_v.v._kharakterystyka_sub_yekta_khulihanstva_\(naukovi_ta_praktychni_pytannya\).pdf](http://old.univer.km.ua/statti/nalutsyshyn_v.v._kharakterystyka_sub_yekta_khulihanstva_(naukovi_ta_praktychni_pytannya).pdf)
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n125>
5. Верховний Суд пояснив, які дії відносяться до хуліганства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sud.ua/ru/news/publication/187320-verkhovniy-sud-poyasniv-yaki-diyi-vidnosyatsya-do-khuliganstva>

Мороз Оксана Богданівна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Хатнюк Юрій Анатолійович
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна*

РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ¹

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» Національна поліція України в особі її уповноважених органів та підрозділів є категорією суб'єктів, які називають «іншими органами та установами, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству».

Запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на:

- підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства;
- формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки в приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей;

---

¹ «Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність».

– викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [1].

Протидія домашньому насильству – система заходів, що здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на – припинення домашнього насильства;

– надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди;

– належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [1].

Систему законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, як і будь-якої сфери правового регулювання, складають нормативно-правові акти, які є офіційними письмовими документами, прийнятими уповноваженими на те суб'єктами у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування [3, с. 314].

Отже, правовою основою діяльності Національної поліції в цій сфері є нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству – офіційно оформлені результати волевиявлення суб'єкта у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, що здійснені в односторонньому порядку і тягнуть за собою юридичні наслідки [3, с. 314].

Для вивчення законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству пропонуємо взяти за основу розподіл нормативно-правових актів залежно від суб'єкта їх видання й виокремити такі групи:

1. Міжнародні нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. До них насамперед зараховують Конвенцію Ради Європи про запобігання та протидію домашньому насильству, а також боротьбу із цим явищем (Стамбульська конвенція), яку Україна підписала в 2011 році, проте на сьогодні ще не ратифікувала;

2. Закони України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме: Конституція України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII, Кримінальний

кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про органи і служби у справах дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР.

3. Підзаконні нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

– підзаконні нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству загального призначення, тобто ті, які мають значення для всіх суб'єктів, діяльність яких пов'язана із запобіганням та протидією домашньому насильству. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22 серпня 2018 року № 658, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22 серпня 2018 року № 654; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22 серпня 2018 року № 655; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 року № 866 тощо.

– підзаконні нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спеціального призначення, тобто ті, що безпосередньо стосуються діяльності Національної поліції України. До них слід зарахувати такі:

1. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції», який визначає порядок документування адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП [4].

2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника», який визначає процедуру винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника [5].

3. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.02.2019 № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України», який установлює процедуру взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, забезпечення контролю за дотриманням кривдником тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку з учиненням домашнього насильства [6].

4. Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства», який визначає процедуру проведення оцінки вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, із метою визначення ефективних заходів реагування, спрямованих на припинення такого насильства та попередження його повторного вчинення [7].

У ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» серед переліку її повноважень визначено вживання заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі.

Зазначене повноваження більш конкретизовано в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]. Так, до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;

- прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, зокрема розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, ужиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;

- інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи й соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;
- взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством;
- здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству впродовж строку їх дії;
- анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до статті 15 Закону;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [2].

На нашу думку, до уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству можна віднести:

- дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади;
- поліцейських ювенальної превенції;
- підрозділи патрульної поліції та групи реагування патрульної поліції;
- підрозділи слідства та дізнання;
- сектори протидії домашньому насильству та мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції являються суб'єктами із здійснення запобігання та протидії домашньому насильству із притаманними виключно їм специфічними завданнями та обов'язками. Законами України «Про Національну поліцію» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не уточнено, які саме уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують дані завдання та обов'язки. Однак, спираючись на низку виконуваних співробітниками поліції задач, з'ясовано, що такими являються: працівники патрульної поліції та поліцейські ГРПП та СРПП, співробітники мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери

громади, інспектори ювенальної превенції, шкільні офіцери поліції, слідчі. Це повинно бути відображено у чинному українському законодавстві шляхом внесення відповідних доповнень та уточнень.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Редакція від 06.02.2023. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

3. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвицький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвицького. – Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.

4. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: Наказ МВС України від 6 листопада 2015 р. № 1376. (Із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС України № 808 від 05.11.2021). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>

5. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text>

6. Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.02.2019 № 124. «URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>

7. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text>.

Сукмановська Лідія Михайлівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права

та адміністративного процесу, факультету № 3 ІПФПНП,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

м. Львів, Україна

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ГОСТРА ПРОБЛЕМА ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ¹

На сьогодні домашнє насильство являється однією з найгостріших проблем соціуму, достатньо розповсюдженою у світових масштабах, та прогресуючих із кожним роком. Доведене існування домашнього насильства в усіх без винятку соціальних групах, незалежно від статусу кривдника і жертви, а також інших супутніх умов. Факти сімейного насильства фіксуються як у неблагополучних сім'ях, так і в заможних. Найчастіше від таких правопорушень постраждалими є діти та жінки, яких можна сміливо назвати найменш захищеними у суспільстві.

Так, протягом 2022 року до органів Національної поліції України у Львівській області надійшло 22 712 заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства. Щодоби надходило в середньому по 62 такі повідомлення [1].

Багато випадків применшення проблеми домашнього насильства спостерігалось на початку повномасштабного вторгнення росії. Наразі ситуація покращується, зокрема – суб'єкти реагування, в тому числі Національна поліція України, адаптують механізми реагування на випадки домашнього насильства до нинішніх умов. Особливо складними з цього погляду є випадки на територіях, де ведуться активні бойові дії і, відповідно, є складнощі в реагуванні на випадки домашнього насильства [2].

Генезис домашнього насилля має глибоке коріння. Свого часу як на українських територіях так і в інших країнах державами або санкціонувалось

---

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть за них нести відповідальність.

застосування насильницьких дій в межах сім'ї або ж просто не заперечувалось проти таких встановлених «традицій» та «звичаїв».

В теперішній час відбувається зміна стереотипів щодо привілейованого положення чоловіків стосовно жінок у соціумі, у тому числі в сім'ї. Проте зміна стереотипів у суспільстві є дуже тривалою та часто не достатньою для вирішення конкретної ситуації в житті окремої людини. Саме з такої причини державою повинні застосовуватись усі необхідні засоби і заходи задля вирішення проблеми домашнього насильства у сучасному суспільстві.

Поняття «насильство» хоча і застосовується у великій кількості нормативно-правових актів в Україні, проте у жодному із них не міститься визначення даного поняття. В практичній площині юристи довільно трактують цей термін, спираючись на власний досвід [3, с. 8].

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року визначено домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [4].

Зазначений законодавчий акт виокремлює фізичне, сексуальне, психологічне та економічне домашнє насильство.

Під фізичним домашнім насильством розуміється форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Сексуальним насильством є форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а

також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Економічним домашнім насильством визначається форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Психологічне домашнє насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [4].

Домашнє насильство часто проявляється у вигляді поєднання окреслених форм насильницьких дій. Деколи непросто кваліфікувати різні форми насилля. Наприклад, одні фахівці вважають позбавлення сну психологічною формою насильства, інші – фізичною. Поряд із цим пошкодження або знищення особистого майна, спричинення шкоди домашнім улюбленцям або їх убивство, залежно від обставин, може являтися психологічним або економічним домашнім насильством [5, с. 14].

На шляху до цивілізованого сприйняття поняття сім'ї зазнало багатьох змін. Ці зміни стосувались і проявів насильницьких дій між членами сім'ї, включаючи багатогранність, притаманну багатьом релігіям, національним, соціокультурним, іншим традиціям, встановленим правилам. Проте сучасне суспільство ідентифікує насилля як порушення основних прав і свобод людини, закріплених міжнародним і національним законодавством. Насильство у будь-яких своїх проявах не є сумісним із принципами існування громадянського суспільства та соціальної, правової держави [6, с. 35].

Домашнє насильство є актуальною проблемою сьогодення, як для родин, де воно вчиняється, так і для всього суспільства загалом, адже це – одна з найбільш поширених в цілому світі форм порушення прав людини. Домашнє насилля стає трагедією для багатьох людей, руйнуючи фундамент безпеки суспільства в цілому. Сукупність суб'єктивних та об'єктивних чинників, розглянутих у даному дослідженні, призводять до існування сімейного насилля.

Жертвами домашнього насильства можуть стати представники всіх вікових, соціально-економічних, національних, освітніх, релігійних, професійних груп. При цьому, загальною ознакою жертв домашнього насилля є те, що вони страждають від людей, з якими підтримують або ж підтримували близькі, сімейні стосунки [5, с. 218].

Держава повинна ефективно реагувати на кожен випадок домашнього насильства та забезпечувати повну реабілітацію постраждалих осіб. Проте, із цього завдання держави не починається та цим воно не обмежується. Пріоритетом сьогодення є не лише ліквідація наслідків, а власне запобігання домашньому насильству. Необхідними заходами із запобігання домашньому насильству, насамперед, повинні бути популяризація норм Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», спонукання суспільства та державних органів і органів місцевого самоврядування до активного їх впровадження, покращення рівня усвідомлення громадянами їхніх природних прав та обов'язків.

Список використаної літератури:

1. На Львівщині за січень зареєстрували більше 2 тисяч повідомлень про домашнє насильство. Суспільне новини. Електронний ресурс. URL: <https://suspilne.media/388739-na-lvivsini-za-sicen-zareestruvali-bilse-2-tisac-povidomlen-pro-domasne-nasilstvo/>
2. Маєвська К. Домашнє насильство під час війни: як постраждалим отримати допомогу? Веб-сторінка ГО Ла Страда Україна. Електронний ресурс. URL: <https://la-strada.org.ua/articles/domashnye-nasylstvo-pid-chas-vijny-yak-postrazhdalym-otrymaty-dopomogu.html>
3. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню. Інформаційно-практичний посібник. Дніпропетровськ: УМВС України в Дніпропетровській області, 2006. 72 с.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
5. Сукмановська Л.М. Домашнє насильство: дослідження актуальної проблеми сьогодення. Юридичний вісник. Науково-практичний фаховий журнал. Національний університет «Одеська юридична академія». 2014. № 4. С. 215-219.
6. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: Навч. посібник / За заг. ред. О.М. Джужі, І.В. Опришка, О.Г. Кулика. К.: НАВС України. 2005. 124 с.

Сподинський Олександр Олександрович
*доктор філософії у галузі права,
викладач кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ ЯК ЗАХОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Розв'язання російською федерацією повномасштабної війни проти України, яке розпочалось 24 лютого 2022 року зумовило необхідність прийняття органами державної влади невідкладних рішень задля забезпечення належного рівня правопорядку в середині держави та організації заходів щодо здійснення відсічі агресору.

На виконання зазначеного, Президентом України 24.02.2022 видано Указ «Про введення воєнного стану в Україні» в якому підпунктом 1 пункту 4 надано розпорядження Кабінету Міністрів України ввести в дію план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні [1].

Зважаючи на вказане, та здійснюючи аналіз норм законодавства, слід звернутися до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», де визначено: «В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану» [2].

Одним із таких заходів є запровадження у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантської години.

Особливості реалізації зазначеного заходу правового режиму воєнного стану визначено в постанові Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану», якою затверджено Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, в якому зазначено, що на території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів [3].

Відповідно до положень вказаної вище постанови, контроль за дотримання комендантської години особами покладається на патрулі, які створені комендантом – уповноваженою особою органу військового управління, який і організовує створення спеціально виділених для цієї мети вказаних вище патрулів, до складу яких можуть входити поліцейські Національної поліції України, військовослужбовці Збройних Сил України, а також можуть залучатися військовослужбовці Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України [3].

Метою запровадження комендантської години, як пояснює військове командування та правоохоронні структури, є полегшення роботи правоохоронних органів у нічний час, зокрема підвищення ефективності контрдиверсійної діяльності та мінімізації небезпечних факторів, які створюють загрозу життю та здоров'ю цивільному населенню у зв'язку із війною.

Крім цього, важливою складовою правового механізму впровадження та реалізації комендантської години, є встановлення відповідальності за її порушення.

На теперішній час в українському законодавстві відсутня юридична відповідальність безпосередньо за порушення комендантської години.

При цьому, посадові особи комендантського патруля, на яких покладено повноваження щодо здійснення за визначеним маршрутом контролю за дотриманням громадяни комендантської години, при виявленні осіб, які порушують комендантську годину, в більшій мірі використовують інші норми законодавства, які встановлюють адміністративну відповідальність за дещо інші правопорушення, зокрема, статтю 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою передбачено настання адміністративної відповідальності за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі

поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця [4].

При цьому, відсутність в Кодексі України про адміністративні правопорушення чітко визначеної адміністративно-правової норми, яка б встановлювала адміністративну відповідальність за порушення комендантської години, зумовлює негативні наслідки, які проявляються у недотриманні громадянами правових вимог, які встановлює зазначений захід забезпечення правового режиму воєнного стану.

Крім цього, виникає і певна юридична невизначеність щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення комендантської години, оскільки фактично особа вчиняє правопорушення, яке полягає саме у здійсненні пересування чи перебування в громадських місцях в період дії комендантської години, і при виявленні патрулем, виконуючи всі його законні вимоги, вона не може нести відповідальність, до прикладу, за статтею 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення, однак, в її діях є порушення вимог встановленого заходу правового режиму воєнного стану.

Однак, варто відзначити, що 28 жовтня 2023 року до Верховної Ради України внесено законопроект № 10195, яким пропонується встановити адміністративну відповідальність безпосередньо за порушення комендантської години, доповнивши Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 210² – «Порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану» [5].

У разі, якщо поданий законопроект ухвалять, то за порушення комендантської години (заборони перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), буде встановлено адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 8,5 до 17 тисяч гривень [5].

За повторне, протягом року, вчинення вказаного адміністративного правопорушення до громадянина також буде застосовано адміністративне стягнення у виді штрафу, однак вже в більшому розмірі, який становить від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 17 до 34 тисяч гривень [5].

Варто погодитись з тим, що зміни до законодавства щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану, зокрема, в розрізі дотримання особами

комендантської години, є необхідними, оскільки в умовах сьогодення, коли йде до завершення другий рік повномасштабної війни є багато несвідомих громадян, які порушують цю заборону, оскільки знають про відсутність безпосередньої відповідальності за порушення комендантської години.

Список використаної літератури:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 16.11.2023)
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 39-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 15.11.2023)
3. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 573 від 8 липня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.11.2023)
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.11.2023)
5. Проект Закону Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану № 10195 від 27.10.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43069> (дата звернення 15.11.2023)

Кадук Світлана Володимирівна
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри політики у сфері боротьби
зі злочинністю та кримінального права,
Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛІСТИЧНО-ДОВІДКОВИХ КОЛЕКЦІЙ

Сучасна судова експертиза зазвичай не може бути проведена, якщо початкові дані не будуть доповнені науковою інформацією, що міститься в різних джерелах: натурних колекціях зразків, науковій і технічній літературі, схемах, каталогах, нормативно-технічній документації. Вирішення експертних завдань пов'язане з опрацюванням великого обсягу відомостей. Наявність необхідної інформації в арсеналі експертів-криміналістів та судових експертів багато в чому визначає успішний процес і завершення дослідження.

Довідково-допоміжні обліки системи криміналістичної реєстрації є засобом вирішення різноманітних експертних завдань, оскільки забезпечують накопичення, обробку, зберігання, пошук і раціональне використання допоміжних об'єктів та довідкової інформації щодо них [1].

У сучасних умовах широке розповсюдження в експертній практиці отримало дослідження підроблених грошей, виконаних на різних розмножувальних апаратах. Техніка виготовлення підроблених грошей, цінних паперів постійно вдосконалюється, використовуються всі види поліграфічного друку, поліпшується рецептура паперової маси, освоюється технологія нанесення водяних знаків. Ремісників-одинаків змінили групи фальшивомонетників, технічно добре оснащених і організованих.

Важливою умовою ведення цього виду колекції є систематизація інформації, що отримується під час досліджень підроблених грошових знаків. Це дозволяє вести облік обсягу підробок, що вилучаються встановлювати їх джерело походження, регіон виготовлення, зони збуту, об'єднувати кримінальні провадження.

Поява в обігу підроблених паперових грошей викликає необхідність здійснення заходів, спрямованих, з одного боку, на розшук і викривання фальшивомонетників а, з іншого, – на створення умов, що утруднюють збут підроблених грошових знаків. У цьому випадку необхідна кваліфікована допомога експерта-криміналіста, який, досліджуючи вилучені підроблені банкноти, може визначити найбільш характерні розпізнавальні ознаки.

Метою організації такої колекції є встановлення походження підроблених грошових банкнот, валюти іноземних держав за способом і технологією виготовлення, а також виявлення осіб, що займаються їх підробкою. Для цієї мети експерти готують науково-допоміжний матеріал – розшукові таблиці, довідники, у яких разом з інформацією про обставини виявлення фальшивих грошових банкнот вказуються найбільш характерні ознаки підробки. Обов'язково надається ілюстрація, що відображає зовнішній вигляд ознаки і її розташування на грошовій банкноті. Якщо в процесі криміналістичного дослідження підробленої грошової банкноти виявлені особливості, що дозволяють висловити припущення про особу-виготовлювача, вони обов'язково включаються в опис. Проте необхідно звертати увагу на те, щоб такі відомості не стали відомі особам, які виготовляють підроблені паперові гроші [2].

В останні десятиліття у зв'язку з технічним прогресом зростання потреби у своєчасній інформації призвело не тільки до значного розповсюдження засобів поліграфії, але й виготовлення з їх допомогою різних підроблених документів (дипломів, паспортів, посвідчень, бланків суворої звітності тощо.)

Об'єкти колекції підроблених документів, виготовлених поліграфічним (друкарським способом) розміщуються в трьох розділах: дипломи і бланки дипломів про закінчення вищих і середніх спеціальних навчальних закладів; посвідчення водія; інші документи. В середині кожного розділу окремі документи, відносно яких встановлено єдине джерело походження, об'єднані в самостійні групи. Таке розміщення об'єктів підвищує оперативність і якість перевірки документів, що знову надходять, або їх бланків.

Наявність в колекції оригіналів дозволяє проводити взаємне порівняльне дослідження цих, а також підроблених документів, що знову надходять, не тільки за поліграфічними ознаками, але і за складом паперу, а також за хімічним складом матеріалів, використаних злочинцями. Крім того, з'являється можливість узагальнювати характерні особливості, прийоми підробок і розробляти для оперативно-розшукових підрозділів рекомендації, спрямованні

на запобігання і розкриття злочинів такого типу [3].

Для комплектування колекції з криміналістичного підрозділу, що проводив дослідження разом з підробленим документом, повинні бути направлені копія висновку, інформаційна картка, якісна фотокопія (фотознімки) як додатків, так і папок (обкладинок) документів і негатив документа. Суть названої колекції та її відмінність від фототек полягає в тому, що вона комплектується не тільки фотокопіями виявлених і досліджених документів, але і їх оригіналами, якщо однакові за способом виготовлення документи вилучені в декількох екземплярах.

У експертній фототеці враховуються: види підроблених документів, що виготовляються друкарськими способами, способи їх підробки джерело виготовлення підроблених документів (злочинні групи або окремі особи, які виготовляють підроблені бланки документів, друк, штампи); конкретні учасники злочину (організатори, виготовлювачі, ті, що збувають і особи, які користувалися підробленими документами); види підроблених документів, що виготовляються кожною злочинною групою або окремою особою; способи виготовлення документів, їх ідентифікаційні ознаки; місце і спосіб збуту підроблених документів кожною злочинною групою або окремою особою.

Використання колекції на практиці дає наступні прогнозовані результати: часто щодо підробленого документа (бланка), який поступає для перевірки, можна встановити аналогічні підробки, що раніше були виявлені на території різних областей, або дати вичерпну відповідь про конкретного злочинця, якщо він був уже викритий. Такі відомості, безумовно, надають слідчим і оперативним працівникам значну допомогу в розкритті злочинів і розшуку злочинців [4].

Колекції знарядь зламу створюються для встановлення фактів використання одного і того ж об'єкта у вчиненні одного або декількох злочинів. Так, колекції слідів знарядь зламу дозволяють експертам з'ясувати: яким знаряддям міг бути залишений слід на місці події; чи не залишений цей слід знаряддям конкретного виду; чи не залишений слід знаряддям, яке раніше використовувалося для вчинення злочину.

Ефективність використання колекції слідів знарядь зламу залежить від належної організації слідчої та експертної роботи, починаючи з огляду місця події. Існують різноманітні способи фіксації й вилучення слідів знарядь зламу.

Для зручності роботи з об'єктами колекції важливе значення має їх розміщення. Всі сліди знарядь зламу, наявні в колекції, групуються залежно від

механізму слідоутворення, а також їх форм і розмірів. У колекцію додаються сліди, що вилучаються зі всіх злочинів, учинених із застосуванням знарядь зламу. Якщо злочин розкритий, але знаряддя зламу, які були використані під час його здійснення, не знайдені, то сліди, вилучені на місці події, також повинні бути надані в колекцію для проведення порівняльного дослідження з об'єктами, що містяться там, з метою можливого об'єднання слідів.

Для перевірки за колекцією надаються інструменти і інші можливі знаряддя зламу, що вилучаються в осіб, затриманих за вчинення крадіжок зі зломом. За результатами перевірки їй ініціаторові надсилається письмове повідомлення. Якщо під час перевірки за колекцією наданого знаряддя зламу не можна зробити категоричного висновку про тотожність наданого знаряддя зламу та предмета колекції, але встановлений збіг за “загальними ознаками”, а також за наявністю однотипних мікрочасток, то ініціаторові перевірки доцільно про це повідомити. Така відповідь може мати значення як джерело розшукової інформації.

Для обліку роботи з колекцією ведуться два журнали: у одному реєструються сліди знарядь зламу, вилучені під час огляду місць подій, а в іншому – знаряддя зламу, що надаються для перевірки за колекцією [6].

Слід сказати і про роль колекції холодної зброї в експертній практиці.

Для того, щоб вирішити, чи буде об'єкт предметом або засобом вчинення злочину, необхідно, перш за все, встановити належність його до холодної зброї (виду, різновиду) і можливість застосування за цільовим призначенням (справність). Ці питання вирішуються в рамках експертизи холодної зброї. Вивчення слідів з метою встановлення об'єкта, що залишив їх, і визначення механізму (умов) утворення слідів є предметом трасологічної експертизи. У ході цих досліджень встановлюється лише об'єкт, чії властивості залишились у конкретному сліді. Предметом експертизи холодної зброї є фактичні дані (відомості) про належність об'єкта до холодної зброї, які досліджуються і встановлюються на основі спеціальних знань.

Об'єктами експертизи холодної зброї є предмети, що фігурують у кримінальній справі як речові докази, стосовно яких необхідно встановити, чи володіють вони сукупністю ознак холодної зброї (конкретного її різновиду, виду). У результаті аналізу, залежно від виявленої відсутності або наявності такої сукупності ознак об'єкти поділяються на предмети, що не є холодною зброєю, і предмети, що є холодною зброєю і належать до певного її різновиду.

Процес діагностичного дослідження холодної зброї полягає у вивченні

окремих ознак об'єкта, оцінці сукупності встановлених ознак, зіставленні їх з типовою моделлю з метою остаточної характеристики й формулювання висновку про належність до холодної зброї.

За допомогою висновку аналогічно встановлюється різновид холодної зброї за умови збігу комплексу визначальних ознак об'єкта дослідження з комплексом ознак зразка (моделі) [5].

Різні види колекцій допомагають експертам вивчати різноманіття об'єкти, орієнтуватися у великій кількості інформації виробляти спостережливість, уміння правильно оцінювати ознаки і виокремлювати їх. Користуючись натурним фондом, криміналісти закріплюють отримані теоретичні знання.

Список використаної літератури:

1. Бірюков В.В. Доказове значення інформації, отриманої з криміналістичних та інших інформаційних систем / В.В. Бірюков [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.nbuiv/>

2. Бірюков В.В. Сучасні інформаційні системи підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС / В.В. Бірюков [Електронний ресурс.] – Режим доступу до документа: <http://www.nbuiv.gov.ua/>

3. Бірюков В.В. Облікова інформація в розслідуванні. Загальна структура та класифікація інформаційних систем / В. В. Бірюков [Електронний ресурс.] - Режим доступу до документа: <http://www.nbuiv.gov.ua/>

4. Волкова А.Е. Використання інформаційно-довідкових обліків при проведенні слідчих дій / А.Е. Волкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.nbuiv.gov.ua/>

5. Довідково-допоміжні обліки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://pravodom.com/>

6. Кравченко О.А. Актуальні питання сучасної діяльності експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ / О.А. Кравченко [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://www.nbuiv.gov.ua/>

Дмитришин Олена Олегівна

*ад'юнкт кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна*

**ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ПІДРОЗДІЛАМИ ПОЛІЦІЇ ПРИ
РЕАГУВАННІ НА ФАКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА
ЩОДО ДИТИНИ АБО У ПРИСУТНОСТІ ДИТИНИ**

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дитина, яка постраждала від домашнього насильства, - особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства [1].

В КПК та КУпАП не використовується поняття «дитина», а вживаються терміни: малолітня особа — дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітня особа - малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [2, с. 167].

Закони та підзаконні нормативні правові акти не уточнюють, які саме підрозділи в системі Національної поліції безпосередньо виконують обов'язки із запобігання та протидії домашньому насильству, та аналіз відомчих наказів МВС України дозволяє виокремити наступні підрозділи як уповноважені на здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашнього насильства щодо дитини:

- підрозділи «102» та чергова служба;
- підрозділи дільничних офіцерів поліції та поліцейські офіцери громади;
- підрозділи ювенальної превенції;
- підрозділи патрульної поліції та групи реагування патрульної поліції;
- підрозділи слідства та дізнання;
- сектори протидії домашньому насильству та мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства.

Безпосередньо завдання вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому стосовно дітей, покладається на підрозділи ювенальної превенції.

Підрозділи ювенальної превенції НП України є структурним підрозділом Національної поліції, наділений спеціальною компетенцією у сфері забезпечення та захисту прав дітей. Організацію та діяльність зазначених підрозділів регламентує Наказ МВС України від 19 грудня 2017 р. № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» [4].

З точки зору організаційного підпорядкування служба ЮП належить до Департаменту превентивної діяльності НП України, проте законодавчого закріплення місця підрозділів ЮП у структурі Департаменту поки що не здійснено.

Варто акцентувати увагу, що ювенальна превенція основну увагу приділяє кримінальним проявам неповнолітніх та захисту їх від негативного впливу дорослих. Саме працівники ювенальної превенції повинні займатися виключно поліцейською роботою: виявляти, припиняти та розкривати злочини; розглядати заяви та повідомлення про правопорушення, скоєні неповнолітніми, здійснювати досудову підготовку матеріалів про правопорушення, проводити дізнання у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством; розшукувати неповнолітніх, які залишили сім'ю, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для неповнолітніх; перевіряти їх за місцем проживання та навчання; вести профілактичний облік неповнолітніх правопорушників, а також направляти до спеціальних установ та закладів; складати протоколи про адміністративні правопорушення неповнолітніх, а також їх батьків, які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, які втягують їх у злочинну діяльність, пияцтво та наркоманію [4, с. 39.].

Також поліцейські ювенальної превенції здійснюють поліцейське піклування щодо дітей відповідно до законодавства України [2, с. 76].

Крім того, з питань протидії домашньому насильству підрозділи ювенальної превенції взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами Національної поліції України, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями.

Серед інших уповноважених на здійснення діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству підрозділів органів Національної поліції, які мають окремі повноваження щодо захисту дітей від домашнього насильства, є підрозділи дільничних офіцерів поліції та поліцейські офіцери громад. Так, відповідно до п.п. 14 п. 2 Розділу II Інструкції з організації діяльності

дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади із метою виконання своїх обов'язків мають право вживати у взаємодії зі службою у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій заходів щодо встановлення особи дитини, місця її проживання, відомостей про батьків або осіб, які їх замінюють, інших родичів, місця їх проживання (перебування) у разі надходження повідомлення про дитину, яка залишилася без батьківського піклування. У разі виявлення дитини, розлученої із сім'єю, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади невідкладно повідомляють про такий факт орган опіки та піклування за місцем виявлення дитини та додатково територіальний орган Державної міграційної служби України, якщо дитина є іноземцем або особою без громадянства. У разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю дитини на підставі рішення районної, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської, районної в місті ради служба у справах дітей разом із представниками закладу охорони здоров'я вживають заходів до відібрання дитини в батьків та тимчасово влаштовують її відповідно до чинного законодавства.

Крім того, при розгляді питання про виділення службового приміщення під поліцейську станцію для поліцейського офіцера громади урахується можливість розміщення кімнати, дружньої до опитування дітей, на першому поверсі адміністративної будівлі з окремою вхідною зоною, яка обов'язково обладнується пандусом та лавами для очікування громадян [2, с. 169].

Порядок взаємодії між різними підрозділами поліції при реагуванні на факти домашнього насильства стосовно дитини або у присутності дитини законодавством не визначений. Тому практика його реалізації відрізняється і залежить від організації діяльності підрозділів поліції на місцях.

В більшості регіонів під час реагування на випадки домашнього насильства поліцейські, які не входять до складу підрозділів ювенальної превенції, у випадку виявлення постраждалої дитини:

- або вчиняють заходи, спрямовані на припинення домашнього насильства стосовно дитини, затримання кривдника та доставлення його до відділу поліції, де подальші дії вчинятимуть ювенальні поліцейські;
- або вживають заходів щодо припинення домашнього насильства стосовно дитини та доповідають черговому про необхідність залучення

ювенальних поліцейських для реагування на виявлений випадок домашнього насильства стосовно дитини [2, с. 169].

При цьому слід зазначити, що і патрульні поліцейські, і поліцейські груп реагування патрульної поліції, і поліцейські мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства, і дільничні офіцери поліції, і поліцейські офіцери громади, нарівні з ювенальними поліцейськими, зобов'язані реагувати на випадки домашнього насильства відносно дитини, зокрема негайно припиняти його, можуть здійснювати оцінку ризиків, виносити термінові заборонні приписи, складати протоколи про вчинення відносно дитини або в присутності дитини правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, а також виконувати інші повноваження, передбачені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Проте зазвичай ювенальні поліцейські мають кращі знання щодо вікової психології дітей, більший досвід та кращу підготовку щодо опитування дітей, які постраждали від домашнього насильства. Тому, у разі можливості, представникам інших уповноважених підрозділів органів Національної поліції доцільно залучати ювенальних поліцейських до реагування на випадки домашнього насильства стосовно дитини [2, с. 169].

Також хочеться наголосити, що у разі ж виявлення дитини, яка стала свідком (очевидцем) домашнього насильства між іншими членами родини, поліцейські з інших, ніж ювенальна превенція, уповноважених підрозділів органів Національної поліції переважно здійснюють реагування без залучення на місце вчинення домашнього насильства підрозділів ювенальної превенції [2, с. 169].

На сьогодні спостерігається недостатній рівень ідентифікації дітей-свідків домашнього насильства, як дітей, які постраждали від домашнього насильства. Так, проведений моніторинг судових рішень за ст. 173-2 КУпАП за 2020 рік засвідчив, що дитина як учасник провадження фігурувала лише в 1,7% проаналізованих справ: в 0,7% справ як свідок, в 1% — як постраждала особа. Виникають сумніви, що ця статистика охоплює всіх дітей-свідків (очевидців) домашнього насильства. Діти-свідки домашнього насильства були ідентифіковані судом у 25 % вироків і лише в 6 % справ їх визнали потерпілими. Дуже часто зі змісту вироку не можна встановити вік дитини. У 75 % випадків взагалі не згадується про присутність під час вчинення домашнього насильства будь-якого свідка, зокрема й дитини.

Отже, поліцейським всіх уповноважених підрозділів органів Національної поліції слід забезпечити обов'язкову фіксацію в процесуальних документах, зокрема в протоколі про адміністративне правопорушення, інформації про дитину, яка стала свідком (очевидцем) домашнього насильства, та повідомлення про цю обставину ювенальній превенції та службі у справах дітей [2, с. 170].

Зазвичай, дитина ніби залишається невидимою для правоохоронної системи під час реагування на випадки домашнього насильства, та й у більшості випадків поліція навіть і не включає цей факт до протоколу. Така ситуація, як на мене, ставить під сумнів ефективність алгоритму протидії та запобіганню домашньому насильству в цілому, який покладений на низку органів та установ. Але якщо взяти статистику поліції по складеним протоколам – можна подумати, що від домашнього насильства потерпають тільки бездітні жінки, бо кількість постраждалих дітей становить лише близько 10% від загальної кількості випадків. Так не буває. Це означає, що не виконується норма законодавства, за якою дитина-свідок насильства автоматично стає постраждалою», – наголосила вона. Ми також вважаємо, що якщо в сім'ї мало місце домашнє насильство, і як мінімум одна неповнолітня дитина стала його свідком, то вона повинна бути ідентифікована як постраждала незалежно від факту особистого звернення, навіть якщо звернулася до поліції її мати чи інші особи [3].

Постанова КМУ від 1 червня 2020 року № 585 передбачає, що в інтересах дитини для мінімізації негативного впливу на її емоційний стан та психічне здоров'я, а також з метою недопущення її повторної психологічної травматизації, бесіда з дитиною проводиться один раз [5]. При цьому бесіда може проводитися за участю представника служби у справах дітей, органу Національної поліції, педагога або психолога, у разі потреби – лікаря, інших осіб, які мають відповідну кваліфікацію або пройшли відповідне навчання щодо особливостей проведення такої бесіди з дітьми різних категорій та в присутності та/або за згодою батьків, іншого законного представника (якщо вони не є кривдниками дитини). Тому поліцейським інших, ніж ювенальна превенція, уповноважених підрозділів органів Національної поліції, які виявили дитину, стосовно якої або у присутності якої вчинено домашнє насильство, не варто самотійно здійснювати детальне опитування дитини, якщо надалі на реагування будуть залучені ювенальні поліцейські, а також інші уповноважені суб'єкти.

Якщо відсутня можливість провести допит/ опитування у «зеленій кімнаті», це можна зробити в приміщенні, де водночас не будуть проводитися жодні інші дії, та забезпечити в ньому умови, максимально наближені до вимог, яким має відповідати «зелена кімната»:

- вимкнені мобільні телефони;
- наявність зручних меблів з урахуванням віку дитини;
- відсутність зайвих предметів, які можуть відвертати її увагу;
- забезпечення непотрапляння сторонніх осіб до кімнати кабінету

слідчого/ ювенального поліцейського, де відбувається допит/опитування (попередити колег, замкнути двері, розмістити табличку «Увага! Допит/ опитування дитини. Не заходити!»);

- той, хто запитує, — перед дитиною, інші присутні - за спиною дитини, щоб не відвертати її та не заважати встановленню контакту з нею особи, яка безпосередньо проводить допит / опитування;

- наявність іграшок, олівців, альбому чи окремих аркушів буде доречною для проведення допиту / опитування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [2, с. 177].

Не слід проводити допит / опитування дитини в місці, де вона могла зазнати травматичного досвіду. Це може викликати в неї негативні емоційні реакції (сильна тривога, страх), що відіб'ється на пізнавальних процесах під час допиту/ опитування (зосередження уваги, мобілізація пам'яті, логічне мислення, вербалізація пережитого досвіду). Також не рекомендується проводити допит/ опитування дитини там, де вона проживає. Асоціація місця помешкання з пережитою травмою може призвести до втрати почуття безпеки дитини в оточенні, яке сприймається як дружнє і пов'язане з позитивними подіями. Допит/ опитування у школі може також мати негативні наслідки для дитини, оскільки є ризик поширення інформації про ситуацію, в якій вона опинилася [6, с. 34].

Поліцейські, прокурори та судді через замовчування домашнього насилля щодо дитини, недостатньої правосвідомості, труднощами документування, разом з правовим нігілізмом серед населення, не мають бажання боротися з домашнім насиллям щодо дитини. Це призводить до негативного явища, яке характеризується недовірою до правоохоронних органів та відсутністю справедливого правосуддя.

Але сучасне суспільство, членами якого є небайдужі до цієї проблеми люди, вже намагається превентивно сприяти допомозі не тільки постраждалим

людям, але й запобігати новим випадкам. Так, здійснюються правові допомоги, консультації за телефоном, організуються тренінги, в медицині вже розроблений стандарт надання медичної допомоги особам, особливо дітям, які постраждали від домашнього насильства. А чи все це діє? Потрібно використовувати більш радикальні та сміливі вчинки для того, щоб викоринити цей феномен на теренах сімейного життя.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
2. Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству: посіб. / С.В. Альошкін, К.Л. Бойчук, О.В. Даценко, О.В. Ковальова / за заг. ред. А.Б. Благої. К.:, 2023. 221с.
3. Окремі аспекти проблематики невизнання дитини, яка стала свідком домашнього насильства, постраждалою. URL: <https://jurfem.com.ua/okremi-aspekty-problematyky-nevuznannya-dytny-yaka-stala-svidkom-domashnyogo-nasylstva-postrazhdaloyu/>
4. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС України 19.12.2017 р. № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.
5. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова КМУ від 1 червня 2020 року № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>.
6. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.

Байбузан Вікторія Володимирівна
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Науковий керівник: Максименко Наталія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина належить до найважливіших функцій держави. Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Крім того ст. 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. А ч. 4 ст. 125 Конституції України передбачає, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [6].

Маємо зазначати, що під час розгляду судом адміністративного спору основоположне значення має саме інститут доказів та доказування, адже вивчення і дослідження доказового матеріалу, тобто встановлення будь-яких фактичних даних, які мають значення для вирішення справи виступає основою об'єктивного, справедливого вирішення публічно-правового спору та винесення судом законного та обґрунтованого судового рішення.

Питання адміністративного судочинства та безпосередньо питання забезпечення доказів в адміністративному процесі були предметом досліджень таких видатних вчених як: В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк,

В.В. Гордєєв, О.Ю. Гусєв, О.М. Дубенко, Я.С. Калмикова, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, М.П. Мельник, М.К. Треушніков тощо.

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття доказування в адміністративному процесі, І.Г. Козинець зазначає, що доказування – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність суб'єктів доказування, спрямована на збирання, подання, оцінку, огляд забезпечення, дослідження, витребування або тимчасове вилучення доказів із метою об'єктивної істини та справедливого розв'язання публічно-правового спору [5, с.174].

Законодавець установив обов'язок саме суб'єкта владних повноважень подавати до суду всі наявні в нього документи й матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. У разі невиконання цього обов'язку суд витребує названі документи й матеріали, а якщо такі приписи відповідач без поважних причин не виконує, то суд вирішує справу на основі наявних доказів. Отже, адміністративні суди під час вирішення публічно-правових спорів наділені правом покласти виконання обов'язку на сторону під час вирішення справи та дослідження доказів [1, с.144; 4].

Необхідно розглянути той факт, що на сьогодні точаться дискусії щодо того, чи входить суд до суб'єктів доказування. Одні вчені схиляються, що суд не має інтересу в розгляді справи. Тому й не належить до таких суб'єктів. Інші – вважають, що суд згідно вимог закону наділений активною роллю щодо доказування в процесі, тому є суб'єктом доказування. Науковець Ю.Ю. Гордєєв схиляється до останньої позиції, аргументуючи, що згідно ч.4 ст.9 Кодексу адміністративного судочинства України, суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. О.М. Дубенко зазначає, що активність є не тільки процесуальною діяльністю суду, спрямованою на керівництво судовим засіданням та спрямування судового розгляду на забезпечення необхідних умов для всебічного і повного дослідження обставин справи, зберігаючи при цьому об'єктивність і неупередженість, а й свідчить про те, що суд є і повинен бути повноцінним і активним суб'єктом доказування, для того щоб збалансувати положення сторін, оскільки у судовому процесі особі, яка потребує судового захисту, як правило, протистоїть потужний адміністративний апарат, і у зв'язку з цим сторони заздалегідь перебувають у нерівних стартових можливостях [3, с.9].

В свою чергу суддя П.С. Гавалешко вказує на те, що до доказів і доказування в адміністративних справах застосовуються принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та презумпція «винуватості» суб'єкта владних повноважень (ст. 77 КАС України). Він переконаний у тому, що розподіл обов'язку доказування в адміністративному процесі урегульовано за допомогою: 1) принципу змагальності – розгляд і вирішення справ у адміністративних судах здійснюються на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ч. 3 ст. 2, ч. 1 ст. 9 КАС України); 2) принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі – адміністративний суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, зокрема, щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи (п. 4 ч. 3 ст. 2, ч. 4 ст. 9 КАС України); 3) приписів ч. 1 ст. 77 КАС України – кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, встановлених ст. 78 КАС України (ч. 1 ст. 77 КАС України); 4) презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень – в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача (ст. 77 КАС України) [2, с.32-33].

Важливим аспектом також є те, що КАС України визначає обставини, що потрібно доводити, й обставини, які доводити не потрібно, тобто преюдиційні. Обставини, установлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються під час розгляду інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини [4].

Загалом преюдиція є похідною категорією від фактичної презумпції істинності судового рішення. Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом принципу верховенства права. Саме тому обставини, висловлені судом у мотивувальній частині рішення, що набрало законної сили, разом із висновками суду повинні вважатися істинними, адже, якщо встановлені в певному рішенні обставини не визнаються або оспорується, під сумнів ставиться й саме рішення суду, що є неможливим, виходячи із самої правової природи судового рішення [1, с.145].

Крім того, правники Ю.М. Павлютін та І.О. Биков вважають, що основне покликання інституту забезпечення доказів це не тільки спосіб здобути докази, які стосуються предмета доказування і мають значення (відомості та/або інформацію) потрібні для вирішення справи, але насамперед це спосіб одночасно запобігти їх можливій втраті або псуванню в майбутньому [7, с.247].

Можемо зробити висновок, що інститут доказів та доказування має основоположне значення під час розгляду судом адміністративних справ, адже вивчення і дослідження доказового матеріалу, тобто встановлення будь-яких фактичних даних, які мають значення для вирішення справи, виступає основою справедливого, об'єктивного вирішення адміністративного спору та винесення судом законного та обґрунтованого рішення.

Список використаної літератури:

1. Вінницький О. Актуальні проблеми доказів і процесу доказування в адміністративному судочинстві. Юридичний вісник. 2020/1. С.143-148.
2. Гавалешко П.С. Пізнання фактів як основа доказової діяльності в адміністративному процесі. Актуальні виклики адміністративної реформи в Україні в умовах воєнного стану. 30 червня 2022 р. С.31-34.
3. Гордєєв В.В. (2022). Суб'єкти доказування в адміністративному судочинстві України. Форум Права. 72(1). С. 6–12.
4. Кодекс адміністративного судочинства України №2747-IV від 06.07.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (Дата звернення: 07.10.2023)
5. Козинець І.Г., Кравченко В.Я. Окремі питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №2. С.173-177.
6. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.10.2023).
7. Павлютін Ю.М., Биков І.О. Актуальні проблеми забезпечення доказів в адміністративному процесі. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення національної безпеки. 2022 (4). Ч. 3. С.245-249.

Мельничук А-Б.В.

здобувачка вищої освіти,

Дніпровський інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія

управління персоналом»

Поліщук Марина Геннадіївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права,

Дніпровський інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія

управління персоналом»,

м. Дніпро, Україна

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ПОХОДЖЕННЯ АЛІМЕНТІВ

Останні декілька десятиріччів все більше родин розпадаються, так як не уживаються разом у силу різних причин і обставин, отже постають питання утримання і аліментів. Як наслідок, позовів про стягнення аліментів, стає дедалі більше. Ускладнюється ситуація ще й тим, що все більше батьків відмовляються від власних дітей, що призводить ще й до трагедії дитини, до чого у наслідку додаються судові справи, в основі яких позови про стягнення аліментів на дитину.

Сімейний кодекс України (далі – СКУ) визначає норми, що стосуються регулювання аліментних зобов'язань та закріплює окремі види аліментних договорів (договір між подружжям про надання утримання, договір про сплату аліментів між іншими членами сім'ї, договір про сплату аліментів на дитину) [1].

Відомо, що врегулювання аліментних правовідносин в Україні, хоча і в спрощеній формі, розпочалося більше століття тому. Аліментні відносини у праві України мають свої витоки ще зі Стародавньої Русі, де аліментні відносини представляли собою надання допомоги нужденним з боку членів громади, здійснюване на основі звичаїв [2, с. 24].

Відповідно до визначення з юридичного словника, термін “аліменти” походить від латинського “alimentum” – харчі, продовольство і означає

“кошти, надані у визначених законом випадках одними особами на утримання інших, які потребують матеріальної допомоги”. При чому зазначено, що найпоширенішими є кошти для утримання дітей [3, с. 44]. Проте, в сучасності поняття “аліменти” і “утримання” часто ототожнюють між собою. З цього випливає певне проблемне питання – як між собою співвідносяться аліменти із утриманням і чи можна їх прирівнювати.

Під час призначення аліментів сторони вступають у правовідношення, за якого одна сторона зобов’язана виплачувати чи надавати на користь іншої сторони утримання в попередньо обумовленій формі, а інша сторона має право вимагати від аліментозобов’язаного члена сім’ї виконання цього зобов’язання. Виходячи з цього, можна дійти висновку, що аліменти належать до категорії зобов’язань, адже виплата аліментів є дією, дотримання якої гарантує особі, яка їх сплачує, певні права.

У підручнику “Сімейне право України” автор зазначає, що “сім’я – це певний союз (утворення) осіб, що пов’язані відносинами шлюбу, родства чи усиновлення”[4, с. 31]. Вони можуть бути як такими, що виникають з почуттів, або з міркувань морального або матеріального підґрунтя. У законодавстві України передбачена можливість сплати аліментів на дитину, на другого з подружжя (як чоловіка, так і дружини), на батька або матір (аліменти сплачують діти).

Отже дитина має право на утримання до повноліття (досягнення 18 років) або ж до 23 років, якщо вона вчиться у ВНЗ на денному відділенні, потребує матеріальної допомоги, а особа, з якої аліменти вимагаються, має можливість таку допомогу надавати (згідно з пунктом 20 постанови пленуму ВСУ «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» № 3 від 15.05.2006 р.)

Батьки мають право на аліменти у разі, якщо вони є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги. Також потрібно врахувати, чи не позбавлені вони батьківських прав, а також наскільки такі батьки виконували свої батьківські обов’язки по вихованню дітей.

Другий з подружжя має право на аліменти, якщо він є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий з подружжя може надавати таку допомогу. Також має право на утримання вагітна дружина, а також дружина, з якою проживає дитина (незалежно від того, чи працює вона, і

незалежно від його матеріального становища, за умови, що людина може надавати матеріальну допомогу).

Особливості укладення аліментного договору зумовлені специфічним колом суб'єктів правовідносин. Саме правовідносини з надання утримання (аліментні) володіють тією специфікою, завдяки якій у науці їх традиційно характеризували як сімейно-правові: вони є суворо особистими, невідчужуваними та непередаваними; їх суб'єктами є тільки фізичні особи, пов'язані шлюбом, станом родинних або прирівняних до них зв'язків [5, с. 34-35]. Детального дослідження потребує договірне врегулювання аліментних правовідносин по утриманню батьками неповнолітніх дітей. Стаття 180 СКУ висвітлює положення ст. 51 Конституції України [6], що зобов'язує батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей. Виходячи з положень Конституції України, можна безперечно зробити висновок про імперативний характер обов'язків батьків у виконанні аліментних зобов'язань щодо утримання своїх дітей. Ця позиція відповідає принципам міжнародного права, зокрема міжнародній Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікованій Верховною Радою України 27 вересня 1991 р. [7]. Конвенція розглядає дитину як особу, наділену правами, які держави, що ратифікували Конвенцію, зобов'язані «поважати і гарантувати» [8].

Дитина визнається найуразливішим членом суспільства, потребуючим спеціального захисту [8]. Способи виконання батьками обов'язку по утриманню визначаються за згодою сторін або рішенням суду.

Вирішити питання про сплату аліментів батьки дитини можуть і без звернення до органів судової влади, а шляхом досягнення домовленості щодо розміру та порядку сплати аліментів. Загалом, на практиці пріоритетною є домовленість батьків у питанні утримання дитини над визначенням порядку утримання дитини в суді. Договір про сплату аліментів є різновидом цивільно-правових договорів та регулюється сімейним і цивільним законодавством. Як зазначає М.С. Біленко, укладення договору сторонами відбувається в результаті юридичного оформлення відносин, що вже існують і є його формальним закріпленням [9, с. 37].

Отже, зупиняючись на утриманні батьками дітей, за відсутності протиріч з приводу суми, порядку сплати аліментів на дитину, у відповідності зі ст. 189 СКУ батьки можуть оформити свою домовленість, уклавши договір про сплату аліментів на дитину, де визначаються розмір та строки виплати [1, с. 133]. Проте, як зазначено у частині першій ст. 189 СКУ, умови даного договору не

можуть порушувати права дитини, які встановлені СКУ. За договором між батьками про сплату аліментів на дитину, розмір аліментів встановлюється за загальними правилами, відповідно до ст. 182 СКУ, а отже може відрізнятись від розміру аліментів, встановлених СКУ, лише у більшу сторону [1, с. 133].

Список використаної літератури:

1. Сімейний Кодекс України: Закон України від від 10.01.2002 № 2947-III/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 25.02.2021 р.)
2. Фурман А. В., Підгурська В. В. Історія соціальної роботи. Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ. 2014. 174 с.
3. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і про акти громадянського стану Затверджений 3-ою сесією Центрального Виконавчого комітету Української РСР 31 травня 1926 року; офіційний текст зі змінами і доповненнями на 1 липня 1949 р., з постатейними матеріалами та додатками: Держвидав політ. літ-ри УРСР. 1949. 127 с.
4. Голубовська І. О., Шовковий В. М., Лефтерова О. М. та ін. Багатомовний юридичний словник-довідник. К. :Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. 543с
5. Сімейне право України: підручник / за ред. В.С. Гопанчука. К.: Істина, 2002. 304 с.
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 08.03.2021 року)
7. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Закон України від 27 лютого 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12> (дата звернення 08.03.2021 року)
8. Генеральна Асамблея ООН, Конвенція про права дитини. Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення 08.03.2021 року)
9. Біленко М. С. Загальні положення про договір як цивілістичну конструкцію. Юридична Україна. 2014. № 8 (140). С. 35-40.

Розбицький Домінік Сергійович

здобувач вищої освіти навчально-наукового

інституту права та політології,

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова,

м. Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЯ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ

Науковий керівник: Москаленко Сергій Іванович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України [2]. Гарантіями охорони права на інформацію є норми, закріплені у статті 47 Закону України "Про інформацію", згідно з якими відповідальність за порушення законодавства про інформацію несуть особи, винні у необґрунтованому віднесенні окремих видів інформації до категорії відомостей з обмеженим доступом [1].

Віднесення певних відомостей до інформації з обмеженим доступом має бути правомірним, тобто здійсненим чітко у відповідності і на підставі чинних правових нормативів [1].

Громадяни, юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержаною на власні кошти, або такою, яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють для неї систему (способи) захисту.

Положення Закону України "Про інформацію" були доповнені Законом №676-ІУ від 03.04.2003 р. нормою наступного змісту: "інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і

якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист" [1].

Таким чином, "інформація з обмеженим доступом" - це відомості конфіденційного або таємного характеру, правовий статус яких передбачений законодавством. України, які визнані такими відповідно до встановлених юридичних процедур і право на обмеження доступу до яких надано власнику таких відомостей [6, 157].

Інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну.

Конфіденційна інформація - це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Таємна інформація - це інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю (банківську, комерційну, службову, професійну, адвокатську тощо), розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі.

Конфіденційну інформацію можна поділяти на таку, яка є власністю держави, і конфіденційну інформацію, яка не належить державі [7, 132].

Правовий режим конфіденційної інформації, що є власністю держави, значною мірою визначається положеннями Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України .

На законодавчому рівні чітко регламентованими є такі види таємної інформації як державна, комерційна, банківська, професійна таємниці. Поняття ж службової таємниці хоча і має своє законодавче визначення, однак зміст та правові ознаки даного виду інформації з обмеженим доступом ще не достатньо регламентовані. Потребують законодавчого закріплення відповідно до вимог ст. 30 Закону України "Про інформацію".

Особливості правового статусу державної таємниці визначаються Законом України "Про державну таємницю", відповідно до якого державна таємниця - вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані такою (державною таємницею) у порядку,

встановленому Законом України "Про державну таємницю", і підлягають охороні державою [2].

Статтею 505 Цивільного кодексу України визнано, що комерційна таємниця - це інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якою вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [5].

Банківська таємниця - це інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту [8, 321].

Одним із специфічних видів інформації з обмеженим доступом є конфіденційна інформація про особу, її правовий статус визначається Законом України "Про інформацію", а офіційне тлумачення викладене у Рішенні Конституційного Суду України № 5-зп від 30 жовтня 1997 року (справа К. Г. Устименка). Зокрема, зазначається, що частину четверту статті 23 Закону України "Про інформацію" треба розуміти так, що забороняється не лише збирання, а й зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її попередньої згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав та свобод людини [1].

У статті 17 Конституції України закріплена норма, відповідно до якої забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу [4].

Конкретизує конституційну норму положення, закріплене у статті 28 Закону України "Про інформацію", а саме: "держава здійснює контроль за режимом доступу до інформації".

Поняття "захист інформації" закріплено у Законі України "Про захист інформації в автоматизованих системах" як "сукупність організаційно-технічних заходів і правових норм для запобігання заподіяння шкоди інтересам власника інформації чи автоматизованим системам та осіб, які користуються інформацією". Таке ж визначення виписано і у підзаконних актах [3].

Поняття "захист інформації" визначається і у деяких міжнародно-правових угодах, зокрема як "комплекс заходів, спрямованих на запобігання небажаним впливам на об'єкт захисту інформації, а також її неконтрольованому поширенню" [7, 154].

Важливість захисту інформації з обмеженим доступом для належного забезпечення національної та державної безпеки підтверджується багатьма законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами. Їх аналіз дає підстави зробити висновок, що на сьогодні захист інформації з обмеженим доступом, його законодавча регламентація, встановлення відповідних гарантій для власників інформації з обмеженим доступом є важливими завданнями держави та її органів [9, 89-90].

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про інформацію" від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992.- №48.
2. Закон України "Про державну таємницю" від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994.- №16.
3. Закон України "Про захист інформації в автоматизованих системах" від 5 липня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994.- №31.
4. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996.- №30.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. //Голос України. – 2003. - № 45-46. – 12 березня. - № 47-48. – 13 березня.
6. Інформаційне законодавство України: Науково-практичний коментар/ За ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа. – К., 2006. – 232 с.
7. Основи інформаційного права /За ред. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного, П.В.Мельника. – К., 2004.
8. Писменский А.А. Информационное право Украины. - Харьков, 1996.
9. Семилетов С.И. Информация как особый нематериальный объект права // Государство и право. - 2000.- №5.

Ляхвацька Марія Віталіївна

*здобувач вищої освіти навчально-наукового
інституту права та політології,*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ

Науковий керівник: Москаленко Сергій Іванович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Благодійна діяльність в Україні має важливе значення для виконання ключових соціальних завдань. Основною її метою є надання безоплатної допомоги в різних галузях громадського життя, таких як освіта, охорона здоров'я, екологія та інші. Крім того, вона сприяє розвитку і підтримці цих сфер благодійної діяльності, як визначено в українському законодавстві.

Законодавча база України стосовно благодійної діяльності та благодійних організацій ґрунтується на Конституції України та включає в себе Закон України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" від 5 липня 2012 року №5073-VI, а також враховує положення Цивільного кодексу України, міжнародні угоди України та інші нормативно-правові акти.

Згідно з Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», благодійна організація - це юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності [1].

Закон встановлює такі види благодійних організацій:

- благодійне товариство;
- благодійна установа;
- благодійний фонд.

Стаття 13 цього Закону зазначає, що благодійним фондом визнається благодійна організація, яка діє на підставі статуту, має учасників та управляється учасниками, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності. Благодійний фонд може бути створено одним чи кількома засновниками. Активи благодійного фонду можуть формуватися учасниками та/або іншими благодійниками [1].

При цьому цілі благодійної діяльності можуть відрізнятися принципово - виходячи з уявлень про благодійність і, насамперед всього, її соціальних функцій. У сучасному суспільстві роблять різницю між благодійністю ситуативною («за запитом» нужденного, спрямованої на оперативну ліквідацію наслідків проблеми) та стратегічної (покликаної вирішувати самі проблеми, що надає постійний вплив на суспільство, що підтримує роботу над певним суспільним завданням). Благодійність катастроф, стихійних лих, адресна допомога соціально вразливим групам – це ситуативна благодійність. Стратегічна – підтримка освіти та науки, соціальних проєктів у різних галузях. Така благодійність, зазвичай, здійснюється через посередників – благодійні організації. У світлі цього підходу до благодійності не належить милостиня (передача грошей на прохання конкретної особи) або ж допомога друзям та родичам. Безкорислива допомога у межах близького, сусідського, дружнього чи іншого, заснованого на загальних відносинах, знайомства - це частина обов'язкових, морально обумовлених соціальних міжособистісних відносин. Стратегічною ж благодійністю можна назвати лише організовану допомогу, яку здійснюють через спеціальні благодійні інститути [2, с.93].

Одним із ключових аспектів роботи організації фонду є процес залучення фінансових ресурсів, який може здійснюватися кількома різними способами:

- збір пожертвувань від компаній і приватних осіб;
- організація різних благодійних заходів, таких як концерти, ярмарки, виставки;
- співпраця з бізнесом.

Цей список не є вичерпним, є багато інших методів та способів залучення фінансової підтримки.

В подальшому, отримані фінанси використовуються для реалізації різних суспільних програм та проєктів, в тому числі:

- передача матеріальної допомоги для Збройних Сил України — придбання спорядження, транспортних засобів, дронів, іншої техніки та медичних засобів, що підвищує ефективність та оборонну здатність армії, безпеку військовослужбовців;
- сприяння регіонам, що постраждали від військових дій, впливу природних явищ та інших надзвичайних ситуацій — відновлення пошкодженої інфраструктури, надання продуктів та засобів гігієни, психологічна підтримка населення, що постраждало;

- забезпечення медичної допомоги дітям, які потребують лікування або особливого догляду — поставки потрібного обладнання, фінансування лікування та складних операцій, впровадження програм реабілітації;
- підтримка талантів серед учнів або студентів — організація майстер-класів або тематичних тренінгів, надання спеціалізованих грантів на навчання;
- організація різноманітних культурних, освітніх, або спортивних заходів для молоді та дітей — виставки та концерти, театральні вистави, спортивні змагання, студії та творчі заняття;
- підтримка людей з обмеженими можливостями — створення робочих місць, надання доступу до освіти, програми реабілітації та покращення інтеграції таких категорій людей в суспільстві;
- захист тварин, піклування про них — порятунок та лікування, створення спеціалізованих притулків, профілактика популяції безпритульних тварин;
- сприяння соціальній інтеграції та реабілітації людей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях — підтримка жертв насильства, допомога для дітей-сиріт, програми для інтеграції в суспільство, тощо [3].

Благодійність заради допомоги ближньому, допомоги суспільству та державі, допомоги людству – такі цільові напрямки сучасних благодійників. Безкорисливість же означає, в першу чергу, що благодійник не ставить за мету одержання прибутку, отримання прямої фінансової чи матеріальної вигоди [2, с.93]. Благодійність дійсно має потужний вплив на розвиток особистості, соціальний клімат та суспільство загалом. Перш за все, акти благодійності допомагають збільшувати почуття спільноти та взаємодопомоги серед людей. Коли люди долучаються до благодійних ініціатив, вони розвивають власну емпатію і сприяють особистісному росту.

Загалом, благодійний фонд є одним з ключових інструментів для реалізації гуманітарних та соціальних завдань. Робота благодійних фондів виглядає найбільш оптимальною з точки зору об'єднання однодумців, які мають бажання допомогти суспільству на волонтерських засадах, адже будь-яка діяльність пов'язана не лише з цільовими активностями по розподіленню фінансової та не фінансової допомоги бенефіціарам, але й фінансового, юридичного та інформаційного супроводу. З точки зору державних органів управління та контролю і суспільства благодійний фонд є найбільш зрозумілою і прозорою формою благодійної діяльності в порівнянні з окремими волонтерами чи групами волонтерів, адже має достатню нормативну базу [4, с.248].

На основі аналізу законодавства та наукових джерел, що стосуються благодійних фондів в Україні, можна виділити наступні шляхи поліпшення їх діяльності:

1. Потрібне реформування нормативно-правової бази для благодійних фондів в Україні для підвищення ефективності їх діяльності.

2. Необхідно впровадження системи стандартів та контролю за їх дотриманням для забезпечення більшої прозорості та підзвітності благодійних фондів, використовуючи позитивний світовий досвід.

3. Розробка державної стратегії на десять років та програми підтримки розвитку благодійних фондів для удосконалення їх діяльності та розвитку.

4. Необхідність забезпечення співпраці між різними сторонами, включаючи благодійні фонди, державу, бізнес та ЗМІ для координації та об'єднання зусиль для розвитку благодійництва.

5. Популяризація культури благодійництва та підвищення рівня довіри громадськості до благодійних фондів через освіту та інформаційну роботу.

Ці заходи спрямовані на покращення роботи благодійних фондів, роблять їх діяльність більш прозорою та довіреною, а також сприяють підтримці та розвитку благодійництва як ключового складника соціального розвитку України. Тільки через спільні зусилля фондів, держави та громадськості можна забезпечити більший внесок для благополуччя та розвитку суспільства.

Отже, благодійний фонд відіграє надзвичайно важливу роль у житті суспільства, сприяючи поліпшенню якості життя і наданню допомоги тим, хто опинився у скрутному становищі. Його особливості полягають у чітко визначеній місії, джерелах фінансування, управлінні та адмініструванні, зборі ресурсів, розподілі коштів, транспарентності та відкритості, а також вимірюванні впливу та результатів. Дуже важливо, щоб фонди діяли чесно і прозоро, щоб забезпечити довіру спільноти та досягти своїх цілей.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

2. Гордій, В. О. Благодійний фонд як спосіб ефективно організації благодійності. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ. Вінниця, 2023. 306с.

3. Благодійні фонди України аналіз діяльності [Електронний ресурс]. – 2023. URL: <https://blog.youcontrol.market/blaghodiini-fondi-ukrayini-analiz-diialnosti/>

4. Сесенчук Т., Забранський М. Управління благодійним фондом в умовах військового стану. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 листопада 2022 року). К.: ДУІТ, ХНУРЕ. 2022. 528 с.

Концедайло Христина Володимирівна

здобувач вищої освіти навчально-наукового

інституту права та політології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

м. Київ, Україна

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ

*Науковий керівник: Москаленко Сергій Іванович – доктор юридичних наук,
доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова*

Право особи на інформацію є елементом свободи слова як основоположного принципу демократії, гуманності та справедливості. Ступінь розвитку цього права характеризує ступінь прогресу самого суспільства [3, с. 50].

Свобода шукати, одержувати та поширювати інформацію є одним з найважливіших політичних та особистих прав людини та включена в Загальну декларацію прав людини (стаття 19) [4].

Право на доступ до інформації у сучасній науці інформаційного права визначається як одне з інформаційних прав, що передбачає право кожного вільно збирати інформацію і право отримувати її від осіб, які володіють цією інформацією на законних підставах.

Право на доступ до інформації передбачене і гарантоване статтею 34 Конституції України, а саме – право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Закріплене Конституцією України право на інформацію передбачено, насамперед, Законами України «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» та іншими нормативно-правовими актами.

Разом з цим поняттям існує поняття інформаційної відкритості органів державної влади, що означає таку організацію діяльності органів державної

влади, за якої громадянам, їх об'єднанням, комерційним структурам, іншим державним органам забезпечується можливість отримувати необхідну та достатню інформацію про діяльність органів влади, прийняті рішення та іншу суспільно значущу інформацію, дотримуючись встановлених законами обмежень [1, с. 5].

В установчих документах Європейського Союзу закріплено принцип інформаційної відкритості [2, с. 131]. Цей принцип виражається в доступності для громадян інформації, що становить суспільний інтерес або зачіпає особисті інтереси громадян; систематичному інформуванні громадян про передбачувані або прийняті рішення; здійсненні громадянами контролю за діяльністю державних органів, організацій і підприємств, громадських об'єднань, посадових осіб та прийнятих ними рішень, пов'язаних з дотриманням, охороною та захистом прав і законних інтересів громадян; створення умов для забезпечення громадян України наданням їм інформаційних послуг іноземного походження.

Закон України «Про інформацію» (далі – Закон) встановлює, що кожен має право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Під інформацією Закон розуміє будь-які відомості та або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [5].

Закон України «Про звернення громадян» передбачає, що громадяни України мають право звернутися до органу державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [7].

Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес [6].

Право на звернення та право на доступ до публічної інформації тісно пов'язані між собою. Право на звернення – це викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заява (клопотання) і скарги (ст. 3 Закону України «Про звернення громадян»), до суб'єктів владних повноважень, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації [7].

Під запитом на інформацію розуміється прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні (ст. 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

Для забезпечення збереження та доступу до публічної інформації документи, що знаходяться у суб'єктів владних повноважень, підлягають обов'язковій реєстрації в системі обліку. Діловодство щодо звернень громадян ведеться в порядку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України, а саме Інструкцією з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування [6].

Запитувачами (суб'єктами відносин), які можуть отримувати доступ до публічної інформації на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації» є:

- фізична особа – будь-яка людина незалежно від віку, громадянства чи інших ознак. Фізична особа – підприємець має право запитувати публічну інформацію як фізична особа.

- юридична особа – будь-яка організація, підприємство, створені та зареєстровані в установленому порядку.

- об'єднання громадян без статусу юридичної особи – це спільноти, передбачені Законом України «Про об'єднання громадян», що були легалізовані шляхом повідомлення про заснування без державної реєстрації, або будь-які інші об'єднання людей, які виступають під спільною назвою.

Нормами міжнародного права встановлюється презумпція розкриття інформації державою як гарантія права на інформацію. Це означає обов'язок гарантувати право на інформацію та створення реальних і ефективних механізмів для його реалізації. Право на інформацію є ключовим інструментом для боротьби з корупцією. Кожній країні необхідна розумна система стримувань і противаг адміністративної влади, зокрема за допомогою права на інформацію і громадський контроль, який це право активізує [8].

Збільшення відкритості органів влади впливає на: демократизацію держави за рахунок інформаційної відкритості; підвищення ефективності діяльності державного апарату; ефективність громадського контролю.

Специфіка інформації про діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування полягає в тому, що ці органи є власниками найбільшого обсягу суспільно значущої інформації, у яку, входять інші категорії інформації, що викликає підвищений суспільний інтерес через їхній вплив на всі сфери людської діяльності. Право на доступ до інформації є ключовим елементом громадського контролю [11, с. 89]. Громадський контроль є дієвим механізмом боротьби з негативними соціальними явищами.

Значущим елементом громадянського суспільства є забезпечення державою можливості для громадян ознайомитися з тією інформацією, на підставі якої органи влади прийняли те чи інше рішення. Посадова особа, розуміючи, що інформація про діяльність буде загальнодоступною, усвідомлює необхідність якісного виконання своїх обов'язків.

Громадяни України мають право звертатися особисто, а також направляти індивідуальні та колективні звернення, електронні петиції до державних органів та органів місцевого самоврядування [9]. Ці норми є базовими для забезпечення свободи інформації, відкритості державних органів, органів місцевого самоврядування, прозорості процедур і гласності прийнятих ними рішень.

Поряд з цим, Стратегія кібербезпеки України ставить дотримання конституційного права людини та громадянина щодо отримання інформації та користування нею на перше місце серед національних інтересів України в інформаційній сфері [10].

Список використаної літератури:

1. Ортинський В.Л. Удосконалення державної політики у сфері інформаційних технологій у контексті діяльності органів виконавчої влади / В. Л. Ортинський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. 2016. 2014. № 801. С. 3-8.

2. Пилаєва В.М. Наукові підходи до визначення принципу транспарентності у діяльності органів виконавчої влади у вітчизняному адміністративному праві / В. М. Пилаєва // Право і суспільство. 2016. № 2 частина 2. С. 128-132.

3. Цибульська А.В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки». 2013. № 2 (5). С. 49-54.
4. Загальна декларація прав людини : Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. Офіційний вісник України. 2008. № 93. С. 89. Ст. 3103.
5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
6. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
7. Про Звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова Кабінет Міністрів України від 29.04.2015 р. № 265 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>].
9. Про внесення змін до Закону України “Про звернення громадян” щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 р. № 577-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 35. Ст. 341.
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року “Про Стратегію кібербезпеки України”: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: [<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#n11>].
11. Макагонюк Ю. Реалізація права на доступ до публічної інформації у сфері екології / Ю. Макагонюк / Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. Декабрь. С. 88-93.

Палкіна Вікторія Євгенівна
*студентка II курсу, група ПР-221, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна*

ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ

*Науковий керівник: Козинець Олена Гаврилівна – к.і.н., доцент, зав. кафедри
правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін юридичного
факультету Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка»*

Поняття правопорушення є одним із базових елементів теорії держави і права, який відображає політику держави стосовно боротьби зі злочинністю. Правопорушення за своєю суттю порушує встановлені державою законні норми поведінки. Аналіз та розуміння проблеми правопорушень дозволяє владі вчасно реагувати на зміни та реалії сучасності, відповідно вдосконалювати систему покарань, а отже – підвищувати рівень результативності юридичної відповідальності.

Скакун О.Ф. під поняттям «правопорушення» розуміє суспільне небезпечне або шкідливо неправомірне винне діяння деліктоздатної особи, яке спричиняє юридичну відповідальність [4, с. 420].

В юридичній науковій літературі основними ознаками правопорушення вважаються наступні:

1. Будь-яке правопорушення є діянням (дією або бездіяльністю). Прикладом бездіяльності може бути недбалість, прогул, залишення особи в безпорадному стані, а дії – крадіжка, розбій, наклеп, образа. Думки, наміри та переконання, які не проявляються ззовні, чинним законодавством не визнаються об'єктами переслідування [4, с. 420].

2. Юридична характеристика правопорушення включає його протиправність, тобто це незаконна дія або акт поведінки, що порушує встановлені правові вимоги [3, с. 361]. Немає правопорушення поза заборонаю, тому принцип цивілізованого світу такий: дозволено все, що не заборонено законом.

3. Соціальна шкідливість і суспільна небезпечність є основними об'єктивними ознаками, що розмежовують правомірну поведінку від неправомірної. Юридичний аспект шкідливості виявляється у порушенні

суб'єктивних юридичних прав та обов'язків або у створенні перешкод для їх виконання, тоді як матеріальна шкода включає заподіяння учасникам правовідносин збитків [4, с. 420].

4. Будь-яке правопорушення є винним діянням, що виявляється в психологічному ставленні до скоєного. Діяння вважається протиправним, якщо воно вчиняється з волі особи, що його здійснила. Суб'єкт права виявляє свою індивідуальну волю шляхом обрання конкретної поведінки та реалізації її у суспільних відносинах [2, с. 4].

5. Правопорушенням може вважатися лише те діяння, що було здійснене деліктоздатною особою. Правопорушення характеризується свідомим виявом волі людини, яка здатна усвідомлювати свої вчинки. Тому малолітні та особи, що страждають на психічні розлади, не можуть бути суб'єктами правопорушень [2, с. 4].

6. Держава може активувати механізм притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення з метою відновлення порушених прав суб'єктів та покарання правопорушника [3, с. 362]. Державним примусом забезпечується належний захист прав та свобод громадян, дотримання правопорядку.

Наявність специфічних ознак у правопорушеннях надає можливість їх класифікувати за різними критеріями. Залежно від ступеня суспільної загрози розрізняються проступки та злочини. Проступки є протиправними винними діями, які, у порівнянні з злочинами, характеризуються меншою мірою суспільної небезпеки. Проступки можуть бути: конституційні, дисциплінарні, адміністративні, матеріальні, цивільно-правові.

Конституційні проступки відносяться до діянь, які включають свідоме заподіяння шкоди організації та функціонуванню органів влади і управління, а також порушення конституційних прав і свобод громадян.

Дисциплінарні порушення відносяться до невиконання або несвоєчасного виконання працівником своїх трудових обов'язків. Ці порушення можуть бути підставою для застосування дисциплінарних заходів, таких як притягнення до відповідальності за прогул, запізнення на роботу, присутність на робочому місці у стані сп'яніння та ін. [5, с. 250].

Адміністративні правопорушення включають в себе діяння, які цілеспрямовано порушують встановлені законом соціальні відносини в галузі державного управління. Ці порушення призводять до обмеження діяльності державних та громадських інститутів, а також посягають на соціальний і державний порядок [1, с. 196].

Матеріальні проступки відносяться до протиправних діянь, які становлять винне завдання шкоди майну підприємства з боку його працівника.

Цивільно-правове правопорушення відбувається в контексті майнових і особистих немайнових відносин. Об'єктом цивільно-правового правопорушення може бути матеріальна або духовна цінність. Цивільні правопорушення виявляються через активні дії, такі як завдання збитків власникам, поширення образливих відомостей, порушення угод, невиконання договірних обов'язків та інші [3, с. 368-369].

Злочин є соціально небезпечним протиправним діянням, що відрізняється від проступків вищим рівнем соціальної шкоди. Це посягання на найбільш значущі соціальні цінності, такі як життя, здоров'я, майно, національна безпека, громадські інтереси та ін. Злочином можуть бути виключно кримінальні правопорушення [5, с. 250].

Отже, правопорушення – це суспільно небезпечне, винне, протиправне діяння, що тягне за собою наслідки у вигляді юридичної відповідальності. Ознаками правопорушення є наявність факту вчинення діяння, його протиправність, тобто суперечність чинним нормам права, суспільна шкідливість або суспільна небезпечність. Крім цього, правопорушення являє собою винне діяння, а саме розуміє під собою проявлення волі та свідомості особи. З цього випливає, що правопорушення може вчинити лише деліктоздатна особа, тобто така, що усвідомлює свої дії та їх наслідки, здатна нести юридичну відповідальність. Таким чином, правопорушення завжди є караним діянням.

Класифікувати правопорушення можна за багатьма факторами, а саме: за рівнем суспільної небезпеки або шкідливості розрізняють проступки та злочини. За колом осіб розрізняють групові та особисті правопорушення; за сферами громадського життя: у сфері соціально-економічних відносин, у суспільно-політичній сфері, у сфері побуту і дозвілля.

Список використаної літератури:

1. Білець М.С. Теоретико-правова характеристика видів правопорушень. Права і свободи людини та їх забезпечення в умовах несвободи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернігів, 2018. С. 195-198.
2. Бойчук А.Ю. Поняття, причини і ознаки правопорушень: до онтології розуміння. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Т. 1. С. 3-7.
3. Загальна теорія держави і права: М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Х.: Право, 2009. 584 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Х.: Консум, 2001. 656 с.
5. Туровська С. Класифікація правопорушень в юридичній науці. Літописець. 2021. №16. С. 249-252.

Кобець Оксана Олександрівна
*студентка II курсу, група ПР-221, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна*

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Науковий керівник: Козинець Олена Гаврилівна – к.і.н., доцент, зав. кафедри
*правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін юридичного
факультету Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка»*

Норма права, як загальнообов'язкове правило поведінки, знаходиться в самій основі конкретно-регулятивного впливу права на суспільні відносини. В свою чергу вони поділяються на види за певними суттєвими ознаками, які визначають специфічну роль кожного із різновидів норм у регулюванні суспільних відносин. Це і є дана класифікація юридичних норм.

Норми права являються первинним елементом у системі права, через що вони є досить різноманітними. Норми права класифікуються за різними видами. Перша класифікація юридичних норм за характером впливу на суспільні відносини. Вони поділяються на класичні (або ж типові) та спеціалізовані (або ж нетипові). Класичні норми регулюють безпосередньо суспільні відносини, а це, в свою чергу, означає, що вони закріплюють зразок тої чи іншої поведінки, її міру, показують те, що особа може робити, а що ні. Для прикладу можна привести статтю 116 Цивільний кодекс України (далі ЦК – О.К.), яка дозволяє учаснику господарського товариства брати участь у розподілі прибутку товариства і отримувати його частину.

Щодо спеціалізованих норм, то вони регулюють відносини вже між особами. Ці норми є достатньо неоднорідними за своїми характеристиками, змістом та призначенням. Вони нібито обслуговують ті норми, які відповідають правилам поведінки. Якщо говорити точніше, то вони опосередковано беруть участь у правовому регулюванні суспільних відносин, сприяючи реалізації норм, тобто правил поведінки [1, с.228-229].

Нетипові норми можна поділити на групи: оперативні та колізійні. Їхня специфіка в тому, що вони є нормами про норми. Оперативні регулюють рух нормативно-правових актів, а саме установлюють час набрання (зміни або

припинення) чинності актів, продовження дії на певний термін та поширення їх на нове коло суспільних відносин. Колізійні норми регулюють вибір нормативно-правового припису за наявності колізій-суперечностей або розбіжностей між приписами нормативно-правових актів, які регулюють однакові правовідносини та виявляються в процесі їх застосування компетентними органами і уповноваженими посадовими особами.

Далі юридичні норми класифікують за функціональною спрямованістю. Вони поділяються на регулятивні та охоронні. Регулятивні норми мають свою роль у суспільних відносинах, а саме встановлюють суб'єктивні юридичні права та обов'язки. До прикладу можна привести статтю 75 Сімейного кодексу України (далі СК – О.К.) відповідно до якої чоловік та дружина зобов'язані матеріально підтримувати одне одного і надає право на аліменти тому із членів подружжя, хто є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги [3]. Щодо охоронних норм, то вони призначені для охорони правомірних суспільних відносин, а також для попередження суб'єктів цих відносин, а також і права в цілому, про їхній обов'язок утримуватися від певних дій або діяльності, які порушують суспільні відносини [1, с.229]. Наприклад, ст. 186 Кримінального кодексу України (далі КК – О.К.) охороняє майнові відносини та не дозволяє вчинення злочину щодо майна [4].

Наступна класифікація за способом правового регулювання. Норми поділяються на зобов'язальні, заборонні та уповноважувальні. Зобов'язальні норми встановлюють юридичний обов'язок особи вчинити певні позитивні дії та не порушувати їх. Згідно зі ст. 55 СК України члени подружжя повинні спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї [3]. Заборонні норми права встановлюють юридичний обов'язок особи утримуватися від певних дій, тобто ці норми забороняють їх робити, щоб уникнути правопорушення. Відповідно до статті 216 СК України забороняється посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей [3]. І уповноважувальні юридичні норми встановлюють юридичний обов'язок суб'єктів права, даючи дозвіл на здійснення уповноваженою особою тих чи інших активних дій, але суб'єкти не зобов'язані їх реалізовувати [1, с.229-230]. Наприклад, ст. 35 СК України говорить про те, що наречені мають право обрати собі прізвище одного з них, хоча, вони не зобов'язані цього робити [3].

Норми права також класифікують за методом правового регулювання, поділяючи їх на імперативні та диспозитивні. Імперативні норми містять у собі категоричні приписи, які безпосередньо визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин та не можуть бути змінені за власним розсудом таких осіб

іншими умовами, адже такі дії будуть вважатися неправомірними та нечинними. Прикладом таких норм є КК України [1, с.230].

Диспозитивні норми діють тоді, коли адресати норм своїм рішенням (або угодою) не встановили інших умов власної поведінки. Відповідно до ст. 334 ЦК України право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором [2]. Зважаючи на диспозитивну норму, то можна сказати, що сторони договору можуть домовитися про інший момент набуття права власності, наприклад, момент з оплатою товару або момент укладання цього договору. Звісно, може статися так, що сторони не досягли жодної домовленості щодо моменту набуття права на певну власність, то в такій ситуації застосовуються правила, які встановлені в ст. 334 ЦК України, щоб регулювати їхні відносини [1, с.230-231].

Також норми класифікують за ступенем визначеності варіанта поведінки. Вони поділяються на абсолютно визначені та відносно визначені. Абсолютно визначені юридичні норми встановлюють умови своєї дії, права та обов'язки адресатів і наслідки їх порушень. Це все відбувається з вичерпною конкретністю та повнотою. Застосовуючи дану норму, особа не може відхилитися від неї. До прикладу можна привести статтю 145 ЦПК України. Відповідно до неї суддя при здійсненні своїх повноважень у справі до судового розряду повинен забезпечити експертизу в разі заявлення про призначення експертизи обома сторонами [5]. Відносно визначені норми діють навпаки. Ці норми не містять вичерпних і повних вказівок на умови їхньої дії, змісту санкцій та прав і обов'язків адресата. У певних конкретних ситуаціях особа має можливість на роздуми, використовуючи ці норми. Відповідно до цих роздумів, залежно від їх характерів, дані норми поділяються на ситуаційні, альтернативні та факультативні [1, с.231].

Наступна класифікація залежить від обсягу (сфери) дії. Норми поділяються на загальні та спеціальні. Загальні норми поширюються на всі відносини певного роду, а якщо говорити більш точно, то на відносини, які пов'язані з відшкодуванням майнової шкоди. Наприклад, згідно зі ст. 1166 ЦК України особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що даної шкоди вона не завдала [2].

Спеціальні норми встановлюються з метою конкретизації та деталізації, а також врахування характерності та особливостей будь-якого виду суспільних відносин, які належать до певного роду, врегульованого загальними нормами права. Дана норма є винятком із загальних норм. Згідно зі ст. 1187 ЦК України особа, яка здійснює дію, що являється джерелом підвищеної небезпеки,

відповідає за завдану шкоду, якщо ця особа не доведе того, що шкода була завдана внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого [2]. Отже, ця норма особливості відшкодування майнової шкоди, яка завдана джерелом підвищеної небезпеки, але, на противагу встановленому правилу в ст. 1166 ЦК України, ця норма визначає можливість, що відбудеться відшкодування шкоди і за відсутності вини [1, с.232].

Класифікують також за предметом регулювання (або за галузями права), поділяючи норми на конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні, трудові та ін. Також вони поділяються на матеріальні та процесуальні [1, с.233].

Матеріальні норми права визначають модель певної поведінки шляхом встановлення прав і обов'язків суб'єктів права. Ці норми закріплюють правове становище майна та осіб, визначають права і обов'язки учасників фінансових, адміністративних, конституційних, трудових, сімейних та інших правовідносин, а також підстави і межі відповідальності за правопорушення.

Процесуальні норми регулюють організаційні правові відносини. Вони головні в забезпечення та встановленні процедур, форм реалізації або ж захисту норм матеріального права. Ці норми забезпечують визначеність матеріальних норм та їх захист.

Також норми права класифікуються за часом дії. Вони поділяються на постійні та тимчасові. Постійні норми – це норми з невизначеним строком дії. Вони діють до їх скасування або зміни. Практично більшість норм є постійними. Тимчасові норми, в свою чергу, встановлюються на певний строк, наприклад, Державний бюджет, який діє з 1 січня до 31 грудня відповідного календарного року [1, с.233].

Отже, класифікація юридичних норм – це поділ норм права на окремі види за певними суттєвими ознаками, які визначають специфічну роль кожного із різновидів норм у регулюванні суспільних відносин.

Список використаної літератури:

1. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Х.:Право,2009. 584 с.
2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 29.05.2023).
3. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 29.05.2023).
4. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.05.2023).
5. Цивільний Процесуальний Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 29.05.2023)

Білик Анастасія Максимівна

здобувачка вищої освіти,

Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

ПРИМИРЕННЯ СТОРІН ПІД ЧАС ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Науковий керівник: Тищенко Ірина Олександрівна – викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

В даний час практика реалізації інституту примирення у підготовчому провадженні навряд чи є достатньо ефективною. Це пов'язано з тим, що потенціал процедури примирення, що закінчується затвердженням судом досягнутого примирення сторін у вигляді судового акта, використовується не повною мірою.

На думку Сливки В.В., примирення сторін – вільне і взаємне вирішення сторін конфлікту про закриття справи (постраждалий вибачив і не бажає подальшого кримінального переслідування особи, яка завдала шкоди, а останній згоден на припинення, тому що усвідомив і визнав свою провину в скоєному), заявлене правомочній особі чи органу у припустимий при цьому момент [1].

Теоретична можливість врегулювання спору на цьому етапі розвитку процесу стає можливою за наявності однієї з двох передумов: ініціативи примирення з боку сторін учасників процесу, згідно зі статтею 113 Кодексу адміністративного судочинства України, або ініціативи суду щодо проведення попереднього судового засідання. На цьому засіданні розглядаються можливості врегулювання спору досудового розгляду справи, як визначено в пункті 1 статті 111 зазначеного Кодексу.

Якщо воля сторін щодо укладення мирової угоди на етапі підготовчого провадження не викликає сумнівів у її ефективній реалізації, то можна вважати, що ініціатива сторін в цьому напрямку є доцільною. Однак, враховуючи роль

суду в сприянні примиренню сторін на цьому етапі, можна висловити обґрунтовані побоювання.

Згідно зі статтею 113 КАСУ, яка регулює питання про підготовче провадження, сторони мають можливість повністю або частково врегулювати спір шляхом взаємних поступок. Процес примирення стосується виключно прав та обов'язків сторін та предмета адміністративного позову [2].

У випадку звернення сторін із клопотанням, суд має право тимчасово призупинити провадження у справі для того, щоб надати їм можливість досягти примирення. Цей період призупинення визначається з урахуванням необхідності для сторін вирішити спірні питання.

У випадку досягнення примирення сторонами, суд ухвалює рішення про закриття провадження у справі. У цьому рішенні фіксуються умови примирення, які повинні відповідати закону та не порушувати права, свободи або інтереси будь-якої зі сторін.

У випадку, якщо одна із сторін не виконує умов примирення, інша сторона має право звернутися до суду з клопотанням про відновлення провадження справи. Суд розглядає таке клопотання та приймає відповідне рішення відповідно до закону.

Нині при проведенні суддею опитування сторін під час попереднього судового засідання він з'ясовує питання, чи мають вони намір укласти мирову угоду, щоб за наявності такого їх волевиявлення вирішити питання про надання їм часу для примирення. Проте суд також має сформулювати у сторін цілісне розуміння усіх можливих варіантів розвитку і припинення конфлікту між ними, що вимагає від нього активних дій, а не лише виконання формальних вимог ст. 113 КАС України [3].

На стадії досудового розгляду справи суддя, на нашу думку, повинен донести до сторін вичерпне розуміння усіх можливих варіантів ліквідації публічно-правового спору між ними. У це так зване «роз'яснення» потрібно включити таку інформацію: 1) відомості про усі доступні способи вирішення або врегулювання правового конфлікту; 2) загальноприйняті переваги й недоліки кожного з цих способів для сторін; 3) відмінності у юридичних наслідках між судовим рішенням і мировою угодою та ін. [3].

На жаль, в даний час у судовій практиці мають місце прояви формального підходу у розумінні значення процедур примирення. Деякі дослідники навіть вказують, що процедури примирення з подальшою перспективою завершення провадження всупереч інтересам сторін нерідко використовуються суддями, які

не бажають розглядати справу по суті. У зв'язку з цим необхідно, щоб суддя перевіряв добровільність волевиявлення потерпілого на примирення, обов'язково з'ясував мотиви, якими керувалися сторони, приймаючи рішення про примирення; яким чином заглажена заподіяна діями підсудного шкода потерпілому, якщо йдеться про виплату грошової компенсації – чи достатній її розмір для задоволення вимог потерпілого про загладження заподіяної йому шкоди, виходячи з конкретних обставин справи, з урахуванням рівня доходів потерпілого та підсудного.

Список використаної літератури:

1. Сливка В.В. Примирення сторін в адміністративному судочинстві в умовах євроінтеграції України. Diss. ДВНЗ Ужгородський національний університет. 2021.

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 4 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 18.11.2023).

3. Смокович М. Інститут врегулювання спору за участю судді потребує вдосконалення. Судово-юридична газета. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/140687-institut-vregulyuvannya-sporu-zauchastyu-suddi-potrebuye-vdoskonalennya> (дата звернення: 18.11.2023).

Данильченко Анастасія Олександрівна
*курсант 3-го курсу ННПФПНП,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Науковий керівник: Логінова Марина Вікторівна – викладач кафедри
*цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

Питання гендерної рівності є актуальним в наш час, адже у 21 столітті з кожним роком правових змін зазнають всі галузі права. Такі як державні, приватні, соціальні та багато інших, не є виключенням і самостійна галузь права- цивільно процесуальне право. В даній роботі розглянемо основні аспекти удосконалення вирішення питань гендерної рівності, а саме в судовій системі.

Гендерна рівність є однією з умов, що гарантують розвиток суспільства. Водночас, юридична професія відіграє важливу роль у подоланні конкретних проявів несправедливості, спричинених соціально-економічними, політичними, культурними та іншими факторами. Вона може запропонувати компроміс для забезпечення впровадження відповідних соціальних змін.

В Україні зберігається проблема недостатнього захисту жінок і дотримання гендерної рівності в різних сферах суспільного життя.

Основними причинами такої ситуації є низька поінформованість населення про міжнародні стандарти у сфері захисту від гендерної дискримінації, нездатність представників правничих професій виявити дискримінаційні положення в законодавстві, гендерно-нейтральне законодавство, яке має дискримінаційні наслідки на практиці, або гендерні стереотипи, які є у суспільстві, а також недостатня спроможність виявляти випадки порушення прав та законних інтересів.

У зв'язку з цим Комітет ООН з ліквідації щодо дискримінації жінок закликав Україну провести кампанію з підвищення обізнаності щодо Конвенції

та Факультативних протоколів до неї серед працівників судової системи, юристів і широкої громадськості. Він також рекомендував посилити програми навчання та підвищення обізнаності про сферу дії Конвенції, зокрема, для суддів, адвокатів та працівників правоохоронних органів, щоб спонукати їх застосовувати положення Конвенції. Аналогічні рекомендації були також зроблені в країні організаціями громадянського суспільства.

Саме з юристів/ок починається створення захищеного правом простору, в якому можуть знаходити вираз ідеї й різноманітні інтереси різних соціальних груп. Вони можуть виступати потужним засобом соціальних змін, коли їх діяльність спрямована на подолання дискримінації й забезпечення гендерної рівності. Позиція представників/ниць правничої спільноти у відповідних питаннях здатна формувати політику держави в їх вирішенні [1, с. 6].

Уряд України затвердив Національний план дій (розпорядження № 634-р7) щодо виконання рекомендацій, викладених у прикінцевих зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок щодовосьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок до 2021 року.

Зокрема, Розроблення стандартів гендерної компетентності на різних рівнях вищої освіти в галузі юриспруденції, правоохоронної діяльності та міжнародного права та їх затвердження як невід'ємної частини стандартів вищої освіти за цими спеціальностями; Розробка вимог до гендерної компетентності під час прийняття на роботу співробітників судових органів, прокуратури, слідства і поліції, а також загальних стандартів щорічної атестації.

Також, важливо знати, що існує подібний індикатор виміру гендерної сенситивності єдиного законодавчого органу України Верховної Ради України, який збирається з 2011 року за ініціативи Програми сприяння Парламенту Агентства США з міжнародного розвитку на основі рекомендацій наданих Міжнародним парламентським союзом і має 7 складових, які відповідають ключовим напрямкам дій:

- Збільшення кількості жінок в парламенті.
- Посилення законодавства і політики гендерної рівності.
- Наскрізне впровадження гендерної рівності в усю діяльність парламенту.
- Підвищення гендерної сенситивності інфраструктури і парламентської культури.

- Розподіл відповідальності за гендерну рівність між жінками і чоловіками депутатами.

- Заохочення політичних партій впроваджувати політику гендерної рівності.

- Гендерна чутливість і рівність персоналу парламенту [2].

Певні кроки робить і виконавча влада - у березні 2017 року Іванну Климпуш-Цинцадзе, Віце-прем'єр міністра з питань європейської інтеграції було призначено відповідальною за координування включення гендерного компонента в діяльність органів виконавчої влади та створення Урядового офісу гендерного уповноваженого [3].

Отже, Реалізація гендерної рівності є одним із найактуальніших завдань сьогодення і розглядається як центральний чинник захисту прав людини, функціонування демократії, утвердження верховенства закону, економічного зростання та сталого розвитку. Ця проблематика – порівняно нова для суддівського та адвокатського професійного середовища. Досліджуючи дане питання, зрозумілим стає те, що нашій країні ще треба вдосконалювати політику на посилення забезпечення гендерної рівності.

Список використаної літератури:

1. Уварова О.О. Права жінок та гендерна рівність. Київ, 2018. 6 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf

2. Gender-Sensitive Parliaments. URL: <http://archive.ipu.org/pdf/publications/gsp11-e.pdf> (Дата звернення: 18.11.2023)

3. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art> (Дата звернення: 18.11.2023)

Кондратьєва Анна Олександрівна

*здобувач вищої освіти 3-го курсу
навчально-наукового інституту права та
підготовки фахівців для підрозділів
національної поліції,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

*Науковий керівник: Логінова Марина Вікторівна – викладач кафедри
цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

Поняття гендерної рівності з кожним роком не втрачає своєї популярності. Всюди ми чуємо цю фразу і вважаємо що це рівність прав жінки перед чоловіком . Та що ж насправді є гендерною рівністю ? Гендерна рівність означає, що всі істоти мають право на свободу для саморозвитку та самостійний вибір незважаючи на стать людини .

В епоху активної євроінтеграції України, державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

1. твердження гендерної рівності;
2. недопущення дискримінації за ознакою статі;
3. застосування позитивних дій; 4. запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок;
5. забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
6. забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
7. підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства (Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2020. 179);

8. виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;

9. захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі .

Положення щодо принципу рівних прав і можливостей жінок та чоловіків знайшли своє відображення безпосередньо й у частині 1 статті 49 Закону України від 02 липня 2015 року № 580-VIII «Про Національну поліцію», згідно з яким на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком до 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статті, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, та які володіють українською мовою [1, с. 178-179].

Стосовно ефективності роботи підрозділів національної поліції, жінки внесли свої плюси. Таким чином при роботі з правопорушниками за вчинення нетяжких кримінальних або адміністративних правопорушень, де людина проявляє агресію, жінки працюють швидше і ефективніше ніж чоловіки-поліцейські, тому що жінки більш м'якші за характером та комунікабельні чим придушують агресію правопорушника. Також можна взяти до уваги всі питання, що стосуються дітей, знову ж жінки тут виграють, так як діти їм більше довіряють та слухають.

Гендерна рівність в підрозділах національній поліції також вирішила проблему проведені поверхневої перевірки особи жіночої статі.

В плані прийомів самозахисту та затримання правопорушника тут виграють чоловіки. Їх фізична підготовка та побудова тіла дає їм змогу впоратися з правопорушником за декілька хвилин.

Запроваджуючи європейські демократичні цінності в МВС України створюють умови для служби працівників, враховуючі засаду гендерної рівності, а також розробляють антидискримінаційні механізми прийняття на роботу та просування по кар'єрній драбині. Так, всі вакансії будуть підлягати оголошенню з одночасним створенням умов безперешкодного доступу кандидатів (чоловіків та жінок) до участі в конкурсному відборі. А кандидати на керівні посади регіонального рівня будуть проходити двоступеневу процедуру конкурсного відбору, яка складається з оцінки загальної та спеціальної компетенції.

Активне залучення жінок до служби буде сприяти підвищенню ефективності діяльності, оскільки заповнюються вільні вакансії, зміцнюється

морально-психологічний клімат у колективах, що дозволить чітко вирішувати поставлені державою завдання [2].

Проте наразі існують певні проблеми у забезпеченні гендерної рівності. При кількісно рівноцінному рівні активності чоловіків та жінок та однаковому виді посадових обов'язків, жінки продовжують працювати в умовах гендерної нерівності, що зазвичай виражається у нижчій заробітній платі; в отриманні завдань різного рівня складності. Жінки частіше стають об'єктом знущань, протизаконного насильства з боку чоловіків, є факти втручання в їх особисте життя, жінки страждають від невмотивованих відмов щодо прийняття на службу. Жінки, що несуть службу в підрозділах Національної поліції України, скаржаться на забезпечення форменим одягом, відсутність якісного медичного забезпечення, важку, громіздку і незручну конструкцію стандартних бронежилетів тощо. Водночас, існують певні проблеми щодо забезпечення прав поліцейських чоловічої статі, зокрема чоловіки частіше стикаються з виконанням службових завдань, пов'язаним і з ризиком для життя та здоров'я та ін. [3, с. 47].

Отже, гендерна рівність все ж таки позитивно впливає на розвиток держави та ефективність працездатності підрозділах Національної поліції, але нам ще є куди розвиватися та над чим працювати, і в цьому мають бути зацікавлені не тільки представники державної влади, а й самі люди. Щоб ефективність та розвиток нашої держави ставав все більшим .

Список використаної літератури:

1. Федоровська Н.В., Приходько О.О. Гендерна рівність в органах національної поліції. Київ, С.177-178
2. Ковальчук Т. Фундаментальна основа діяльності МВС – політика рівних можливостей // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/15982_Tetyana_Kovalchuk_Fundamentalna_osnova_diyalnosti_MVS_politika_rivnih_mozhlivostey_FOTO_VI_DEO.htm (дата звернення: 12.03.2019)
3. Орлова О.О. Гендерні аспекти у формуванні іміджу поліцейського в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. №2. С. 45-51.

Пальона Яна Юрїївна

здобувач вищої освіти,

Центральноукраїнський інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

м. Кропивницький, Україна

ПОНЯТТЯ БУЛІНГУ ТА ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Науковий керівник: Зеленський Сергій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Необхідність вивчення явища булінгу зумовлена зростанням кількості випадків цькування, що відбуваються в освітніх закладах.

Аналіз наукової літератури свідчить про помітне збільшення кількості випадків у навчальних закладах, коли сильні або старші учні (студенти) та вчителі (викладачі) навмисно поведуться жорстоко по відношенню до слабших членів колективу. Випадки булінгу часто замовчуються і не обговорюються. Вважається, що це явище зникне саме по собі через побоювання за репутацію, але в таких випадках, навпаки, булінг набирає обертів і стає більш жорстоким. Ця проблема важлива не лише з теоретичної точки зору, але й з практичної. Важливим завданням сучасних закладів освіти є визнання існування проблеми булінгу та створення безпечного освітнього середовища для запобігання та протидії негативним соціально-психологічним та економіко-правовим наслідкам цього явища.

Булінг (цькування) – діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [1].

Основними ознаками булінгу є: наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), а також спостерігачі. Повторюваність або

систематичність діянь. Наявність наслідків у вигляді психічної або фізичної шкоди [2].

Існують такі види булінгу:

1. Фізичне насильство найбільш помітне, однак складає менше третини випадків булінгу (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, ляпаси, пошкодження та знищення одягу та особистих речей жертви, а також погляди, жести, образливі рухи тіла та міміки обличчя).

2. Економічний булінг – крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви, вимагання грошей тощо.

3. Психологічний булінг – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміки обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо.

4. Сексуальний булінг – принизливі погляди, жести, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти тощо.

5. Кібербулінг – приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі) [3].

Суб'єктами реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти є: служба освітнього омбудсмена служби у справах дітей; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; органи місцевого самоврядування; керівники та інші працівники закладів освіти; засновник (засновники) закладів освіти або уповноважений ним (ними) орган; територіальні органи (підрозділи) Національної поліції України.

Педагогічні та інші працівники закладу освіти у разі, якщо вони виявляють булінг зобов'язані: вжити невідкладних заходів для припинення небезпечного впливу; за потреби надати домедичну допомогу та викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги; звернутися (за потреби) до територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України; повідомити керівника закладу освіти та принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу.

Батькам важливо звертати увагу на поведінку та настрій своїх дітей, їх фізичний та психічний стан. Можливо, ваша підтримка - це найперше, чого дитина потребує. Якщо ви виявили проблему, пов'язану з булінгом (вашу

дитину б'ють чи ображають у школі) звертайтеся: з заявою до поліції та закладів охорони здоров'я з фіксацією побоїв, до директора школи (письмово, звернення надавайте секретарю із зазначенням вхідного номера на вашому примірнику).

Відповідальністю може бути як цивільна, так адміністративна та навіть кримінальна. Якщо говорити про цивільну відповідальність, то вона полягає у захисті честі й гідності, а також відшкодуванні моральної шкоди. Відбувається це в добровільному порядку, або в примусовому порядку через суд. Адміністративна відповідальність за вчинення булінгу тягне за собою накладення штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин. З досягненням 16 річного віку до кривдника мають застосовуватися санкції Кримінального кодексу України, якщо в його діях є ознаки складу злочину. У випадках особливо жорстокого поведіння кривдника з жертвою кримінальна відповідальність настає з 14 річного віку. До адміністративної відповідальності притягуються з 16 років, а до того відповідальність за вчинки дітей несуть їхні батьки. Булінг – штраф 850-3400 грн., громадські роботи від 40 до 100 год. (ст.173-4 КУпАП).

Викрадення чужого майна (крадіжки, шахрайство) карається штрафом, виправними роботами до 1 міс., адмінарештом — 5-10 діб, повторно — збільшений штраф, виправні роботи — 1-2 міс., адмінарешт — 10-15 діб (ст. 51 КУпАП).

Дрібне хуліганство (нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії) - штраф, громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт до 15 діб (ст. 173 КУпАП).

Ухилення батьків від виконання обов'язків стосовно виховання дітей теж тягне за собою адміністративну відповідальність, адже відповідно до ст. 50 Сімейного кодексу України, батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей.

Нормами цього закону не передбачається внесення змін до Кримінального кодексу України стосовно запровадження кримінальної відповідальності за скоєння правопорушень, пов'язаних з булінгом (цькуванням), оскільки скоєння правопорушником при вчиненні булінгу (цькування) інших дій, кваліфікуються відповідними статтями Кримінального кодексу України, зокрема – заподіяння тілесних ушкоджень різних видів

тяжкості тощо. За такі дії з 16 років, а в окремих випадках з 14 років настає кримінальна відповідальність:

Побої і мордування - умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, - штраф, громадські роботи на строк до 200 годин, виправні роботи - до 1 року, групове — обмеження/позбавлення волі до 5 років (ст. 126 Кримінального кодексу України (далі – ККУ)). Погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози - арешт на строк до 6 місяців або обмеженням волі на строк до 2 років (ст. 129 ККУ). Хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, - штраф, арешт на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до 5 років. Групове хуліганство карається обмеження волі на строк до 5 років або позбавленням волі на строк до 4 років (ст. 296 ККУ). Умисне тяжке тілесне ушкодження — позбавлення волі на строк від 5 до 8 років (ст. 121 ККУ). Умисне легке тілесне ушкодження - штраф, громадські роботи на строк до 200 годин, виправні роботами на строк до одного року (ст. 125 ККУ) [4, с. 77].

Притягнення до адміністративної відповідальності відбувається після того, як повідомлення про вчинення булінгу надійшло до органів правопорядку, підрозділи ювенальної превенції відділів та відділень поліції проводять перевірку і за наявності підстав притягають до адміністративної відповідальності або кривдника, або батьків, тобто складають протокол про адміністративні правопорушення за ст. 173-4 Кодексу про адміністративні правопорушення [5]. Після цього справа стосовно неповнолітнього передається на розгляд до відповідного суду або судді за місцем вчинення правопорушення для розгляду справи по суті. Судді місцевих судів розглядають справи про адміністративні правопорушення та призначають вид і розмір покарання.

Строк розгляду справи судом – 15 днів з дня отримання ним протоколу про адміністративне правопорушення та матеріалів справи [4, с. 114].

Отже, при вчиненні подібних дій стосовно дитини варто обов'язково фіксувати побої в закладах охорони здоров'я звертатися до лікарні 103 та звертатись до поліції 102. Після внесення поліцією заяви до Єдиного реєстру досудових розслідувань і того, що дитину визнають потерпілою, звертайтеся за призначенням адвоката, гарантованого державою, до центрів/бюро безоплатної правової допомоги для представництва інтересів дитини в суді.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
3. Лушнай Л. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kipt.sumdu.edu.ua/pdf/buling/buling.pdf>
4. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, звільнення від неї та застосування примусових заходів виховного характеру: навч.-метод. рек. / За заг. ред. О. Колба. Луцьк, 2016. 147 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (редакція від 14.10.2023, підстава - 2982-IX) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

Амангелдієва Анна Анатоліївна
курсант 2-го курсу факультету № 3
Донецького державного
університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗОНІ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

*Науковий керівник: Скрипка Олександр Миколайович – викладач
кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Під час військового конфлікту в країні конституційні гарантії та правові механізми набувають особливого значення у забезпеченні всього спектру основоположних прав людини.

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Адже таке обмеження передбачає законодавче звуження змісту та обсягу прав і свобод людини, а також чинників, що унеможлиблюють чи ускладнюють їх реалізацію.

Конституція України закріплює стандарти верховенства права в такій ситуації. Це означає, що

- обмеження прав людини і громадянина в державі мають тимчасовий і мінімально необхідний характер
- зберігається певний перелік прав, які не можуть бути порушені в жодному разі
- остаточне рішення про введення воєнного стану приймає вищий загальнодержавний представницький орган - парламент.

Таким чином, за допомогою верховенства права, закріпленого в Конституції України, права людини можуть бути значною мірою збережені.

Ці норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, яка передбачає, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна

людина повинна зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1].

З вищевикладеного випливає, що права і свободи людини частково обмежуються в зоні воєнного конфлікту лише з метою збереження громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві.

Таким чином, ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» декларує, що воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в країні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, крім надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, передбачає також тимчасові, зумовлені загрозою, обмеження конституційних прав і свобод громадян [2].

Водночас ч. 2 ст. 64 Конституції України містить вичерпний перелік прав і свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені, навіть за таких складних обставин, як воєнний стан.

Зокрема, це

- рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом;
- право на громадянство та зміну громадянства
- право на життя
- право на повагу до гідності
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення та отримувати вмотивовану відповідь на них;
- право на житло; на рівні права та обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї;
- рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним;
- право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина
- право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права та обов'язки;

- гарантія того, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, окрім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи;

- право на правову допомогу;

- право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази;

- не бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення;

- презумпція невинуватості;

- гарантія того, що особа не буде притягнута до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [3].

Виходячи з цього, можна констатувати, що Конституція України закріплює права і свободи людини, які навіть в умовах воєнного стану не можуть бути тимчасово чи повністю обмежені.

Відповідно, всі інші конституційні права і свободи людини і громадянина, не зазначені в цьому переліку і передбачені Конституцією України (зокрема, право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на страйк; свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та ряд інших), можуть бути обмежені в період воєнного стану, але лише в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони і безпеки держави, і в межах, яких вимагає гострота ситуації.

Заходи, що вживаються у зв'язку з цим, з урахуванням міжнародно-правових норм, не повинні призводити до будь-якої дискримінації окремих осіб або груп населення виключно за ознаками статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового стану, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками. Перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина.

Так, воєнний або надзвичайний стан не може бути підставою для застосування катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та в законах України. А будь які спроби використати введення воєнного або надзвичайного стану для

захоплення влади або зловживання нею тягнуть за собою відповідальність, визначену законом. Загалом проблема прав людини і громадянина в умовах воєнного стану є надзвичайно складною та багатогранною [4].

З логічних міркувань немає вагомих підстав стверджувати, що конституційні права людини зоні збройного конфлікту не є захищеними.

Список використаної літератури:

1. «Загальна декларація прав людини» Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III), Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 28.11.2023 р.)
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України 12.05.2015 № 389-VIII станом на 29.09.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 28.11.2023 р.)
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 28.11.2023 р.)

Ткаченко Дар'я Андріївна
курсант факультету №3
підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

*Науковий керівник: Кислиця Сергій Миколайович – викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Міжнародне співробітництво в галузі інформаційної безпеки є важливим фактором забезпечення безпеки та стабільності у світі.

Інформаційна безпека – це сукупність заходів для захисту персональних даних від неправильного використання та зміни під час зберігання або передачі з одного місця в інше [1].

Актори міжнародних відносин дійшли згоди, що лише спільними зусиллями та на основі міжнародного права можливо вирішити проблеми у політичній, економічній, безпековій та інших сферах життєдіяльності суспільства [3]. Міжнародне співробітництво в галузі інформаційної безпеки визначається необхідністю ефективного врегулювання викликів, пов'язаних із зростанням кількості та складності кіберзагроз у сучасному світі. Це співробітництво має

По-перше, обмін інформацією та досвідом між країнами є ключовим елементом успішного співробітництва. Створення механізмів обміну даними про нові кіберзагрози дозволяє країнам оперативного реагувати на потенційні атаки та запобігати їх поширенню.

По-друге, встановлення міжнародних стандартів інформаційної безпеки сприяє виробленню єдиної системи заходів захисту. Стандарти допомагають

уніфікувати підходи до кібербезпеки, зменшуючи вразливості та підвищуючи рівень захисту.

По-третє, спільна розробка та реалізація міжнародних стратегій інформаційної безпеки є необхідним етапом у формуванні відповідальної кіберспільноти. Колективні зусилля дозволяють забезпечити не лише захист окремих країн, а й створити стійкий інформаційний простір.

Кібернетичні загрози є глобальною проблемою, яка не знає кордонів. Тому країни повинні об'єднуватися для розробки спільних заходів щодо захисту інформаційної безпеки.

Існує ряд міжнародних організацій, які займаються питаннями інформаційної безпеки. До них належать:

– Рада Безпеки ООН (Діяльність ООН у сфері інформаційної безпеки спрямована на розробку міжнародної правової бази та вироблення документів для протидії протиправному використанню науково технологічного прогресу терористичними угрупованнями та організованою злочинністю [2]);

– Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО);

– Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР);

– Глобальний форум з кібербезпеки;

– Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО);

– Міжнародна морська організація (ІМО).

Ці організації розробляють міжнародні стандарти та рекомендації в галузі інформаційної безпеки, проводять дослідження, забезпечують обмін інформацією та досвідом між країнами.

Крім того, країни самостійно налагоджують між собою співробітництво в галузі інформаційної безпеки. Наприклад, Україна має угоди про співробітництво в галузі інформаційної безпеки з багатьма країнами, такими як США, Німеччина, Франція, Польща, Швеція та інші.

Співробітництво в галузі інформаційної безпеки може включати в себе такі напрями:

- розробка спільних стандартів та рекомендацій;
- проведення досліджень;
- обмін інформацією та досвідом;
- взаємодія у разі інцидентів кібербезпеки;
- співпраця в рамках міжнародних організацій.

У цілому, міжнародне співробітництво в галузі інформаційної безпеки визначається потребою у єднанні зусиль для протидії сучасним кіберзагрозам. Тільки через взаємодію та об'єднані зусилля країн можна забезпечити ефективний захист інформаційних ресурсів та зберегти стабільність у глобальному кіберпросторі.

Список використаної літератури:

1. Стаття «Що таке інформаційна безпека?» URL: <https://translations.com.ua/informaczijna-bezpeka.html> (дата звернення: 29.11.2023)
2. Науковий журнал «Роль ООН в системі міжнародної інформаційної безпеки» Фролова О.М. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/3468/3140 (дата звернення: 29.11.2023)
3. Вісник Львівського університету, серія «Міжнародні відносини» URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10365> (дата звернення: 29.11.2023)

Самсонов Віктор Вікторович
*здобувач вищої освіти,
Центральноукраїнський інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна*

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА РОБОТІВ

*Науковий керівник: Бур'янова Ольга Олександрівна – викладач кафедри
правознавства Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Сучасний процес розвитку людства має властивості експоненційного розширення, а також інтеграційного міжгалузевого компоненту. Це стосується всіх сфер діяльності людства, незалежно від роду занять. Одне з найбільш гострих питань, що зараз обговорюється в науковому суспільстві - це інтеграція штучного інтелекту в повсякденне життя. Так звана цифрова еволюція, породила безліч нових родів діяльності, зокрема і галузь цифрового права. Якщо раніше, вона стосувалась лише створення, поширення та застосування інформації в мережі інтернет, то зараз вона охоплює більш масштабне коло проблем, що потребують правового регулювання, особливо створення, застосування та функціонування штучного інтелекту.

Лише факт його наявності в світі зумовлює мінімум дві групи правових проблем, пов'язані саме з використанням штучного інтелекту:

1) ряд аспектів з забезпечення належного правового регулювання, функціонування і використання штучного інтелекту в загальному розумінні та, відповідно, запобігання нанесенню шкоди суспільству і людині від неконтрольованого і необережного використання таких систем;

2) проблеми, пов'язані з належним регулюванням використання штучного інтелекту в конкретних сферах діяльності або для досягнення тих чи інших публічних інтересів.

Наразі важливим для врегулювання є застосування штучного інтелекту в таких сферах як реалізація публічно-приватного управління або надання юридичних послуг. Проблемою може стати відсутність належної прозорості діяльності таких систем, особливо в процесі прийняття ними рішень. Так, у міру того як алгоритми штучного інтелекту стають все більш розвиненими, все більш складним стає розуміння людиною їх внутрішнього функціонування, яке часто не можуть пояснити навіть самі розробники таких систем. Крім того, оскільки подібного роду системи самоорганізуються, вони, по суті, не мають зовнішнього керівництва, незважаючи на наявність формального зовнішнього керівництва [5, с. 35-37].

Все вищенаведене породжує низку юридичних питань, які потрібно розтлумачити:

1. Хто володіє штучним інтелектом: держава, творець, організація, чи він є самостійним суб'єктом відносин?

2. Чи може взагалі технологія нести відповідальність за свою діяльність або вона лягає на творця?

3. Як обмежити діяльність, рід занять, можливості штучного інтелекту відповідно до моделі людського законодавства?

Весь спектр наявних юридичних колізій, котрі потребують негайної уваги та законодавчих ініціатив, можна узагальнити та скоротити до трьох основних підходів:

– дослідження того, яким чином розвиток і застосування штучного інтелекту впливає на існуючі правові концепції та принципи, а також спрогнозувати вірогідні реакції на їх зміну;

– визначення того, яким чином розвиток і застосування технологій штучного інтелекту детермінує створення нових правових концепцій і принципів;

– адаптація нових правових проблем, які виникають при використанні технологій штучного інтелекту в рамках вже існуючих правових підходів і концепцій без їх зміни [6, с. 2].

Фактично ми знову повертаємося до гібридизації правовідносин, оскільки сталі норми, перевірені часом, вже не діють. Сьогодні існують спроби “втиснути” гібридні правовідносини безпосередньо в сучасну систему права. Проте, стала концептуальна система права - не найкраще місце для революційних змін. Наявна правова система багатьох країн доктринально передбачає правове регулювання суспільних відносин тільки між суб'єктами

права, а отже - тільки між фізичними або юридичними особами, або іншими суб'єктами, передбаченими законодавством. Повертаємось до фундаментальної проблеми: чи можна вважати технологію, яка себе усвідомлює і веде свою діяльність, суб'єктом правовідносин в суспільстві. Незалежно від роду занять чи комерційної (некомерційної) спрямованості, штучний інтелект безпосередньо або опосередковано стає частиною суспільства, а отже - впливає на нього [2, с. 50-55].

Можливо, суто юридичний підхід є невірним. Тому відповідь може знаходитись на межі різногалузевих зв'язків: права, етики, соціології та моралі. Частково це питання піднімав у своїх роботах відомий американський письменник-фантаст Айзек Азімов, але в міру обмеженості технологій першої половини ХХ сторіччя було неможливо серйозно сприймати його думки, які не були позбавлені раціонального зерна. У 1942 р. він вперше точно сформулював та записав в невеликому оповіданні «Хоровод» три головних закони робототехніки:

1. Робот не може спричинити шкоди людині або своєю без дією припустити завдання шкоди людині (адміністративна, кримінальна відповідальність).

2. Робот має коритися командам людини, якщо вони не суперечать першому закону (підрядність, чітка система керування і управління в структурі правовідносин між штучним інтелектом та людьми).

3. Робот повинен піклуватися про свою безпеку, але тільки до тих пір, поки це не суперечить першому і другому законам (захист прав штучного інтелекту, визнання його не тільки як правового суб'єкта, а й особистості).

З часом Азімов доповнив до трьох головних законів ще один, нульовий. Його назва вказує на найголовніше положення серед інших. Відповідно до нульового закону, робот не повинен спричинити шкоди людству або своєю бездіяльністю допустити, щоб людству була спричинена шкода. Саме з цих, базових принципів, можна відштовхнутися в побудові нової гілки юридичних правовідносин, паралельно доповнивши вже існуючі [1, с. 27].

Питання правової інтеграції роботів в законодавство є невід'ємним від питання штучного інтелекту, так як фактично дозволяє персоніфікувати абстрактну особистість. Потрібно сфокусуватися на створенні чіткої системи юстиції для контролю за суспільними інтересами людства. З отриманням роботами статусу суб'єкта права виникнуть нові сфери юстиції. Крім традиційної юстиції можна буде казати про появу двох нових видів, умовно

назвемо їх «змішана юстиція» та «юстиція штучного інтелекту». До змішаної юстиції будуть відноситися форми вирішення правових спорів між фізичними, юридичними особами, суспільством та роботами. До юстиції штучного інтелекту будуть відноситися форми вирішення правових спорів між роботами. Крім цього функціонування даної системи юстиції буде забезпечувати протидію роботам, що представляють загрозу для соціального розвитку та стабільності [3].

Таким чином, зараз в науковому суспільстві розглядають два шляхи вирішення низки питань стосовно штучного інтелекту.

Перший шлях – розроблення нових нормативно-правових актів в рамках існуючих галузей права. Тобто, це включає в себе доповнення переліку суб'єктів права, який повинен включати не тільки юридичних та фізичних осіб, але й технології штучного інтелекту на правах окремого спеціального суб'єкта. Наприклад, в особі системи чи робота.

Другий шлях - передбачає розробку абсолютно нової галузі права, яка зможе врегулювати використання штучного інтелекту, відповідальність за розробку та використання таких технологій, а також наслідки таких дій. Ця думка передбачає заміну застарілих концепцій права, котрі виникли на ряду з нижчим технологічним рівнем людини. Головним рушієм є те, що новації зможуть охопити більше коло потреб в регулюванні інноваційних технологій, а тому зможуть більш стрімко реагувати на постійні зміни в суспільстві, відповідно і у правовідносинах.

Для України кращим прикладом для наслідування та запозичення є законодавство Європейського Союзу, оскільки в нас вже наявні інтеграційні процеси в системі права. Переїняття нових принципів та європейських правових стандартів відносно робототехніки і штучного інтелекту сприятиме розвитку відповідної галузі та забезпеченню дотримання прав людини при формуванні нових суспільних відносин за участю автономних пристроїв. Наразі це питання як ніколи є актуальним, адже ми займаємо одне з провідних місць на ринку ІТ технологій, в тому числі і штучного інтелекту [4].

Список використаної літератури:

1. Айзек Азімов “Хоровод” [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://wjccschools.org/wp-content/uploads/sites/2/2016/01/Runaround-by-Isaac-Asiimov.pdf>

2. Баранов О.А. Интернет речей і штучний інтелект: Витоки проблеми правового регулювання (частина 1) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ippi.org.ua/sites/default/files/7_10.pdf

3. Карчевський М.В. Правове регулювання соціалізації штучного інтелекту. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Науково-теоретичний журнал. 2017. Вип. 2. - С. 99-108.

4. Позова Д.Д. Перспективи правового регулювання штучного інтелекту за законодавством ЄС. Часопис цивілістики. 2017. № 27. Часопис цивілістики. - 2017. Вип. 27. С. 116-120.

5. Bughin J., Hazan E., Ramaswamy S., Chui M., Allas T., Dahlström P., Henke N., Trench M. Artificial intelligence: The next digital frontier? Discussion Paper/ McKinsey Global Institute. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://www.mckinsey.com/~/_media/mckinsey/industries/advanced%20electronics/our%20insights/how%20artificial%20intelligence%20can%20deliver%20real%20value%20to%20companies/mgi-artificial-intelligence-discussion-paper.ashx

6. Petit N. Law and Regulation of Artificial Intelligence and Robots: Conceptual Framework and Normative Implications. Петіт Н. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ssrn.com/abstract=2931339>

Кирилюк Андрій Вячеславович

здобувач вищої освіти,

Центральноукраїнський інститут

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

м. Кропивницький, Україна

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

Науковий керівник: Левченко Вікторія Олексіївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Центральноукраїнського інституту ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

У сучасному світі активний розвиток інформаційних технологій створює унікальні можливості для трансформації традиційних правових систем. Цифровізація правової сфери викликає не лише технічні трансформації, а й переосмислення самого підходу до вирішення правових питань. У даній тезі буде досліджено вплив цифровізації на правову систему та визначено її виклики та можливості для розвитку юридичної науки.

З одного боку, цифровізація дозволяє покращити доступність правової інформації, спростити процеси юридичного обслуговування та забезпечити більшу прозорість у правових відносинах. З іншого боку, виникають нові виклики, пов'язані з захистом особистої інформації, кібербезпекою та етичними аспектами використання цифрових технологій в юридичній сфері [1, с. 165].

Також, цифровізація може відкривати нові горизонти для досліджень в юридичній науці. Розвиток штучного інтелекту, обробка великих обсягів даних та інші технології створюють унікальні можливості для аналізу правових питань, прогнозування рішень та підтримки прийняття стратегічних рішень у юридичній практиці.

Цифровізація може стати тим стимулом, який потрібен для вдосконалення методів навчання та досліджень в галузі юридичної науки [3]. Використання великих даних та аналітичних інструментів може допомогти виявляти нові правові тенденції, розробляти ефективніші методи адвокатської практики та впроваджувати інноваційні підходи до вирішення правових питань.

Завдяки цифровізації, можливо вдосконалити процеси адміністрування правосуддя, забезпечити доступ до правової інформації для громадськості та покращити ефективність судочинства. В той час як цифрові технології створюють нові можливості, важливо забезпечити баланс між використанням технологій та збереженням основних принципів правосуддя та прав людини [1, с. 168].

Плюси цифровізації правової системи:

- *Збільшення ефективності:* Цифрові технології дозволяють оптимізувати процеси обробки і аналізу правової інформації, що призводить до збільшення швидкості та ефективності вирішення правових питань [3].
- *Зручний доступ до інформації:* Цифровізація забезпечує легкий та швидкий доступ до правової інформації для всіх учасників правового процесу, включаючи громадян, адвокатів, суддів і правоохоронні органи [3].
- *Покращення транспарентності:* Використання цифрових технологій сприяє підвищенню рівня транспарентності правової системи, зменшуючи можливість корупції та неправомірних втручань.
- *Розвиток штучного інтелекту для юридичного аналізу:* Використання алгоритмів штучного інтелекту дозволяє автоматизувати аналіз великих обсягів юридичних даних, що може сприяти виявленню нових правових тенденцій і полегшити прийняття рішень.

Мінуси цифровізації правової системи:

- *Загрози кібербезпеки:* З використанням цифрових технологій збільшується ризик кібератак та незаконного доступу до конфіденційної юридичної інформації.
- *Нерівномірність доступу:* Цифровізація може призвести до нерівномірного доступу до правових ресурсів через різницю в рівнях технічної грамотності та доступу до інтернету.
- *Питання етики використання технологій:* Використання штучного інтелекту та алгоритмів може породжувати етичні питання, зокрема, стосовно об'єктивності рішень та можливого виникнення пристосованих алгоритмів.
- *Втрата ручного контролю:* Занадто широке впровадження автоматизованих систем може призвести до втрати ручного контролю і рішень, особливо там, де потрібна людська експертиза та осудництво.

Для досягнення оптимального результату необхідно враховувати велику кількість факторів: від технічних питань до соціокультурних та етичних

аспектів. Важливо розробляти та впроваджувати ефективні стратегії кібербезпеки [2; ст. 24], гарантувати рівномірний доступ до цифрових ресурсів та стежити за етичністю використання технологій.

У кінцевому підсумку, цифровізація юридичної сфери визначає нову еру, в якій сучасні технології можуть бути ключем до справедливого та ефективного правосуддя. Однак для досягнення цих цілей необхідно утримуватися від перепадів та забезпечувати баланс між інноваціями та збереженням основних принципів справедливості та правової системи.

Список використаної літератури:

1. Левицька Н.О. Використання цифрових технологій у праві. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 9. С. 165–169. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.27>
2. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
3. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text>

Олійник Владислав Михайлович

студент I курсу,

Кропивницький фаховий коледж харчування та торгівлі,

м. Кропивницький, Україна

ВПЛИВ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН НА ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Науковий керівник: Ушакова-Кирпач Ірина Михайлівна – кандидат економічних наук, викладач циклової комісії товарознавства та підприємництва Кропивницького фахового коледжу харчування та торгівлі

З 24 лютого 2022 року ми стали свідками серйозного виклику для держави – введення воєнного стану через повномасштабне вторгнення росії в Україну. При цьому складності при укладенні та виконанні договорів були вже і в контексті існуючих викликів, пов'язаних з пандемією COVID-19, АТО та ООС у війні на сході України.

На фоні таких складних обставин метою дослідження є аналіз форс-мажорних обставин при виконанні договірних зобов'язань під час воєнного стану. У цьому контексті, аналіз рішень судів та практики їх регулювання дає чітке розуміння рівня відповідальності сторін договору в конкретних ситуаціях та в умовах воєнного стану і форс-мажорних обставин. Спробуємо з'ясувати, як правові норми та судова практика визначають відповідальність сторін договору у таких надзвичайних ситуаціях, і як можна забезпечити захист прав та інтересів обох сторін.

Згідно офіційного листа Торгово-промислової палати України (далі – ТПП), розміщеного на її офіційному сайті 28 лютого 2022 року визначено, що збройна агресія російської федерації є форс-мажорною обставиною в контексті українського законодавства [1].

Форс-мажор розглядається як обставина непереборної сили, запобігти якій зобов'язана сторона не має змоги. Форс-мажор – це обставини від нас незалежні, нами неконтрольовані, невідворотні й такі, що мають надзвичайний характер, чим і унеможливають належне виконання зобов'язань, передбачених умовами договору [2].

При цьому варто враховувати, що лист ТПП не завжди буде правовим виправданням для невиконання договірних зобов'язань. Лист може засвідчити існування форс-мажорних обставин і мати доказову силу в суді лише в сукупності з іншими належними та допустимими доказами.

До прикладу, Господарський суд Хмельницької області у справі №924/183/22 [3] не взяв до уваги доводів відповідача про існування форс-мажорних обставин, засвідчених листом ТПП №2024/02.0-7.1 від 28.02.2022, адже даний доказ жодним чином не підтверджує ту обставину, що саме внаслідок військової агресії російської федерації проти України, в зв'язку із чим було введено воєнний стан, відповідач не мав можливості виконати свої зобов'язання за договором.

Схожі висновки зробив Господарський суд Дніпропетровської області у справі № 904/1250/22 [4] вказавши, що воєнний стан на території України не означає, що відповідач не може здійснювати підприємницьку діяльність та набувати кошти. Відповідач не надав доказів того, що підприємство зупинило роботу у зв'язку з воєнним станом, що всі працівники (чи їх частина), керівник підприємства, інші посадові особи мобілізовані та перебувають у складі Збройних Сил України, тимчасово не виконують професійні обов'язки у зв'язку з воєнними діями; все або частина складу рухомого майна підприємства задіяні під час тих чи інших заходів, що б перешкоджало суб'єкту господарювання здійснювати підприємницьку діяльність під час дії воєнного стану.

Таким чином, можемо констатувати, що суди встановлюють наявність чи відсутність факту форс-мажору лише на підставі всієї доказової бази, детально аналізуючи кожен ситуацію окремо та поведінку сторін. До того ж, лист ТПП не має наперед встановленої сили, а може лише виступати додатковим аргументом в суді.

Особливу увагу слід звернути на важливість повідомлення контрагента у встановлений договором формі, про настання обставин непереборної сили. Адже порушення такої процедури може позбавити особу всіх законодавчих привілеїв форс-мажору.

Господарський суд Дніпропетровської області у справі № 904/1250/22 [5] стягнув штрафні санкції за прострочення виконання зобов'язання в тому числі через порушення строку повідомлення про форс-мажорні обставини військової агресії.

Протилежну правову позицію висловив Північно-західний апеляційний господарський суд у справі № 924/278/22 [6] вказавши, що існування на

території України надзвичайних обставин, а саме введення воєнного стану, неодмінно впливає на спроможність своєчасного ведення розрахунків та обмежує безперешкодне провадження господарської діяльності, є загальновідомим та нормативно врегульованим.

Таким чином, юридично вірним є письмове повідомлення про настання форс-мажору за процедурою, яка передбачена умовами договору. Лише так особа буде захищеною від заперечень протилежної сторони і матиме належний доказ існування форс-мажору в суді.

Отже, збройна агресія російської федерації як обставина непереборної сили дійсно є форс-мажором, однак не механізмом універсальної дії. А лист ТПП не є панацеєю для всіх, не буде він й абсолютним доказом неможливості належного виконання зобов'язання.

Форс-мажор має бути механізмом захисту, а не зловживання. Де є обставини непереборної сили вина боржника відсутня, і за реальних можливостей необхідно добросовісно виконувати свої договірні зобов'язання, щоб не зустрічатися з контрагентами в суді.

Для більшого розуміння, розглянемо приклади впливу збройної агресії російської федерації як форс-мажорних обставин на міжнародному ринку праці в сфері ІТ в Україні на власному досвіді, та досвіді колег.

ІТ ринок України багатий як на окремих спеціалістів, так і на команди, відділи чи навіть великі компанії, які користуються величезним попитом за кордоном. Незалежно від розміру, чи то великі компанії, чи то індивідуальні підприємці (фрілансери), при укладанні договорів або за усних домовленостей зазвичай прораховують можливі ризики і надають оцінку щодо часових затрат на виконання тієї чи іншої задачі. В цю оцінку, очевидно, не закладаються (не закладались) форс-мажорні обставини, оскільки вони не є передбачуваними. Чимала частина фахівців ІТ-сфери спроможна виконувати робочі обов'язки незалежно від місця свого перебування. Це є неабияким плюсом, і в разі настання форс-мажорних обставин, робота може бути відновлена у короткий термін, якщо, звісно, не завдано шкоди здоров'ю чи майну спеціаліста.

Отже, питання прямого впливу “воєнного стану” на безпосередньо роботу в ІТ-сфері вважаємо некритичним з точки зору унеможливлення виконання професійних обов'язків за договорами із клієнтом. Факт введення воєнного стану сам по собі не є прямою перешкодою перед виконанням договірних зобов'язань. Проте все залежить від регіону та, власне, обставин роботи. Наприклад, коворкінги, приватне житло, та інші місця де здійснюється

підприємницька діяльність в центрі Києва, Львова чи Кропивницького однаково страждають від відключень електроенергії через руйнування цивільної інфраструктури росією. Такі обставини і є форс-мажором – обставинами неконтрольованими і непередбачуваними. Але, чи можна було передбачити відключення електроенергії і “підготуватись” придбавши додаткові джерела живлення (батареї, павербанки, тощо) чи генератор? Очевидно, так. Проте, вважаємо, що відсутність додаткових джерел живлення і недостатня “підготовка” не може бути достатнім доказом вини виконавця у невиконанні договірних зобов’язань у разі настання форс-мажорних обставин, а саме відключень електроенергії.

Виконавець не зобов’язаний передбачувати всі можливі форс-мажорні обставини, тим паче коли мова йде про прильоти ракет по жилим кварталам, руйнування цивільної інфраструктури та інші воєнні злочини, що напряму впливають як на можливість виконання робочих обов’язків, так і на “нормальне” життя.

Задля забезпечення обох сторін, під час воєнного стану, в договорах все ж варто більше приділяти увагу пунктам щодо форс-мажорних обставин. Виконавець, має показати свою рішучу позицію щодо готовності і бажання виконати роботу за умовами договору, проте у випадку настання форс-мажорної ситуації терміни можуть бути збільшені і це не має вважатись порушенням зі сторони виконавця. Стороні клієнта/замовника, в свою чергу, необхідно обговорювати питання щодо проміжних результатів, чи будь-якої іншої можливої проміжної звітності щодо виконання робіт, щоб мати розуміння щодо динаміки виконання робіт, та у разі настання форс-мажорних обставин мати розуміння можливих наслідків (наприклад, порушення термінів виконання).

Проте, як показує практика, справи “на папері” відрізняються від реальних, і якщо до цього ми вважали, що наявність воєнного стану прямо не впливає на спроможність виконання зобов’язань, багато замовників мають іншу точку зору. Є факти неодноразових відмов у співпраці через узагальнену думку окремих замовників щодо “неспокійної ситуації в Україні”, аргументованих можливими ризиками, і важкопрогнозованими результатами довготривалої співпраці, через нестабільність у країні. І будь-який договір чи умови навряд змінять ставлення таких замовників до співпраці зі спеціалістами, що локально перебувають на території України.

Договірні відносини – це, в першу чергу, відносини між людьми, і в будь-якій ситуації та за будь-яких обставин необхідно залишатись Людиною, відповідально ставитись до виконання своїх обов'язків, та з розумінням підходити до нововиявлених обставин.

Список використаної літератури:

1. Чижиков Г. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 №2024/02.0-7.1. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>
2. Микола М. Судова практика щодо застосування форс-мажору для бізнесу під час війни. Інформаційне агенство "ЛІГА:ЗАКОН". URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/217823_sudova-praktika-shchodo-zastosuvannya-fors-mazhoru-dlya-bznesu-pd-chas-vyni
3. Рішення від 13.05.2022 № 924/183/22. Господарський суд Хмельницької області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104300669>
4. Рішення від 29.07.2022 №904/1250/22. Господарський суд Дніпропетровської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105502892>
5. Рішення від 29.07.2022 №904/1250/22. Господарський суд Дніпропетровської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105502892>
6. Постанова від 27.09.2022 № 924/278/22 Північно-західний апеляційний господарський суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106449682>

Бойко Дмитро Олександрович
*здобувач фахової передвищої освіти,
Фаховий коледж при Центральноукраїнському
інституті ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЮРИСТА СУЧАСНОСТІ ТА ЙОГО МОРАЛЬ

Науковий керівник: Полтавець Лілія Іванівна – викладач циклової комісії з правознавства Фахового коледжу при Центральноукраїнському інституті ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Професійна етика є одним з підрозділів науки про мораль, її предметом є аналіз буття моралі, що регулює стосунки у сфері певної професійної діяльності людей. Слід враховувати й те, що до юристів, які працюють у правоохоронних та інших державних органах і наділені владними повноваженнями, ставляться підвищені моральні вимоги ще й як до представників Державних органів і держави, носіїв владних повноважень, охоронців закону.

Найбільш розробленими можна вважати проблеми судової етики. Свій внесок у дослідження питань юридичної і зокрема судової етики зробили праці А.Д. Бойкова, Г.Ф. Горського, В.М. Горшеньова, Ю.М. Грошевого, Л.Д. Кокорєва, В.В. Комарова, Д.П. Котова, В.О. Коновалової, В.В. Леоненка, С.Г. Любічева, М.С. Строговича, В.Ю. Шепітька та ін. У цих роботах аналізуються моральні засади кримінального і цивільного судочинства, сукупність норм поведінки і моральні вимоги до працівників органів юстиції (суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, судових експертів), розглядаються проблеми морально-професійного обов'язку учасників судочинства, моральні цінності правосуддя, виявляються такі ситуації у судовій діяльності, які підвладні тільки моральній регуляції і контролю, а також методи морального впливу в суді та ін. Питанням управлінської, адміністративної етики та етики державної служби присвячені праці В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, В.Д. Попкова, Ф.Т. Селюкова і В.М. Шепеля.

Деякі з авторів у межах судової етики виділяють адвокатську та слідчу етику. Так, В.В. Леоненко, С.Г. Любичевта інші вважають, що професійна етика юриста виступає як родове явище, що розв'язує загальні питання і проблеми, а її зміст складається із вчення про загальні моральні принципи і норми щодо правоохоронної і правозастосовної діяльності юриста. В її межах вони виділяють судову етику як вид та її підвиди – слідчу і адвокатську [1, с.16].

Основні засади професійної етики юристів України слугують створенню передумов для зміцнення престижу юридичної професії, репутації юристів, в яких би ланках правової системи України вони не працювали, підтримки їх честі та гідності, а в кінцевому підсумку – для підвищення авторитету Української Держави.

Головні засади професійної етики юристів України передбачають такі основні принципи професійної діяльності юристів України:

- служіння народу України;
- верховенства права;
- незалежності і підкорення лише закону;
- демократизму і гуманізму;
- пріоритету прав і основних свобод людини і громадянина;
- професіоналізму, компетентності й відданості справі;
- чесності та порядності;
- дотримання присяги (там, де її прийняття передбачено) [2, с.5].

Серед принципів юридичної етики, що загалом збігаються з принципами загальної теорії моралі, особливого значення надають принципу справедливості. До речі, слово “юстиція” латинською мовою означає “справедливість”. Цей принцип є визначальним у Всезагальній декларації прав людини, законодавстві сучасних демократичних держав, Конституції України. Справедливість за змістом часто вважають тотожною правосуддю, оскільки справедливе рішення повинне відповідати не лише букві, а й духу закону [3].

Оскільки діяльність юриста спирається не лише на юридичні, а також на етичні підвалини, то це робить його більш відповідальним у ставленні до честі та гідності громадян, їх свобод. Особливість професійної діяльності юриста в тому, що вона прямо зачіпає права та свободи громадян, що потребує окремої характеристики з точки зору їх впливу на моральний зміст цієї діяльності

Статус та діяльність юристів чітко регламентовано законодавством, що пронизано моральними вимогами до юристів. Це зумовлено тим, що кожна процесуальна дія, кожна юридична ситуація врегульовані нормами права та

потребують морального обов'язку їх застосування й дотримання. Отже, для професійної етики юриста характерно особливо тісний зв'язок правових та моральних норм, що регулюють його професійну діяльність [2, с.5-6].

Дійсно, правнича етика виробляє основу для моральної нормотворчості юриста, його нормативного мислення у сфері моралі, стандартизує її, знімаючи з людини тягар індивідуального вибору, а значить, і відповідальність за цей вибір. Навіть у позитивному праві це недопустимо, оскільки юрист чинитиме шаблонно, однотипне, без внутрішнього на те переконання. Людині властиво бачити у праві настанову, яка залежить від особистої волі та думки, складової частини моральної субстанції. Звідси її прагнення вплинути на право у розумінні наближення до моральних ідеалів. Тобто юрист не підвладний правовим нормам, у нього повинна бути альтернатива, власне бачення суті справи. Звичайно, це ризиковане і відповідально. Проте індивідуальний вибір у межах, які встановлюють позитивні норми, завжди більше цінується суспільством. Свобода ставить найвищі вимоги до людського сумління і відповідальності. Саме у свободі вибору правових норм, у "тягарі індивідуального вибору" полягає, якщо доцільно, соціальна сутність юриста, його служіння суспільству [4, с.88].

Можна зробити висновок, що юрист – це високоінтелектуальна людина, здатна до неординарного мислення, високої самоорганізації, величезної працездатності, щоб із виру мінливої інформації вишукувати основне для досягнення бажаного результату та розв'язання складних проблем.

Статус та діяльність юристів чітко регламентовано законодавством, що пронизано моральними вимогами до юристів. Це зумовлено тим, що кожна процесуальна дія, кожна юридична ситуація врегульовані нормами права та потребують морального обов'язку їх застосування й дотримання. Отже, для професійної етики юриста характерно особливо тісний зв'язок правових та моральних норм, що регулюють його професійну діяльність [2, с.6].

Таким чином, проблеми підвищення рівня професійної етики юристів вкрай актуальні й потребують розв'язання на законодавчому рівні. Невиховані люди своєю поведінкою посягають на моральні устої, роблять виклик вічним людським цінностям, таким як взаємоповага, людяність, коректність, на яких базується кожне розвинене суспільство.

Можемо зробити висновок, що професійна (юридична) етика як невід'ємна складова юридичної професії покликана виховувати у юристів відданість конституційним ідеалам, чесність і непідкупність, почуття обов'язку

й справедливості, забезпечуючи таким чином практичну реалізацію в Україні принципу правової держави, а втілення в життя ідей і принципів правової держави можливо лише за постійного дотримання морально-етичних вимог кожною посадовою особою правової сфери.

Список використаної літератури:

1. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. Підручник. Харків, Право, 2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/05/Lozovoi.pdf>

2. Калганова О.А., Гапоненко Л.В. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/1_2013/01.pdf

3. Редька Ю.І. Професія юриста. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rda.dp.ua/?p=15031#:~:text=%D0%94%D0%BE%20%D1%80%D0%B5%D1%87%D1%96%2C%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE%20%C2%AB%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F%C2%BB,%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D1%82%D0%B0%20%D1%97%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2>.

4. Юридична деонтологія, норми юридичної деонтології, правничої етики та професійної культури. Навчальний посібник. К.: Атіка, 2008. 296 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-book-149.html>

Жердій Діана Володимирівна
здобувач вищої освіти,
Центральноукраїнський інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна

ПОНЯТТЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

Науковий керівник: Бур'янова Ольга Олександрівна – викладач кафедри
правознавства Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Існування значної кількості злочинів, невідомих правоохоронним органам і не відображених у статистичному обліку, є давньою, складною і гострою проблемою не тільки для України. При позначенні цього явища в численних дослідженнях застосовуються такі вирази, як «темний бік злочинності», «злочини, про які не було повідомлено поліції», «темне число», «темна цифра». Але найчастіше в науковій літературі уживається категорія «латентна злочинність» [4]. Термін «латентний» походить від латинського «latens» («latentis») і визначається як «прихований», «невидимий». Слово «прихований» означає «таємний», який не виявляється явно, тобто протилежний явному, загальновідомому; «невидимий» означає незримий, недоступний зору, непомітний. Такі ознаки досить правильно характеризують сутність латентної злочинності, але наукові інтереси вимагають більш чіткого й точного її визначення [5].

Під латентною (від лат. latens (latentis) – прихований) злочинністю в кримінології та правоохоронній практиці розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але не були відображені у державній статистичній звітності щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку. Це найбільш загальне визначення латентної злочинності, побудоване на основі ознаки, притаманної всім латентним злочинам.

Залежно від причин, через які вчинені злочини залишилися латентними, виділяють декілька їх видів. З приводу значної частини діянь, які мають ознаки

злочинів невисокого ступеня суспільної небезпечності, потерпілі через різні причини (невіра у спроможність працівників поліції розкрити злочин, небажання витратити час тощо) не подають відповідні заяви до правоохоронних органів. До цієї групи можуть входити особи, які взагалі не зверталися до правоохоронних органів, і ті, хто написав заяву про вчинення злочину, але після спілкування з працівниками поліції вирішив її не подавати. Такий вид у називається природною латентністю.

Щодо випадків, коли факт злочину відомий, але з різних причин він не поставлений на облік правоохоронними органами (потерпілий повідомив про вчинену крадіжку курки чи свині з домоволодіння, але внаслідок її невеликого розміру і небажання правоохоронних органів погіршувати показники злочинів, він не реєструється; небажання правоохоронців розслідувати окремі категорії складно доказуваних справ – згвалтувань, примушування до вступу у статевий зв'язок, або фактичне приховування більш тяжких злочинів і кваліфікація їх за менш тяжкими статтями – умисне вбивство перекваліфікується на тяжкі тілесні ушкодження, що потягли смерть потерпілого, тілесні ушкодження – на побої, викрадення транспортного засобу – на угон), то тут має місце штучна латентність [2].

Також в кримінології є найменування гранична латентність – це коли злочин відбувся, але потерпілий не усвідомлює цього (кишенькова крадіжка).

На латентності окремих злочинів істотно позначається психологічний тиск на потерпілих з боку злочинця: умовляння, підкуп, шантаж, погрози, залякування. При вчиненні тяжких злочинів або настанні тяжких наслідків злочинці можуть застосовувати матеріальні стимули. Також, мотивами, що утримують потерпілих від заяви про вчинений злочин, можуть бути небажання оприлюднення інтимного боку життя, страх, відсутність віри у професіоналізм правоохоронних органів і їх здатність розкрити злочин, бажання уникнути зайвих проблем тощо. Іноді характер вчиненого злочину обумовлює причетність до нього потерпілого, який за несприятливого вирішення справи опиняється в ролі жертви. До таких злочинів належать, зокрема, шахрайство і хабарництво. Причетність потерпілого до вчиненого злочину в таких випадках є основною причиною їх латентності.

Латентна злочинність значно підриває найрезультативніший механізм протидії злочинності – принцип неминучості покарання. «Надзвичайно велика кількість осіб, які вчинили правопорушення і не понесли встановленої законом відповідальності, набуває в Україні загрозливого характеру і може перерости в

масові заворушення. Таке становище можливе за умови коли не вживатимуться невідкладні заходи щодо подолання різниці між кількістю зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини та притягненням винних до відповідальності» [6].

Для встановлення рівня латентної злочинності використовують загальні та спеціальні методи. Загальними методами є: виявлення громадської думки про стан латентної злочинності; експертна оцінка спеціалістів; вивчення документів правоохоронних органів і т. п. Спеціальними методами є: аналіз динамічних рядів злочинів; дослідження періоду від їх вчинення злочину до його розкриття і запровадження санкцій; екстраполяцію; системно-структурний аналіз тощо [3].

Щодо рекомендацій подолання латентності злочинів, то О.М. Гумін надає ряд заходів:

- виховання громадян в дусі високої правосвідомості та законослухняності;
- широке проведення правової пропаганди серед, населення з метою підвищення його правосвідомості і правової культури;
- вдосконалення законодавства;
- вдосконалення статистичного обліку та звітності підрозділів органів Національної поліції, прокуратури, інших правоохоронних та медичних установ;
- забезпечення гарантій захисту свідків і потерпілих;
- усунення необ'єктивності, неповноти статистичних показників про фактичну злочинність, підвищення вимогливості до додержання порядку, ведення статистичного обліку, шляхом посилення контролю над ним;
- підняття рівня професіоналізації працівників правоохоронних органів, зміцнення їх матеріальної бази;
- систематичне проведення аналітичної роботи з визначення кількісно-якісних характеристик злочинності, виявлення повної кримінологічної характеристики особи злочинців;
- розширення можливостей контролю за діяльністю правоохоронних та інших органів з боку громадськості;
- забезпечення незалежності засобів масової інформації [1].

Підсумовуючи вище сказане, можна зазначити, що латентна злочинність є вкрай негативним явищем, яке досить поширене як в Україні, так і в усьому світі. Латентна злочинність справляє згубний вплив на правопорядок в суспільстві та сприяє поширенню злочинності. Це негативний показник, який

говорить про те, що необхідно розкривати злочини та запобігати ним для того, щоб:

- володіти повною інформацією про стан злочинності в країні;
- визначити реальну структуру злочинності;
- встановити розмір збитків, заподіяних державі і громадянам;
- виявляти чинники, які обумовлюють злочинність і визначати шляхи їх усунення.

Список використаної літератури:

1. Гумін О.М. Проблема латентності насильницької злочинності: шляхи вирішення. Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права : часопис. 2009. Вип. 2(30). С. 226–231.

2. Кримінологія : підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

3. Кримінологія : навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність»)) / Кол. авторів. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332с.

4. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. 128 с.

5. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності / В.І. Поклад. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 329 с.

6. Шаун В.І. Межі впливу на злочинність. Щорічник українського права. 2010. № 2. С. 183–190.

Шульжик Юрій Олександрович

кандидат технічних наук,

професор кафедри менеджменту організацій,

економіки та підприємництва

Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

м. Трускавець, Україна

**ДОСЛІДЖЕННЯ НОВОУТВОРЕНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ПЕРЕХІДНИХ
ПРОЦЕСАХ В НЕЛІНІЙНИХ ІЄРАРХІЧНИХ СТРУКТУРАХ
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ**

За останні двадцять років спостерігається велика кількість наукових досліджень перехідних процесів в державному управлінні (ДУ) та місцевому самоврядуванні (МС). Увага науковців з державного управління до перехідних процесів викликана епохою глибоких (докорінних) і швидких змін в суспільстві. Сьогодні суспільство переживає якісні зміни та серйозні виклики. Саме тому існує, свого роду парадокс, коли імперативи нової епохи змушують нас розробляти теоретичний базис в семантичному полі здорового глузду, що в свою чергу асоціюється з постійністю та якісними змінами в політичному, соціальному та економічному житті [1, 2, 3].

У публічній владі (ПВ) відносини між людьми, швидка непрогнозована зміна ситуації в регіонах чи окремо взятій країні є нелінійними системами управління. Більше того, будь-які системи в публічній владі (політичні, соціальні чи економічні) при їх докладнішому дослідженні завжди будуть нелінійними.

Ефективність управління нелінійними системами з урахуванням збурюючих чинників залежить від точності прогнозування динаміки змін окремих елементів в таких системах. Це є багатоаспектна проблема [10].

Характерною особливістю нелінійних ієрархічних структур (НІС) в публічній службі (державному управлінні – ДУ та місцевому самоврядуванні – МС) є безперервно-фрагментарна зміна процесів розвитку подій, що відрізняє їх від інших внутрішніх та зовнішніх впливів, таких що спричиняють перетворення лінійного зв'язку на нелінійний в цих структурах. В кінцевому результаті ці зміни призводять до появи нових змін.

Крім того, необхідно зазначити, що відносини «суб'єкт-об'єкт» можуть мати неузгоджені дії, що викликані реальними обставинами. Такі неузгоджені дії можуть ще більше виникати в перехідних процесах суспільства (наприклад їх швидкоплинність) внаслідок інерційності окремих підсистем (структурних елементів) чи самої соціальної системи в цілому. Внаслідок цих явищ порушується лінійний зв'язок між фрагментарними змінними, що породжені змінами. Такий стан справ призводить до ситуації коли змінюється попередня ієрархічна структура, що призводить до утворення нелінійних інформаційних зв'язків в державному управлінні (ДУ) та органах місцевого самоврядування (МС).

У новоутворених нелінійних ієрархічних структурах (НІС) в ДУ та МС з'являється ряд проблем: недостатність апріорної інформації щодо процесів з нелінійними зв'язками; неточність структурної ідентифікації; неточність вибору критеріїв оцінювання ситуації; реструктуризаційні процеси; неправильність вибору станів природи; неправильності визначення вагомості вибраних критеріїв за шкалою важливості; невірно вибрана залежність альтернатив від критерію; недостатня ступінь усвідомлення складності ситуації тощо.

Вирішення вищевказаних проблем вимагає проведення експериментальних досліджень.

На нашу думку процес стабілізації НІС в ДУ необхідно розглядати як об'єкт нелінійного регулювання. Для цього, достатньо встановити залежність цієї стійкості від управляючої дії та основного збурення, а всі інші дії розглядати як додаткові збурення на об'єкт дослідження. Такий опис буде відображати основні динамічні характеристики таких процесів і буде достатнім для синтезу та розробки оптимальної системи регулювання з метою досягнення стійких (сталі) процесів в нелінійних ієрархічних системах в ДУ та МС.

Публічне управління (ПУ) в Україні ми в подальшому будемо розглядати як суперскладну нелінійну ієрархічну систему, а саме як багатовимірну безперервну систему, в якій стан природи – є величина регульована, а входом є дія управлінців в ДУ та органах МС (прийняті ними управлінські рішення – УР) щодо оптимального регулювання, оперативної координації та нових збурень, що діють на НІС в ДУ та МС.

Розроблено ряд математичних моделей процесу зміни віддаленості елементів НІС одна від одної (при перетворенні лінійного зв'язку на нелінійний) від управляючої дії. Встановлено, що зміна структури зв'язку викликає безпосередню дію на безпосередній елемент ієрархічної структури і

додаткову дію на зміну зв'язків на вищих ієрархіях нелінійної ієрархічної структури в ДУ та МС. Утворення нового нелінійного зв'язку впливає на зміну структури на всіх наступних ієрархічних рівнях НІС в ПВ. Розглянуто зміну НІС в ПВ і новоутворених нелінійних зв'язків в ній при наявності на всіх ієрархіях самостабілізуючих процесів.

Побудовано структурну схему моделі зміни структури НІС в ДУ та МС при збурюючій дії, яка призводить до утворення саме нелінійного зв'язку. Таку модель ми взяли за основу і вважаємо базовою для подальшого аналізу та розробки систем підтримки прийняття рішень (СППР) для НІС в ДУ та МС з використанням новітніх інформаційних технологій (НІТ).

З проведеного аналізу зроблено висновок, що для прийняття УР для НІС в ПВ необхідно розробити інший (новий) підхід до побудови сучасних програмних комплексів прийняття УР, які б мали інші алгоритми роботи.

Встановлено залежність прийнятого управлінського рішення (УР) на власному рівні ієрархії (для довільної ієрархічної сходинки) при умові, що час проходження інформації по новостворених нелінійних комунікаційних зв'язках на всіх ієрархіях – однаковий. Досліджуваний процес є інерційним об'єктом першого порядку.

Записано залежність зміни віддаленості елементів системи одна від одної (з перетворенням лінійного зв'язку на нелінійний) від управляючої дії припустивши взаємну впливовість новоутворених ієрархічних підсистем. Обґрунтовано, що взаємна впливовість в усталеному режимі не впливає на зміни віддаленості елементів системи одна від одної (при перетворенні лінійного зв'язку на нелінійний) від управляючої дії на наступних рівнях ієрархії НІС в ДУ, починаючи з третього ієрархічного рівня. Чим далі розташований ієрархічний рівень від місця прийняття УР, тим менший, відповідно вплив регіональних підсистем НІС одна на одну («взаємовпливовість» елементів).

На даний час побудовано нові математичні моделі, що описують процес зміни перетворення лінійних зв'язків на нелінійні в НІС у ПВ від управлінської дії, який є багатомірним взаємозв'язаним об'єктом управління. Регульованою величиною є зміна проходження інформації та зміна віддаленості самих підсистем (як складних елементів) НІС. Основними завданнями моделювання були: дослідження впливу стрибкоподібних явищ на зміну віддаленості елементів системи один від одного (з перетворенням лінійного зв'язку на нелінійний) від управлінської дії; аналіз результатів такого моделювання.

Нами використано структурний метод цифрового моделювання на ПК з використанням останніх версій програмних комплексів «Салют-2» та «Прорив-3» [6], а також програми оцінювання ризику переростання конфліктної ситуації у збройний конфлікт (програмний комплекс М-7 розроблений професором Богдановичем В. Ю.), які дозволяють подати процес зміни віддаленості елементів НІС один від одного від управляючої дії у природному базисі, а також перевірити результати досліджень на еластичність.

Особливістю моделювання процесів зміни віддаленості підсистем НІС один від одного від управлінської дії є той факт, що вони описуються диференціальними рівняннями із зміщеним аргументом, який обумовлений часом розвитку подій (політичних, економічних, соціальних і т. п.).

Перевага структурного методу моделювання полягає в тому, що відповідний апарат здійснює автоматично побудову та розв'язок диференціальних рівнянь і рівнянь із зміщеним аргументом усіх змінних моделі НІС в перехідних соціальних, політичних, економічних та ін. процесах.

Опис основних елементів структурних моделей НІС і програм виконано на алгоритмічних мовах високого рівня Turbo Pascal, Delphi, C++, Java, JavaScript [9]. Опис має певну точність, де дії ЛПР та операції, що виконуються нею (як операції чисельного інтегрування) здійснюються з використанням наближених формул [10, 11]. Результати цифрового моделювання на ПК плануємо отримати у вигляді таблиць і графіків.

Таким чином, для отримання оригінального, оптимального управлінського рішення в ДУ та органах МС необхідно розробити для особи, що приймає такі рішення (ОПР) новий інструментарій, який використовує сучасні/новітні інформаційні технології.

Наукова новизна

Запропоновано розробити новий інструментарій для отримання оптимальних управлінських рішень в публічному управлінні (державному управлінні та органах місцевого самоврядування) з використанням новітніх інформаційних технологій.

Список використаної літератури:

1. Арзуманян Р. (2004) Метафора нелинейности в социальных системах. URL: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-256425.html?page=3>.

2. Арзуманян Рачья. Сложное мышление и сеть: парадигма нелинейности и среда безопасности 21 века. – Ереван: НОФ «Нораванк». – 2011. – 496 с.

3. Arzumanian H. (2015) Irregular war strategy: theory and practical application. Theoretic and strategic problems of conceptualization, religious and political-military relations in operational environment of irregular warfare. (ed.A.Mikhailovsky), (Series: New strategy, 4), Moscow: Center for Strategic Assessment and Forecast. (in Russian). Available at: <http://csef.ru/media/articles/6094/6094.pdf> (accessed 21 October 2015).

4. Гунько Л. В. Парадигма нелінійності і агресія російської федерації проти України / Демократичне врядування. Вип. 2 (30). – 2022. – С. 109-119.

5. Линьов К. О. Централізація, децентралізація та нелінійність у державному управлінні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Линьов Костянтин Олександрович; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2004. – 20 с.

6. Тронь В. П. Стратегія прориву: Монографія. – К.: В-во УАДУ при Президентові України. 1995. – 344 с.

7. Шульжик Ю. О. Управління нелінійними ієрархічними структурами: до постановки проблеми / Соціально-економічна ефективність державного управління: теорія, методологія та практика: Матеріали наук.-практ. конф. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2003. Ч.1. – С. 330-338.

8. Шульжик Ю. О. Побудова експертних систем прогнозування наслідків при малопрогнозованому розвитку об'єктів управління з нелінійними зв'язками. / Актуальні проблеми державного управління: Збірник наук. праць Дніпропетровського РІДУ НАДУ. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2004. - № 3 (17). – С. 84 – 93.

9. Шульжик Ю. О. Моделі нелінійних ієрархічних структур в державному управлінні та теорія динамічних систем. Актуальні проблеми державного управління Збірник наук. праць Одеського РІДУ НАДУ. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. - № 2 (18). – 301 с. \ - С. 70 - 79.

10. Шульжик Ю. О. Проблема прогнозування динаміки одно- та різнотипних об'єктів з нелінійними зв'язками. / Наукові праці МАУП. Вип 2 (14) – К.: МАУП. – 2006. – С. 69-74.

11. Шульжик Ю. О. Проблемні аспекти підтримання надійних зв'язків в нелінійних ієрархічних структурах. / Ефективність державного управління в контексті Європейської інтеграції: Матеріали наук.-практ. конф. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. – С. 147-152.

Руденко Микола Леонідович

кандидат медичних наук,

керівник департаменту,

Національний інститут серцево-судинної хірургії імені М. Амосова

Національної академії медичних наук,

м. Київ, Україна

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У період військового стану управління системою охорони здоров'я стає ключовим аспектом. Зокрема, воно має забезпечити доступ до медичних послуг для населення, управляти ресурсами та медичним персоналом, координувати екстрену допомогу та забезпечувати безпеку медичних закладів. Така ситуація вимагає ефективного планування та оперативності в управлінні кризовими ситуаціями для збереження життя та забезпечення найнеобхідніших медичних послуг населенню.

Співпраця між військовим управлінням та медичною галуззю вирішує проблеми управління та лікування серцево-судинних ушкоджень під час воєнних конфліктів, а зараз зокрема в період воєнних дій на території України.

Військові конфлікти були поширеним явищем впродовж тисячолітньої історії людства, паралельно сприяючи не тільки розвитку озброєння, але й надаючи великий поштовх медицині. У сучасному світі військові конфлікти залишаються важливою проблемою глобальної безпеки. У ході відповідних конфліктів страждають, як військовослужбовці, так і цивільне населення. Вогнепальна зброя змінила характер поранень, зробивши їх більш непередбачуваними за рахунок траєкторії польоту кулі, залишків осколків тощо. Особливо це стосується травми серцево-судинної системи.

Діагностика та надання хірургічної допомоги при ушкодженнях серцево-судинної системи під час військових операцій становлять серйозний виклик для військової та медичної спільноти. Збільшення ризику виникнення подібних ушкоджень внаслідок бойових дій спонукає до подальшого удосконалення методів діагностики, лікування та реабілітації постраждалих. Вдосконалення методів діагностики та надання хірургічної допомоги є невідкладною

потребою, яка вимагає розробки ефективних стратегій лікування та реабілітації для збереження життя та здоров'я воїнів та цивільних осіб.

Сучасний стан медичної науки та практики свідчить про постійний розвиток методів діагностики, хірургічних технік та медичних технологій, які дозволяють досягти неймовірних результатів у відновленні здоров'я постраждалих. Проте військові конфлікти вносять свої специфічні виклики, пов'язані з необхідністю працювати в умовах обмежених ресурсів, непередбачуваних ситуацій та тиску часу. Ідеальне поєднання наукового підходу та практичної застосовності стає вирішальним фактором для ефективної медичної допомоги у воєнних умовах.

Публічне управління у сфері охорони здоров'я у період військового стану має бути направлене:

1. Засвоєння передового досвіду, вдосконалення методів діагностики та терапії, а також вивчення новітніх медичних технологій є необхідністю для досягнення найкращих результатів у рятівних операціях при порушеннях серцево-судинної системи.

2. Оперативна координація між військовими командуваннями та медичними експертами забезпечує ефективне управління та надання необхідної допомоги у разі серцево-судинних уражень на полі бою.

3. Технологічні інновації і покращення діагностики: Використання передових технологій та розвиток методів швидкої діагностики сприяють зменшенню часу реагування та покращенню результатів лікування воєнних поранень серцево-судинної системи.

4. Оптимізація системи лікування: Спільна розробка та впровадження стратегій швидкого реагування та лікування дозволяє збільшити шанси на виживання військовослужбовців з ушкодженнями серцево-судинної системи.

5. Навчання та підготовка для ефективного реагування: Тренування медичного персоналу та військових одиниць у дії при серцево-судинних ушкодженнях під час військових операцій має стратегічне значення для забезпечення оптимальної допомоги в будь-яких умовах.

Бобось Олександр Леонідович

*кандидат ветеринарних наук,
здобувач наукового ступеня доктора наук
в галузі науки “Публічне управління та адміністрування”,
м. Бориспіль, Україна*

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ГЛОБАЛЬНИМИ ТЕНДЕНЦІЯМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ ПРАКТИКАМИ У КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Глобальні тенденції та національні практики у сфері захисту прав споживачів взаємодіють, формуючи всебічне уявлення, яка впливає на публічне управління. Глобалізація та швидкі зміни у технологічній сфері створюють нові виклики для захисту прав споживачів. З одного боку, глобальні стандарти та норми можуть визначати основні принципи захисту прав, а з іншого – країни розвивають власні підходи та законодавство.

На думку вченого О. Решота [2], що національні практики враховують культурні, економічні та соціальні особливості кожної країни. У публічному управлінні важливо забезпечити гармонію між глобальними стандартами та Особливостями правових норм в країні. Впровадження ефективних механізмів співпраці та обміну досвідом між країнами може поліпшити захист прав споживачів.

Слід зазначити, що це завдання також вимагає взаємодії між урядовими органами, громадськими організаціями та бізнес-сектором. Тільки через спільні зусилля можна створити ефективні стратегії захисту прав споживачів, які враховують глобальні тенденції та відповідають конкретним потребам національного споживача. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між універсальністю та конкретністю, сприяючи покращенню якості життя споживачів як на глобальному, так і на національному рівнях.

Крім цього, у процесі взаємодії глобальних тенденцій і національних практик у сфері захисту прав споживачів, важливо враховувати не лише правові аспекти, але й економічні, соціальні та технологічні зміни. Глобальне сполучення може сприяти поширенню інноваційних підходів та кращих практик у сфері захисту прав споживачів [1, с.238].

Однак, з урахуванням різноманітності культур та економічних умов, національні уряди повинні мати можливість модифікувати глобальні стандарти відповідно до своїх потреб. Важливо забезпечити, щоб заходи захисту прав споживачів не обмежували розвиток бізнесу та конкуренцію, але водночас гарантували безпеку та задоволення потреб споживачів.

Варто наголосити, що публічне управління повинно активно співпрацювати із зацікавленими сторонами, включаючи громадські організації та представників бізнесу, для створення ефективних механізмів реагування на виклики та вдосконалення системи захисту прав споживачів. Загалом, взаємодія між глобальними тенденціями та національними практиками у сфері захисту прав споживачів вимагає балансу та гнучкості, зокрема у контексті стрімкого розвитку технологій та швидко змінюючись соціально-економічних умов [3].

Таким чином, взаємодія між глобальними тенденціями та національними практиками у сфері захисту прав споживачів є складною, але важливою задачею для публічного управління. Глобальні стандарти можуть встановлювати загальні принципи, але національні уряди повинні адаптувати їх до власних умов та потреб. Співпраця між країнами, громадським сектором та бізнесом є ключовою для створення ефективних систем захисту прав споживачів.

Урівноваження між загальнопоширеною концепцією та урахуванням специфіки, а також врахування економічних, соціальних і технологічних факторів, сприяє підвищенню ефективності захисту прав споживачів як на міжнародному, так і національному рівнях. Публічне управління має бути гнучким, готовим до впровадження інновацій та співпраці з усіма зацікавленими сторонами для ефективного вирішення викликів, які виникають в цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Бабаєв М., Новікова М., Чернов С. Практичні аспекти публічного управління в контексті сталого розвитку : монографія Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : Друкарня Мадрид, 2019 р. С. 238.

2. Решота О. А. Особливості розвитку публічного управління в Україні: сучасні тенденції та проблеми. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 3, 2020 р. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/39.pdf

3. Шкурат І. В. Основні напрями впливу глобалізації на державне управління в умовах трансформаційного розвитку. Публічне управління та митне адміністрування. № 3, 2019 р. URL : <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/3/3.pdf>

Ніколаєв Кирило Дмитрович
*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
професор кафедри публічного адміністрування
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Київ, Україна*

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАУКОВО- ДОСЛІДНИЦЬКОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Взаємодія між державним управлінням і науково-дослідницькою сферою у контексті реалізації стратегій екологічної безпеки є ключовою для успішного вирішення проблем навколишнього середовища. Держава може забезпечити фінансування та регуляторну підтримку для наукових досліджень, спрямованих на вивчення екологічних проблем.

Варто підтримати думку вченої Л. Шипілової [3, с.143], що навколишнє середовище є складною системою, і наука може надати необхідний аналіз та експертні знання для розробки ефективних стратегій екологічної безпеки. Дослідження може виявити причини забруднення, оцінити екологічні ризики та розробити науково обґрунтовані рекомендації для подолання проблем.

У свою чергу, держава може використовувати ці наукові висновки при формулюванні стратегій та політик, спрямованих на покращення стану довкілля. Законодавчі та регуляторні заходи можуть ґрунтуватися на наукових доказах, що забезпечить їхню ефективність.

Доречно зазначити, що зворотна взаємодія також важлива: держава може стимулювати науковців до досліджень в області екології шляхом надання грантів, стипендій та інших форм підтримки. Така співпраця дозволяє об'єднати зусилля для досягнення спільних цілей у сфері екологічної безпеки [1].

Крім того, важливо встановити ефективний механізм обміну інформацією між державними органами та науково-дослідницькими установами. Це дозволить швидко реагувати на екологічні проблеми, використовуючи найновіші наукові досягнення.

Варто наголосити, що взаємодія також може включати участь науковців у процесі прийняття рішень. Це може бути забезпечено через консультації,

експертні групи та участь в наукових конференціях. Подібний підхід дозволяє враховувати різні наукові погляди та забезпечує більш комплексний підхід до розв'язання проблем.

Ключовим елементом успішної взаємодії є взаємне повага та довіра між державним сектором і науковою громадськістю. Такий підхід сприяє конструктивному обміну ідеями та даними, сприяючи реалізації більш ефективних стратегій екологічної безпеки [2, с.59].

Крім цього, важливо враховувати глобальний характер багатьох екологічних проблем. Міжнародна співпраця та обмін знаннями між державами можуть призвести до більш ефективних стратегій екологічної безпеки на світовому рівні.

Взаємодія між державним управлінням та науково-дослідницькою сферою в екологічному контексті є, отже, важливим елементом сталого розвитку та збереження навколишнього середовища. Ця співпраця визначає шлях до збалансованого підходу, який об'єднує сили суспільства та науки для вирішення актуальних екологічних викликів.

Отже, враховуючи складність екологічних викликів, тільки спільні зусилля держави і наукової спільноти можуть призвести до стійкого покращення стану навколишнього середовища та забезпечити екологічну безпеку для майбутніх поколінь.

Таким чином, успішна взаємодія між державним управлінням та науково-дослідницькою сферою є ключем до реалізації ефективних стратегій екологічної безпеки. Держава і наука повинні об'єднати зусилля, надаючи фінансову, регуляторну та інформаційну підтримку для наукових досліджень та розробки нових технологій. Взаємне довір'я, обмін даними та міжнародна співпраця є ключовими елементами цієї взаємодії, спрямованої на створення стійкого та екологічно безпечного майбутнього.

Список використаної літератури:

1. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovyshcha-ukrayiny> (дата звернення 10.11.2023 р).
2. Рубан А.В. Національна безпека як об'єкт державного регулювання. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Державне управління. № 2, 2018 р. С. 58-62.
3. Шипілова Л.М. Стратегічне планування у сфері національної безпеки: курс лекцій. К: ВПЦ "Київський університет", 2023 р. С. 143.

Дорофєєв Олександр Вікторович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Полтавський державний аграрний університет*

Редькін Олексій Вікторович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування,
Полтавський державний аграрний університет,
м. Полтава, Україна*

**СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ
ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Цілі екологічної політики встановлюють на глобальному і на національному рівнях. Стратегічні цілі екологічної політики України відображено на рис. 1.

Рис. 1. Стратегічні цілі державної екологічної політики України

Джерело: [3]

На регіональному і місцевому рівнях вони конкретизуються із огляду на специфіку певної території.

Реалізація екологічної політики у сучасних умовах має враховувати зростання ролі регулювання природно-ресурсного потенціалу і необхідність моніторингу стану навколишнього природного середовища. Пріоритет має надаватися територіальному підходу до природокористування, що дозволить повніше врахувати особливості кожного регіону. Державна екологічна політика реалізується на основі регулювання і визначається як метод управління зворотним зв'язком [2, с. 123]. Формування екологічної політики на регіональних рівнях передбачає пробудження екологічної свідомості жителів, суспільства; оприлюднення регіональної моделі екологічного менеджменту; проведення екологічної інвентаризації підприємств регіону (еко-аудит і екологічна експертиза) й оголошення відомостей на основі конфіденційності й захисту даних, які складають державну, службову, військову, комерційну, податкову таємницю й інші випадки [1, с. 134].

Отже, дослідження теоретичних та методологічних засад державного управління екологічною політикою на регіональних рівнях показує, що вони являють собою сукупність методів, форм та прийомів, що використовуються органами державної влади у процесі законодавчого і нормативного врегулювання існуючих екологічних проблем для забезпечення їх рішення.

Список використаної літератури:

1. Ашикова Е. І. Стратегічна екологічна оцінка як інструмент реалізації державної екологічної політики. Правові аспекти публічного управління: теорія та практика : матеріали V наук.-практ. конф. / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 133 – 136.

2. Галушкіна Т. П. Екологічний аудит та екологічна сертифікація в Україні. Причорноморський екологічний бюлетень. Одеса. 2005. С. 120–125.

3. Екологічний менеджмент як нова парадигма муніципального управління. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-2/doc/2/03.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).

Березіна Людмила Михайлівна

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри економіки

та міжнародних економічних відносин,

Полтавський державний аграрний університет

Подольна Алла Миколаївна

здобувач вищої освіти ОС Магістр

зі спеціальності 051 Економіка,

Полтавський державний аграрний університет,

м. Полтава, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Проаналізувавши існуючі визначення економічної безпеки підприємств багатьма вченими, можемо узагальнити, що економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика, під якою передбачають рівень захищеності усіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування й ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства. Для економічної безпеки підприємства властивий подвійний характер – з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – це частина (елемент) економічної безпеки системи вищого рівня й суб'єкт, який забезпечує виконання функцій регіоном та державою. Дослідження сутності економічної безпеки підприємства показало, що у економічній теорії й практиці немає однозначної думки щодо її визначення [2, с. 330]. Сучасний стан розвитку поняття «економічна безпека підприємства» дає можливість розглядати економічну безпеку господарюючого суб'єкта залежно від його галузевої належності. Із проведеного аналізу робіт учених-економістів із питань економічної безпеки підприємства зазначаємо, що еволюція понять «економічна безпека підприємства» пройшла шість етапів розвитку (табл. 1).

Отже, шостий етап розвитку даного поняття почався у 2005 р. і триває нині. Його особливість – розгляд економічної безпеки підприємства у залежності від його галузевої приналежності, а загрози економічній безпеці підприємства розглядаються як із боку зовнішнього, так і внутрішнього середовища функціонування підприємств [1].

Еволюція поняття «економічна безпека підприємства»

Етапи	Роки	Трактування поняття «економічна безпека підприємства»	Загрози економічній безпеці підприємства	Недоліки трактування
I	1991-1997	Забезпечення умов збереження власних комерційних таємниць, інтелектуальної власності та інших секретів підприємства	Загрози виникають із сторони персоналу підприємства	Надмірна «економічність» поняття
II	1998-1999	Захищеність діяльності підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища	Найбільший вплив на формування економічної безпеки підприємств справляє держава	Незрозуміло, звідки беруться загрози економічної безпеки підприємства; на економічну безпеку недостатньо розглядається вплив внутрішнього середовища
III	1999-2001	Розгляд економічної безпеки підприємства із позиції окремих аспектів його господарської діяльності	Загрози виникають у залежності від конкретного вузького профілю господарської діяльності підприємства	Різне розуміння економічної безпеки підприємства
IV	1999-2002	Виділення функціональних складових економічної безпеки підприємств	Виникають зовнішні та внутрішні загрози (залежно від кожної складової)	Акцентується увага на пристосування до умов, що негативно не відбиваються на діяльності суб'єкта
V	2002-2005	Економічна безпека підприємств ототожнюється із ефективним його функціонуванням в ситуації ризику	Небезпеку складають негативні впливи і погрози із сторони зовнішнього середовища	Не розглядають перспективи розвитку підприємства та поняття «економічна безпека підприємства» ототожнюється із поняттям «адаптація»
VI	2005 – сьогодні	Робляться спроби розглянути економічну безпеку підприємств залежно від галузевих приналежностей	Загрози виникають як із боку зовнішнього так й внутрішнього середовища	Широко досліджуються не усі галузі функціонування підприємств

Джерело: [1]

Вести аграрний бізнес під час війни чи пандемії – це надзвичайно складне, але реальне завдання. Під час воєнного стану бізнес мотивований не лише питанням самозбереження, але й більш глобальними завданнями – надавати робочі місця та допомагати збройним силам України. Підприємства завжди в своїй діяльності стикаються з різними видами ризиків бізнесу, особливо актуальним питанням є економічна безпека під час вторгнення росії в Україну та загроза світовій продовольчій безпеці.

Відповідно, економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону та ґрунтується на їхньому фінансовому, сировинному та виробничому потенціалі, перспективах розвитку. Присутність багаторівневої концепції економічної безпеки господарюючих суб'єктів всіх рівнів дозволяє забезпечити передбачуваність зовнішніх загроз підприємствам.

Отже, економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика, яка передбачає рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз і забезпечує стабільне функціонування й ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства.

Список використаної літератури:

1. Сосновська І. М. Ефективна економіка № 9, 2015. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4303> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Череп О. Г., Урусова З. П., Урусов А. А. Управління фінансово-економічною безпекою підприємств в Україні. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2012. № 3 (61). С. 328-330.

Махмудов Ханлар Зейналович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет*

Кривошея Віктор Вікторович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,
Полтавський державний аграрний університет*

Кожевник Денис Миколайович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність,
Полтавський державний аграрний університет,
м. Полтава, Україна*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Малі, зокрема, мікро підприємці є стимуляторами розвитку економічної системи України та є важливим елементом, на якому базується господарська діяльність. Це пояснюється значною чисельністю суб'єктів мікробізнесу і постійному їх зростанню, великою часткою зайнятості населення держави у даного секторі, можливістю швидкого налагодження логістики в непередбачуваних умовах (пандемія COVID-19, військове вторгнення тощо). Відповідно їм легше господарювати за тих умова де не може працювати великий бізнес.

Підприємці у своїй діяльності стикаються з значною кількістю труднощів й проблем, отже дуже важливо надавати необхідну державну підтримку вказаному сектору бізнесу. Дуже гостро це питання постає у сьогоднішніх складних умовах воєнного стану, коли високий рівень нестабільності не лише у працездатності підприємців, економіці, а й в політичному, геополітичному полі, законодавчому, що значно загострює проблеми не лише прибутковості, а і виживання бізнесу у цілому.

Малі підприємства (англ. Small and Businesses (SB), Small sized Enterprises (SMEs)), включають групу підприємств, класифікацію яких здійснюють незалежно від правових форм господарювання. Згідно статті 55 Господарського кодексу України визначено ознаки, за якими суб'єктів господарювання відносимо до малого підприємництва, в тому числі і мікропідприємництва:

фізичні особи, зареєстровані у законом встановленому порядку фізичними особами-підприємцями, у яких середня кількість працівників за звітний період, зокрема, календарний рік не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не більше суми, еквівалентної 2 млн євро, визначеної згідно середньорічного курсу Національного банку України;

юридичні особи – суб'єкти господарювання певної організаційно-правової форми й форми власності, у яких середня кількість працівників звітного періоду, зокрема, календарний рік не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не більше суми, еквівалентної 2 млн євро, визначеної за середньорічним курсом Національного банку України.

Головним нормативно-правовим документом підтримки малого й середнього підприємництва є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» від 22.03.2012 р. № 4618-VI. Ст. 15 ч. 1 зазначено, що державна підтримка суб'єктів малого й середнього підприємництва передбачає інформаційну, консультативну підтримку, фінансову, зокрема підтримку у сфері науки, промислового виробництва, інновацій, підтримку суб'єктів малого й середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку в сфері перепідготовки, підготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів для ведення бізнесу [2].

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» із від 01.07.2014 р. № 1555-VII) суб'єктам господарювання встановлює правові засади проведення моніторингу державної допомоги, здійснення контролю щодо допустимістю такої допомоги в конкуренції, спрямований на забезпечення захисту й розвитку конкуренції, зростання прозорості функціонування систем державної допомоги [1].

Для контролю надання державної допомоги функціонує «Портал державної допомоги», що розроблено Антимонопольним комітетом України за підтримки проекту міжнародної технічної допомоги Європейського Союзу з метою збору інформації про чинну та нову державну допомогу, яка містить реєстри державної допомоги, реєстри справ, реєстри рішень тощо [3].

Стратегічні напрямки розвитку наведені в Стратегії розвитку малого та

середнього підприємництва. Отже, підтримка малого й середнього бізнесу України здійснюється на основі трьох напрямів: фінансова підтримка (гранти, кредити, дотації; деякі банки, крім фінансової допомоги, послуги підтримки підприємництва, зокрема, касове обслуговування, бухгалтерське обслуговування, навчання тощо); сприяння започаткуванню бізнесу із метою збільшення рівня зайнятості молодого населення з допомогою Державної служби зайнятості й порталу Дія.Бізнес; підтримка аграрних підприємств.

Отже, у підприємств є можливості впроваджувати державні програми.

Список використаної літератури:

1. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014. № 1555-7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 23.10.2023 р.).

3. Типовий договір на розробку проекту землеустрою з відведення земельної ділянки, затвердженого Кабінетом Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 226 від 4 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

Дем'яненко Наталія Василівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет*

Кривошея Євген Володимирович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,
Полтавський державний аграрний університет*

Пастернак Микола Васильович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність,
Полтавський державний аграрний університет*

Мурлян Максим Віталійович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність,
Полтавський державний аграрний університет
м. Полтава, Україна*

БІЗНЕС-ПЛАН ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Плани потрібні навіть у період воєнного стану – коли, здається, що фахівці підприємств мало на що впливають. Бізнес-планування допомагає утримувати, розвивати та будувати новий бізнес.

В українському законодавстві не закріплено обов'язковість розробки бізнес-плану. Але є ряд причин чому це потрібно робити:

1. Процес бізнес-планування передбачає проведення аналізу бізнес-ідеї. Це примушує об'єктивно, неупереджено, критично подивитись на свою справу із різних ракурсів. Це добре прокладений «маршрут», який відображає послідовність дій й пріоритети за обмежених ресурсів та попереджує помилки під час його реалізації [2, с. 79].

2. Бізнес-план – це інструмент, що при правильному використанні оперативно контролює та управляє бізнес-проектом.

3. Кінцевий бізнес-план – це засіб доведення своїх ідей до всіх можливих зацікавлених осіб, таких як менеджери, інвестори, кредитори [6, с. 200].

Теоретичне визначення поняття бізнес-планування наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Теоретичне визначення поняття бізнес-планування

Джерело	Визначення поняття бізнес-планування
Fondy [7]	Це документ, що описує стратегію і плани розвитку підприємства, що вже існує чи нового бізнесу. В ньому є докладний опис продукту або послуг, ринку, на якому буде діяти підприємство, конкурентів, фінансові прогнози і плани залучення інвестицій. Також в ньому досліджують сильні й слабкі сторони бізнес-проекту, загрози і потенціал розвитку (SWOT-аналіз). План складають із врахуванням результатів проведеного аналізу, щоб максимально застосувати переваги і мінімізувати недоліки
Васильців Т.Г., Качмарик Я.Д., Блонська В.І., Лупак Р. Л. [1]	Це короткий, доступний, точний і зрозумілий опис передбачуваного бізнесу, найважливіший інструмент під час дослідження різних ситуацій, який дозволяє вибрати найбільш перспективний бажаний результат та визначити засоби його досягнення
Свтушенко В.А., Ковальова В.І., Ігнатів М. Р. [4, с. 95]	Це стратегічний інструмент управління, відправний пункт всієї планової й виконавчої діяльності підприємства. Він дає змогу аналізувати, контролювати і оцінювати успішність діяльності в процесі реалізації підприємницького проекту, виявляти відхилення від плану і своєчасно коригувати напрями розвитку бізнесу

Джерело: побудовано авторами за даними науковців

У табл. 2 представлено головну мету розробки бізнес-плану для різних категорій користувачів.

Таблиця 2

Основна мета розробки бізнес-плану для різних категорій користувачів

Користувачі бізнес-плану	Ціль розробки
Кредитори	Оцінити можливість надання кредиту підприємству, ступінь ліквідності й ризику проектів, рівень якості управління
Інвестори	Зацікавити вкладенням капіталу в перспективні проекти
Власники, співвласники, засновники організації	Оцінити можливості й перспективи суб'єкта господарювання, встановити та відстежувати цілі й завдання, визначити потребу в ресурсах (фінансових, трудових, матеріальних), перевірити свої ідеї на доцільність та реалістичність
Менеджери	Уявити ідеї й практично впровадити їх в життя, сформувати згуртований колектив щодо виконання завдань

Джерело: [3, с. 120; 4, с. 90]

Бізнес-план допомагає підприємцям відповісти на найважливіші запитання: чи бізнес-ідея є життєздатною і прибутковою й у який термін окупиться новий проєкт. Крім того, даний документ потрібен для отримання інвестицій та банківських кредитів, для залучення партнерів й клієнтів. Жоден інвестор, або венчурний фонд, банк, чи приватний бізнесмен, не вкладуть гроші в проєкт без вивчення, детального і правильно оформленого бізнес-плану.

Більшість підприємців має уявлення що бізнес-плани пов'язане із думкою про компанію, що тільки починає власну діяльність. Бізнес-плани слід складати усім підприємствам, зокрема і тим, що давно пройшли стадію розвитку, що може вирішити наступні проблеми [5, с. 15]:

- розширення підприємства;
- перехід на нову систему виробництва;
- залучення до роботи нових кадрів;
- зменшення ризиків.

Потреба у бізнес-плані виникає в різних випадках (табл. 3).

Таблиця 3

Найпоширеніші причини розробки бізнес-плану

Причини	Значення бізнес-плану
Реалізація нового бізнес-проєкту	Бізнес-план є ключовим документом для стартапів і нових підприємств. Він допомагає зрозуміти можливості й ризики бізнесу, визначити стратегії досягнення успіху й отримати фінансування
Зміна стратегії	Бізнес-план може бути необхідний для перегляду стратегії організації, якщо змінилися умови ведення бізнесу чи цільова аудиторія продукту або проєкт не приносить очікуваного прибутку. Він допомагає визначити нові напрямки розвитку, оцінити фінансові ризики та підготуватися до змін
Залучення інвестицій	Бізнес-план – це важливий документ для залучення фінансування, оскільки дає інвесторам можливість зрозуміти, яким чином підприємство принесе прибуток і які ризики пов'язані з вкладенням коштів. Бізнес-план знадобиться і щоб отримати банківський кредит, оскільки допомагає банку оцінити фінансову стійкість підприємства та будь-які ризики, пов'язані з кредитуванням
Розширення бізнесу	Бізнес-план дозволяє оцінити ризики, а також визначити необхідні ресурси, коли розвиток компанії вийшов на новий рівень

Джерело: побудовано автором за даними [7]

Отже, причини розробки бізнес-плану можуть бути різними, оскільки підприємець чи інвестор завжди потребують детальної структурованої інформації про бізнес та його потенційні можливості. Планування передбачає встановлення цілей підприємства й вибору найбільш ефективних способів їх досягнення.

Під час воєнного стану планування визначає орієнтири діяльності на перспективу і можливість раціонально розподіляти ресурси, зменшує градус напруги у колективі, сприяє кращому результату в майбутньому, що передбачає перспективи подальших розвідок в даному напрямі. Актуальність планування підприємства в першу чергу обумовлено тим, що правильно складений бізнес-план дає можливість залучати фінансування.

Список використаної літератури:

1. Бізнес-планування: навч. посіб. / Т. Г. Васильців, Я. Д. Качмарик, В. І. Блонська, Р. Л. Лупак. Київ: Знання, 2013. 173 с.
2. Діденко Є. О., Нянчур Б. С. Бізнес-планування та його роль у стратегічному управлінні підприємством. Економіка та держава. Серія: Економічні науки. 2016. № 12. С. 78–81.
3. Должанський І. З., Загорна Т. О. Бізнес-план: технологія розробки. Навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 384 с.
4. Євтушенко В. А., Ковальова В. І., Ігнатов М. Р. Роль бізнес-планування в діяльності підприємства та міжнародні стандарти щодо його складання. Збірник наукових праць Одеського національного економічного університету № 11-12 (300-301). 2022. С. 89-96.
5. Козловський В. О., Лесько О. Й. Бізнес-планування: навчальний посібник. Видання 2-е, доповн. та переробл. УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2018. 22 с.
6. Пекна Г. Б., Білокур Г. В. Бізнес-планування та його роль в сучасних умовах розвитку України. Вчені записки Університету «КРОК». 2018. Вип. 49. С. 197–202.
7. Як скласти бізнес-план: покрокова інструкція та приклади. URL: <https://fondy.ua/uk/knowledge/business-plan/> (дата звернення: 09.11.2023).

Світлична Алла Василівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет*

Вишар Олександр Юрійович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність,
Полтавський державний аграрний університет*

Гаряга Ростислав Олегович

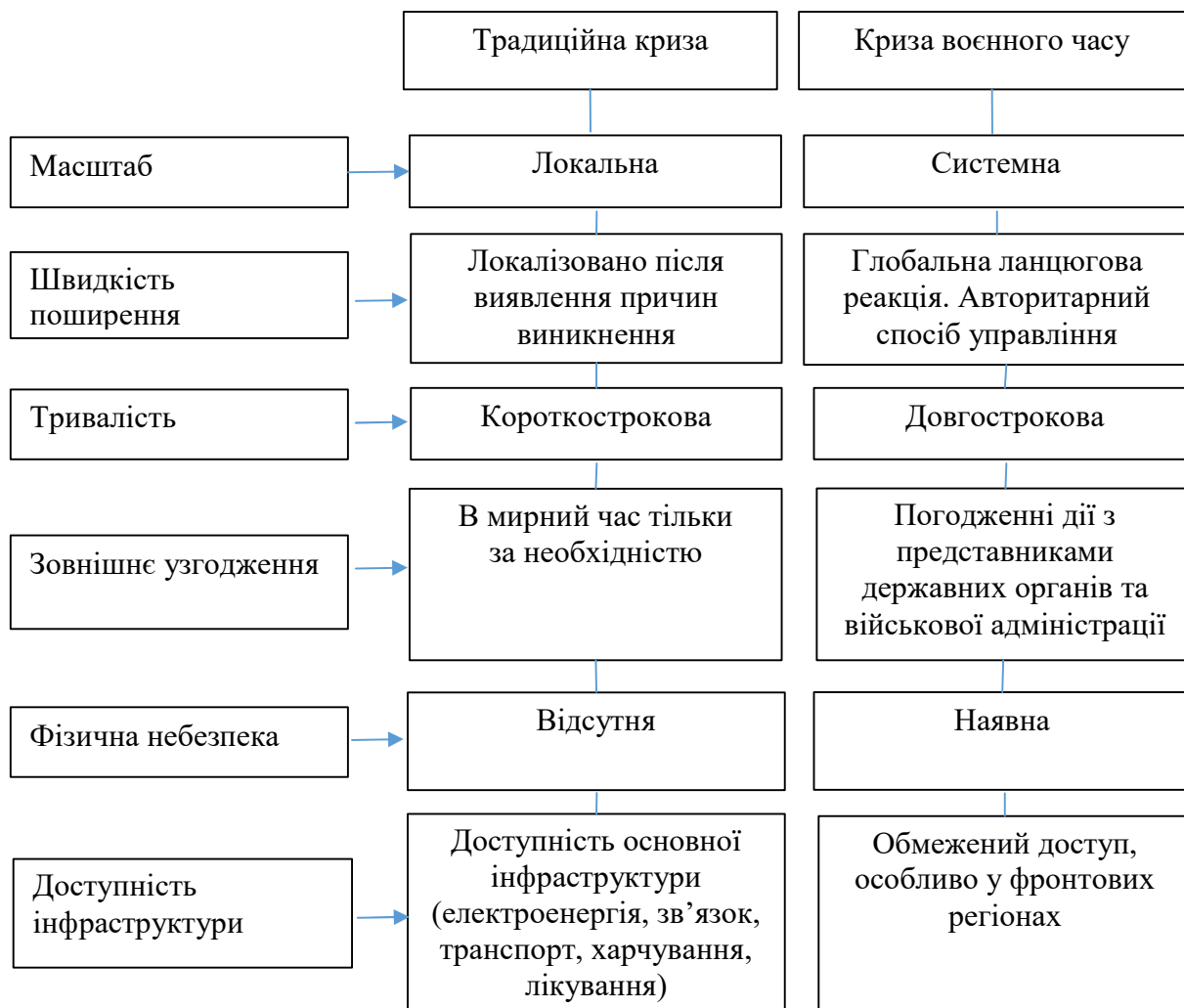
*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність,
Полтавський державний аграрний університет,
м. Полтава, Україна*

ВІДМІННІСТЬ МІЖ ТРАДИЦІЙНОЮ КРИЗОЮ ТА КРИЗОЮ ВОЄННОГО ЧАСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Головна мета механізму антикризового управління підприємством у воєнний період – мінімізація негативних економічних і соціальних наслідків війни в діяльності підприємства. Із огляду на те, що кризі воєнного часу притаманним є гострий дефіцит часу на реагування і обмеження термінів подолання кризи, основним завданням антикризового управління за умов війни є оперативне і найменш ризиковане прийняття рішень, що уможливило б досягнення бажаного результату із мінімальними додатковими зусиллями при мінімальних негативних наслідках. На початку воєнного стану таким бажаним результатом було забезпечення безперебійної роботи підприємства і виживання, із плином часу воєнного стану – це адаптація і налагодження функціонування підприємства [2].

Важливим принципом антикризового управління, особливо за умов воєнного стану є принцип терміновості реагування. Проте зі збільшенням масштабів діяльності підприємства втрачають власну гнучкість і стають повільними в прийнятті рішень через бюрократичні процедури, зокрема,

погодження, регламенти та інструкції та ін. У часи воєнного стану, особливо у перший період шоку, усі рішення приймалися дуже швидко, так як кожного дня ситуація змінювалася, відповідно невчасне реагування могло дорого коштувати підприємству. Відмінність між традиційною кризою та кризою воєнного часу на підприємстві наведено на рис. 1.

Рис. 1. Порівняння традиційної кризи з кризою воєнного часу

Джерело: адаптовано авторами на основі [1, с. 39; 3, с. 76]

Відмінності пов'язані з серйозністю й тривалістю воєнного стану. Це примушує підприємства виходити поза рамки традиційного антикризового управління. Механізми антикризового управління мають враховувати дані виклики і допомогти налаштувати функціонування підприємства у період воєнного стану. Отже, для підвищення швидкості прийняття антикризових рішень має місце скорочення рівнів управління, ліміт часу в погодженні рішень, в межах якого без узгодження вищого керівника можна приймати рішення, чи децентралізація, щоб рішення приймалися не лише зверху вниз, а і

на місіях, для швидких вирішень локальних проблем [1, с. 40].

Основі кризові ситуації з якими стикаються аграрні виробники: відсутність фінансування, нечітке законодавство, проблеми з логістикою, збутом продукції, несприятливі природно-кліматичні умови тощо. З 2019 р. на зниження ефективності діяльності підприємств вплинула пандемія COVID-19, а з 2022 р. – воєнний стан. Бізнес аграрних підприємств прив'язаний до конкретної території, а роботи в полі чи на фермі не можна відкласти на невизначений термін або перенести. Ринок у період воєнного стану страждає від дефіциту робочої сили, пального, добрив і оборотних коштів.

Розробка теоретико-методологічних та практичних засад механізму антикризового управління підприємством в умовах воєнного стану допоможе як налаштувати і адаптувати бізнес до воєнних умов, так і сформувати систему виявлення та недопущення нових локальних кризових явищ. Від швидкого реагування та адаптації бізнесу до сучасних викликів залежить майбутнє існування не тільки підприємства, а й всієї економіки.

Список використаної літератури:

1. Ватченко Б. С., Шаранов Р. С. Антикризове управління підприємством в умовах війни. Економічний простір. 2022. № 182. С. 38-43. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1186/1143> (дата звернення: 25.10.2023).

2. Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://economics.org.ua/images/Analitika-agro-sector2023.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).

3. Стешенко О. Д., Масалигіна В. В. Антикризове управління в умовах пандемії. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2020. № 70–71. С. 75–82.

Яснолоб Ілона Олександрівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет*

Передера Дмитро Костянтинович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво та торгівля,
Полтавський державний аграрний університет*

Шамрай Владислав Павлович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність,
Полтавський державний аграрний університет
м. Полтава, Україна*

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ»

Підприємницька діяльність – це провідна й переважаюча форма господарювання, ключовий елемент конкурентного механізму, підвищення ефективності її пов'язане із удосконаленням й активізацією інноваційно-технічного, організаційного і фінансового менеджменту, господарського механізму в цілому на рівні підприємств, асоціацій, корпорацій, державних комітетів, міністерств тощо. Економічна суть підприємництва полягає у тому, що це вид певний господарювання, де основним суб'єктом є підприємець, що раціонально комбінує чинники виробництва, на інноваційній основі й на власний ризик організовує і управляє виробництвом із метою отримання підприємницького доходу [8, с. 149]. Ефективність як економічна категорія має різновиди, зокрема:

економічна ефективність, яка відображає відповідність витрат та результатів діяльності підприємства цілям й інтересам його учасників в грошовій формі;

соціальна ефективність, яка відображає відповідність витрат та соціальних результатів діяльності підприємства цілям й соціальним інтересам суспільства; екологічна ефективність, яка відображає відповідність витрат й екологічних результатів інтересам держави та суспільства [10, с. 174].

Питанням трактування економічної ефективності на сучасних етапах розвитку відносин як ключової категорії у економічній і організаційній науці й практиці зумовлює необхідність визначення її сутності й змісту (табл. 1).

Таблиця 1.1

Сутність поняття «економічна ефективність»

Автори	Визначення
В.Г. Андрійчук [1, с. 71]	Відношення між отримуваними результатами виробництва, отже продукцією й матеріальними послугами, із одного боку, й витратами праці й засобів виробництва, із іншого боку
Н.В. Савенко [5]	Результат виробничої діяльності, який виражається в вигляді співвідношення між підсумками господарської діяльності й витратами ресурсів.
С.В. Мочерний, С.А. Єрохін, Л.О. Каніщенко [3, с. 25]	Досягнення найбільших результатів по найменших витрат живої й уречевленої праці.
Долан Е.Дж., Д. Ліндсей [4]	Стан речей, за якого неможливо здійснити жодної зміни, що більш повно задовольняла б бажання однієї особи, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої особи
Р. Макміллан [6, с. 153]	Виробництво найкращої чи оптимальної комбінації продукції на основі використання найбільше ефективною комбінації ресурсів
О.В. Шнипко [9, с. 23]	Комбінація ресурсів, яка дає змогу досягти максимального випуску товарів із найменшими витратами
О.О. Слюсаренко [7, с. 68]	Найважливіший показник результативності діяльності підприємств, який є зіставленням результатів даної діяльності із витратами на її здійснення та визначається відношенням результатів до витрат
А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк [2, с. 65]	Результативність економічної діяльності реалізації економічних програм і вжиття заходів, які характеризуються відношенням отриманого економічного ефекту або результату до витрат ресурсів, що зумовили отримання даного результату
А.О. Ярославський [10, с. 175]	Результат фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання, що покриває всі витрати на її здійснення і містить чистий прибуток, який залишається для розвитку бізнесу

Джерело: доповнено автором за даними науковців

Отже, економічна ефективність – це результат фінансової та економічної діяльності суб'єкта господарювання, що покриває всі витрати на її здійснення і містить чистий прибуток, який залишається для розвитку бізнесу.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
3. Мочерний С.В., Єрохін С.А., Каніщенко Л. О. та ін. Основи економічної теорії. Київ: Знання, 2000. 75 с.
4. Пасека Д.В., Гринько Т.В. Фактори підвищення ефективності діяльності підприємства. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/48_Paseka.htm (дата звернення: 08.11.2023).
5. Савенко Н.В. Економічна сутність ефективності виробництва підприємства і аналіз підходів до її визначення. Інноваційна економіка. 2009. № 2. С. 153–162.
6. Савіна Г.Г., Скібіна Т.І. Фактори зовнішнього та внутрішнього впливу на рівень ефективності управління підприємством комплексу комунальних послуг. Ефективна економіка. 2016. № 12. С. 154-160.
7. Слюсаренко О.О., Огородніков Д.Д., Наконечний В.Л. Словник підприємця. Київ: РВ ПС України НАН України, 1999. 207 с.
8. Ткаченко Т., Мосьондз О. Проблеми розвитку підприємництва в Україні. Сучасні проблеми економіки та підприємництва. 2011. Вип. 6. С. 148–151.
9. Шнипко О.В. Нагромадження основного капіталу як фактор конкурентоспроможності економіки. Економіка України. 2005. № 7. С. 23–35.
10. Ярославський А.О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 20, частина 3, 2018. С. 174-177.

Панченко Володимир Анатолійович

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та підприємництва,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Коломієць Вадим Олександрович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

Кожна організація є відкритою системою, яка перебуває у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем. Межі між організацією як системою та зовнішнім середовищем визначаються сукупністю організаційних особливостей її діяльності. Зовнішнє середовище має надзвичайно важливе значення для організації, оскільки значною мірою визначає ефективність діяльності. Зміни, що постійно відбуваються у зовнішньому середовищі, змушують змінюватись і організації. Бізнесові організації припиняють випуск старої продукції і освоюють виготовлення нової, шукають нових споживачів на ринку, використовують нові технологічні процеси, розділяються на дрібніші організації, або ж, навпаки, зливаються з іншими, виходять на ринки інших країн чи припиняють діяльність на них.

Внутрішнє середовище організації забезпечує досягнення поставлених цілей і охоплює виробництво продукту (послуг) і управління ним. Аналіз внутрішнього середовища підприємства має здійснюватися з урахуванням тенденцій, що склалися в зовнішньому середовищі. У процесі цього аналізу перевіряється вся система господарювання підприємства та окремих його підсистем щодо реалізації можливостей, які зовнішнє середовище надає підприємству, а також вживаються заходи щодо запобігання й послаблення загрози його існуванню, тобто виявляються сильні та слабкі сторони з оцінкою

ймовірності реалізації перших і подолання останніх. Розуміння сильних та слабких сторін підприємства, здатність пристосовувати своє внутрішнє середовище до змін зовнішнього оточення – основна умова успіху в бізнесі та інших сферах життєдіяльності. Більше того – це умова виживання і розвитку.

У зв'язку з цим проблема управління внутрішнім і зовнішнім середовищем ніколи не втратить своєї актуальності.

Науковців приділяють значну увагу питанню структуризації чинників внутрішнього середовища та їх впливу на ефективність функціонування підприємства. Серед них Герасимчук В.Г., Гладкова А.О., Дикань В.Л., Зеленська М.О., Іванов Ю.Б., Ігнатєва І.А., Кадирус І.Г., Князь О.В., Коваленко Є.В, Ковтун О.І., Краснокутська Н.С., Мескон М., Мізюк Б., Мікловда В.П., Осовський О.А., Панченко В.А., Подольчак Н.Ю., Портер М., Пенцак Г., Погорелов Ю.С., Райковська І.Т., Рогатіна Л.П., Рогоза М.Є., Скібіцький О.М., Сусідик Л.С., Федонін О.С., Черниш І.В., Швець Ю.О., Шершньова З.Є. Формування теоретичних та практичних аспектів впливу факторів зовнішнього середовища на ефективність управління підприємством присвятили свої праці такі вчені, як Боярко І.М., Герасимчук В.Г., Грушина А.І., Гудзинський О.Д., Дзюба С.Г., Дикань В.Л., Довгань Л.Є., Ігнатєва І.А., Князь О.В., Кіпа Д.В., Ковтун О.І., Лепейко Т.І., Савіна Г.Г., Скриньковський Р.М., Тараненко О.О., Фісуненко П.А., Фоміна М.В. та інші.

Не існує ні однієї організації, яка не мала б зовнішнього оточення, та не знаходилась би з ним у стані постійної взаємодії. Будь-яка організація потребує регулярного отримання з зовнішнього середовища вихідних продуктів для забезпечення своєї життєдіяльності. При цьому кожна організація повинна віддавати що небудь у зовнішнє середовище в якості компенсації за її існування. Як тільки зв'язки з зовнішнім середовищем обриваються, організація гине. В останній час в зв'язку з посиленням та ускладненням конкуренції, а також різким прискоренням процесів змін в оточуючому середовищі організації все в більшій мірі змушені приділяти увагу питанням взаємодії з оточенням, все в більшій мірі розвивати здібності адаптації до змін зовнішнього середовища [1].

Внутрішнє середовище можна розглядати як в статичному стані, виділяючи склад елементів і культуру, так і в динаміці, вивчаючи процеси, що протікають під дією ряду факторів [2].

Говорячи про внутрішнє середовище підприємства можна стверджувати, що між внутрішнім середовищем і її елементами існує діалектичний взаємозв'язок: як внутрішнє середовище підприємства не може існувати без складових її елементів або підсистем, так і самі підсистеми окремо не можуть скласти внутрішнє середовище. Внутрішнє середовище є джерелом життєвої сили підприємства та містить в собі потенціал, який дає можливість функціонувати, а отже існувати і виживати в певному проміжку часу, але так само, може бути і джерелом проблем та навіть ліквідації в тому випадку, якщо не забезпечує необхідного функціонування підприємства.

Список використаної літератури:

1. Грушина А.І. Вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємств галузі культури. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: «Економіка і менеджмент». 2017. № 24. С. 101–106.
2. Селезньова Г.О., Іпполітова І.Я. Оцінювання ефективності системи управління підприємством. Ефективна економіка. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7711> (дата звернення 15.03.2023).

Панченко Володимир Анатолійович

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та підприємництва,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Костюков Андрій Анатолійович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Грязнов Денис Сергійович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Динамізм змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі, та вимоги сучасної парадигми управління якістю вимагають від підприємств запровадження систем менеджменту якості, які базуються на системно-інтегрованих (процесних) засадах. Це передбачає перехід від управління якістю продукції та окремих дискретних операцій на підприємстві до управління якістю бізнес-процесів, а також використання превентивних методів менеджменту якості.

Метою управління якістю бізнес-процесів на підприємстві стає як підвищення споживчої цінності продукції для максимального задоволення споживачів, так і підвищення ефективності процесів закупівлі, виробництва та збуту за умови забезпечення зниження вартості кінцевого продукту. Оптимізація якості бізнес-процесів стає головним фактором забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Теоретичні та методологічні засади управління якістю розглядалися у роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних учених – Демінга Е., Ісікави К., Ніва Г., Ноймана Е., Фейгенбаума А., Шухарта У., Херрі М., Буряка Р.І., Єрмошенка М.М., Капінос Г.І., Грабовської І.В., Лойко Д.П., Вотченікової О.В., Удовіченка О.П., та багатьох інших. Водночас різні аспекти вдосконалення та управління бізнес-процесами знайшли своє відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних учених: Андерсена Б., Робсона М., Хаммера М., Чампі Д., Харрінгтона Д., Шеєра А., Лепейко Т.І., Котлик А.В., Чорнобай Л.І., Думи О.І., Костіної О.М., Криворучко О.М., Сукача Ю.О. тощо.

Система менеджменту якості дозволяє чітко визначити і управляти взаємопов'язаними та взаємодіючими процесами, правильно поставити і досягти встановлені вимірні цілі діяльності, при цьому стає можливим: чіткий розподіл відповідальності між усіма співробітниками щодо реалізації поставлених цілей та завдань; оптимізація процесів (усунення надлишкових функцій); уніфікація документообігу (приведення до єдиної методики); внутрішній контроль, спрямований на оперативне усунення виявлених невідповідностей, коригування і впровадження запобіжних дій. Сьогодні якість стала одним з головних факторів забезпечення конкурентоздатності продукції та послуг у розвинених країнах світу. Щоб інтегруватися у світовий ринок, необхідно працювати за його правилами не тільки в частині технології виробництва, але й в області управління всього підприємства. Поряд з технологічними можливостями, підприємства повинні демонструвати позитивний вплив своєї діяльності на сучасне суспільство, питання довгострокової стратегії, екологію, охорону праці, соціальну відповідальність, інформаційну безпеку, фінансову стійкість, управління персоналом, логістику і так далі.

Для ефективного контролю якості бізнес-процесів на підприємстві керівник повинен забезпечити виконання наступних умов: існування сертифікованої системи менеджменту якості, впровадженої та реально функціонуючої процесно-орієнтованої структури, партнерських взаємин з постачальниками, ефективною системою управління персоналом. Доцільно підвищити рівень зрілості системи управління бізнес-процесами на підприємстві, запровадити автоматизовану систему управління підприємством та оптимізувати структуру бізнес-процесів [1].

Сьогодні більшості компаній стає все важче підтримувати конкурентні переваги. Компанії по всьому світу шукають нові важелі, які дозволять їм завоювати лідируючі позиції на ринку.

Функціонування підприємств в сучасних умовах створює передумови для формування нових підходів до управління з метою створення конкурентних переваг та забезпечення його ефективної діяльності. Мінімальними умовами існування на світовому ринку стають якісна, грамотно побудована система бізнес-процесів та інші чинники підтримки конкурентоспроможності. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення нормального функціонування окремих виробничих підприємств, про що свідчить зростання їх ринкової вартості. Вирішити проблему підвищення ефективності бізнесу неможливо без формування ефективної бізнес-моделі.

Процесний підхід в управлінні бізнес-процесами дозволяє представити ці процеси у взаємодії, проаналізувати їх узгодженість та оптимізувати. Процесний підхід дозволяє здійснювати постійний моніторинг всієї послідовності бізнес-процесів підприємства з метою підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Список використаної літератури:

1. Краснікова О.С. Система управління якістю як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. Управління розвитком. 2013. №12. С. 82-84.

Панченко Оксана Петрівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та підприємництва,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Тарануха Роман Ігорович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Тодоров Станіслав Таніславович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Останнім часом зростає інтерес до соціально-економічних способів і методів управління якістю, що обумовлює актуальність досліджень проблеми управління якістю на підприємствах. Одним із пріоритетних підходів в умовах жорсткої конкуренції та динамічного ринкового середовища є застосування процесного (процесно-орієнтованого) підходу до управління діяльністю підприємства. Над питанням впровадження процесного підходу в систему управління працює значна кількість практиків та науковців. Даний підхід передбачує необхідність впровадження нової організаційної форми управління, яка б охоплювала дії, щодо єдиної політики якості виробничих процесів та їх результатів. Дослідження питань управління якістю проведені й висвітлені в роботах зарубіжних і вітчизняних фахівців та вчених, зокрема в працях Е. Демінга, Дж. Джурана, Ф. Кросбі, А. Фейгенбаума, Бичківського Р.В., Столярчука П.Г., Гамули П.Р., Бобровника В.М. Бубели Т., Бугріма О.Ю., Буряка Р.І., Валявського С.М., Гапонова В.П., Дятлова В.В., Єрмошенка М. М.,

Кириченка Л.С., Чернухіної Н.М., Краснікової О.С., Криворучко О.М., Сукача Ю.О., Куйбіди М.С., Лепейко Т.І., Котлик А.В., Лойко Д.П., Маркіної І.А., Назарчука Т.В., Косіюк О.М., Панченко М.О., Сіменко І.В., Філоненко О.П., Хоронжого А.Г., Шаповала М.І., Шуляр Н.В. та інших.

Під процесним підходом розуміють застосування в межах підприємства системи процесів разом з їх ідентифікуванням і взаємодіями, а також управлінням ними для одержання бажаного результату [1]. Перевагою процесного підходу є забезпечуваний ним контроль над зв'язками окремих процесів у межах системи процесів, а також над їх взаємодією. Застосовуючи такий підхід у межах системи управління якістю продукції особливу увагу приділяють розумінню та виконанню вимог, необхідності розглядати процеси з погляду створення додаткових цінностей, отримання результатів функціонування процесу та досягнення результативності, постійного поліпшення процесів на основі об'єктивного вимірювання. Крім того, до всіх процесів можна застосовувати методологію, відому як цикл «Plan-Do-Check-Act» (PDCA) («Плануй – Виконуй – Перевірйай – Дій»). Цикл PDCA можна стисло описати так:

плануй: встановлюй цілі та процеси, необхідні для отримання результатів, що відповідають вимогам замовника та політиці підприємства;

виконуй: упроваджуй процеси;

перевірйай: відстежуй і вимірйуй процеси та продукцію, зважаючи на політику, цілі та вимоги до продукції, а також звітуй про результати;

дій: реалізуй заходи для постійного поліпшення показників функціонування процесу [2].

Використання процесного підходу є базовим принципом формування системи управління якістю, впровадження таких концепцій як реінжиніринг бізнес-процесів, безперервне поліпшення бізнес-процесів, всезагальний менеджмент якості, збалансована система показників, цикл Шухарта-Демінга тощо, які сьогодні набувають особливого поширення серед вітчизняних підприємств. При цьому діяльність із реалізації вказаних концепцій носить фрагментарний характер і орієнтована на виконання одиничних проектів з удосконалення, реорганізації чи реструктуризації діяльності підприємств, підвищення їх ефективності шляхом визначення стратегії та показників досягнення через призму бізнес-процесів тощо. Однак максимальна ефективність впровадження процесного підходу до управління досягається за умови не тільки опису та моделювання бізнес-процесів, їх оптимізації та

удосконалення, а й реалізації комплексу заходів від розробки відповідної системи менеджменту до формування процесних організаційних структур управління.

Застосування процесного підходу до управління підприємством дає можливість вдосконалити організаційну структуру управління підприємством, оптимізувати систему функціональних зв'язків, зробити її прозорою для керівництва та здатною швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та створити конкурентні переваги підприємству для функціонування в умовах ринкової економіки.

Список використаної літератури:

1. Ареф'єва О.В., Луцька Т.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність : монографія. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. 96 с.
2. Шаповал М.І. Менеджмент якості: підручник. 3-тє вид., випр. і доп. К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. 471 с.

Yavorskyi K.A.

Bachelor's Degree Candidate

National University "Lviv Polytechnic",

Lviv, Ukraine

ENSURING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE THROUGH MILITARY BONDS

Military bonds are a tool to support the state budget, available to citizens, businesses, and foreign investors. This type of domestic state borrowing helps sustain Ukraine's economy, effectively provides resources for military expenses, which the state budget currently lacks.

The term "military bonds" originated in the United States in the early 19th century. In 1812, the U.S. Congress passed a law to raise \$11 million for financing the war against Great Britain. However, at that time, these bonds could be purchased only by limited circles of financial elites. The U.S. government used a similar system of state loans in other wars, such as during the conflict with Mexico in 1846-1848.

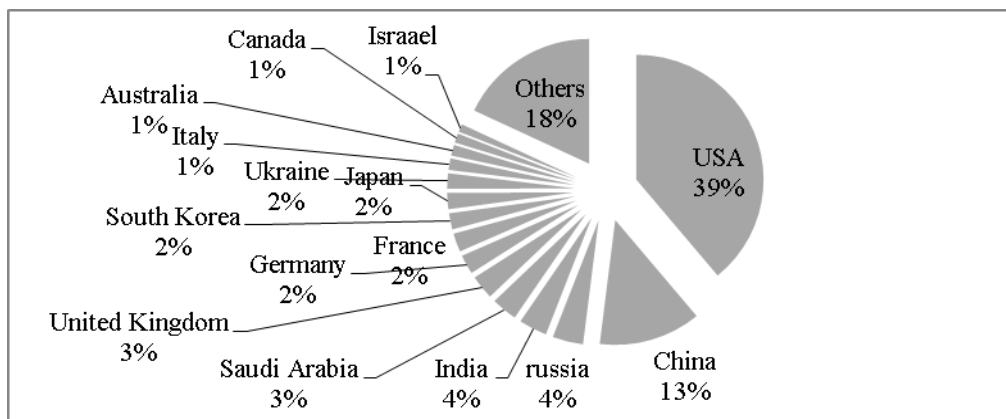
In 2020, global military expenditures totaled around \$1.981 trillion. The size of military spending varies significantly among different countries, typically correlating with the country's size and its military needs. For example, the United States spent \$778 billion on military expenses, more than the next nine highest-spending countries combined.

Russia's invasion of Ukraine became a major factor in the increase in expenses in 2022. Military expenditures in Europe increased by 13% over the year, marking the largest annual growth in overall European spending in the post-Cold War era. This increase is largely explained by significant spending increases by Russia and Ukraine, but many other European countries also increased their military budgets in 2022.

Six countries from the top 15: France, Germany, Japan, Russia, Ukraine, and the United Kingdom, increased their military burden – that is, military spending as a percentage of GDP – in 2022. At 34% of GDP in 2022, Ukraine's military burden was arguably the highest among all countries worldwide. Global military expenditures worldwide represent 2.2% of the world's gross domestic product (GDP) in 2022 (see Figure 1).

The 15 largest expenditures in 2022 accounted for 82% of global military expenditures, or \$1.842 trillion. There were notable changes in the ranking among the

top 15 countries between 2021 and 2022, largely related to the war in Ukraine that began in February 2022. For instance, Russia increased its expenditures by approximately 9.2%, moving from fifth to third place in global spending in 2022, while Ukraine entered the top 15 for the first time (ranked 11th) with a 640% increase in military expenditures [2].

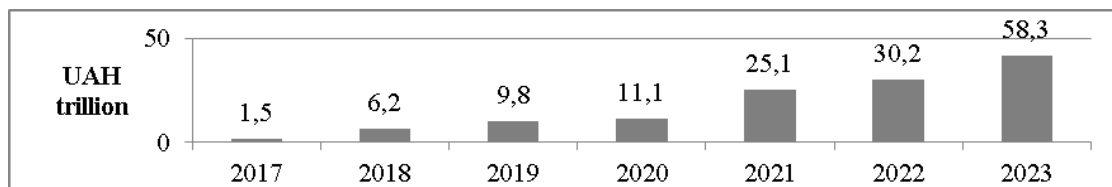

Figure 1. The Largest Global Military Expenditures in 2022
Source: compiled and systematized by the author from [2].

The state issues domestic government bonds (OVDI) with a maturity period of at least 1 month through the Ministry of Finance. Securities with shorter terms are less profitable (due to a lower interest rate). The circulation of OVDI in Ukraine occurs only in electronic form. For individuals, income from OVDI is not taxed, while for legal entities, it is taxed as passive income. The most powerful channel for attracting private investments in government securities is the "Diya" application. Military OVDI could be purchased through "Diya" starting from October 2022. As of April 2023, Ukrainians purchased 700,000 OVDI through the application. The increased demand for government securities is confirmed by other market participants. In 2022, Ukrgazbank, as an intermediary in OVDI sales through "Diya," sold military OVDI for UAH 1.5 billion, and in the last six months, for UAH 1.8 billion. Monobank, in 2022 and the last six months, sold 3.2 million OVDI, with the total investment amounting to UAH 3 billion [3].

The demand from individuals for OVDI has gradually increased since 2017. In that year, the portfolio exceeded UAH 1 billion for the first time (UAH 1.5 billion). In just one year, Ukrainians invested an additional UAH 4.7 billion in government papers, with interest rates ranging from 15% to 20% annually, similar to the present. As of the end of 2019, the portfolio of OVDI owned by individuals amounted to UAH 9.8 billion, and in 2020, it reached UAH 11.1 billion. On the eve of the full-

scale war, the total portfolio of hryvnia and foreign currency bonds in the hands of citizens was UAH 25.1 billion as of the end of December 2021. In the first year of the war, the dynamics persisted, although significantly slowed down (by the end of 2022, the portfolio grew to UAH 30.2 billion) (see Figure 2).

Figure 2. Dynamics of the Aggregate Portfolio Volumes of Hryvnia and Foreign Currency Bonds in Equivalent as of October 1, 2023

Source: Compiled and systematized by the author from [4, 5].

On June 20, 2023, the Ministry of Finance raised UAH 31.4 billion (equivalent) from the placement of OVDI (Table 1). This was a record auction since the beginning of the year. The reason for this was the redemption of old bonds, the owners of which reinvested their funds in new securities issued by the Ministry of Finance. Owners replenish their stocks of redeemed securities with new bonds. The difference is that the redeemed securities had a coupon yield of 11%, while the newly issued military bonds have an annual yield of 18.5–19.75%.

Table 1

OVDI Auctions. Government bonds as of June 20, 2023

Currency	Period	Rates	Raised for the State Budget
UAH	1 year	18,50%	UAH 10253 billion
	1,3 years	18,23%	UAH 721 billion
	1,6 years	19,30%	UAH 1404 billion
	2,7 years	19,75%	UAH 4654 billion
USD	9 months	4,80%	\$244 billion
EUR	1 year	3,24%	€136 billion
Total in equivalent:			UAH 31405 billion

Source: compiled and systematized by the author from [4].

Therefore, thanks to government bonds, as of June 20, 2023, over UAH 31.405 billion has been contributed to the state budget of Ukraine. However, as of October 1, 2023, the total portfolio of military bonds owned by individuals and legal entities amounts to UAH 58.3 billion in equivalent [5].

From the perspective of a private investor, military bonds are currently one of the most attractive investment options, as confirmed by the author's compiled and systematized SWOT analysis of military bonds in Ukraine.

SWOT analysis of military bonds in Ukraine

Strengths:	Weaknesses:
<ul style="list-style-type: none"> • High coupon yield compared to previous years and other types of investment. • Income from Government Bonds (OVDI) is not taxed for individuals. 	<ul style="list-style-type: none"> • Long "freeze" period for funds. • Taxation for legal entities as passive income. • Interest payments possible no more than 2 times per period.
Opportunities:	Threats:
<ul style="list-style-type: none"> • Support for the state budget and armed forces. • Partial or complete avoidance of savings depreciation due to inflation. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rise in inflation, depreciation of invested funds. • Intensification of economic crises.

Source: compiled and systematized by the author.

Therefore, analyzing the data allows us to conclude that military bonds, given the high growth in demand for this type of government bonds, provide finances for military expenses in Ukraine both before and during the war with Russia, thereby ensuring Ukraine's economic security. However, the consequences of subsequent global events in the discussed context will be the subject of further research.

References:

1. Top 10 Countries with the Highest Military Expenditures (2020). World Population Review [URL]: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/military-spending-by-country> (accessed: 19.10.2023).
2. Trends in World Military Expenditure. SIPRI Fact Sheet [URL]: https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-04/2304_fs_milex_2022.pdf (accessed: 19.10.2023).
3. Citizen Investments in OVDI Increased by 40% in Half a Year. Forbes Ukraine [URL]: <https://forbes.ua/money/investitsii-gromadyan-v-ovdp-zrosli-na-40-za-piv-roku-shcho-treba-znati-shchob-pravilno-kupiti-derzhavni-tsinni-paperi-i-zarobiti-na-nikh-gid-forbes-16062023-14171> (accessed: 19.10.2023).
4. Ministry of Finance Placed Military Bonds at a Record UAH 31.4 Billion. Forbes Ukraine [URL]: <https://forbes.ua/news/minfin-zaluchiv-rekordni-314-mlrd-viyskovikh-obligatsiy-u-chomu-prichina-takikh-obsyagiv-20062023-14315> (accessed: 19.10.2023).
5. Since the beginning of 2023, the government has raised almost UAH 400 billion equivalent from the sale of OVDI at auctions, and during the state of war, over UAH 650 billion in total. National Bank of Ukraine [URL]: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pochatku-2023-roku-uryad-zaluchiv-vid-prodaju-ovdp-na-auksionah-mayje-400-mlrd-grn-v-ekvivalenti-a-zagalom-uprodovj-voyennogo-stanu---ponad-650-mlrd-grn> (accessed: 19.10.2023).
6. Post-war reconstruction of economy: case studies. KPMG in Ukraine [URL]: <https://kpmg.com/ua/en/home/insights/2022/12/post-war-reconstruction-of-economy-case-studies.html> (accessed: 19.10.2023).

Мірошниченко Олексій Володимирович

кандидат економічних наук,

Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ МАУП»

Герасимюк Руслан Степанович

здобувач вищої освіти,

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,

м. Київ, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

В умовах значної невизначеності державна служба майбутнього має бути спроможною залучати, утримувати та розвивати державних службовців - кваліфікованих фахівців, які можуть використовувати нові технології, здійснювати інновації та швидко реагувати на швидко мінливі глобальні обставини. Цифровізація сприяє трансформації суспільства, бізнесу, влади, зокрема, трансформується низка робочих місць у державному секторі, штучний інтелект може виконувати рутинні процедури, залишивши для людей розв'язання нестандартних завдань.

Типова кар'єра в державному секторі, в якій державні службовці піднімаються ієрархічною драбиною за умов гарантованого довічного найму, починає зазнавати змін: горизонтальні переміщення, паузи для навчання та розвитку тощо в майбутньому стануть нормою [3,с.190]. Органи державної влади, як роботодавець, у зв'язку з великим розміром організацій, зможуть задовольнити очікування нових поколінь співробітників, бо добре підходять для нелінійних кар'єрних шляхів за рахунок внутрішньої мобільності та створення гнучких проектних команд з використанням «кадрових резервів» державних службовців для управління затребуваними навичками та коливаннями активності. Разом з тим, є супутні ризики. Наприклад, використання нестандартних форм зайнятості може призвести до неповної зайнятості, зниження погодинної оплати та погіршення умов праці. У зв'язку зі старінням робочої сили державного сектору нові ролі в ролі радників або наставників з гнучкими умовами праці зможуть забезпечити баланс між збереженням здібностей і знань працівників старших вікових груп і потребою більш молодих працівників входити до складу державної робочої сили.

Згрупуємо за групами набори навичок, які будуть затребувані в державній службі у XXI столітті:

- навички використання нових технологій, проведення досліджень, що мають відношення до проблем державного і муніципального управління;
- навички для ефективного залучення громадян до спільного створення більш якісних послуг;
- навички розробки, нагляду та управління договірною роботою;
- навички мережевої взаємодії, що дають змогу працювати поза організаційними кордонами для розв'язання складних завдань (наприклад, інституційної координації, стратегічного бенчмаркінгу, комплаєнсу), співпрацювати і розвивати спільне розуміння за допомогою спілкування, довіри та взаємної прихильності.

Розвитку навичок усіх цих груп сприяють навички додаткових категорій - цифрові навички; когнітивні, соціальні та емоційні навички.

Під цифровими навичками розуміється базовий набір компетенцій для цифрового уряду, які виходять за рамки базової цифрової грамотності та здатності використовувати цифрові інструменти. Ці компетенції значущі для наступних п'яти областей:

- потенціал цифрової трансформації: формування спільного бачення можливостей, що надаються цифровими технологіями і даними, для задоволення потреб населення;
- розуміння користувачів та їхніх потреб: визначення користувачів послуг, розуміння того, як і якою мірою потреби задовольняються;
- співпраця: залучення громадськості для врахування потреб;
- надійне використання даних і технологій: управління інформацією та цифровою безпекою;
- Уряд, заснований на даних: розуміння потенціалу застосування даних у повсякденній роботі та забезпечення державних службовців можливостями отримання даних, проведення аналізу та визначення релевантних показників для вимірювання успіху, результатів або впливу.

Технічні навички мають бути доповнені соціальними, емоційними та когнітивними компетенціями. Під когнітивними навичками розуміють:

- здібності творчого мислення та розв'язання проблем, що дають змогу вчитися, критично мислити, розпізнавати власні знання та їхні обмеження;
- здатності розвивати емпатію та стосунки, ефективно керувати груповою динамікою, брати на себе відповідальність і відповідальність.

Цифровізація створює особливі та унікальні проблеми, які необхідно розв'язувати під час планування персоналу. Перспективна державна служба майбутнього потребує якісного кадрового планування робочої сили, що передбачає:

- розуміння організаційної операційної моделі, стратегій і цілей трансформації;

- картування кадрового складу з точки зору кількості, навичок, продуктивності, потенціалу та різноманітності;

- визначення майбутніх потреб у персоналі на основі таких чинників, як врахування стратегії перетворень і цілей кожної державної організації, зміна затребуваних навичок, мотивації та залученості співробітників, витрати (не тільки з погляду заробітної плати, а й найму, розвитку, виходу на пенсію тощо);

- виявлення прогалин у підготовці державних службовців і дії щодо усунення цих прогалин;

- моніторинг, оцінка та підзвітність.

Ключовим завданням, яке належить вирішити в державних системах зайнятості майбутнього є усунення організаційних бар'єрів. У державних системах, як правило, робочі посади зазвичай закріплюються за конкретними організаціями з вертикальними відносинами підпорядкування. Загальна проблема організації гнучких способів роботи (за принципом «з будь-якого місця, у будь-який час») вирішується за допомогою систем ефективності та підзвітності вищого керівництва. Створення гнучкішої системи зайнятості потребуватиме важливих системних реформ у таких галузях, як класифікація, компенсація, умови найму, а також термін перебування на посаді та місце роботи. Криза, спричинена COVID-19, засвідчила, що, коли дають змогу умови, співробітників можна швидко перевести на роботу над пріоритетними завданнями незалежно від їхнього фізичного місцезнаходження.

Гнучкі організаційні системи вимагають культури безперервного навчання. У швидко мінливому просторі роботи навчання впродовж усього життя набуватиме дедалі більшого значення в політиці зайнятості в державному секторі, даючи змогу людям адаптуватися і підвищувати свій майбутній потенціал. Незалежно від конкретної ролі та спеціалізації державним службовцям необхідно буде регулярно підвищувати рівень свого розуміння, навичок і компетенцій, щоб не відставати від соціальних і технологічних змін.

Це вимагає навчання використанню нових цифрових інструментів, використанню нових наборів даних, відстеженню національного та міжнародного розвитку і передового досвіду. Культура безперервного навчання має важливе значення в умовах постійно зростаючих темпів змін, характерних

для майбутнього, і для пошуку шляхів у непередбачуваних кризах. Відстеження даних і поведінки співробітників використовуються для вдосконалення системи управління, розуміння лідерства, поліпшення структури роботи, підвищення самостійності та відчуття досягнення цілей. Відчуття мети може бути досягнуто шляхом підкреслення місії, впливу і цінностей організації та узгодження їх з розвитком почуття гордості співробітників [2,с.89]. Дослідження показують, що мотивуючими факторами є почуття досягнення, визнання, досвід самої роботи, відповідальність, просування і зростання. Тому майбутня державна служба повинна робити наголос на ці елементи під час розроблення робочих місць і управління працівниками. Це має бути зроблено шляхом надання працівникам більшого простору та автономії для ефективного використання їхніх навичок, що вимагає підвищення рівня довіри між керівництвом і працівниками, щоб працівники відчували контроль над своєю роботою і, водночас, мали змогу розвиватися у своїх ролях.

Таким чином, державна служба майбутнього - це служба багатьох професій, об'єднаних спільним набором основних цінностей і почуттям спільної мети. Цифровим органам влади майбутнього необхідно буде формувати міждисциплінарні команди, що складатимуться з представників різних професій. Також розвиватимуться структуровані професії, які забезпечують кар'єрне зростання для конкретних функцій - HR, дані, цифрові технології, фінанси, політика, наука тощо.

Сприятимуть стійкості систем державних послуг і державних службовців заходи, що підвищують рівень здоров'я, вмотивованості та прихильності до місії, прогнозування та передбачення проблем, креативності, гнучкості навчання, системного мислення та співпраці.

Список використаної літератури:

1. Методичні рекомендації щодо складання, перегляду та моніторингу виконання індивідуальної програми підвищення рівня професійної компетентності державного службовця (індивідуальної програми професійного розвитку). Затверджено Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 26.10.2020 № 201-20. URL <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0201859-20#Text>

2. Даниленко Ю.С. Оцінювання у державній службі: теорія і правове регулювання: дис. ...канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 212 с

3. Линдюк О. А. Профілі професійної компетентності державних службовців як складова модернізації державної служби. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 4. с. 187–199.

Книшек Оксана Олексіївна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку,
аудиту, аналізу і оподаткування,
Університет митної справи і фінансів*

Білавенко Руслана Олександрівна

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В умовах ринкової економіки однією із ключових цілей будь-якого підприємства є отримання якомога більшого прибутку. Одним із способів збільшення прибутку є зменшення витрат. Потрібно зазначити, що витрати є важливою та досить складною економічною категорією, яка здійснює вирішальний вплив на фінансовий результат діяльності підприємства. З огляду на це, інформація про витрати відіграє найважливішу роль в системі управління як підприємством в цілому, так і кожним його структурним підрозділом. Крім того, важливість витрат полягає ще й в тому, що вони впливають на формування цінової політики підприємства, характеризують технологічний та організаційний рівень розвитку виробництва, а також ефективність господарювання, оцінка якої здійснюється за допомогою співвідношення витрат та результатів діяльності.

Витрати представляють собою сукупність факторів, які здійснюють вплив на діяльність підприємства і в майбутньому призводять до зменшення економічних вигід.

У межах основної поточної діяльності підприємства прийнято виокремлювати операційні, фінансові та інвестиційні витрати. Важливо відзначити, що найбільшу питому вагу серед загальних витрат підприємства займають саме витрати операційної діяльності.

Згідно із НП(с)БО 16 «Витрати» під операційними (основними) витратами необхідно розуміти операції, які пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, послуг), що є найважливішою метою створення підприємства, та які забезпечують основну частину його доходу. Дані витрати можна згрупувати за статтями калькулювання чи елементами (економічно однорідні витрати) [3].

В свою чергу, операційні витрати підприємства складаються з загальновиробничих витрат, адміністративних витрат та витрат на збут, інших операційних витрат. Перший вид витрат безпосередньо включається у собівартість реалізованої продукції. Адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати, навпаки, не включаються до собівартості реалізованої продукції. Причому дана група витрат також підлягає значній увазі, як і витрати, які безпосередньо формують виробничу собівартість.

Необхідно відзначити, що організація обліку витрат операційної діяльності передбачає [4, с. 60]:

1) вибір прийому реалізації організації бухгалтерського обліку на підприємстві;

2) визначення елементів облікової політики щодо операційних витрат;

3) вибір носіїв облікової інформації щодо обліку витрат;

4) організація документообігу на підприємстві;

4) організація порядку відображення витрат на рахунках обліку та способів включення витрат до вартості кожного об'єкту калькулювання.

До основних прийомів організації бухгалтерського обліку витрат прийнято відносити анкетування, проектування, спостереження, графічний метод та ін. Як показує практика, найбільш ефективними є методи спостереження та проектування. Обумовлено це тим, що саме ці методи передбачають використання інформації, яку можна побачити на власні очі.

Важливо зазначити, що надзвичайно важливу роль у процесі прийняття управлінського рішення щодо організації обліку витрат від операційної діяльності, відіграє питання прозорості та доречності інформаційного забезпечення щодо останніх, адже відсутність подібної організації може негативно впливати на статус підприємства як надійного та стійкого суб'єкта господарювання.

Що стосується основних елементів облікової політики щодо витрат операційної діяльності, то до їх складу необхідно віднести наступні: умови (критерії) визнання витрат; формування статей калькуляції; вибір методу обліку витрат; вибір об'єкту обліку витрат; визначення носіїв облікової інформації на підготовчому, поточному та підсумковому обліку. Так, витратами від операційної діяльності підприємства визнаються витрати:

- у результаті зменшення активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу підприємства;

- коли можлива достовірна оцінка суми витрат;

- існує ймовірність виникнення зобов'язань без визнання активу, тобто виникнення гарантійних зобов'язань ;

- існує ймовірність невідповідності майбутніх економічних вигід критеріями активів.

В свою чергу, методи організації обліку включають дослідження витрат операційної діяльності за статтями калькуляції. Склад витрат за кожною статтею встановлюється підприємством виходячи із особливостей та специфіки технології і організації виробництва.

При цьому витрати виробництва в залежності від його типу обліковують за такими методами: позамовним, попередільним, попроцесним, нормативним [5, с. 5].

Отже, витрати підприємства є однією з найголовніших економічних категорій, яка характеризує ефективність використання ресурсів і визначає рентабельність діяльності. Величина витрат істотно впливає на формування фінансових результатів, а також є основою для оцінки ефективності діяльності підприємства. Підприємства для повної економічної самостійності і відповідальності за результати своєї діяльності мають створити умови ефективного управління операційними витратами виробництва.

Зокрема, правильна організація ведення бухгалтерського обліку на підприємстві на початку діяльності сприяє беззбитковій господарській діяльності. При формуванні облікової політики підприємства необхідно враховувати особливості технологічних процесів виробництва, які обумовлюють застосування різних методів калькулювання собівартості продукції.

Таким чином, основою організації обліку витрат від операційної діяльності є дотримання основних етапів організації бухгалтерського обліку, які повинні бути узгоджені із спеціалізацією кожного виробництва.

Список використаної літератури:

1. Закон України від 16.07.99р. № 996–XIV «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

2. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджені наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

3. НП(С)БО 16 «Витрати», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

4. Адамовська В.С., Брітан Н.В. Удосконалення управлінського обліку витрат операційної діяльності як один з напрямів бізнес-адміністрування. *Агросвіт*. 2019. № 8. С. 58-61.

5. Любар О.О., Григораш М.В. Організаційні основи побудови обліку витрат операційної діяльності на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. С. 1-7.

Гора Альона Валеріївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління персоналом,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Лебедєв Олег Павлович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

ВІЙНА В УКРАЇНІ: НОВИЙ ВИКЛИК ДЛЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС ТА ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Для української держави та міжнародної спільноти нагальним завданням стає відбудова національної економіки. Адже, людський капітал є найважливішим фактором соціально-економічного розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, забезпечення гідного добробуту домогосподарств [1].

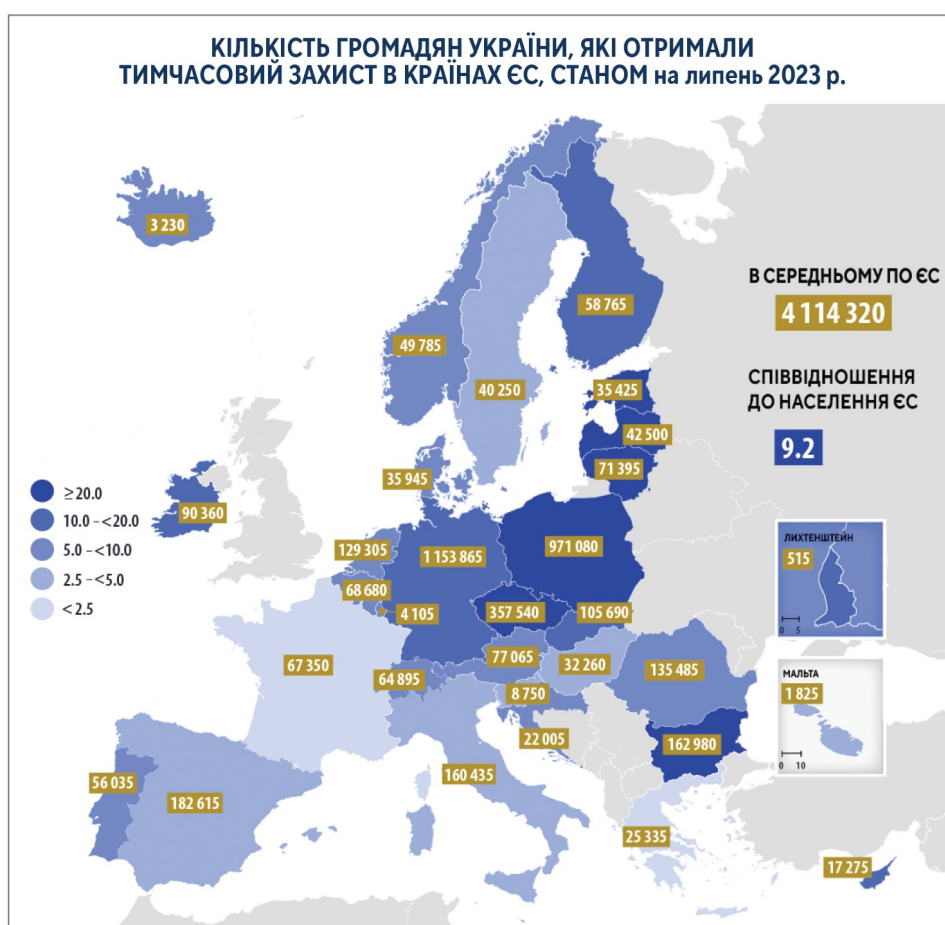
Перед Україною стоїть складне завдання відновлення і посилення людського капіталу у повоєнний період. Війна знищила тисячі виробничих потужностей і мільйони робочих місць, частина з яких вже не відновиться ніколи. Та й вимоги конкурентоспроможності вимагатимуть не простої відбудови (старих виробничих потужностей, стандартів і технологій), а формування працівників нової якості, які зможуть результативно працювати в нових інформаційних і технологічних середовищах. Це вимагатиме значного наповнення вітчизняного економічного середовища достатніх трудових ресурсів.

Міграційна криза та потік біженців від війни в Україні знову актуалізували дискусії щодо того, як має виглядати солідарна міграційна політика ЄС. Дискусії тривають між представниками умовних двох таборів, які відстоюють протилежні підходи.

Хвиля біженців з України не схожа на попередні міграційні кризи, які спіткали Європейський континент у ХХІ ст. Євросоюз підійшов до проблеми,

що виникла, зовсім іншим чином – до українських мігрантів було миттєво застосовано правовий інструмент, який ніколи раніше не використовувався, – механізм тимчасового захисту. Вже 4 березня 2022 р. ЄС вперше у своїй історії активував Директиву про тимчасовий захист, яка надала переміщеним особам негайний доступ до захисту, житла, медичного обслуговування, зайнятості та освіти.

Режим тимчасового захисту застосовується лише країнами Євросоюзу і тільки стосовно переміщених людей з України: українських громадян; людей, які мали статус біженця або перебували під іншим захистом в Україні, а також людей, які перебували в Україні на законних підставах та не можуть повернутися до своєї країни (Рис. 1) [2].

Рис. 1. Кількість громадян України, які отримали тимчасовий захист в країнах ЄС, станом на липень 2023 року [2]

Наразі громадяни України становлять 98% усіх отримувачів тимчасового захисту у ЄС. Кількість отримувачів тимчасового захисту зменшувалась щоквартально упродовж 2022-2023 рр. У першому кварталі 2023 р. було видано 310 615 рішень щодо надання тимчасового захисту в ЄС особам, які втекли з України. Порівняно з четвертим кварталом 2022 р. цей показник знизився на

33,5%. В абсолютному вираженні найбільше зниження у першому кварталі 2023 р. квартальної кількості рішень про надання тимчасового захисту було зафіксовано у Польщі (-54 465) та Німеччині (-46 150), що становить 64% зниження, яке спостерігається на рівні ЄС.

Проте в березні 2023 р. зафіксоване збільшення отримувачів статусу тимчасового захисту. Більшість рішень щодо надання тимчасового захисту у березні 2023 р. було зареєстровано у Німеччині (29 670) та Польщі (19 055). І навпаки скорочення відбулося у Чехії [3].

Окрім механізму тимчасового захисту Єврокомісія внесла пропозицію спростити легальну міграцію до ЄС. Пакет передбачає зміни двох директив ЄС – про тимчасовий та постійний дозвіл на проживання. Щодо тимчасової посвідки на проживання, то Єврокомісія запропонувала дозволити подаватися на нього не лише з території країни ЄС, де людина хоче працювати, але також і з території, де людина проживає. В ініціативі враховано, зокрема, пілотний проєкт для українців, які виїхали через російське вторгнення.

Такий статус гарантує право на перебування, доступ до ринку праці, соціальну та іншу допомогу, а для несупроводжуваних дітей та підлітків – право на юридичну опіку та доступ до освіти.

Загалом, ставлення з боку ЄС до військових біженців з України є принципово відмінним від ставлення до біженців з інших країн. Претенденти на притулок з регіону Близького Сходу стикаються з більш серйозними перешкодами з погляду соціокультурної інтеграції в європейське суспільство. Такий стан справ пов'язаний, зокрема, з рівнем соціально-економічного розвитку країн походження біженців: у той час, як Україна за індексом людського розвитку посідає 74 місце у 2021 р. (піднялася на 14 позицій з 88 місця у 2022 р.), наприклад, Сирія знаходиться лише на 151. Тому, громадяни України, швидше за все, будуть більше придатні для місцевого ринку праці в плані вищого рівня освіти [4].

Після закінчення тимчасового захисту перед ЄС постає питання подальшого повернення мігрантів на Батьківщину або їх інтеграції у країнах перебування. Зважаючи на кваліфікацію та середній вік українських вимушених мігрантів, найкраще ставлення до них порівняно з, наприклад, сирійськими, доцільно припустити зацікавленість країн ЄС в інтеграції мігрантів після закінчення тимчасового захисту.

Громадяни України разом із тимчасовим захистом у країнах Європи отримали право працювати там, де цей статус набувають. За рік після початку

війни близько 40% українських біженців у Європі вже працювали. Найпростіше українцям знайти роботу в Польщі, Чехії, Румунії та Німеччині.

	Щоквартальна кількість людей, які отримали тимчасовий захист				Щомісячна кількість людей, які отримали тимчасовий захист			Зростання (%)		
	2022 р. II кв.	2022 р. III кв.	2022 р. IV кв.	2023 р. I кв.	Січень 2023 р.	Лютий 2023 р.	Березень 2023 р.	3 2022 р. VI кв. по 2023 р. I кв.	3 січня 2023 р. по лютий 2023 р.	3 лютого 2023 р. по березень 2023 р.
ЄС	1 816 260	707 695	467 090	310 615	111 130	97 530	101 955	-33,5	-12,2	4,5
Бельгія	22 640	8 465	5 750	4 395	1 560	1 470	1 365	-23,6	-5,8	-7,1
Болгарія	88 550	15 490	12 595	6 160	2 405	1 795	1 960	-51,1	-25,4	9,2
Чехія	129 295	52 215	31 980	31 100	12 430	9 795	8 875	-28,0	-21,2	-9,4
Данія	24 015	4 525	3 135	2 730	770	950	1 010	-12,9	23,4	63,0
Німеччина	360 480	221 060	130 070	83 920	28 725	25 525	29 670	-35,5	-11,1	16,2
Естонія	14 905	7 600	5 380	2 720	1060	775	885	-49,4	-26,9	14,2
Ірландія	27 565	14 660	14 835	8 840	2 570	3 110	3 160	-40,4	21,0	1,6
Греція	16 750	3 030	1 750	1 195	455	315	425	-31,7	-30,8	34,9
Іспанія	94 255	18 590	15 165	11 660	4415	3 550	3 695	-23,1	-19,6	4,1
Франція	37 610	11 100	8 655	5 405	2 115	1 635	1 655	-37,6	-22,7	1,2
Хорватія	10 215	2 820	1 590	1 505	440	555	510	-5,3	26,1	-8,1
Італія	81 455	49 400	19 255	8 000	920	440	6 640	-58,5	-52,2	1 409,1
Кіпр	8 140	2 275	1 540	2 675	955	1 055	665	73,7	10,5	-37,0
Латвія	16 830	6 055	4 040	2 800	590	740	1 470	-30,7	25,4	98,6
Литва	46 055	10 595	5 640	3 155	1035	555	1 565	-44,1	-46,4	182,0
Люксембург	3 230	510	395	305	90	75	140	-22,8	-16,7	86,7
Угорщина	19 765	5 975	2 730	2 230	740	695	795	-18,3	-6,1	14,4
Мальта	1 000	265	175	205	70	85	50	17,1	21,4	-41,2
Нідерланди	50 790	19 945	13 055	8 750	3 260	2 920	2 570	-33,0	-10,4	-12,0
Австрія	41 365	10 105	6 920	5 255	1 750	1 40	1 765	-24,1	-0,6	1,4
Польща	584 955	178 750	127 085	72 520	28 500	24 965	19 055	-42,9	-12,4	-23,7
Португалія	20 515	7 500	4 170	2 945	1 170	955	820	-29,4	-18,4	-14,1
Румунія	42 190	27 025	30 680	24 070	9 020	7 975	7 075	-21,5	-11,6 ¹	-11,3
Словенія	4 855	1 130	635	490	190	130	170	-22,8	-31,6	30,8
Словаччина	24 595	11 980	9 100	8 660	3 235	2 700	2 725	-4,8	-16,5	0,9
Фінляндія	25 565	10 385	6 470	5 815	1 595	2 095	2 125	-10,1	31,3	1,4
Швеція	18 665	6 240	4 300	3 110	1065	930	1 115	-27,7	-12,7	19,9
ЄС	980	460	600		170	145			14,7	
Бельгія	190	80	100	70	25	25	20	-30,0	0,0	-20,0
Болгарія	15 310	8 830	7 160	7 990	2 165	2 915	2 910	11,6	34,6	-0,2
Чехія	41 365	8 380	7 115	6 230	2 145	1 870	2 215	-12,4	-12,8	18,4

Рис. 2. Кількість громадян України, що отримали тимчасовий захист

У ЄС є помітні відмінності в інтеграції українських біженців на ринку праці в тій чи іншій країні, що відповідно призводить до різної адаптації українців до ринку праці. Наприклад, за повідомленням Welt – лише 20% українських біженців у Німеччині працевлаштовані. А у Польщі та Чехії – двох найбільш важливих країн, окрім Німеччини, що приймають українських біженців, цей показник становить близько 2/363.

Однією з основних причин низької зайнятості українських біженців вважають відносно щедрю фінансову допомогу, яка в рази перевищує її у бідніших країнах (до €200 у Польщі та Чехії проти понад €500 у Німеччині).

Інша причина – громіздка бюрократія Німеччини. Польща та Чехія у березні 2022 р. організували прискорену реєстрацію та інтеграцію українців у форматі «одного вікна». У Німеччині цей процес набагато складніший і триваліший, проводиться в кілька етапів у різних інстанціях, а система практично не оцифрована.

За розрахунками, держави ЄС, залежно від країни, витрачають від €9 тис. до €25 тис. на рік на кожного українського мігранта. Минулого року Європейська комісія до кінця квітня 2022 р. виплатила €3,5 млрд країнам-членам ЄС, щоб підтримати їх в управлінні припливом людей, які рятуються від війни в Україні. Серед основних одержувачів — Польща (€562 млн), Італія (€452 млн) та Румунія (€450 млн).

Якщо оцінювати розмір загальних витрат у різних країнах Європи, то можна побачити, що найбільше навантаження з утримання українських біженців лягло на країни-сусіди України, такі як Польща, Чехія та країни Балтії. Найбільші витрати на підтримку українських військових біженців здійснено у Польщі та Німеччині. За рік Польща витратила €12,07 млрд, Німеччина – 10,7, із значним відривом Чехія – майже 3 млрд.

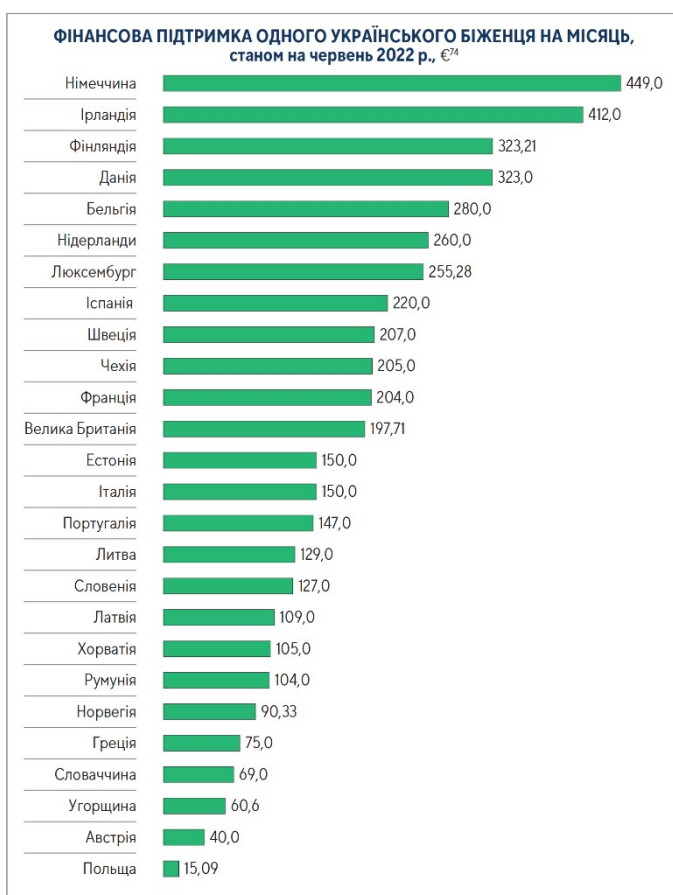
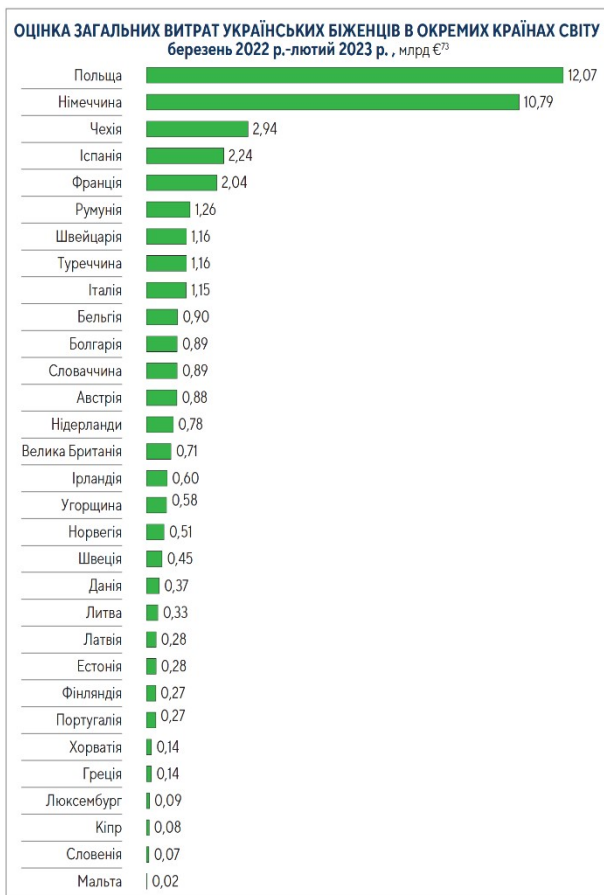
Суттєва різниця між країнами спостерігається і за розміром фінансової підтримки на одного українського біженця. Найбільша сума витрачається у Німеччині (€449), Ірландії (€412), Фінляндії (€323), Данії (€323).

Повернення громадян – головне завдання політики відновлення України.

Мета України – це повернення людей додому, збереження їхнього зв'язку з Україною, зв'язку з українською культурою, зв'язку з нашим суспільством». Від того, чи вдасться повернути українців додому після війни, залежить майбутнє економіки України, її відновлення і це важливий чинник»

The Wall Street Journal звертає увагу на те, що народжуваність в Україні за перше півріччя 2023 р. впала на 28% порівняно з аналогічним періодом до повномасштабної війни. Зокрема, зазначається, що до повномасштабного вторгнення рівень народжуваності в Україні був одним із найнижчих у ЄС, але тепер він може стати найнижчим у цілому світі. Це рекордне падіння за весь час незалежності України.

Видання The Wall Street Journal вважає, що кожен 100 тис. українців, які виїхали за кордон, знижують ВВП країни на 0,5%.

Якщо не вдасться переконати громадян працездатного віку повернутися, за оцінками Bloomberg Economics, це коштуватиме Україні 10% її річного довоєнного валового внутрішнього продукту¹⁴. А це – до \$20 млрд на рік. І ця втрата є суттєво більшою від допомоги, яку запропонував Україні Європейський Союз – чотирирічний пакет вартістю €12,5 млрд на рік.

Міністерство економіки заявляє, що Україні для того, щоб зростати з темпом 7% на рік, до 2032 р. потрібно залучити від 3,1 до 4,5 млн осіб робочої сили. І навіть така ситуація, за оцінками, є станом лише «на зараз».

Зрозуміло, без ефективної державної політики у сфері повернення мігрантів, а також імпорту з інших країн робочої сили, процеси відновлення України затягнутимуться.

Причини (мотиви) повернення

Перша причина, через яку цілком реально рано чи пізно чекати потужної хвилі повернення, полягає в тому, що самі біженці, вочевидь, хочуть повернутися додому.

В умовах України одним з напрямів послаблення негативного впливу зростаючого дефіциту молодих людей у певних секторах економіки та суспільного життя (як наслідок воєнних втрат чи еміграції), могло би стати

зменшення або навіть зняття вікових обмежень. Також слід враховувати, що ухвалюючи рішення про інвестиції, іноземці зважають саме на кількість населення та демографічні перспективи країни. І це буде певним викликом для нинішньої влади України, бо зараз ми не маємо структури, яка безпосередньо відповідала б за державну політику саме трудової міграції.

Отже, після війни Україні треба в першу чергу думати про програми стимулювання народжуваності. Якщо ми хочемо відновити Україну посправжньому, нам потрібно буде фінансово всіляко сприяти дітонародженню. Зокрема, через відповідні програми підтримки з боку держави – зменшення податків, додаткові виплати, пільги і пряму фінансову підтримку при народженні.

Одним із завдань Уряду буде за допомогою дуже низьких прямих податків, пов'язаних з фондом оплати праці (податок на доходи фіз.осіб і ЄСВ), стимулювати повернення людей в Україну, щоб в Україні було вигідніше, ніж у країнах ЄС, платити податки.

Ще одним з варіантів, хоча й дуже неоднозначним, може стати залучення трудових мігрантів. Враховуючи географію сучасних міграційних потоків, в Україну приплив робочої сили можна очікувати передусім з азійських країн-республік колишнього СРСР, а також тих країн, де ще недавно тривала війна (Сирія, Афганістан). Відтак, треба бути готовими до відповідних соціокультурних та соціально-психологічних викликів, які, як свідчить досвід інших країн, мають значний конфліктний потенціал, нівелюючи таким чином позитивний економічний ефект.

Список використаної літератури:

1. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова, URL: razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf.

2. Germany, Poland and Italy are Home to More than Half of Ukrainian Migrants in the EU, EEA and UK, URL: datawrapper.dwcdn.net/UoA2Z/1/.

3. Тимчасовий захист чи статус біженця: в чому принципова різниця? ЛІГА ЗАКОН, URL: jurliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya.

4. Як хвиля вимушених мігрантів з України впливає на економіку країн Європи. Національний банк України, URL: bank.gov.ua/ua/news/all/popri-potochni-vikliki-vpliv-vimushenoyi-migratsiyi-z-ukrayini-na-ekonomiki-krayin-retsipiyentiv-u-perspektivi-bude-pozitivnim-doslidjennya-nbu.

5. Selected datasets. Eurostat, URL: ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market/database.

Буткевич О.В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту та підприємництва,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Стойкова Т.В.

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Стратегічне планування є ключовим елементом успішного управління підприємством, що формує стратегії для досягнення стійкого розвитку. Цей процес орієнтований на прогнозування розвитку, оптимальне використання ресурсів та підвищення прибутковості компанії.

Оцінка ефективності стратегічного планування базується на досягненні стратегічних цілей та фінансовій стійкості підприємства. Сприяє ідентифікації успішних аспектів та визначенню напрямків для вдосконалення.

Стратегічне планування потребує постійного моніторингу та аналізу для гнучкості стратегій у змінних умовах ринку. Інтеграція обліково-аналітичного підходу сприяє точним прогнозам та фінансовій стабільності.

Оцінка стратегії ґрунтується на порівняльному аналізі досягнутого результату з поставленими цілями. Вона служить механізмом зворотного зв'язку для коригування стратегії та визначення її успішності. Перевірка стратегічних варіантів та результатів реалізації гарантує оптимальний розвиток організації [1].

Ефективність стратегічного планування оцінюється в широкому та вузькому контекстах. У вузькому сенсі важливо визначити співвідношення між результатами та ресурсами, витраченими на його розробку. У широкому сенсі

вагомість оцінки полягає в успішності реалізації стратегії та досягненні планованих результатів [4].

Оцінка ефективності повинна базуватися на практичних результатах реалізації стратегії, а не лише на наявності стратегічного плану. Різні методології використовуються для цього, спрямовані на конкретні аспекти діяльності організації.

Показники фінансового аналізу визначають фінансову стійкість та успішність підприємства. До найбільш вагомих належать EBITDA, EBIT, NOPAT, NCF, FCF, ROIC, EROIC, WACC, MVA, EVA та Vor [2]. Вибір пріоритетного показника є складним завданням і їх взаємодія дає комплексний аналіз.

Ці фінансові показники є важливим інструментом для стратегічного планування, дозволяючи оцінити різні аспекти фінансового стану підприємства. Рентабельність інвестованого капіталу (ROIC) та економічна додана вартість (EVA) стають критеріями ефективності, вказуючи на вплив вкладеного капіталу на результативність підприємства [2].

Поза фінансовими показниками важливі нефінансові критерії для стратегічного планування, що включають якість продукції, рівень інновацій, задоволення клієнтів, розвиток персоналу, відповідність екологічним стандартам та репутацію бренду. Інтеграція обох видів показників дозволяє підприємству отримати комплексний погляд на свою діяльність, забезпечуючи стабільний розвиток та конкурентну перевагу.

Розглянемо типові помилки в стратегічному управлінні, які можуть негативно вплинути на ефективність стратегічного планування [5]:

1. формальний підхід: виконання процесу лише для формальності, без врахування його реальної ролі та значення;
2. простота стратегічних робіт: недостатнє врахування комплексності стратегії та її багатовимірності;
3. обмежений часовий горизонт: короткий термін може призвести до упущення довгострокових тенденцій та можливостей;
4. відсутність віри в бачення: недостатнє розуміння місії та потенціалу організації;
5. фрагментарний стратегічний аналіз: ігнорування комплексного вивчення зовнішніх факторів;
6. суб'єктивна оцінка: необ'єктивна оцінка можливостей може спотворити вибір стратегії;

7. використання шаблонних ідей: обмеження творчості в стратегічному плануванні;

8. уникнення стратегічних виборів: недостатній аналіз альтернатив може втратити конкурентні переваги;

9. нездатність трансформувати концепцію у програми: ускладнення реалізації стратегії на практиці;

10. нездатність залучити підтримку: брак сприйняття та підтримки співробітників;

11. відсутність ефективного моніторингу: ускладнює адаптацію та реагування на зміни.

Уникнення цих помилок та удосконалення стратегічного планування допомагають підприємствам ефективніше адаптуватися та забезпечувати стійкий розвиток.

Стратегічне планування для підприємств включає розробку бізнес-плану як ключової складової. Бізнес-план допомагає не лише як інструмент стратегічного планування, але й як необхідна документація для ділових переговорів, залучення інвестицій, кредитів, а також взаємодії з урядовими та управлінськими органами [3].

Методологічно, бізнес-план можна охарактеризувати як компактний та легко зрозумілий опис передбачуваного бізнесу, який грає ключову роль у різноманітних аспектах, таких як аналіз різних ситуацій, визначення напрямку діяльності, формулювання цілей, розробка стратегій і тактик, визначення відповідальних осіб, оцінка кадрового потенціалу та оцінка фінансового та матеріального стану.

Бізнес-план дозволяє підприємствам чітко визначити свої цілі та стратегії, а також спрямовує їхні дії на досягнення успіху та стійкого розвитку. Враховуючи фінансові та нефінансові показники, підприємство отримує комплексний погляд на свою діяльність, що сприяє ефективному стратегічному плануванню.

Оцінка ефективності стратегічного планування включає в себе успішність стратегічних програм, досягнення поставлених цілей та урахування інтересів зацікавлених сторін. Це необхідно для забезпечення стабільності і стійкого розвитку підприємства, поліпшення його фінансового становища та рентабельності, а також для привертання інвесторів [1].

Успішне стратегічне планування дозволяє підприємствам адаптуватися до змін, вчасно реагувати на виклики та досягати зазначених цілей. Регулярний

перегляд та коригування стратегій є необхідними для досягнення успіху на довгостроковій перспективі. Контроль за реалізацією стратегій є важливим етапом в процесі стратегічного управління, сприяючи адаптації до змін та досягненню зазначених цілей.

Отже, стратегічне планування визначає успішність підприємства і його здатність до ефективного управління в умовах невизначеності та конкуренції. Збалансоване і обґрунтоване стратегічне управління сприяє досягненню високих результатів та утвердженню підприємства на ринку.

Список використаної літератури:

1. Котовська І.В. Оцінка ефективності стратегічного планування на підприємстві. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, 2015, 1: 7-10.

2. Лучко М.Р., Жукевич С.М., Фаріон А.І. Фінансовий аналіз. Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 304 с.

3. Михайленко О.В. Розробка бізнес-плану підприємства / О.В. Михайленко, В.В. Годун, Є.С. Юхименко // Молодий вчений. 2021. № 6 (94). С. 211–214.

4. Мікловда В.П., Брітченко І.Г., Кубіній Н.Ю., Дідович Ю.О. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2013. 218 с.

5. Плікус І.Й. Стратегічний облік як інструмент стратегічного управління підприємством [Текст] / І.Й. Плікус // Вісник Української академії банківської справи. 2002. № 12. С. 94-95.

Буткевич О.В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту та підприємництва,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Дергачова А.О.

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Кожне підприємство являє собою складну соціально-економічну систему, яка поєднує в процесі виробництва різноманітні матеріальні елементи, людські ресурси та інформаційні зв'язки. Всі підприємства мають певні спільні риси, до яких передусім належать функції управління [1, с. 33-40].

Характерною рисою сучасного етапу розвитку економіки є глибокі зміни в усіх її сферах, що торкаються системи господарювання. Систему управління підприємством слід розглядати як динамічний процес, оскільки на її форми, методи та функції впливає багато факторів: масштаби підприємства, рівень прибутковості та конкурентоспроможності тощо [2, с. 53].

Ефективність діяльності підприємства залежить від багатьох параметрів - ступеня розвитку виробництва, поділу і кооперації праці, використання результатів науково-технічного прогресу, економічних ресурсів, форм стимулювання високопродуктивної праці та ін., але перш за все від ступеня інтеграції цих факторів під час їх застосування. Справа в тому, що використання того чи іншого чинника без зв'язку з іншими ще не забезпечує оптимального економічного розвитку підприємства [2, с. 48].

Менеджмент як економічна категорія має давню історію. Відомо, що дрібне господарство не потребувало виділення спеціального апарату управління, оскільки сам процес управління відбувається в нерозривному зв'язку з виконанням виробничих операцій. Але при спільній діяльності

багатьох працівників на підприємстві, коли здійснюється кооперація праці і спеціалізація окремих працівників на конкретних технологічних операціях, в умовах складного технологічного процесу виробництва стає необхідним управління як особливий вид діяльності з координації цієї праці [3, с. 85-91].

Управління на підприємствах відбувається у двох сферах: виробничо-технічній, коли ведеться робота з організації, координації та регулювання виробничого процесу, і соціальної, коли відносини між учасниками виробничого процесу регулюються в умовах поділу та кооперації. роботи, створення відносин між керівниками та підрядниками [3, с. 85-91].

Управління як процес, тобто функція, може здійснюватися тільки за допомогою спеціального апарату, який відповідає за економію, цільове використання ресурсів і контроль за роботою контрагентів.

Виробничий процес є об'єктом, а апарат управління - об'єктом управління [3, с. 85-91].

Управління підприємством здійснюється відповідно до статуту, заснованого на поєднанні прав власника щодо господарського використання свого майна та засад самоврядування трудового колективу. Підприємство самостійно визначає структуру управління та штат. Статут затверджується власником (власниками) майна, а на державних підприємствах - власником майна за участю трудового колективу [4, с.75].

У статуті підприємства визначаються органи управління товариства, порядок їх створення, компетенція і права трудового колективу та обраних ним органів. У статуті підприємства вказується орган, який має право представляти інтереси працівників (профрада, виробнича рада, профспілковий комітет тощо) [4].

Власник здійснює свої права з управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи. Власник або уповноважені ним органи можуть передати ці повноваження дирекції підприємства (правлінню) або іншому органу, передбаченому статутом підприємства, який представляє інтереси власника і колективу працівників [4, с. 74].

Прийняття (призначення, обрання) керівника підприємства є правом власника (власників) майна підприємства і здійснюється безпосередньо або через уповноважені ним органи [5, с. 119-128].

Рішення з соціально-економічних питань, пов'язаних з діяльністю підприємства, приймаються і приймаються його органами управління за участю колективу працівників та уповноважених ними органів [5, с. 119-128].

Вищим органом колективного підприємства є загальні збори (конференція) власників майна. Виконавчі функції в управлінні колективним підприємством здійснює правління [5, с. 119-128].

Правління підприємства, якщо інше не передбачено статутом, обирається власниками майна на таємних загальних зборах. голосування на альтернативній основі. Повноваження правління визначаються статутом. Правління обирає зі свого складу голову та його заступників або всі члени правління виконують свої обов'язки по чергово [6, с. 292].

Керівник компанії наймається (призначається) власником або обирається власниками майна. При прийнятті (призначенні, обранні) керівника підприємства на посаду власник або уповноважений ним орган з ним укладається договір (контракт, угода), в якому визначаються права, умови найму, обов'язки та відповідальність керівника підприємства. керівника підприємства власнику та трудовому колективу, умови його матеріального забезпечення та звільнення з посади з урахуванням гарантій, передбачених контрактом (контрактом, угодою) та законодавством України [7, с. 84-89].

Керівник підприємства самостійно вирішує питання діяльності підприємства, крім тих, які статутом віднесені до відання інших органів підприємства. Власник майна не має права втручатися в оперативну діяльність керівника підприємства [7, с. 84-89].

Керівник підприємства може бути звільнений з посади до закінчення строку контракту з підстав, передбачених контрактом або законодавством України [8, с. 252].

Заступники керівника підприємства, керівники та спеціалісти відділів апарату управління та структурних підрозділів (виробництв, магазинів, відділень, відділень, дільниць, господарств та інших подібних структурних підрозділів підприємства), а також майстри та старші майстри призначаються на посади. положення. та звільнений з посади керівником підприємства [8, с. 255].

Список використаної літератури:

1. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством в умовах інтеграції / К. Ю. Вергал // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2018. № 3. С. 33-40. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpusk_2018_3_6

2. Гладинець Н.І. Роль інноваційної складової системи стратегічного управління підприємством туристичного бізнесу / Н.І. Гладинець // Формування ринкових відносин в Україні. 2018. № 10. С. 48-53. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2018_10_9

3. Гужавіна І.В. Фінансова стратегія та її роль в системі управління підприємством / І. В. Гужавіна // Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2019. № 4. С. 85-91. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esmebi_2019_4_14

4. Доценко І.О. Стратегія управління фінансовими ризиками підприємства в процесі формування його фінансової безпеки / І.О. Доценко // Modern economics. 2020. № 20. С. 73-78. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2020_20_14

5. Ілляшенко Н.С. Формування «системної карти» стратегічного управління розвитком підприємства / Н. С. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Ю.М. Мельник // Актуальні проблеми економіки. 2017. № 1. С. 119-128. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2017_1_14

6. Касич А.О. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств / А. О. Касич // Бізнес Інформ. 2014. № 11. С. 290-294. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_11_51

7. Кузнецова І. Формалізація процедури оцінювання фінансової стійкості, як стадії процесу стратегічного управління підприємством / І. Кузнецова, О. Балабаш // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. 2017. № 5. С. 84-94. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2017_5_9

8. Легомінова С.В. Концептуальні засади стратегічного управління конкурентними перевагами підприємств / С.В. Легомінова // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2017. №18. С. 250-255. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/18-2017/48.pdf>

Kolesnichenko Karina

*student of the second (Master's) level,
Kherson State Agrarian and Economic University*

Kovalenko Nadiia

*Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D), Associate professor,
Associate professor of Department of hotel,
restaurant and tourism business,
Kherson State Agrarian and Economic University,
Kherson / Kropyvnytskyi, Ukraine*

SMART TECHNOLOGIES AND IT IN THE FIELD OF TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

In the context of global development information networks not only individual enterprises, institutions, but also entire cities and regions are beginning to present their capabilities and products to a wide range of consumers with the help of smart technologies. This tool combines innovation, marketing, and information, it becomes one of the most popular methods attracting tourists to the city, announcing the event, what happens in it allows you to effectively create a tourist image of the destination and ensure a comfortable stay of tourists in it, forms a high-quality management basis for any company the municipality.

Businesses in all industries have realized that the world can quickly change a global pandemic that has engulfed society and war in Ukraine caused problems with the supply chain and almost closed industries such as tourism and hotel business. Businesses that understand how to adapt to this reality and prepare best they are oriented in a changing landscape [1, p. 32].

Thanks to the development of global information networks and hotel companies are beginning to present their capabilities and products to a wide range of consumers using smart technologies. This tool combines innovation, marketing, and information, it is becoming one of the most popular methods of attracting tourists.

Popular information tools now include web resources and platforms that allow you to make reservations, reservations, etc., and provide flexible search in the

specified categories, they also provide related services (booking transfers, cars, tickets, etc.).

Statistics on the use of such services resources show stable growth every year (except for quarantine periods restrictions caused by COVID-19), and booking results amount to hundreds of millions (app usage statistics booking.com, Airbnb does not take into account the web version of these resources), which only confirms the growing importance of developing tourism and hotel business in the paradigm of modern technological solutions.

However, if the use of booking systems is quite common in Ukraine, the use of actual management systems for a hotel and tourist complex or their network often has a rather primitive character, which does not correspond to the modern capabilities of information technologies (as a common example, the use of table editors etc.), do not have the ability to integrate with the above data booking systems, etc. [2, p. 379].

Many hotel sites carry exclusively information component, without being able to make your own booking, etc., as well as offering to transfer communication from automatic processes to «humanized» ones – via chats, email, call, etc. These elements use legacy features internet technologies and negatively affect the automation of processes.

Changing approaches can contribute to business development and optimization work of information resources and even high-quality service the client. An important niche in the use of Information Technologies is also applications for Personnel Management or internal processes. So, for example, the operation of the «room cleaning» service in a hotel enterprise can be fully automated with the help of a small an app that is installed on your smartphone.

The hotel manager sets the «order», which is executed by employees in accordance with descriptions of the order itself (this point also optimizes the use of 209 time for cleaning and staff work in general). Similar solutions can be implemented in most areas of the hotel and tourism business, which contributes to growth.

The most interesting option in terms of applying IT capabilities there is also the creation of a convenient tool for «smart hotel number» (as an analog of the «smart home»). This should be understood as such information systems that enable the client to manage most of the processes related to their comfortable stay in the hotel, as well as the use of other offers (restaurant, spa, concierge service, etc.) [3, p. 25].

First of all, the client can optimize everything processes for yourself, and the hotel will be able to optimize the work of staff, services and other services that it provides. Summing up, it is important to note that every tourist first of all, it is important for the company and the hotel to understand the needs that they can be solved at the expense of modern technologies, and based on this, look for opportunities and solutions for their own needs.

Thus, the market for similar products will always be different, and sometimes the best solution is to develop your own systems for your own business, taking into account all your wishes and needs. However, it is the automation of processes that will lead to improved service and optimization expenses and, of course, satisfied customers.

References:

1. Басюк Д.І., Срібна С.В., Примак Т.Ю. Досвід країн Європейського Союзу щодо розвитку смарт-дестинацій. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6823> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Buhalis D., Amaranggana A. Smart Tourism Destinations Enhancing Tourism Experience through Personalisation of Services. *Information and Communication Technologies in Tourism 2023*. ENTER 2023 Proceedings of the International Conference in Lugano. Switzerland : Springer International Publishing, 2023. P. 377–390.

3. Що таке City Card і як з її допомогою можна економити. TravelYourWay : вебсайт. URL: <https://travelyourway.com.ua> (дата звернення: 20.11.2023)

Martynenko Nadiia Oleksandrivna

*student of second (Master's) level of higher education,
Flight Academy of National Aviation University*

Sikirda Yuliia Volodymyrivna

*Candidate of Technical Sciences (Ph.D), Professor,
Professor of Department of Aircraft Design,
Aircraft Engines and Airworthiness Maintenance,
Flight Academy of National Aviation University,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

GLOBAL TRENDS OF DIGITALIZATION OF AVIATION COMPANY ORGANIZATION AND MANAGEMENT

In today's hyper-competitive environment, new sources of product and process innovation are constantly being sought and process innovations to enhance airlines' competitive advantage. In the recent past, the digital revolution has inspired new management programs to strengthen their market position. In the case of airlines, the first web-based programs were presented in the form of asynchronous websites where customers could get more extensive information on schedules and fares provided by travel agencies, albeit in new formats.

Later, carriers started selling tickets online to use a cheaper distribution channel than standard computer distribution channel than standard computer reservation systems (CRS). Today, the Internet potentially allows operators to gain significant economic and competitive advantages beyond those that simply come from e-commerce. The broader perspective of e-business can provide a personalized relationships with targeted customers and further refine the airline's system offerings. At the same time, carriers can utilize significant cost savings in the procurement process [1].

We view digitalization as a radical rethinking of how an organization uses technology, human resources, and processes to fundamentally change the efficiency of its operations. That is why digitalization of an airline is not just about modernizing software or moving internal software systems to cloud services. Instead, it is about a new interpretation of how an airline can incorporate the latest hardware and software

into its processes to better serve its customers better, generate more value, and become more efficient.

Thus, digitalization in the field of aviation management is mainly about the use of technologies to automate processes and attract passengers, including mobile applications, cloud technologies, blockchain technologies, Big data, the Internet of Things (IoT), and robotics. Another important aspect of modern aviation management of modern aviation management is traffic monitoring, which uses predictive and warning measures, geolocation within the airport, identity management, flow management or radio frequency identification (RFID) [2].

There are certain barriers that complicate the digitalization of airlines. First of all, is that the very process of such digital transformation for airlines is very complex and presents huge challenges for management. The challenge lies in the fact that airlines are characterized by large and complex operations, and their systems are usually already part of an outdated IT architecture (data is stored in databases across the organization), and therefore, the airline's ability to quickly adopt a best-in-class commercial strategy is significantly limited). At the same time, the modernization of IT infrastructure requires large investments that will allow to combine databases and get the possibility of real-time analysis time analysis.

Airlines have actively embraced the concept of digitalization and have begun to transform their operations. Numerous airlines (especially carriers and airline groups) have created new departments and incubators to to develop innovative digital solutions. Some airlines have developed a strategy to evolve into a technology company that performs operations with aircraft as a complement. It should be emphasized that there are certain areas that can lead to the fastest changes in an airline as a result of digitalization.

Digitalization has increasingly transformed workflows. Thus, pilots have access to to a connected ecosystem of programs, services, and documents that will shape future flights. Targeted programs offer pilots access to vital information via a handheld device. This will improve operational efficiency, situational awareness, collaboration processes, and safety as part of the airline's digital profile as a whole. For pilots, the use of digital technologies is a means of minimize workload (e.g., the ability to download briefings or submit reports digitally or submit reports digitally using a portable device) [3].

A digital culture will promote transparency, encourage decision-making, and improve cooperation between all market participants, encouraging them to survive and take risks. Thus, digital culture will significantly affect the efficiency of

operations and the development of the aviation industry by changing the perception of social responsibility, which includes sustainable development as an important goal.

In this regard, the management of airlines should convey to employees the idea that the digitalization of the company relies on the entire team to create and sustain an organizational culture that is conducive to work and development.

References:

1. Digital Transformation Initiative: Aviation, Travel and Tourism Industry, [Електронний ресурс]. World Economic Forum. Режим доступу: <http://reports.weforum.org/digitaltransformation/wpcontent/blogs.dir/23/mp/files/pages/files/wef-dti-aviation-travel-and-tourism-white-paper.pdf>

2. Dubos, H. Everything You Need to Know About Airline Digital Transformation. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.conztanz.com/airline-digital-transformation/>

3. Li, J., et al. Architecture and Key Technologies for Airline Operational Control System Based on Risk Preprocessing, [Електронний ресурс] 2023 IEEE 4th Information Technology, Networking, Electronic and Automation Control Conference (ITNEC), Chongqing, China. 2023. pp. 215–223, Режим доступу: doi: 10.1109/ITNEC48623.2020.9085064.

4. Шмельова Т.Ф., Сікірда Ю.В., Ассаул О.Ю. Вплив факторів середовища менеджменту авіапідприємства на безпеку авіаційної діяльності. *Technology audit and production reserves*. № 2/3(22), 2015. С. 17–24.

Gornostaev Oleksii

*Cadet of the first (Bachelor) level of higher education,
Flight Academy of National Aviation University*

Kovalenko Nadiia

*Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D), Associate professor,
Associate professor of Department of hotel,
restaurant and tourism business,
Kherson State Agrarian and Economic University,
Kherson / Kropyvnytskyi, Ukraine*

MODELS OF AIRLINE COMMERCIAL BUSINESS PROCESSES

The concept of a business model is a unified unit of analysis, which helps to understand the value creation process that exists as a result of attracting many types of resources and the result of many processes. Business model of the organization – this is the logic of connecting resources and abilities in order to consistently achieve their fundamental goals and to carry out business activities. This is the configuration resources and capabilities that will allow the firm to create unique value.

The business model is the sum of the three answers basic questions:

1. Who is my target audience?
2. Which products or services will be my valuable offer and what will be its competitive advantage?
3. Same as me can I do it effectively?

Using approaches to determine stages evolution of the «business model» concept, proposed by A. Osterwalder, I. Pignier and C. Tucci [1, p. 760-764], as well as K. Sommerrock [2, p. 218], Arai Y.N. offers to select five stages of the evolution of knowledge of the business model concept:

Stage 1: definition and classification of business models.

Stage 2: selection of business model components.

Stage 3: studying the components as elements of the overall system.

Stage 4: development of basic models and categories.

Stage 5. Development of tools for analysis and application of the concept business models.

At the moment, the business model is used within a broad framework scope of tasks, among which we can distinguish [2, p. 225]:

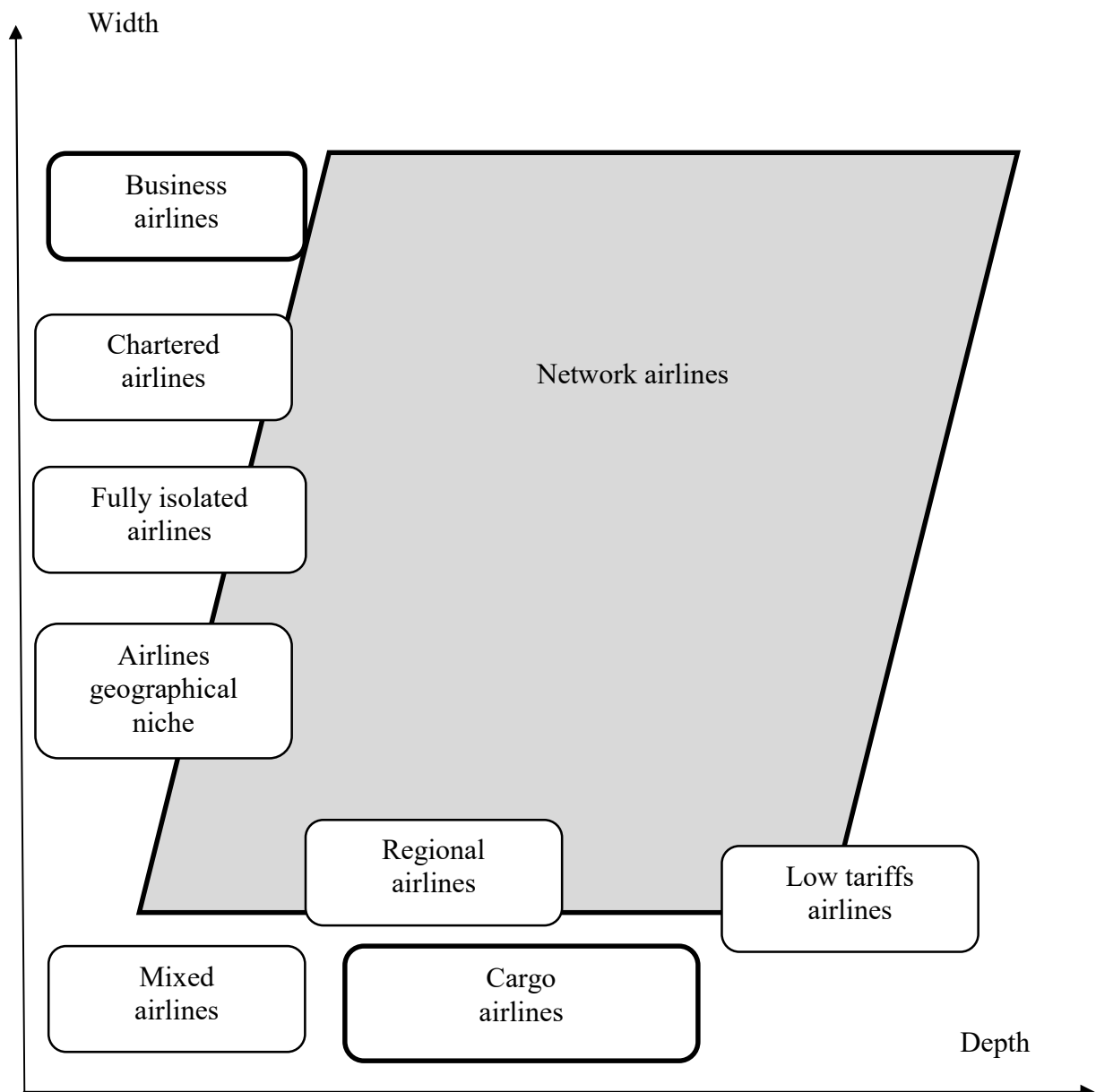
1. Understanding business logic;
2. Projecting the form of adaptation of the company to external changes;
3. The basis for strategic planning and business modeling, conducting strategic experiments;
4. Development of new conceptual solutions in the product line and form business organization;
5. Creation of a single communication space regarding logic organization and business management.

Achieving the airline's competitiveness in modern conditions of the air transport market determines the need to adapt the business model airline, that is, the practical organization of its activities, for use in as an effective tool for implementing its competitive strategy. This, in first of all, it is explained by the fact that the specialization of business allows a lot optimize the operating costs of the airline and increase its share precisely in that segment of the competitive market where it carries out its own activity.

The development of the competitive strategy of the airline determines the necessity analysis of the strengths and weaknesses of its activity, the dynamics of the occupied share.

In accordance, from the competitive strategy of the airline can be understood the concept and a system of functional strategies subordinate to it, as a whole focus on achieving the target competitive position on air transport market. To understand the business processes taking place in airlines and cause-and-effect relationships with other processes in a strategic map was created for the airline.

The analysis of the general global industry practice allows us to highlight and to classify a number of airline business models, most broadly used in today's air transport market, as shown in Fig. 1. Accordingly, the axes characterize the main indicators of the route network airlines – the width of the route network, that is, the number of directions, for which transports are carried out, and the depth of the route network, i.e. the frequency execution of flights within the framework of the current schedule.

Fig. 1. The main types of airline business models

Source: formed by the author on the basis [3, p. 96]

Let's consider the characteristics of the main types of business models airlines. Airlines operating within the network business models usually have:

- «full-value» products, including passenger and cargo products scheduled and regular transportation;
- a network of routes with great depth, width and, mainly, with hub at the base airport;
- flight schedule with a high connection ratio;
- own price policy on target markets;
- standards for providing quality characteristics of products on target markets;

- distribution structure through global systems;
- agency network for selling products on the market;
- high level of service and comfort, as with ground service, and in flight;
- built model of interaction with consumers (programs for often flying passengers, etc.);
- a large, complex and mixed fleet of aircraft, the maintenance of which carried out, as a rule, by own forces.

So, at the moment on the market of Ukraine as low-budget airlines carry out transportation «Wizzair», «Rynair» and «SkyUp». At to this, it is possible to single out JSC «International Airlines of Ukraine», which tried to build a transit hub at the international airport «Boryspil». It is on her example that the commercial model will be considered business processes.

References:

1. Osterwalder, A., Pigneur Y., Tucci C.L. Clarifying business model: origins, present, and future of the concept. *Communications of the Association for Information Systems*. 2023. Vol. 16. P. 751–775.
2. Sommerrock K. Social entrepreneurship business models: Incentive Strategies to Catalyze Public Goods Provision. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2022. 307 p.
3. Hamel G., Prahalad K. *Competing for the Future*. Boston: Harvard Business Review Press, 2023. 384 p.

Tsarova Ludmyla Vasylivna

*student of second (Master's) level of higher education,
Flight Academy of National Aviation University*

Sikirda Yuliia Volodymyrivna

*Candidate of of Technical Sciences (Ph.D), Professor,
Professor of Department of Aircraft Design,
Aircraft Engines and Airworthiness Maintenance,
Flight Academy of National Aviation University,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

ORGANIZATIONAL SUPPORT AND MANAGEMENT OF AIRPORT OPERATIONS FOR INTERNATIONAL AIR TRAFFIC SERVICES

For the Ukrainian aviation industry, 2022 was a year of gradual recovery after a significant decline in their performance in 2020 caused by the negative impact of the Covid-19 pandemic and related restrictions. In 2022, 28 Ukrainian airlines operated passenger and cargo transportation services. At the same time, almost 93% of the total passenger traffic was provided by four leading domestic airlines – Ukraine International Airlines, SkyUp, Azur Air Ukraine, and Windrose.

In 2022, Ukrainian airlines started operating new international scheduled passenger flights on 23 routes, and foreign airlines on 28 new routes. In total, 9 domestic airlines operated regular flights to 42 countries [1, p. 29–33].

The number of passengers transported by Ukrainian airlines on international flights doubled in 2022 compared to 2020 and reached 2.608 million people. At the same time, passenger load factor increased by 6.2% to 75.2%. In 2022, commercial flights of Ukrainian and foreign air carriers were operated by 19 Ukrainian airports and airfields. Passenger traffic through Ukrainian airports in 2022 amounted to 16.221 million passengers, which is 87.2% higher than in 2020 and two-thirds of the same indicator in 2019. Mail and cargo flows through Ukrainian airports increased by 21.1% and amounted to 63.2 thousand tons [2].

The recovery of the aviation industry in Ukraine once again demonstrates the urgent need for demonopolization and liberalization of access to the ground handling market (handling services) at airports, whose economies are determined by their own specifics, where services are provided in a coordinated manner by airlines, airports and ground handling entities.

The airport is almost the main service provider for the air carrier, as the airport is responsible for the airfield area, and the airline is responsible to the passengers, including safety and quality, which are two fundamental principles of air transportation at all stages of the relevant product creation. Ground handling at airports is the essence of the airport business, what its customers - carriers, cargo owners, and passengers - primarily face. Not only customer satisfaction, but also business performance, economic and financial results depend on how ground handling is organized.

The results of the organization of ground handling in different countries are mostly determined by the attitude towards it [3]. In modern world practice, three main types of ground handling services at airports have been formed:

1) self-handling, i.e., when airlines themselves provide their own ground handling services on their own or through partial outsourcing;

2) centralized handling (managing body of the airport), a situation in which the airport administration takes over the entire organization of ground handling;

3) independent ground handling services using an outsourcing mechanism («supplier of groundhandling services for third parties»), where all ground handling services at the airport are performed by separate specialized service providers. The most widespread use, both globally and in Ukraine, is the transfer of non-core activities to specialized companies and enterprises in order to improve the efficiency of the airport, i.e. the use of the outsourcing mechanism. In the practice of airport complex management in Ukraine, this is reflected in the refusal of airports to provide aviation support services and non-aviation services and their transfer to certified commercial service providers. In this case, the certification of these enterprises is carried out on the basis of established standards and rules by the Certification Commission of the State Aviation Service of the Ministry of Infrastructure of Ukraine [4].

In Ukraine, the activities of commercial service providers are regulated by the Air Code of Ukraine, according to which aviation entities that provide ground handling services subject to mandatory certification operate on the territory of an airport and aerodrome on the basis of a certificate of conformity issued by the authorized civil aviation authority and a general agreement concluded with the airport (aerodrome) operator.

The types of airport activities subject to mandatory state certification are set out in Annex 1 to the Airport Certification Rules approved by Order of the State Aviation Safety Supervision Service No. 407 dated 13.06.2006 and registered with the Ministry of Justice of Ukraine on 23.06.2006 under No. 740/12614.

The urgent need for demonopolization and liberalization of access to the ground handling services market is also confirmed by the Antimonopoly Committee of Ukraine.

It has repeatedly, in particular in 2021, opened an investigation and found that since the beginning of 2015, Lviv International Airport SE has unreasonably refused to conclude general agreements with business entities that intended to provide handling services at the airport. The AMCU found that Lviv International Airport is a natural monopoly in the market of specialized airport services and decides at its own discretion whether to allow or not to allow competitors to enter this market.

According to the Air Code of Ukraine, the airport is not obliged to, but only has the right to, contractually transfer the provision of handling services to other legal entities or individuals.

The influence of various factors (political, market, economic, technological, informational, organizational) makes the logistics activities of the airport rapidly changing and causes an increase in some costs and a decrease in others. The logistics business concept and the flow-process approach to managing logistics processes at the airport necessitate identifying individual customer needs and responding to them, directing available resources to their full satisfaction. In this regard, the economic mechanism for managing airport logistics costs should Object-based approach allows to identify the main cost centers; process-based approach - to link the activities of individual structural units of the airport with the main business processes of customer service; flow-based approach - to distribute costs by type of flow, assess their value and impact on the results of operating activities and the efficiency of the airport.

However, part one of Article 78 of the Air Code of Ukraine provides that airport operators are obliged to create equal conditions for aviation entities operating at the airport. The study demonstrates the urgent need to reform and liberalize the market of ground handling services at Ukrainian airports using international experience.

At the same time, additional attention should be paid to the development of the handling services market at regional airports, taking into account the volume of traffic and the state of the airport infrastructure.

References:

1. Григорак М.Ю. Аналіз бізнес-моделей та стратегій інноваційного розвитку постачальників логістичних послуг. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2023. № 2 (5). С. 29–38.

2. On access to the groundhandling market at Community airports. Council Directive of 15 October 2023 №96/67/EC. URL : <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31996L0067> (дата звернення : 20.11.2023).

3. Mikut R. Digital technologies in airport ground operations. *Netnomics*. 2023. № 20. URL: <https://doi.org/10.1007/s11066-019-09132-5> (дата звернення: 20.11.2023).

4. Правила сертифікації аеропортів : затв. наказом Державної служби з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 13 черв. 2006р. №407 : веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0740-06> (дата звернення: 06.12.2022).

Берегеля Олександр Андрійович

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Льотна академія Національного авіаційного університету*

Дорошенко Тетяна Миколаївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту авіаційної діяльності,
Льотна академія Національного авіаційного університету,
м. Кропивницький, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Розвиток світового авіаційного ринку відбувається під впливом динамічних кон'юнктурутворюючих факторів. Водночас актуальними проблемами є, зокрема, глобалізація міжнародних перевезень у рамках глобальних та стратегічних альянсів авіаперевізників, жорстка конкуренція, зростання прямих експлуатаційних витрат, особливо через постійне зростання цін на світове паливо та ринок мастильних матеріалів.

Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності авіакомпанії – це управління виробничо-господарською і комерційною діяльністю авіакомпанії, пов'язаною з її виходом на зовнішній ринок авіаційних перевезень, у міжнародне середовище з метою більш повного використання зовнішніх факторів економічного росту [1, с. 64].

Низькобюджетні авіаперевізники мають значний вплив на ринок перевезень у світі, вони прискорюють динаміку авіаційного пасажирообороту, саме тому постає питання розвитку національних лоукостерів на ринку авіаційних перевезень України з поступовим їх виходом на зовнішні ринки діяльності.

Міжнародне авіаперевезення – це вид перевезення, при якому пункти відправлення та призначення незалежно від того, чи є або немає перерви у перевезенні або перевантаженні, розташовані відповідно або на територіях

декількох держав або на території однієї держави, якщо передбачений пункт посадки на території іноземної держави [2].

Міжнародні договори і національне законодавство держав ділять міжнародні повітряні перевезення на дві категорії: регулярні і нерегулярні.

Регулярні повітряні перевезення здійснюються за допомогою регулярних польотів спеціально призначеними державою авіакомпаніями по лініях, обумовлених у відповідному міжнародному договорі. При цьому, після того, як держава призначила авіакомпанія для польотів по договірних лініях, вона повинна повідомити про це в письмовій формі іншому учаснику угоди. Останній, у свою чергу, нерідко зобов'язаний надати такому авіапідприємству експлуатаційний дозвіл на польоти за умови, якщо узгоджені питання розкладу і тарифів.

Нерегулярні міжнародні повітряні перевезення – повітряні перевезення, що здійснюються за допомогою нерегулярних (епізодичних, разових) польотів, тобто інших, ніж регулярні, що виконуються за розкладом з певною частотою між певними пунктами [3]. Найбільш поширений вид нерегулярних повітряних перевезень – чартер повітряний. Нерегулярні польоти виконуються на основі спеціального дозволу, але в останні роки деякі держави стали укладати двосторонні угоди про нерегулярні повітряні сполучення.

Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності авіакомпанії фокусується у виконанні ряду авіаційних перевезень, й чим ширшою є пропозиція, тим більше можливостей розвитку вона отримає. Прискорення змін у навколишньому середовищі, поява нових запитів і зміна позиції споживача, зростання конкуренції за ресурси, інтернаціоналізація та глобалізація бізнесу, розвиток інформаційних мереж, що роблять можливим блискавичне поширення й одержання інформації, широка доступність сучасних технологій, зміна ролі людських ресурсів, а також ряд інших причин призвели до різкого зростання значення управління стратегічним потенціалом в авіаційній галузі в умовах зовнішньоекономічної діяльності [3, с. 48].

Грамотно побудоване стратегічне управління зовнішньоекономічною діяльністю дає авіапідприємству можливість успішно здійснювати своє функціонування, отримувати максимально можливий прибуток, вкладаючи його в розширення бізнесу, заняття нових сегментів і нових ринків, а також вкладаючи його в нарощування і вдосконалення ресурсного потенціалу компанії – оновлення і модифікацію основних фондів (парку повітряних суден).

Управління ЗЕД авіакомпанії при виході на міжнародні ринки розглядається як взаємопов'язана сукупність ресурсів, які знаходяться в його розпорядженні та мають вирішальне значення для досягнення стратегічних цілей, оцінки можливих меж функціонування у майбутньому, виходячи з прогнозованих умов зовнішнього середовища. Сферою його застосування є оцінка перспективних можливостей авіаційного підприємства щодо зростання ефективності функціонування та зміцнення конкурентоспроможності на міжнародному ринку авіаційних послуг.

Список використаної літератури:

1. Баула О.В. Особливості формування стратегія зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасному глобалізаційному просторі. 2023. Том 7. С.64–68.
2. Кириченко О.А. Сучасна система управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
3. Любич Б.Б. Сучасні підходи до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки. Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2023. Вип.1(25). С. 48–53.
4. Air transport, passengers carried. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IS.AIR.PSGR?end=2022&start=&view=chart> (дата звернення: 20.11.2022).

Царьова Валерія Павлівна

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Льотна академія Національного авіаційного університету*

Чорногор Наталія Олексіївна

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри конструкції повітряних суден,
авіадвигунів та підтримання льотної придатності,
Льотна академія Національного авіаційного університету,
м. Кропивницький, Україна*

УПРАВЛІННЯ РЕГУЛЯРНИМИ ВАНТАЖНИМИ АВІАЦІЙНИМ ПЕРЕВЕЗЕННЯМИ

Стрімкий розвиток міжнародних відносин України нашої країни позитивно впливає на стабілізацію ринку України та підвищенню її конкурентоспроможності серед інших держав. Одним із показників останнього є авіаційні перевезення, які, донедавна, вважалися економічно витратними послугами, проте, на сьогодні стала значно доступнішою за рахунок оптимізації логістичних схем, шляхів зменшення вартості транспортування і зниження часу перебування вантажу в дорозі. Окрім цього, авіаперевезення вважають найбільш популярним видом доставки малогабаритних, специфічних вантажів [1].

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України, зросла необхідність залучення цивільної авіації до перевезення гуманітарних вантажів, бойових медиків, а особливо, медикаментів та медичного обладнання з Європи до границь України. Першою, серед представників цивільної авіації, які долучились до відповідальної місії перевезення медичних вантажів, стала українська авіакомпанія ТОВ «Sky UP», місце базування якої з початком військових дій перемістилось до Болгарії (м. Софія).

Серед основних переваг транспортування вантажів авіатранспортом виділяють [2]:

- швидкість, яка полягає в тому, що завдяки авіаперевезенням вантажів є можливість за мінімальний час здійснити будь-яке міжконтинентальне

перевезення, що обумовлюється відсутністю прив'язаності даного виду транспорту до географічного ландшафту;

- захист, що дозволяє звести до мінімуму ризик пошкоджень або загублення вантажа відправника, завдяки мінімальному зовнішньому впливу на вантаж і наявністю підсилених засобів безпеки;

- точність, яка дозволяє чітко встановити строки поставок;

- спрощеність в процесі здійснення перевезень вантажу авіатранспортом, проведення митного контролю проводиться всього два рази: під час завантаження вантажу на борт літака та його вивантаження у пункті призначення [3].

Так як авіаперевезення надаються авіакомпаніями, то для оптимального функціонування цю послугу потрібно коригувати і підлаштовувати у відповідність з логістичними вимогами, простіше кажучи – потрапляти в популярні «повітряні потоки». Вантажні авіакомпанії безперервно відстежують поточну ситуацію на головних ринках споживання, тому що саме від цього безпосередньо залежать коливання вантажних потоків – джерел доходу в бізнесі вантажних перевізників. «Влитися» в регулярні вантажопотоки між основними ринками споживачів – одна з головних передумов стабільної роботи авіакомпанії.

Однак моделювання оптимальної маршрутної мережі залежить не тільки від бажань перевізників і тенденцій на світовому ринку споживання. У своїй роботі авіакомпанія стикається з достатньою кількістю проблем. Варто почати тільки з того, що всі невійськові літаки, пасажирські та вантажні, що пролітають над територією не тільки України, а й інших держав, зобов'язані дотримуватися певних трас. При цьому, майже ніколи не виходить пройти з пункту А в пункт Б по найкоротшому шляху. Причиною подібних труднощів є недосконалість або, навіть, відсутність забезпечення території країни засобами спостережень, зв'язку та управління потоками повітряного руху [4, с. 1068].

Одними з найбільш важливих проблем авіалогістики також є сезонні проблеми. Авіакомпанія може отримати нові додаткові літаки і буде возити вантажі протягом певного сезону, але при зміні сезону дані транспортні засоби, на жаль, неможливо використовувати. Найбільш завантажені сезони припадають на один і той же час у більшості країн.

У підсумку, можна впевнено сказати, що сфера вантажних авіаперевезень і пов'язані з нею галузі мають величезну перспективу розвитку, включаючи міжнародний рівень. Галузь вантажних авіаційних перевезень повинна стати

одним із стратегічних напрямків розвитку авіаційної галузі в цілому і, відповідно, мати цілком конкретну і значну державну підтримку.

Однак основні перспективи галузі все ж пов'язані з необхідністю вдосконалення авіакомпаніями своєї діяльності, в тому числі і в першу чергу – оптимізацією роботи всієї логістичної системи даної галузі транспортного сегмента ринку послуг.

Список використаної літератури:

1. Донець А.Г. Методичні підходи до оцінки якості транспортно-логістичного обслуговування міжнародних вантажних перевезень. *Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління»*. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

2. Вантажні перевезення: SkyUp Airlines розвиває новий напрям діяльності. URL: https://skyup.aero/uk/news/vantazhni-perevezennya-skyup-airlines-rozvivaye-novij-napryam-diyalnosti_177.

3. Транспортний літак. Wikipedia.org: вебсайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Транспортний_літак

4. Онищенко О.В. Сучасні тенденції розвитку ринку малобюджетних авіаперевезень. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Випуск 246: В 5 т., Т. V. Дніпро: ДНУ, 2022. С.1068–1075.

Гора Альона Валеріївна

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри економіки та управління персоналом,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гаць Ольга Олегівна

здобувач вищої освіти ОС Бакалавр

зі спеціальності 051 Економіка,

*Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

РИНОК ПРАЦІ: ВПЛИВ РЕАЛІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА МАЙБУТНЄ

Український ринок праці, вимоги до кандидатів та формати зайнятості почали змінюватися ще у 2020 році, коли світ охопила пандемія COVID-19. Тепер кожен може займатися роботою, не виходячи з дому, опанувати нові професії на онлайн-курсах, знаходити клієнтів через соцмережі тощо.

Зараз на ринок людського капіталу в Україні суттєво впливають такі фактори [2]:

1. Зовнішня міграція. Маємо серйозний «відтік талантів» за кордон. Війна змусила мільйони людей виїхати з України з міркувань безпеки. Зокрема, це стосується жінок. Через це постраждали абсолютно всі індустрії, оскільки жінки в Україні працюють на всіх рівнях – від лінійних спеціалістів до топменеджменту.

2. Внутрішня міграція. У регіонах, які найбільше страждають від ворожої агресії, є досить серйозний відтік населення, яке також з міркувань безпеки змінює місце проживання і роботи. Зокрема, мігрує в центральні та західні області країни. Через це у відносно безпечних регіонах сильно зростає внутрішня конкуренція на деякі посади.

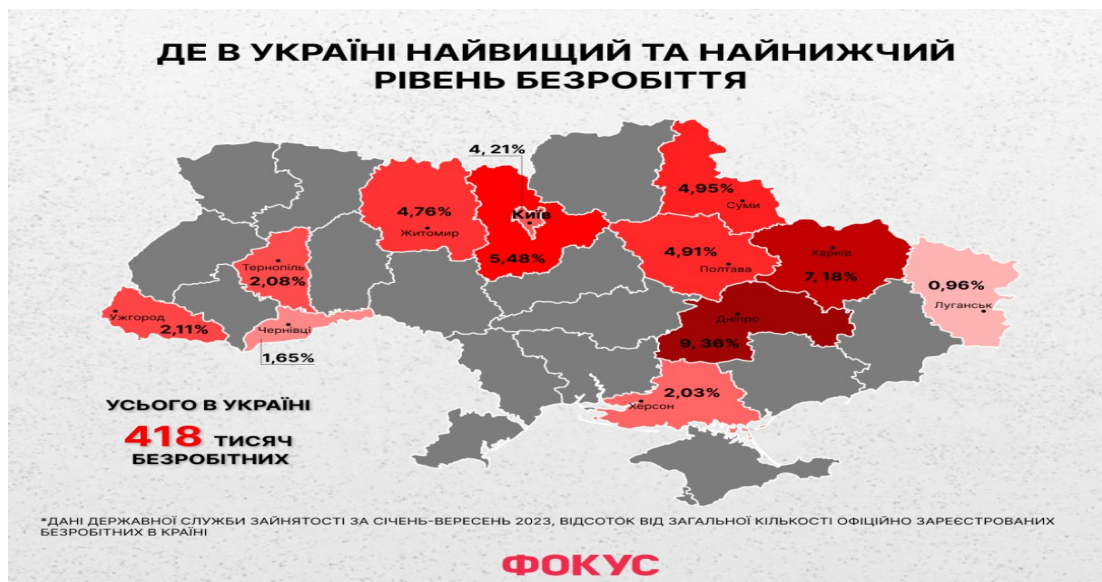
3. Зростання конкуренції. Ще до повномасштабного вторгнення РФ в Україну пошук роботи для професіоналів був викликом через чималу конкуренцію на ринку праці. Сьогодні цей тренд тільки посилюється.

4. Психологічний стан українців. Не секрет, що всі українці знаходяться в стані сильної накопиченої втоми і стресу через вторгнення РФ. Це впливає на всі сфери нашого життя і на нашу оцінку своїх внутрішніх сил.

Аби допомогти українцям у працевлаштуванні, Державна служба зайнятості, серед іншого, надає послуги з професійного навчання безробітних.

За січень – жовтень 2023 року ними скористалося майже 29 тис. зареєстрованих безробітних, але ситуація досі залишається складною через наслідки війни [3].

Дніпропетровська, Харківська області та Київ – регіони з найвищим безробіттям.

Рис. 1. Найвищий та найнижчий рівень безробіття у Україні за період січень-вересень 2023 р. [3]

Станом на 1 жовтня 2023 року у Державній службі зайнятості налічувалося 67,0 тис. вакансій. Найбільше роботодавці потребували:

- *кваліфікованих робітників з інструментом* – 21% (швачка, електрик з ремонту та обслуговування електроустаткування, слюсар-ремонтник, електрогазозварник, пекар, маляр);
- *робітників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин* – 16% (водій, токарь, тракторист, оператор заправних станцій, дорожній робітник, оператор верстатів);
- *працівників сфери торгівлі та послуг* – 15% (кухар, продавець, охоронець, офіціант, молодша медична сестра, бармен, помічник вихователя, соціальний робітник, перукар, бариста);
- *професіоналів* – 14% (вчитель, вихователь, фармацевт, лікар загальної практики-сімейний лікар, інженер, практичний психолог, інспектор);
- *некваліфікованих працівників* – 11% (підсобний робітник, прибиральник службових та виробничих приміщень, сторож);
- *фахівців* – 11% (сестра медична, асистент вчителя, бухгалтер, механік, диспетчер) [3].

Натомість найбільша нестача вакансій спостерігалася для: менеджерів зі збуту – було 279 вакансій; економістів – 131 вакансія; адміністраторів – 243 вакансій; держслужбовців (місцевого самоврядування) – 322 вакансії. Серед зареєстрованих безробітних переважають жінки – 72%, чоловіки – 28%.

Середня зарплата робітників в Україні становить 19 000 грн [1].

Рис. 2. Рівень найвищої середньої заробітної плати, тис. грн.

Через стрімку цифровізацію та автоматизацію процесів за 5 років буде складніше знайти роботу наступним фахівцям: юридичні консультанти; бухгалтери та економісти; банківські працівники; секретарі; касири та продавці-консультанти; вантажники; водії; кур'єри тощо. Водночас зросте попит на працівників сільського господарства, будівництва, освіти, медицини та цифрових технологій. Україна знаходитиметься на шляху післявоєнного відновлення економіки, інфраструктури, здоров'я громадян, тому виникне гостра потреба у перерахованих фахівцях. Якщо декілька років тому спеціалісти боялися втрати місце роботи, сьогодні більшість спираються на принцип DEI (різноманіття, рівність, інклюзія). Також компанії почали робити більший акцент саме на soft-skills кандидатів. Події 2020-2023 років показали, що найкращу ефективність та продуктивність у складних ситуаціях демонстрували фахівці з розвиненими стресостійкістю та адаптивністю. Тому зараз роботодавці шукають саме таких працівників.

В останньому звіті Future of Jobs 2023, який оприлюднили на Всесвітньому економічному форумі, виділені ключові тенденції, куди рухатиметься ринок праці в найближчі п'ять років, а саме [2]:

1. *Різноманіття, рівність та інклюзія.* Після закінчення війни роботодавці мають бути готові прийняти до своїх команд хлопців і дівчат, які ціною власних життів боронили нашу країну. Попри отримані на війні поранення чи пережитий психологічний вплив, вони мають повернутись до нормального цивільного життя і роботи, яка забезпечуватиме їхні потреби. HR-спеціалістам варто вже зараз думати над тим, як адаптувати цих людей, на які посади, на яких умовах тощо.

2. *Інвестиції в навчання персоналу.* Після закінчення війни чимало людей з різних причин не зможуть повернутись до своїх звичних робіт і будуть перекваліфіковуватись. Водночас індустріям, які й до повномасштабної війни відчували дефіцит кадрів, а зараз зіткнулися з відтоком працівників за кордон, потрібно думати, як залучати персонал. Тому як роботодавцям, так і державі в цілому вкрай потрібно інвестувати в освіту – розвивати програми підвищення кваліфікації та перекваліфікації персоналу.

3. *Міграція працівників.* Від початку повномасштабного вторгнення мільйони українців виїхали за кордон, прагнучи убезпечити себе і своїх дітей. Через півтора року вони звикли до життя на чужині — знайшли роботу, прилаштували дітей до садків і шкіл, вивчають мову. Більшість із них серйозно розглядають можливість залишитися там, де вони є, і перевезти решту сім'ї. Після закінчення війни ця проблема стане вкрай серйозною для економіки, тому державі доведеться докласти значних зусиль, щоб створити сприятливі умови і промотивувати людей повернутися.

Доцільно виділити ряд професій, які не втрачатимуть актуальності довгий час:

- *Спеціалісти, які займаються відновленням інфраструктури* – інженери, будівельники тощо.

- *Інженер-розробник штучного інтелекту* – фахівці займаються не тільки девелопментом AI, але й створюють алгоритми для машинного навчання, інтегрують AI в програмне забезпечення тощо.

- *Медичні фахівці й психологи* – адже українці потребують і далі потребуватимуть реабілітації й поновлення психологічного ресурсу — як військовослужбовці, так і цивільне населення.

- *Спеціаліст з медіа та відеореклами* – вибирають медіаплатформи, розробляють відеоконтент та вимірюють ефективність рекламних кампаній.

- *Менеджер з продажу* – спеціалісти працюють над залученням нових клієнтів для компаній, консультування та підтримання зв'язку з ними до моменту продажу послуг або товарів.

- *Фахівці із фізичного і ментального здоров'я* - фахівці проводять тренування у спортзалах або вдома по відеозв'язку, розробляють фітнес-курси, консультують клієнтів з харчування, розпорядку дня, техніці виконання вправ.

- *Спеціаліст з кібербезпеки* – професіонали відповідають за захист інформаційних систем та даних компанії від кіберзагроз, таких як вторгнення, віруси, витік інформації тощо.

Також перспективним напрямом сьогодні є медицина. Тут можна вибрати вакансію лікаря будь-якого фаху, медичної сестри, асистента стоматолога, фармацевта тощо. Нові можливості відкриваються й у сфері освіти та науки. Також знання іноземних мов стає не перевагою, а «must-have», тому робота викладачем залишатиметься актуальною.

Для того щоб адаптуватися до епохи змін та продовжувати кар'єрне зростання необхідно:

1. *Аналізувати ринок праці:* Аналізувати головні вимоги роботодавців щодо навичок та особистісних якостей. Також відвідувати співбесіди та спілкуватися з керівниками, щоб дізнатися, яких кваліфікацій вам достатньо або бракує для просування на наступну кар'єрну сходинку.

2. *Проходити сертифікації та підвищення кваліфікації.* Розглядати можливості отримання міжнародних сертифікатів, додаткових освітніх ступенів. Це не тільки покращить професійні вміння, але й підвищить інтерес роботодавців до вашої кандидатури.

3. *Створити особистий бренд.* Займайтеся розвитком соцмереж, проводити марафони, курси та вебінари, щоб підвищити впізнаваність у професійному колі та демонструвати експертність. Розвинений особистий бренд допоможе отримувати найкращі пропозиції співпраці.

Список використаної літератури:

1. Дячкіна А. Ринок праці 2023: де зараз найбільші зарплати та яких спеціалістів шукають // Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/25/696322>

2. Кар'єра в епоху змін: Jooble про вплив нових реалій на ринок праці // Новинарня. URL: <https://novynarnia.com/2023/10/26/kar-yera-v-epokhu-zmin-jooble-pro-vpliv-novikh-realii-na-rinok-praci>

3. Нова спеціальність, нова зарплата. Як держава сприяє працевлаштуванню українців // Сайт Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/nova-specialnist-nova-zarplata-yak-derzhava-spruyaye-pracevlashtuvannyu-ukrayinciv>

Олійник Ігор Вікторович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту,

маркетингу та інформаційних технологій,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

Бакай Едуард Олександрович

здобувач вищої освіти

другого (магістерського) рівня другого року навчання

спеціальності 073 Менеджмент,

Херсонський державний аграрно-економічний університет,

м. Херсон / Кропивницький, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПЛАНУВАННЯ ТА НАБОРУ ПЕРСОНАЛУ З ВИКОРИСТАННЯМ МАРКЕТИНГОВИХ ПІДХОДІВ

В сучасній динамічній економіці стратегії планування та набору персоналу вимагають постійного адаптування до змін на ринку праці. У цьому зв'язку інтеграція маркетингових підходів у процес набору персоналу стає ключовим елементом успішного формування команди в сучасних організаціях. Компанії робитимуть ставку на інновації, які впливатимуть на компетенції працівників. Деякі дослідження навіть показують, що організації майбутнього будуть прагнути до максимального поєднання можливостей штучного інтелекту та людської праці, оскільки роль та значення діджиталізації економіки буде невпинно зростати в майбутньому.

Розвитку цієї, без перебільшення, глобальної тенденції сприяють системоутворюючі чинники, які, разом з подальшими структурними перетвореннями економіки, формують сучасну архітектуру управління кадровим потенціалом сучасного бізнесу.

У цьому зв'язку, більшість керівників розуміють, що пошук можливостей для зростання – це постійний процес, навіть у змінливому бізнес-середовищі. Але навіть якщо можливості присутні, виявлення тих, які генерують стабільний ріст, – це великий виклик. Добре відомі та перевірені методи можуть більше не принести таких же результатів, що і раніше, і нові підприємства не завжди

забезпечують стабільне створення вартості рік у рік. Ось чому маркетинг на ринку праці залишається сьогодні дієвим інструментом та запорукою успішного ведення бізнесу.

Насамперед успішна компанія – це не лише ті, що пропонують конкурентоспроможні умови праці, але й ті, що мають сильний бренд роботодавця. В зазначеному контексті маркетингові стратегії застосовуються для підвищення привабливості компанії для потенційних співробітників. Створення цікавого інформаційного образу компанії також сприяє привертанню та утриманню талантів [3].

Використання аналітичних даних та штучного інтелекту сьогодні дозволяє ефективно аналізувати та прогнозувати попит на певні професійні навички, а також ідентифікувати потенційних кандидатів, що відповідають вимогам посади. Це спрощує процес відбору та забезпечує кращу відповідність між кандидатами та посадами.

У цьому зв'язку сучасні компанії розуміють, що успішність команди залежить не лише від технічних навичок – емоційний інтелект та взаємодія в команді відіграють безумовно важливу роль у досягненні поставлених цілей. Маркетингові стратегії використовуються для формування сприятливої корпоративної культури, яка залучає та утримує найкращих фахівців.

В наш динамічний час зростаючий інтерес до фрілансу, тимчасової роботи та гнучких форм зайнятості формує нові виклики щодо стратегій набору персоналу. Сьогодні компанії використовують маркетингові підходи для адаптації до цих змін та залучення спеціалістів відповідно до різних форм зайнятості.

Сучасний ринок праці постійно змінюється, – а відтак, стратегії планування та набору персоналу, побудовані на маркетингових принципах, дозволяють компаніям ефективно адаптуватися до цих змін. Інтеграція маркетингу в процес набору персоналу не лише полегшує пошук та відбір кандидатів, але й створює сприятливі умови для розвитку успішних команд у сучасному бізнесі.

Здійснення внутрішньоорганізаційних зв'язків є одним із виявів комунікаційної функції в маркетингу персоналу. Ця діяльність спрямована на активне висвітлення неформальних відносин всередині організації, що складаються в межах офіційної структури. Управління цими зв'язками вимагає комплексу заходів, спрямованих на залучення персоналу до процесів та вирішення різноманітних завдань [4].

Для успішного сприяння комунікацій всередині організації необхідно створити стиль управління, що враховує думку та участь співробітників у процесі прийняття стратегічних рішень. Оцінка персоналу повинна бути об'єктивною та повною, стимулюючи висловлення та врахування різноманітних точок зору. Регулярні збори та діалоги із працівниками створюють платформу для обговорення управлінських ініціатив та поліпшень в роботі організації.

Ефективна система внутрішньої комунікації та взаємодії з персоналом є ключовим аспектом, що формує сприятливу атмосферу в робочому середовищі. Крім того, це створює платформу для відкритості й обміну ідеями серед співробітників, що сприяє не лише розвитку, але й досягненню спільних цілей.

Успішна взаємодія з персоналом дозволяє компаніям формувати спільноту, де кожен її учасник відчуває свою важливість та відповідальність за успіх всієї організації. Це сприяє підвищенню зацікавленості кожного працівника у досягненні спільних цілей та формує дружнє середовище, яке сприяє втіленню ідей креативності та інновацій. Навіть найефективніші маркетингові стратегії та ініціативи можуть зазнавати перешкод, якщо не має відповідного взаєморозуміння та відкритого діалогу всередині організації. Тому сприяння ефективній комунікації та взаємодії має велике значення для забезпечення успіху компанії в досягненні її стратегічних цілей.

Сьогодні базовими принципами маркетингу персоналу можна вважати організаційну структуру управління, потенціал кадрів у компанії, наявність вакансій у штаті та особливості корпоративного стилю управління. Це включає визначення витрат на залучення та розвиток персоналу, вибір ефективних стратегій задоволення потреб у персоналі, популяризацію концепцій маркетингу персоналу серед топ-менеджменту, а також активну участь у створенні та підтримці регіональних інформаційних мереж, спрямованих на виявлення попиту, аналіз конкуренції на ринку праці та умови, які висувають роботодавці щодо кваліфікації персоналу [2].

Основним фундаментом для розробки стратегій маркетингу в сфері персоналу є аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають умови праці та кадровий потенціал підприємств.

Серед зовнішніх факторів можна виділити наступні: ситуацію на ринку праці, що формується загальноекономічними та демографічними процесами в регіоні, де розташоване підприємство; попит на кадри; пропозицію в сфері працевлаштування, обумовлену діяльністю навчальних закладів та звільненням працівників з інших компаній; розвиток загального рівня знань суспільства

щодо виробництва, що впливає на напрямки змін у характері та специфіці праці та формує вимоги до професійних навичок та кваліфікації працівників; особливості пріоритетних потреб населення, що відображає добробут суспільства та відносини в ньому; існуюче законодавство у сфері праці та його можливі зміни, а також політику, яку проводять підприємства стосовно власного персоналу та кадрової політики.

Необхідно відзначити, що цифрові технології стають сьогодні потужним фактором якісного перетворення маркетингу персоналу, відкриваючи нові можливості для залучення, розвитку та утримання талановитих працівників. Вони стають не лише інструментом зв'язку, а й потужним засобом формування бренду роботодавця та оптимізації всього циклу управління персоналом. Як вже згадувалося раніше, однією з ключових ролей цифрових технологій у маркетингу персоналу є залучення талантів. Соціальні медіа, спеціалізовані платформи та онлайн-інструменти стали незамінними у просуванні вакансій, побудові спільноти навколо бренду компанії та взаємодії з потенційними кандидатами. Цифрові технології також дозволяють ефективно ранжувати резюме, проводити аналітику компетенцій та навичок, що робить процес відбору більш об'єктивним та індивідуалізованим [1].

Таким чином, завдяки постійній еволюції бізнес-середовища та змінам у вимогах до працівників, сучасні тенденції в плануванні та наборі персоналу набувають нових рис та напрямків. Маркетингові підходи стають необхідністю для пристосування до цих змін, дозволяючи компаніям виходити за межі традиційного набору персоналу. Оптимізація процесу залучення та утримання талановитого персоналу шляхом використання маркетингових стратегій надає можливість компаніям виходити на новий рівень конкурентоспроможності та розвитку.

Список використаної літератури:

1. Зленко А., Ісайкіна О., Мірошніченко Д. Особливості національного рекрутингу. Економічний вісник університету. 2018. № 37/1. С. 75–84.
2. Волобоєва І., Кравчук О., Паращук Є. Універсальна модель компетентностей для роботи у дистанційному режимі. Економіка та суспільство. 2021. № 25. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-36>
3. Герасимова В., Чирва В. Інноваційні методи рекрутингу в сучасних умовах. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 27. С. 82–86.
4. Жосан Г.В., Кириченко Н.В. Оцінка рівня цифровізації підприємств у Херсонській області. 2023. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (16). С. 119-127. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.16>

Ковтун Дар'я Миколаївна

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Херсонський державний аграрно-економічний університет*

Коваленко Надія Олегівна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
Херсонський державний аграрно-економічний університет,
м. Херсон / Кропивницький, Україна*

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ В АГРОБІЗНЕСІ

Сільськогосподарський сектор завжди був схильний до нестабільності цін. Коливання цін на продукцію та ресурси, як правило, більші в сільському господарстві, ніж в інших секторах економіки. Ризики, пов'язані з мінливістю погоди, небезпечними природними явищами, шкідниками і хворобами, особливо небезпечні через залежність аграрного виробництва від природних ресурсів і кліматичних умов. Часто бувають потрясіння цін на ринку, чинниками якому є як внутрішні так і міжнародні. До нестабільності цін можуть призвести: дефіцит поставок через посуху, коливання цін на енергоносії, зміна обмінних курсів тощо. Ці ризики безпосередньо впливають на економічну віддачу від сільського господарства, засоби до існування фермерів, а в довгостроковій перспективі і на їх здатність інвестувати та впроваджувати інновації, тим самим потенційно знижуючи їх здатність підвищувати продуктивність агробізнесу.

Зараз аграрний сектор має дедалі складніші комбінації ризиків. Вчені прогнозують, що зміна клімату та дефіцит води збільшать інтенсивність і частоту кліматичних потрясінь, посилюючи невизначеність і збільшуючи ймовірність інших ризиків. Останні кризи, включно з COVID-19, вплинули на ланцюжок поставок продуктів харчування, що призвело до непередбачених потрясінь попиту та обмежень робочої сили. Агресія Росії проти України призвела до стрибків цін на зерно та дефіциту поставок на такі основні ресурси, як насіння та добрива. Нестабільність політики міжнародної торгівлі також піддає сільське господарство набагато більш нестабільним ринковим умовам і може загрожувати глобальній продовольчій безпеці [1].

Підвищення стійкості агробізнесу передбачає: ефективне планування та готовність до несприятливих подій, сприймання, відновлення та адаптивність до несприятливих подій. Агровиробники зможуть краще впоратися з цими ризиками, невизначеністю та навіть отримати вигоду від нових можливостей, які вони пропонують через покращення інноваційних впроваджень у виробництво.

Ефективний та дієвий політичний підхід до управління ризиками в сільському господарстві повинен враховувати взаємодію та компроміси між різними ризиками, внутрішньогосподарськими стратегіями та урядовою політикою. Оптимальний підхід повинен включати відповідну попередню політику аграрного виробництва та заходи профілактики, що підкреслюють потенціал, необхідний агровиробникам для адаптації. Щоб розробити ефективну політику, ОЕСР визначила три рівні ризиків, які потребують різних реакцій:

- Звичайні коливання у виробництві, цінах і погоді не вимагають жодної конкретної політичної реакції. У рамках своєї звичайної бізнес-стратегії фермери можуть керувати такими ризиками впливу шляхом диверсифікації виробництва або використання відповідних технологій.

- Ринкові ризики, такі як збитки від граду, можуть бути передані через ринкові інструменти, такі як страхування та ф'ючерсні ринки, або через угоди про співпрацю між фермерами.

- Рідкісні, але катастрофічні події, такі як широкомасштабні посухи, повені або спалахи хвороб, можуть вимагати державного втручання. Ці ризики завдають значної шкоди та впливають на багатьох аграріїв на великій території [2, с.93].

Важлива роль також відводиться політиці «без жалю» та інвестиціям у суспільні блага, такі як ринок, інформаційні ресурси про погоду та клімат, наукові дослідження, розробки та поширення знань, які підвищують стійкість сільського господарства до ризиків при широкому спектрі майбутніх сценаріїв. Ці підходи сприяють підвищенню продуктивності та стійкості сільського господарства навіть за відсутності потрясінь. Системи управління ризиками також повинні заохочувати аграріїв інвестувати у власні можливості управління ризиками через розвиток своїх підприємницьких навичок та трансформуватися за допомогою методів та технологій, що підвищують стійкість до них [3].

Політики повинні розглянути наступні ключові дії для підвищення стійкості до сільськогосподарських ризиків:

- Прийняти цілісний підхід до управління ризиками для стійкості. Вони повинні: розглядати ландшафт ризиків у довгостроковій перспективі та наголошувати на попередніх заходах для зменшення ризику та підготовки до можливих ризиків; оцінити всі ризики та їхній зв'язок один з одним; проаналізувати компроміси між різними стратегіями та політиками управління ризиками; виявити як кожен підхід впливає на здатність аграрного сектора поглинати, адаптуватися та трансформуватися у відповідь на ризик.

- Розширення співпраці та спілкування з зацікавленими сторонами, щоб зрозуміти спроможність агровиробників керувати ризиками та визначити додаткові ресурси, необхідні для покращення їх реагування. Політику управління ризиками слід розробляти разом із зацікавленими сторонами, щоб переконатися, що кожен розуміє ландшафт ризиків і свою відповідальність за їх управління.

- Політика зосереджена на катастрофічних ризиках, які є рідкісними, але одночасно завдають значної шкоди багатьом аграріям. Повинні бути визначені заздалегідь процедури, обов'язки та межі реагування на політику, включаючи чіткі критерії запуску, види та рівні допомоги [4, С. 97-108].

- Уникати надання підтримки для управління «звичайними» ризиками. Мінімальні інтервенційні ціни або виплати, спричинені низькими прибутками, насправді можуть бути контрпродуктивними, оскільки вони, як правило, спонукають до більш ризикованих методів ведення сільського господарства.

- Уникати політик, які витісняють розвиток ринків приватного страхування, таких як субсидоване. Субсидування страхування може бути дорогим для урядів і не стримує тиску на додаткову спеціальну державну допомогу після катастрофічних подій.

- Забезпечити сприятливі умови для інвестицій, які підвищують стійкість до ризиків шляхом нарощування потенціалу агробізнесу по поглинанню, адаптації та перетворенню у відповідь на потрясіння. Це включає ефективне регулювання ринків страхування та водних ресурсів, інвестиції в інформацію, навчання та консультації для виробників аграрної продукції, а також розробку внутрішньогосподарських та ринкових інструментів управління ризиками [5, с.110].

Ефективне управління цими факторами ризиків визначає успіх аграрної галузі. Сучасні виклики, такі як зміна клімату, геополітичні нестабільності та

пандемії, ставлять під загрозу якість життя аграріїв та глобальну безпеку продовольства [6].

Для досягнення стійкого розвитку сільського господарства необхідно впроваджувати комплексні стратегії управління ризиками, які враховують широкий спектр можливих негативних впливів. Співпраця між різними зацікавленими сторонами, використання передових технологій та створення ефективних ринкових інструментів стають ключовими компонентами такого управління.

Державна підтримка та створення сприятливих умов для розвитку сільського господарства також грають критичну роль у забезпеченні стійкості цієї галузі. На фоні невизначеності та змін в сільському господарстві, важливою стає реалізація цілісного підходу до управління ризиками, спрямованого на забезпечення сталого розвитку галузі та забезпечення безпеки продовольства на рівні всього суспільства.

Список використаної літератури:

1. Литвинчук І.Л. Ризик-менеджмент в корпоративних підприємствах агробізнесу. 2011.
2. Сова О.Ю. Ризик-менеджмент для агробізнесу // Сталий розвиток соціально-економічних систем: матеріали. 2019. С. 93.
3. Живко З.Б., Леськів Г.З., Блага Н.В. Ризик-менеджмент у сільськогосподарських підприємствах //Актуальні проблеми сучасного бізнесу, 2022.
4. Лисенко В. Корпоративна стратегія управління ризиками в агробізнесі // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2017. №. 3-4. С. 97-108.
5. Христенко Г. Управління ризиками аграрних підприємств як передумова забезпечення їх стійкості. Бережанський агротехнічний інститут. 2022. С. 110.
6. Плотнікова М., Соболев А. Методичні підходи до оцінки ризиків в агробізнесі. 2020.

Дарушин Олександр Володимирович
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ МАУП»,
м. Ізмаїл, Україна*

ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У сучасному світі важливим чинником економічного розвитку дедалі більшої кількості країн стає трудова міграція, що сприяє формуванню гнучкого ринку праці, більш раціональному використанню трудових ресурсів, взаємодії економічних суб'єктів.

Розширення міжнародних, міжрегіональних зв'язків не тільки визначає нові можливості для мігрантів, а й саме обумовлюється міграційними процесами. За даними ООН, за останні 50 років кількість людей, які працюють за межами своєї рідної країни, збільшилася майже вдвічі.

У цьому контексті дослідження процесів трудової міграції актуальне для будь-якої національної економіки, зокрема і для вітчизняних економічних процесів.

Відрізняє трудову міграцію від інших типів (релігійної, культурної, політичної тощо) мета переміщення - трудова діяльність. Тобто міграція робочої сили - це не тільки переміщення працездатного населення, а переміщення, зумовлене економічними причинами.

Оскільки трудовою діяльністю можуть займатися люди в певному віці, то відмінною ознакою міграції трудової є працездатний вік людей, які виїжджають з постійного місця проживання в пошуках більш вигідних умов праці [2, с.321].

Трудова міграція має різноспрямовані економічні наслідки для економіки адміністративно-територіального утворення.

Окремо окреслимо економічні наслідки внутрішньої трудової міграції. Легальна міграція трудових ресурсів сприяє оптимізації попиту і пропозиції на ринку праці, оскільки мігранти закривають вакансії, які не затребувані жителями даної території з різних причин (необхідна кваліфікація, зміст роботи, рівень оплати праці тощо).

Переваги та недоліки трудової міграції

Вигоди	Негативні наслідки
для країн-реципієнтів	
<ul style="list-style-type: none"> – мінімізація витрат із виплати заробітної плати, тому що працю іноземного робітника оцінюють як «дешевшу» за вітчизняні трудові ресурси; – внаслідок зниження витрат виробництва підвищують конкурентоспроможність національних товарів; – стимулювання додаткової зайнятості завдяки розширенню місткості внутрішнього ринку предметів споживання; – збільшення дохідної частини бюджету завдяки додатковим податковим надходженням; – відсутність високих витрат на профспілки; – відсутність високих витрат на профспілкову діяльність. 	<ul style="list-style-type: none"> – у професіях і галузях економіки, де зайняті мігранти-працівники, спостерігається зниження оплати праці; – збільшення безробіття і, відповідно, соціальних виплат; – мігранти перераховують левову частку свого доходу на батьківщину, що веде до вивезення доходів за кордон; – збільшення витрат на мовні, соціальні, навчальні програми.
для країн-донорів	
<ul style="list-style-type: none"> – зниження рівня безробіття та витрат на її соціальне обслуговування; – одержання валютних переказів від громадян, які здійснюють трудову діяльність за кордоном; – підвищення компетентності (кваліфікації) працівників, що повертаються після міграції; – зміни в галузевій зайнятості мігрантів, які повертаються (емігранти переходять у малий бізнес); – можливість одержання інвестицій, кредитів країн-партнерів, преференції міжнародних організацій; – позитивний економічний ефект від еміграції; – можливість отримання інвестицій, кредитів від країн-донорів, преференцій міжнародних організацій; – позитивний економічний ефект від міграції. 	<ul style="list-style-type: none"> – спостерігається дефіцит кваліфікованої та професійної робочої сили; – витрати на «витік умів»; – втрата потенційних податкових надходжень; – зростання інфляції в разі значних зовнішніх трансферів.

Розширення діючих і створення нових організацій сприяє залученню інвестицій, створює нові робочі місця. Посилення інвестиційної активності примножує конкуренцію серед місцевих працівників і мігрантів за вищу заробітну плату, що, своєю чергою, стимулює підвищення кваліфікації працівників. Завдяки внутрішній міграції "підвищується ефективність просторового переміщення ресурсів, згладжуються відмінності в доходах і зайнятості [1, с. 147].

Отже, трудова міграція є різновидом міграції населення; її відмітними ознаками виступають: мета переміщення (трудова діяльність), вік суб'єктів переміщення (працездатний). Економічною причиною трудової міграції (і зовнішньої, і внутрішньої) є вигоди економічного суб'єкта від трудової діяльності в місці переміщення: відносно висока заробітна плата, відносно висока якість життя, відносно низький рівень конкуренції на ринку праці, зниження ризику різких кон'юнктурних змін доходів, можливість отримання доходу у формі заробітної плати (на відміну, наприклад, від допомоги по безробіттю або відсутності доходу взагалі).

Основними економічними наслідками трудової міграції для самого мігранта виступають зміна доходу і, відповідно, рівня життя.

Трудова міграція має різноспрямовані економічні наслідки для економіки адміністративно-територіального утворення. Водночас нелегальні мігранти завдають шкоди економіці регіону у вигляді несплати податків і обов'язкових платежів. Багато роботодавців вважають за краще використовувати дешеву робочу силу, що породжує демпінг на ринку праці, знижує мотивацію тих, хто вже працює, змушуючи їх або погоджуватися на зниження заробітної плати, або поповнити лави безробітних. Поява додаткової кількості населення збільшує навантаження на інфраструктуру території (транспорт, комунальні та медичні служби тощо), що зумовлює додаткові витрати.

Позитивним ефектом внутрішньої трудової міграції є згладжування диспропорції економічного розвитку окремих муніципальних утворень, при цьому не відбувається істотних змін рівноважної ціни праці та структури локального ринку праці. Зазначається, що якісні характеристики внутрішнього трудового мігранта значно відрізняються від якісних характеристик зовнішнього мігранта.

Таким чином, економічною причиною трудової міграції (і зовнішньої, і внутрішньої) є вигоди економічного суб'єкта від трудової діяльності в місці переміщення, а основними економічними наслідками трудової міграції для самого мігранта виступають зміни доходу та якості життя.

Список використаної літератури:

1. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії / О.А. Малиновська. К.: НІСД, 2018. 472 с.
2. Ровенчак О.А. Міжнародна міграція: теорія та практика / О.А. Ровенчак, В. В. Володько. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 412 с.

Колеснікова Наталія Юрїївна

здобувачка вищої освіти,

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Науковий керівник: Дарушин Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Міграція являє собою процес переміщення населення як усередині країни, так і за її межами, з метою постійного місця проживання або тимчасового перебування. У сучасному світі міграція населення набуває глобального характеру. Це є наслідком економічних, політичних, соціальних і культурних перетворень.

Результатом міграції є зростання населення, що тягне за собою надлишок робочої сили. Величезних масштабів набуває нелегальна імміграція. Наслідком міграції є зіткнення і дифузія різних культур, релігійних і національних традицій. Міграція активізує світовий ринок висококваліфікованої робочої сили. Активна трудова міграція призвела до сегментації ринків праці в розвинених країнах і виділення секторів, зайнятих переважно мігрантами.

Через це явище зростає рівень неформальної зайнятості. Дедалі частіше виникають конфлікти територіального характеру, спостерігається зростання міжнаціональних проблем. Ці наслідки впливають не тільки на відносини між державами, а й на життя всього населення загалом. Тому одним із головних завдань будь-якої держави є розроблення та реалізація ефективної міграційної політики, спрямованої на усунення негативних наслідків міграційних процесів [3, с.115].

Міграція населення нині набуває глобального характеру й одночасно є ознакою самої глобалізації. Глобалізація, як відомо, є процесом об'єднання народів, держав; веде до стирання кордонів між народами та створення єдиного політичного, економічного й духовного простору. Вона об'єднує у спільну систему, у світовий ринок економічні системи різних держав, що сприяє зміні і

культури, і побуту народів. Процес глобалізації полегшує доступ усього людства до нових винаходів, технологій, знань, знімає заборони й обмеження для розвитку та творчості, отже, глобалізація має системний характер, охоплює всі сфери життя суспільства.

У сучасному світі глобалізація, охопивши не тільки розвинені країни, а й країни третього світу, підняла міграцію на абсолютно новий рівень, зробивши її необхідною складовою будь-якої держави. З'явилося нове поняття "глобалізація міграційних процесів". Під цим явищем, як правило, розуміють збільшення масштабів міжнародної міграції населення, залучення дедалі більшої кількості країн світу до міграційної взаємодії, якісну зміну структури міграційних потоків відповідно до потреб ринку праці, що глобалізується.

Підвищення інтенсивності різних видів міграції - економічної, етнічної, трудової - характерна риса глобалізації, а частка мігрантів у постійному населенні країн відображає ступінь залученості в глобалізаційні процеси. Водночас міграційні процеси мають як переваги, так і недоліки, стаючи, таким чином, джерелом суперечностей і конфліктів [1,с.209]. Так, імміграційні потоки в розвинені країни зменшують частку титульних націй, оскільки іммігранти, як правило, мають вищий рівень народжуваності. Наприклад, у Німеччині, в Італії тощо.

Швидке зростання населення в країнах, що розвиваються, спричинило надлишок робочої сили там, а розвиток освіти призвів до того, що зростаюча частина молоді цілком здатна адаптуватися до вимог ринку праці розвинених країн.

Величезних масштабів набула нелегальна імміграція. Йдеться про дешеву й абсолютно безправну робочу силу, значну частину якої становлять жінки. Нелегальні переміщення призводять до масової маргіналізації мігрантів і криміналізації всієї сфери міграційних відносин.

Переселення народів за давно усталеними і новими напрямками супроводжується деякими особливими явищами, пов'язаними із зіткненням і дифузією різних культур, релігійних і національних традицій, які, і що далі, то більше, чинитимуть дестабілізувальний вплив насамперед на країни-реципієнти. Інтенсивно розширюються явища усиновлення дітей, народжених в інших країнах і культурах. Як бачимо, міграційні процеси впливають на генофонд націй країн-реципієнтів і країн-донорів.

Міграція активізує світовий ринок висококваліфікованої робочої сили. Таке явище спостерігається у США, у Канаді. Навпаки, рух некваліфікованих

працівників обмежений національними бар'єрами, які постійно зростають [2, с.207].

Стійка трудова міграція за кілька десятиліть призвела до сегментації ринків праці в розвинених країнах і виокремлення секторів, зайнятих переважно мігрантами. Це насамперед непрестижні робочі місця, які не потребують високої кваліфікації, з важкими умовами та низькою оплатою, це найбільш дискриміновані, неформальні або тіньові сегменти зайнятості.

Посилення міграційної активності спричиняє загострення міжнаціональних проблем. Відбувається зіткнення різних культур, цінностей, конфесій, що може призвести до серйозних наслідків, таких як міжнаціональний конфлікт, війна.

В умовах глобалізації виявилася ще одна властивість зовнішньої міграції: міжнародні міграційні потоки нині продовжують формуватися переважно за рахунок населення країн, що розвиваються, основним мотивом переміщення якого є прагнення забезпечити собі та своїм близьким вищий рівень життя, що у провідних країнах світу в десятки разів вищий, ніж в інших країнах. Імігранти дедалі частіше не тільки ухиляються від повернення на батьківщину, а й домагаються переселення до себе близьких родичів.

Таким чином, глобалізація міграційних процесів - це насамперед об'єктивне посилення проникності міждержавних перегородок і різке зростання швидкості та інтенсивності трансдержавних, транснаціональних перетоків людських ресурсів. Наслідки міграції, як бачимо, проявляються в різних сферах і можуть бути як позитивними, так і негативними. У зв'язку з цим одним з основних завдань, що стоять перед країнами, в епоху глобалізації, є розробка ефективної міграційної політики, яка б чітко регулювала міграційні процеси, щоб забезпечити безконфліктний та благополучний розвиток країн, їхній подальший економічний, політичний, культурний і соціальний процвітання.

Список використаної літератури:

1. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. К. : НІСД, 2018. 472 с.
2. Мельник, І. М. Туризм та трудова міграція населення в контексті міжнародної інтеграції України. Український журнал прикладної економіки. 2021. Т. 6. № 1. С. 203-209
3. Ровенчак О., Володько В. Міжнародна міграція: теорія та практика : монографія. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2015. 410 с

Куля Ірина Федорівна

*старший викладач кафедри економіки та менеджменту,
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»*

Кушаков Ростислав Олександрович

*здобувач вищої освіти,
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»,
м. Ізмаїл, Україна*

РОЛЬ ЛІДЕРСТВА У СТВОРЕННІ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Лідерство грає ключову роль в створенні культури безпеки в організації. Культура безпеки в організації визначається спільними переконаннями, цінностями та практиками, що стосуються безпеки праці та добробуту працівників. Лідерство впливає на культуру безпеки наступними способами [3]:

1. Приклад від верхівки: Керівництво організації має показувати приклад у справах безпеки. Лідери повинні дотримуватися найвищих стандартів безпеки і демонструвати свій зобов'язання до цінностей безпеки.

2. Комунікація: Лідери повинні постійно комунікувати важливість безпеки для всіх працівників. Це включає в себе проведення нарад, тренінгів, інформування про ризики та нагадування про правила безпеки.

3. Залучення співробітників: Лідери мають спонукати співробітників до активної участі в створенні безпечного середовища. Вони можуть надихати співробітників подавати ідеї щодо поліпшення безпеки та враховувати їхні думки.

4. Постійний нагляд: Лідери мають стежити за виконанням стандартів безпеки та надавати звіти про результати. Це включає в себе виявлення порушень та вжиття заходів для їх усунення.

5. Сприяння навчанню: Лідери повинні підтримувати навчання та розвиток у сфері безпеки серед співробітників. Це може включати в себе проведення тренінгів, семінарів та підтримку прийняття передових методів безпеки.

6. Повага до працівників: Лідери мають виявляти повагу до працівників і їх права на безпеку та здоров'я на робочому місці. Це допомагає створити атмосферу довіри та співпраці.

Коли лідери в організації активно демонструють своє зобов'язання до безпеки та втілюють цінності безпеки в діях і словах, це створює міцну культуру безпеки, яка сприяє зменшенню ризиків та підвищує добробут працівників [2].

Лідерство в організації повинно бути прикладом у справах безпеки, і це включає в себе дотримання найвищих стандартів безпеки та демонстрацію зобов'язання до цінностей безпеки на наступних рівнях:

Дотримання правил і процедур: Керівництво повинно активно дотримуватися всіх встановлених правил та процедур щодо безпеки на робочому місці. Це включає в себе використання необхідного захисного обладнання, дотримання інструкцій і вимог безпеки та участь у навчанні з питань безпеки. Вчасне реагування на порушення: Якщо керівництво помічає порушення стандартів безпеки, вони повинні вживати відповідних заходів, щоб усунути ці порушення. Це може включати в себе видачу попереджень, навчання та навіть санкції в разі систематичних порушень. Заохочення до звітності: Лідери повинні створювати середовище, в якому співробітники відчують себе комфортно для повідомлення про потенційні небезпеки, порушення та інші проблеми щодо безпеки. Керівництво повинно реагувати на такі звіти та вживати відповідних заходів. Проведення інспекцій та аудитів: Керівництво повинно регулярно проводити інспекції і аудити щодо безпеки, щоб переконатися, що всі стандарти дотримуються. Вони повинні також активно долучатися до усунення виявлених недоліків. Залучення до розробки поліпшень: Керівництво може стимулювати співробітників до пропозицій щодо поліпшень у справах безпеки. Лідери повинні підтримувати і реалізовувати ідеї, які сприяють збільшенню безпеки на робочому місці. Керівництво має володіти відмінним розумінням важливості безпеки і проявляти це розуміння у своїх діях та рішеннях. Це допомагає побудувати культуру безпеки в організації та забезпечити добробут працівників [5].

Постійний нагляд лідерів за виконанням стандартів безпеки та їхні дії у виявленні порушень і вжитті заходів для їх усунення є важливим елементом створення безпечної культури в організації. Ось докладніше про цей процес:

1. Моніторинг виконання: Лідери мають постійно слідкувати за виконанням стандартів безпеки на робочих місцях. Це може включати в себе спостереження за співробітниками під час роботи, перевірку стану обладнання та умов робочого середовища.

2. Виявлення порушень: Якщо лідери виявляють порушення стандартів безпеки, вони повинні діяти негайно. Це може включати в себе спілкування з порушниками, розслідування причин порушення та реагування на них.

3. Вжиття заходів: Лідери повинні бути готові приймати конкретні заходи для усунення порушень безпеки. Це може означати впровадження додаткових навчань, зміну процедур або навіть розробку нових політик безпеки.

4. Звіти та аналіз: Лідери мають надавати регулярні звіти про стан безпеки в організації. Ці звіти можуть включати інформацію про порушення, інциденти та заходи, вжиті для покращення безпеки. Аналіз цих даних допомагає виявити тенденції та проблемні області, щоб розробити стратегії подальшого вдосконалення.

5. Постійне вдосконалення: Лідери повинні постійно вдосконалювати стандарти безпеки та вживати заходи для забезпечення безпеки працівників. Це може включати в себе оновлення процедур, інвестування в нове обладнання або навчання працівників.

6. Постійний нагляд та реагування лідерів є ключовими для забезпечення безпеки на робочому місці та створення ефективної культури безпеки в організації. Вони повинні бути обережними та реагувати на потенційні ризики безпеки, щоб забезпечити здоров'я та добробут свого персоналу [1].

Сприяння навчанню і розвитку в сфері безпеки серед співробітників є важливим елементом створення культури безпеки в організації. Лідери можуть грати ключову роль у цьому процесі, існуючи методи, якими вони можуть підтримувати навчання співробітників:

Організація тренінгів і семінарів: Лідери можуть ініціювати та організовувати тренінги та семінари з питань безпеки для працівників. Це може включати в себе навчання щодо правил безпеки, використання захисного обладнання та інші аспекти безпеки на робочому місці.

Сприяння доступу до навчальних ресурсів: Лідери можуть допомагати співробітникам знаходити та отримувати доступ до ресурсів для навчання в

сфері безпеки. Це може включати в себе рекомендації щодо літератури, онлайн-курсів та інших матеріалів.

Підтримка прийняття передових методів безпеки: Лідери повинні стимулювати співробітників до впровадження передових методів та інновацій у сфері безпеки. Вони можуть активно підтримувати ініціативи, які спрямовані на поліпшення безпеки на робочих місцях.

Регулярні огляди та оцінки навчальних досягнень: Лідери можуть проводити регулярні огляди та оцінки навчальних досягнень співробітників у сфері безпеки. Це допомагає визначити, які працівники потребують додаткового навчання та підтримки.

Підкреслення важливості навчання: Лідери повинні наголошувати на важливості навчання в сфері безпеки та поширювати свій зобов'язання до безпеки на робочому місці [4].

Сприяння навчанню та розвитку в сфері безпеки є інвестицією в безпеку та добробут працівників. Це допомагає збільшити обізнаність та навички в галузі безпеки, що зменшує ризики та сприяє створенню безпечної робочої атмосфери.

Список використаної літератури:

1. Економічна безпека корпоративного підприємства : навч. посіб. / Коваленко М.А., Нагорна І.І., Радванська Н.В. Херсон: Олді-плюс, 2009. 403 с.
2. Економічна безпека [Мельник П., Терангул Л. та ін.] ; за ред. З.С. Варналія. К.: Знання, 2009. 647 с.
3. Родіонов О.В. Формування та розвиток економічної безпеки підприємств / Родіонов О.В., Черкасов А.В.; М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ: Янтар, 2011. 314 с.
4. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади. / Кавун С.В. Х.: ХНЕУ, 2009. 299 с.
5. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний виміри) / М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук, Й.М. Дорош; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 323 с.

Куля Ірина Федорівна

старший викладач кафедри економіки та менеджменту,

Придунайська філія

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія

управління персоналом»

Мунтян Юлія Костянтинівна

здобувачка вищої освіти,

Придунайська філія

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія

управління персоналом»,

м. Ізмаїл, Україна

СУТНІСТЬ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Захист (забезпечення безпеки) підприємництва – це процес, спрямований на захист підприємницьких структур та окремих фізичних осіб, у діяльності яких присутній елемент підприємництва, від використання щодо них злочинних засобів конкуренції, а також від іншої діяльності, які завдають шкоди в результаті порушення закону або ділової етики.

Безпека (захищеність) підприємництва - це цивілізована ситуація в бізнесі, за якої відсутній економічний або інший збиток, який завдавався б бізнесу навмисно чи з необережності фізичними особами або соціальними організаціями (у тому числі юридичними особами) порушуючи законодавство або етику підприємництва. Безпека підприємництва досягається поєднанням постійно здійснюваних економічних, організаційних, інформаційних, правових, виховних, технічних, спеціальних та інших заходів, задля профілактики, попередження і призупинення неринкової конкуренції.

Основними об'єктами захисту у сфері підприємницької діяльності є: окремі підприємці та члени їх сім'ї, працівники фірми, трудовий колектив фірми, продукція і зразки, обладнання, витратні матеріали та інші матеріальні цінності; фінансові ресурси; інформація (комерційна таємниця, нематеріальні активи, інтелектуальна власність, персональна інформація); організація бізнесу;

імідж підприємця; підприємницький проект; споживач продукції та послуг, що надаються підприємницькою структурою; навколишнє середовище, на яке впливає підприємницька структура в результаті її ділової активності.

Питання захисту трудового колективу фірми в основному стосується із недопущенням спроб проникнення людей кримінальним минулим та конкурентів, що можуть призвести спочатку до зниження ефективності роботи, а потім і до повного її розвалу.

Захист фінансових коштів головним чином ведеться від крадіжок; продукції, зразків, обладнання, інших матеріальних цінностей- також від приведення їх у непридатний стан; продукції, зразків – та і від підробки, невідповідності встановленим стандартам якості.

Інформація, що становить комерційну таємницю, іншу конфіденційну інформацію, нематеріальні активи та інтелектуальну власність повинна бути захищена від несанкціонованого доступу та неконтрольованого розповсюдження, від модифікації або знищення з ціллю завдання шкоди підприємницькій структурі.

Захист організації бізнесу означає запобігання перешкодам у їхній діяльності, зокрема у сфері закупівель, виробництва та збуту.

Збереження контролю над справою - означає запобігання переходу в руки конкурентів або інших організацій контрольного пакету акцій або отримання ними інших важелів управління бізнесом.

Для здійснення підприємницького проекту потребують фінансових і матеріальних ресурсів, кадрів зі спеціальними навичками, трудовий колектив.

Реалізація підприємницького проекту безпосередньо пов'язана з іміджем фірми, у ході його здійснення іноді можуть виникати питання захисту організації бізнесу, контролю над справою, і ці об'єкти підлягають захисту при здійсненні саме підприємницького проекту.

Безпека підприємницького проекту не обмежується забезпеченням особистої безпеки його автора (підприємця), збереження вкладених фінансових і матеріальних ресурсів та психологічного благополуччя працівників тощо.

Імідж підприємницької структури є найбільш складним і важливим об'єктом захисту, оскільки, з одного боку він безпосередньо пов'язано від стану всіх інших об'єктів захисту, а з іншого – формується протягом усього часу існування структури.

Внаслідок недотримання підприємницькою структурою встановлених стандартів якості продукції чи послуг, або внаслідок підробки конкурентами її

продукції страждає споживач. Поширення даної інформації шкодить діловій репутації підприємницької структури. Те саме стосується в разі завдання збитку навколишньому природному середовищу, яке зазнає впливу з боку підприємницької структури в результаті її ділової активності.

Підприємницька структура, яка піклується своїм іміджем, повинні захищати ці об'єкти відповідно до закону і в такому обсязі, якою їй це під силу, зокрема добровільно відновити навколишнє природне середовище, а також компенсувати матеріальний і моральний збиток споживачеві.

Сьогодні забезпечення безпеки є однією з найважливіших функцій для всіх організацій і приватних осіб. Причому функції держави законодавчо й адміністративно стають більшими, але у той же час вона делегує за допомогою законів і підзаконних актів ряд істотних функцій із забезпечення безпеки юридичним і фізичним особам.

В Україні існує нагальна потреба у створенні єдиної системи забезпечення безпеки особи, громадян та організацій, особливо в підприємстві та бізнесу, заснованої на цивілізованій ринковій ідеології і відкритому державному законодавстві.

В теперішньому часі об'єктивно створюються умови для формування єдиної системи забезпечення безпеки особи і підприємництва, складовими якої є:

державна система, представлена правоохоронними органами та спеціальними службами;

недержавна система, представлена приватними охоронними, охоронно-технічними і детективними підприємствами, комерційними службами безпеки, підприємствами різної форм власності, інформаційними бюро, службами безпеки банків, науково-дослідні структури, профільні факультети вищих навчальних закладів.

Завдання, які вирішується недержавною системою, спрямовані на захист законних прав та інтересів підприємців і сприяють загальному розвитку підприємництва в Україні. Таким чином, недержавна система забезпечення безпеки підприємництва та осіб виступають об'єктивними союзниками державної системи, що визначає можливість та необхідність взаємодії державних служб та органів безпеки з представниками недержавної системи безпеки.

Як показує міжнародний досвід, така співпраця посилює спроможності держави боротися з економічною злочинністю, загально кримінальними правопорушеннями, промисловим шпигунством та економічною розвідкою.

Однією з основних причин, чому держава делегує безпеку бізнесу недержавним системам безпеки, є те, що державні правоохоронні органи відповідно до свого статусу повинні займатися попередженням та розкриттям злочинів і правопорушень, а не забезпеченням комплексної безпеки бізнесу підприємницької діяльності в недержавному секторі економіки.

Такі відомства, як Міністерство внутрішніх справ, Державна податкова адміністрація України та інші, мають право застосовувати оперативно-розшукові заходи, можуть здійснювати кримінальне переслідування без доказів будь-якого бізнесмена.

Конституція України відповідає європейським вимогам. Однак перша частина, що регулює права і свободи людини і громадянина все ще значною мірою декларативна, особливо у сфері економічної свободи та вільного підприємництва. З цієї точки зору зарубіжний досвід не відповідає нашим реаліям. Капіталістична економіка і соціальна сфера в ній суттєво відрізняється від перехідної економіки, а наша соціальна ментальність – від ментальності, наприклад, європейця.

Знання науковців, колишніх співробітників спецслужб та правоохоронних органів, специфічні їх необхідно адаптувати для використання у сфері забезпечення безпеки підприємництва і її правового поля. Вирішення цього питання потребує наступних кроків:

1. Стрімке збільшення усіх видів і напрямів небезпеки у світі спричинило відповідну реакцію – вжиття заходів щодо захисту особистості. Для сучасних вітчизняних підприємців поняття «безпека бізнесу» перейшло з абстрактного на реалістичне з розуміння необхідності побудови ефективної системи безпеки.

2. Дієво вирішувати питання забезпечення особистої безпеки людини та безпеки підприємницької діяльності потребує створення комплексної системи управління безпекою, яка б об'єднувала зусилля держави, спеціальних органів та окремих підприємств. Назріла необхідність створення Ради з особистої безпеки людини та безпеки підприємництва України, яка б стала механізмом узгодження інтересів держави та підприємців.

3. Однією з найважливіших завдань створення комплексної системи забезпечення в Україні безпеки людини та підприємства є підготовка висококваліфікованих фахівців у цій сфері.

4. Основною метою навчання студентів цього профілю є підготовка фахівців-менеджерів у сфері управління безпекою підприємства, здатних професійно, компетентно і законослухняно виконувати свої функціональні обов'язки керівника підприємств.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Україна, 1996. 54 с.

2. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 3.

3. Жданов І. Можливі підходи до визначення основ державної політики забезпечення інформаційної безпеки України // Матеріали до круглого столу "Безпека інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" (28 трав.). К., 2001.

4. Зубов М. І., Зубов Р. М. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку. К., 2001.

Куля Ірина Федорівна

*старший викладач кафедри економіки та менеджменту,
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»*

Черненко Карина Вадимівна

*здобувачка вищої освіти,
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»,
м. Ізмаїл, Україна*

БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

Безпека підприємства – це складна система, що складається з двох основних підсистем: загроз безпеці бізнесу та захисту від загроз безпеці бізнесу. Загрози спрямовані на інтереси комерційних структур, і високий рівень захисту одних інтересів і низький рівень захисту інших не забезпечує необхідного рівня безпеки всього бізнесу.

У більшості випадків безпека розглядається як захист від небезпеки. Однак кількість джерел небезпек для бізнесу зростає, і вони якісно змінюються, тому просте блокування загроз в принципі завжди крихке. Фундаментальні рішення проблем слід шукати в комплексі, включаючи не тільки запобігання загрозам, а й методи забезпечення безпеки бізнесу як мети управління.

Зовнішня безпека підприємства – це система заходів, спрямованих на виявлення та усунення загроз господарській діяльності, пов'язаних з діяльністю підприємства з іншими суб'єктами та органами виконавчої влади, а також на захист від інших зовнішніх негативних факторів.

Внутрішня безпека підприємства – це система заходів, призначених для виявлення та нейтралізації загроз, пов'язаних із внутрішніми бізнес-процесами та людьми компанії [4, с. 13].

В умовах ринкових відносин, коли держава не несе відповідальності за результати фінансово-господарської діяльності підприємства, забезпечення безпеки стає одним із найважливіших і актуальних питань його життєдіяльності. Безпека підприємств передбачає сталий розвиток, який досягається

використанням різноманітних видів ресурсів і підприємницьких можливостей, у даному випадку забезпечуючи їх найбільш ефективно використання для стабільного функціонування та динамічного розвитку науки, техніки та суспільства, запобігання впливу негативних внутрішніх і зовнішніх впливів.

Найпоширенішим визначенням корпоративної безпеки є стан ефективного використання її ресурсів та наявних ринкових можливостей для запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам і забезпечення її довгострокового виживання та сталого розвитку на ринку відповідно до обраної місії.

Необхідність постійного дотримання вимог безпеки залежить від об'єктивно наявних завдань кожного суб'єкта господарювання щодо забезпечення функціональної стабільності та досягнення основних цілей його діяльності. Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво та спеціалісти здатні уникнути можливих загроз та ліквідувати шкідливий вплив окремих негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Джерелами негативного впливу на безпеку підприємства можуть бути:

- 1) свідомо чи несвідомо поведінка окремих посадових осіб та суб'єктів господарювання;
- 2) збіг об'єктивних обставин.

Негативний вплив на безпеку може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер залежно від умов суб'єкта. Цей негативний вплив існує об'єктивно і не зумовлений бажаннями конкретної компанії чи окремих працівників. Суб'єктивний вплив викликає низька продуктивність праці підприємства в цілому або окремих працівників.

Основна мета безпеки підприємства полягає в тому, щоб підприємство на даний момент було стабільним, функціонувало максимально ефективно і мало високий потенціал розвитку в майбутньому.

Основні функціональні цілі безпеки включають:

- забезпечення високої ефективності фінансової роботи, фінансової стабільності та корпоративної незалежності;
- забезпечити технологічну незалежність того чи іншого суб'єкта господарювання та досягти високого ступеня конкурентоспроможності в його технологічному потенціалі;
- досягти високої ефективності управління, оптимізації та ефективної організаційної структури корпоративного управління;
- досягнення високого рівня кваліфікації та інтелектуального потенціалу співробітників;

- звести до мінімуму згубний вплив результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісний правовий захист усіх аспектів діяльності компанії;
- забезпечувати захист інформаційних полів і комерційної таємниці, а також забезпечити необхідний рівень інформаційного забезпечення роботи різних підрозділів і організаційних підрозділів підприємства;
- ефективно організувати безпеку персоналу компанії, коштів, майна та бізнес-інтересів [3, с. 143].

Основні цілі та функціональні завдання визначають необхідні структурні елементи та загальний план формування організації безпеки підприємства.

Забезпечення безпеки передбачає відбір, аналіз та оцінку існуючих загроз кожному функціональному компоненту і на цій основі розробку системи протидії та превентивних заходів.

Під безпекою також слід розуміти стан соціотехнічної системи підприємства, яка за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, структурної організації та структур здатна уникати зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім дезінтеграційним факторам.

Зазначено, що термін "безпека підприємства" традиційно використовувався в юридичній сфері для опису системи прав, спрямованої на збереження ресурсів та результатів їх продуктивного використання. Проте, з економічної точки зору така інтерпретація не є повною, оскільки не враховує механізмів збереження та не відображає їхнього місця у системі управління підприємством.

Щодо інформаційної безпеки, важливою є гарантія, що співробітники можуть взаємодіяти з необхідними даними, зберігаючи їх конфіденційність і доступність, і уникнути несанкціонованого доступу. Інформаційна безпека також пов'язана з управлінням ризиками і дотриманням законодавчих норм.

У сфері ІТ комп'ютерна безпека включає в себе різноманітні технології, системи і рішення для захисту даних та забезпечення цілісності інформації. Це охоплює заходи та стратегії, що спрямовані на запобігання кібератакам, забезпечення безпеки мереж та захист конфіденційної інформації.

Економічна безпека підприємства відображає його здатність захищати фінансову стабільність від зовнішніх негативних впливів і швидко реагувати на різноманітні загрози, не впливаючи негативно на операційну діяльність. Для досягнення цієї безпеки необхідно мати розвинуту систему інструментів для ефективного фінансового управління та підвищення рівня благополуччя працівників [2, с. 127].

Фінансова безпека на підприємстві описує фінансовий стан, в якому підприємство може витримувати вже існуючі та потенційні фінансові загрози завдяки ефективному фінансовому управлінню, що сприяє розвитку його економічної діяльності.

Екологічна безпека відноситься до заходів і стратегій, спрямованих на забезпечення захищеності навколишнього середовища від негативних впливів і на попередження можливих екологічних катастроф і забруднення. Ця концепція охоплює різні аспекти екології та стосується не тільки підприємств, але і суспільства в цілому.

Трудова безпека відноситься до заходів і стандартів, спрямованих на забезпечення безпеки та здоров'я працівників під час виконання їх робочих обов'язків. Основна мета трудової безпеки полягає в запобіганні нещасним випадкам на робочому місці, професійним захворюванням і вдосконаленні умов праці.

Стратегічна безпека - це поняття, що відноситься до заходів, стратегій і політик, спрямованих на забезпечення безпеки, стійкості і впливу на стратегічному рівні. Ця концепція використовується в різних контекстах, включаючи національну безпеку, безпеку підприємства та інші.

Соціальна безпека - це система заходів та програм, спрямованих на забезпечення економічного і соціального захисту і благополуччя населення, особливо у вразливих груп населення [2, с. 136].

Таким чином, поняття безпеки підприємства включає в себе широкий спектр заходів і інструментів, спрямованих на забезпечення конкурентоздатності та фінансової стабільності підприємства, а також на підвищення рівня добробуту його працівників.

Список використаної літератури:

1. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. 2008. № 4. С. 88-97.
2. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк. Х., 2006. 240 с.
3. Кузенко Т.Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємства / Кузенко Т.Б. // Актуальні проблеми економіки. 2004. № 3. С. 142- 151.
4. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємництва в Україні: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / Львівський національний університет ім. І.Франка. Львів. 2004. 20 с.

Ушакова-Кирпач Ірина Михайлівна

*кандидат економічних наук,
викладач циклової комісії товарознавства та підприємництва,
Кропивницький фаховий коледж харчування та торгівлі*

Павлов Микита Андрійович

*студент II курсу,
Кропивницький фаховий коледж харчування та торгівлі,
м. Кропивницький, Україна*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Належне функціонування малого бізнесу є основою соціально-економічного розвитку більшості європейських держав, базою для формування раціональної структури економіки регіону та міста.

Соціальна відповідальність як концепція заохочує кожну людину враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на інших людей, громади та навколишнє середовище в усіх аспектах. Відповідно, концепція соціальної відповідальності в контексті бізнесу означає, що підприємство повинно поєднувати прибуткові види діяльності з діяльністю, що приносить користь суспільству [1].

Соціально-відповідальний бізнес не повинен функціонувати виключно для максимізації прибутку, а має приймати рішення та виконувати дії, які є прийнятними з точки зору цілей і цінностей суспільства. Так простежуються певні зобов'язання керівництва суб'єкта господарювання щодо обслуговування та захисту інтересів інших членів суспільства – працівників, споживачів та спільноти загалом.

Як відомо, соціально відповідальні дії представників малого бізнесу є добровільними. Рівень соціальної відповідальності кожного з них залежатиме від наявних у них ресурсів, зокрема фінансових. Саме тому актуальним питанням дослідження стало визначення та аналіз факторів і чинників, що впливають на формування і розвиток соціальної відповідальності українського бізнесу в період воєнного стану.

В ході дослідження виявлено, що основними представниками соціально відповідального бізнесу в Україні є великий бізнес. Малі та середні підприємства найменше беруть участь у програмах соціально відповідального бізнесу та частіше виступають отримувачами соціальної допомоги великих підприємств.

Соціальна відповідальність малого бізнесу в Україні останніми роками розвивалась досить стихійно, без чітко визначених державних або збалансованих корпоративних рішень для її реалізації.

Схематично, ініціативи корпоративної соціальної відповідальності базуються на чотирьох різних категоріях (рис. 1).

Рис. 1. Види соціальної відповідальності бізнесу [2, с. 59]

Етична відповідальність полягає у турботі про добробут працівників із забезпеченням справедливої трудової практики для персоналу, а також їхніх постачальників.

Екологічна відповідальність залежно від розміру та галузі бізнесу може набувати різних форм. Це може бути використання альтернативних джерел енергії та екологічно чистих матеріалів, запровадження програми утилізації або пожертвування та волонтерство для місцевих екологічно орієнтованих організацій.

Філантропічна відповідальність означає служіння людству. Компанії виконують свої благодійні обов'язки, жертвуючи свій час, гроші чи ресурси благодійним організаціям на національному та міжнародному рівнях.

Економічна відповідальність – це взаємопов'язана сфера, зосереджена на досягненні балансу між бізнесом, екологією та благодійністю. Економічна відповідальність дотримується встановлених етичних і моральних норм. У цьому контексті компанії намагаються знайти рішення, яке може полегшити їхній бізнес та забезпечити прибуток, приносячи користь громаді та нашому суспільству [3, с. 59-60].

Світовий досвід дає можливість сформулювати критерії, дотримання яких визначає компанію як соціально відповідальну. До них належать:

- добросовісна сплата податків;
- виконання вимог міжнародного та національного законодавства;
- виробництво та реалізація якісної продукції;
- реалізація корпоративних програм, орієнтованих на професійний розвиток, охорону здоров'я, моральне стимулювання працівників;
- реалізація благодійних і спонсорських проєктів;
- захист екології тощо [4, с. 15].

Зовнішня соціальна відповідальність малого бізнесу зазвичай включає спонсорство та корпоративну благодійність, охорону навколишнього середовища, відповідальність перед споживачами та взаємодію з місцевою владою, особливо в кризових ситуаціях.

Війна в Україні руйнує усталені правила ринку, змінює попит та пропозицію, партнерів та ринки збуту і тим самим надає можливості підприємцям проявити себе.

З початком війни більшість суб'єктів господарювання у сфері малого бізнесу зупинились, частина з них повністю перестала функціонувати. На сьогодні, згідно дослідження Advanter Group про стан малого та середнього бізнесів (МСБ) в умовах великої війни, умови роботи МСБ дещо покращилися. Порівняно з червнем минулого року, покращився показник очікування бізнесу від результатів діяльності у 2023 році на 8,2%. Середньозважений очікуваний показник оборотів бізнесу у 2023 проти 2022 року показав зростання з - 0,7% в червні 2023 року до +8,2% в серпні 2023 року [4].

При цьому рівень соціальної відповідальності в категорії «філантропська відповідальність» кардинально зріс. За результатами опитування практично кожен бізнес, кожен підприємець вів волонтерську діяльність (допомога ЗСУ, мешканцям окупованих територій, переселенцям)[4].

Волонтерська діяльність підсилює сенс функціонування бізнесу, мотивує та єднає співробітників, допомагає країні в цілому.

Безперечно, війна сильно вплинула на український ринок, але функціонування бізнесу необхідно суспільству для забезпечення війська і українських споживачів. Наразі вже відбулася певна адаптація бізнесу до умов війни [5]. Проте для продовження функціонування підприємцям необхідні нові замовлення та ринки збуту, інвестиції на розвиток і допомога у вирішенні проблем логістики.

Як бачимо, здійснення соціально відповідальних заходів дає змогу збалансувати економічний, соціальний та екологічний напрями розвитку малих

підприємств. Дослідження показали, що працівники соціально відповідальних компаній є більш вмотивованими, а це сприяє одержанню кращих фінансових результатів та зростанню продуктивності бізнесу.

При цьому успішність реалізації соціальної відповідальності малого бізнесу наразі залежить від його фінансово-економічного забезпечення в умовах непрогнозованості розвитку ситуації в Україні та на місцевому ринку, нестачі платоспроможних клієнтів, капіталу та кваліфікованого персоналу.

Список використаної літератури:

1. Грицарук І.О. Соціальна відповідальність підприємництва: формування та реалізація в національній економіці. Західноукраїнський національний університет: зб.наук.пр. 2020. С. 9-10.

2. Бондарук Т.Г., Бондарук І.С. Економічна природа організаційно-економічного механізму соціальної відповідальності бізнесу. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр., № 1-2. 2020. С. 57-64.

3. Кузьмін О.Є., Станасюк Н.С., Уголькова О.З. Соціальна відповідальність бізнесу: поняття, типологія та чинники формування. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. № 2 (6), 2021. С. 57-64.

4. Длігач А. Як почуваються малий і середній бізнеси під час війни. Результати дослідження. Економічна правда. 06.09.2023. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949/>

5. Селіверстова Л.С., Лосовська Н.В. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю бізнесу. Економіка та держава. № 7. 2019. С. 13-16.

Гловюк Юлія Віталіївна
студентка I курсу, групи МД-1

Верхогляд-Гловюк Тетяна Миколаївна
*викладач циклової комісії торгівлі,
маркетингу та менеджменту,
ВСП «ХТЕФК ДТЕУ»,
м. Хмельницький, Україна*

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройні конфлікти мають серйозні наслідки для політичної та економічної системи країни. Перш за все, вони вносять розлад у відносини між суб'єктами господарювання. Нормальне законодавство та судова система не можуть належним чином функціонувати ні через спеціальні урядові розпорядження, ні внаслідок військових дій [1].

На початку повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої країни багато підприємств опинилися у повній невизначеності, як щодо ведення бізнесу, так і щодо проведення різних маркетингових активностей. Багато бізнес-процесів та виробництв були моментально переглянуті або призупинені. Ключовим завданням керівників підприємств та власників бізнесу було збереження життів усіх працівників.

Збройний конфлікт призвів до зміни інфраструктури ринку та пошкодженого ринкового середовища, що, природно призвело до неможливості здійснення належного та успішного маркетингу. Повномасштабне вторгнення РФ вплинуло на кожен аспект процесу підготовки маркетингових стратегій, комунікаційного комплексу, стратегій сегментації, реклами, зв'язків з громадськістю тощо [2].

На жаль, є групи людей і підприємств, які отримують вигоду від конфліктів і воєн. Часто з'являються чорні ринки, які посилюють негативні наслідки збройних конфліктів, тому що, поки є люди, які не хочуть припинення

конфліктів, економіка та нормальне ринкове середовище не можуть відновитися.

Малоймовірно, що економіка також зростатиме. Це призводить до того, що кожен суб'єкт на ринку, включаючи підприємства, споживачів, дилерів, трейдерів і дистриб'юторів, змушені спробувати пристосуватися та розробити правильну стратегію для виживання на ньому. Вищезазначене є дійсно важливим, і особливо стосується діяльності спеціалістів з маркетингу, які відповідають за належні стратегії та можливості для підтримки нормальної торгівлі та прибутку.

Маркетингова стратегія підприємства суттєво відрізняється в умовах війни або воєнного стану, порівняно з мирним часом. У складних умовах воєнного стану підприємствам доводиться частково або повністю змінювати маркетингову стратегію з метою адаптації до нових реалій та забезпечення виживання. Ось деякі фактори, які слід враховувати при розробці маркетингової стратегії в умовах війни [3].

Користь та внесок у перемогу. Дуже багато продуктів та послуг багатьом людям можуть здаватися неактуальними під час війни та викликати реакцію на зразок «А краще часу не знайшли? У країні війна, а вони пропонують якийсь непотріб!» або «Така компанія, але нічого не робить для перемоги!» тощо. В умовах війни підприємствам краще доводити користь власної діяльності для суспільства, навіть коли немає прямого зв'язку між діяльністю та користю. Підтримка військових підрозділів або постраждалих від бойових дій, участь у суспільно значущих ініціативах та проектах тощо можуть допомогти створити необхідне сприйняття бізнесу та продукту споживачами у військовий час.

Емоційний контекст. Воєнний стан викликає стрес та тривогу серед населення. У маркетинговій стратегії важливо враховувати цей контекст та створювати повідомлення, які викликають спокій, надію та підтримку. Комунікації мають бути спрямовані на підтримку та згуртування спільноти.

Співпраця та соціальна відповідальність. В умовах воєнного стану може знадобитися більше співпраці з іншими підприємствами, органами влади та громадськими організаціями. Підприємство може використовувати свої ресурси та експертизу, щоб допомогти вирішити проблеми та сприяти відновленню.

Безпека та захист. Маркетингова стратегія та маркетингові дії не повинні наражати на небезпеку співробітників та клієнтів. Рекламні повідомлення та комунікації повинні наголошувати на заходах безпеки, які підприємство приймає, а також на можливостях для безпечної взаємодії з брендом.

Зміна цільової аудиторії. Умови воєнного стану можуть суттєво змінити потреби та поведінку клієнтів. Підприємство повинно адаптуватися до нових умов, переглянути свою цільову аудиторію та відреагувати на їхні потреби та пріоритети.

Маркетингові комунікації. Умови воєнного стану можуть суттєво змінити медіа-ландшафт та канали зв'язку. Підприємство повинно переглянути свої маркетингові комунікації, залучати до роботи нові канали зв'язку та пристосовувати повідомлення до поточної ситуації.

Гнучкість та інновації. Умови воєнного стану можуть вимагати швидких змін та реагування на нові обставини. Підприємство повинно бути гнучким, швидко адаптуватися та шукати нові можливості та інновації, щоб вижити та просуватися вперед

Таким чином, вплив воєнного стану на бізнес є дуже складним і різним для різних компаній. Розробка маркетингової стратегії повинна ґрунтуватися на ретельному аналізі конкретних умов та контексту, в якому працює підприємство. Особливу увагу потрібно приділити маркетинговим комунікаціям під час війни, щоб уникнути обурення суспільства, коли підприємство свідомо чи несвідомо використовує війну та її символи у своїх суто комерційних інтересах.

Список використаної літератури:

1. Korneyev M., Berezhniuk I., Dzhyndzhoian V., Kubakh T., Horb K. Business marketing activities in Ukraine during wartime. *Innovative Marketing*. 2022. Vol. 18(3). P. 48-58. doi: 10.21511/im.18(3).2022.05
2. Зеркаль А.В., Голомб В.В. Маркетингові комунікаційні стратегії підприємства в умовах цифровізації економіки. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2021. №12. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-12-7827>
3. Маркетингова стратегія під час війни та воєнного стану. URL: <https://dinanta.com/blog/marketig-during-war>

Царьов Микита Олегович

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Льотна академія Національного авіаційного університету*

Осадчий Сергій Іванович

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри конструкції повітряних суден,
авіадвигунів та підтримання льотної придатності,
Льотна академія Національного авіаційного університету,
м. Кропивницький, Україна*

УПРАВЛІННЯ РЕГУЛЯРНИМИ ВАНТАЖНИМИ АВІАЦІЙНИМ ПЕРЕВЕЗЕННЯМИ

Останнім часом повітряний транспорт стає особливо вразливим видом транспорту для здійснення актів незаконного втручання, тому охорона об'єктів інфраструктури аеропорту та контроль доступу відіграють важливу роль в забезпеченні безпеки діяльності цивільної авіації. Головне завдання системи контролю та управління доступом – допуск на певні об'єкти аеропорту осіб, яким вхід дозволений та запобігання допуску тих, кому вхід заборонений.

Авіаційна безпека являє собою стан захищеності авіації від АНВ в її діяльність. Авіаційна безпека має свою мету, завдання, предмет дослідження, засоби пізнання та принципи, які застосовуються для вирішення практичних та теоретичних (наукових) завдань виходячи з термінів експлуатації авіалайнерів та технічних засобів забезпечення повітряних перевезень [1].

Діяльність авіаційної безпеки спрямована на досягнення надійної захищеності людини в середовищі проживання: виробничої, експлуатаційної, транспортної, екологічної, аеродромних та аеропортових споруд, вантажно-розвантажувальних терміналів, а також забезпечення безпеки для пасажирів та обслуговуючого персоналу в разі виникнення авіаційних пригод, катастроф та надзвичайних ситуаціях.

Наслідки будь-яких актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації завдають величезної шкоди авіакомпаніям, пасажирам, державі і найчастіше забирають життя багатьох людей. Терористичні акти, крім загрози

життю та безпеці людей, підривають авторитет цивільної авіації, довіру до забезпечення її безпеки, що призводить до падіння попиту на авіаперевезення, скорочення доходів і втрати робочих місць в аеропортах і авіакомпаніях.

Тому, вдосконалення системи контролю та управління доступом, що забезпечує безпеку важливих об'єктів інфраструктури аеропорту, грає важливу роль в системі забезпечення авіаційної безпеки та є актуальною проблемою в сфері захисту авіації від актів незаконного втручання.

Авіаційна безпека (АБ) являє собою стан захищеності авіації від актів незаконного втручання (АНВ) в діяльність цивільної авіації (ЦА). Авіаційна безпека забезпечується САБ та підрозділами воєнізованої охорони аеропортів та авіакомпаній, а також спеціально уповноваженими органами, наділеними цими правами [2].

Системи ОАБ об'єктів цивільної авіації є складними територіально розподіленими системами, що складаються з підсистем, побудованих на різних фізичних принципах з різними інженерно-технічними засобами, складом обслуговуючого персоналу та т. п. До таких підсистем відносяться, наприклад, засоби спостереження за станом об'єктів цивільної авіації, інформаційного забезпечення функціонування систем ОАБ, зв'язку, обчислювальної техніки, забезпечення безпеки інформації та т. д.

Відмінною особливістю систем ОАБ є безпосередня участь в авіаційній діяльності особового складу - фахівців контролюючих процеси реалізації АНВ в діяльність об'єктів цивільної авіації.

Головні характеристики САБ [3]:

1) стійкість – здатність систем виконувати та своєчасно відновлювати свої функції в умовах всіх можливих видів ворожих впливів (в т. ч. й впливів порушників) та перешкод;

2) оперативність – здатність своєчасно реагувати на АНВ;

3) безперервність – здатність стійко функціонувати в будь-який момент часу;

4) скритність – здатність тримати в таємниці від порушників заходи по виявленню та припиненню АНВ від випадкових та навмисних деструктивних впливів природного або штучного характеру.

На думку експертів, глобальний ринок безпеки та відеоспостереження аеропортів за прогнозами аналітиків буде збільшуватися на 7 % щорічно, починаючи з 2018 р. по 2024 р.

За результатами досліджень консалтингової фірми Global Market Insights світовий ринок забезпечення захисту аероузлів до 2024 року буде коштувати більше 15 млрд. доларів. Активне впровадження засобів безпеки обумовлено високим попитом на такі системи, нескладно помітити що майже у кожному технологічному бізнес-процесі використовуються відеокамери, біометричний контроль доступу, безконтактні карти доступу, а також рентген сканери з термокамерами.

Стандартні заходи захисту повітряних гаваней ґрунтуються на інвазивних процедурах. Фізичний огляд включає доторкання до тіла, що вкрай незручно та нетактовно. Щоб виключити подібні ситуації розробники систем відеоспостереження інвестують величезні кошти в дослідження, розробку пристроїв подібних рентгенівським променям. Умови високого ризику, потрібні реактивні технології запобігання всіх загроз на етапі їх зародження. Для цього необхідно не тільки відслідковувати, але й також прогнозувати загрози, що вимагає зовсім інших технічних засобів [4, с. 29].

Впровадження інтелектуальних розробок та IoT в аеропорти значно підживлює попит на ці пристрої. Прикладом подібних пристроїв можуть стати віддалена реєстрація рейсу, різні сенсори, електронні гейти, RFID-технології обробки багажу. Велика частина отриманих даних збирається в режимі реального часу, надходить на тривале зберігання в великі централізовані бази даних. При наявності будь-яких проблем безпеки статистичні дані можуть бути доступні зловмисникам як із зовні, так і всередині мережевої інфраструктури.

Бездротові технології дозволяють хакерам відстежувати місцеположення будь-якого користувача використовуючи різні алгоритми включаючи інформацію від Received Signal Strength Indication (RSSI). Крім даних реального часу можна побачити історію пересування та навіть дані покупок.

Зі зростанням цифровізації, сенсоризації та використання складних обчислень аеропорти стають об'єктами кіберзлочинців. Майже всі постачальники IT-послуг в аеропортах вкладають кошти в свої можливості кібербезпеки. Авіакомпанії та аеропорти світу в 2022 році в цілому вклали \$ 3,9 млрд в забезпечення кібербезпеки. При цьому зберігаються труднощі з впровадженням конкретних заходів запобігання кіберзлочинів. В середньому авіакомпанії збільшили частку витрат на ці цілі з 7% загального бюджету на IT в 2022 році до 9% у 2023 році, а аеропорти - з 10% до 12%.

Згідно з опитуванням, 89% директорів з інформаційних технологій авіакомпаній в наступні три роки планують реалізувати масштабні ініціативи в

сфері кібербезпеки. У 2021 році було лише 71% таких респондентів. В аеропортах зайнятися кібербезпекою мали намір 95% опитаних. Пріоритетом для більш ніж половини (57%) керівників залишається захист операційних систем та процесів з метою забезпечити безперервність діяльності. Основні статті витрат та для авіакомпаній, і для аеропортів – навчання персоналу (76%), виконання регуляторних вимог (73%), а також управління доступом (63%) [2].

Основним фактором зростання безпеки аеродромів є збільшення популярності подорожей, особливо в Азіатському регіоні та Близькому Сході. Високий рівень зростання індустріалізації значно збільшив товарообіг між країнами, а так само зріс й пасажиропотік. У зв'язку з цим аеротранспортним вузлам доводиться всіляко модернізувати або будувати нові більші безпечні об'єкти інфраструктури. Очікується, що відеоспостереження на авіатранспорті в найближчі роки відчуже значний ривок. Подібні пристрої працюють цілодобово, відстежують всі рухи, що відбуваються не лише в різних частинах будівель, але й на прилеглих аеропортових територіях, злітних смугах.

Крім того, останні досягнення таких систем дозволяють вести якісний огляд в суворих погодних умовах, при поганій погоді, тумані, дощу або недостатній освітленості. Світова тенденція переходу до високого дозволу та плавне перетікання від стандарту FullHD до 4K дісталася до індустрії безпеки. Поява відеокамер стандарту 4K дозволило значно підвищити якість зображення та забезпечило огляд широких областей спостереження.

Список використаної літератури:

1. Evolv Edge Mass Threat Detection System. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.detectnology.co.uk/products/evolv-edge-mass-threatdetection-system>.
2. TRACESA Civil Aviation Safety and Security. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.tracesacivilaviation.org/>.
3. Павелко В.Ю. Забезпечення підвищення ефективності управління аеропортовим комплексом на основі концепції якості. Запоріжжя : ЗНТУ, 2022. 320 с.
4. Бугайко Д.О., Терещенко А.В. Взаємодія суб'єктів транспортного ринку в міжнародних аеропортах. *Наукоємні технології*. Київ, 2023. Вип. 2. С. 29–32.

Царьов Владислав Миколайович

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Льотна академія Національного авіаційного університету*

Залевський Анатолій Васильович

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри конструкції повітряних суден,
авіадвигунів та підтримання льотної придатності,
Льотна академія Національного авіаційного університету,
м. Кропивницький, Україна*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ НАЗЕМНИМ ОБСЛУГОВУВАННЯМ РЕГУЛЯРНИХ ВАНТАЖНИХ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

В умовах ринкової економіки застосування сучасних логістичних методів вимагає не тільки вдосконалення інформаційних технологій, а й істотних змін в стратегії управління цими технологіями. Такий підхід повинен бути спрямований на підвищення конкурентоспроможності і поліпшення економічних результатів діяльності й аеропорту. Це передбачає формування принципово нових поглядів на роль інноваційної стратегії та логістичних інструментів міжгалузевої взаємодії авіаційних підприємств.

Створення авіатранспортного логістичного центру дає можливість аеропорту стати провідним в будь-якій країні або регіоні. При створенні такого логістичного центру можна забезпечити високий рівень обслуговування авіакомпаній, вантажних клієнтів і пасажирів. подібний проєкт передбачає створення авіатранспортного вузла, що забезпечує взаємодію з іншими видами транспортної інфраструктури [1].

Головними позитивними сторонами проєкту будуть оптимізація товарного потоку, зручність і скорочення витрат споживача, розвиток відносин між учасниками різних ринків, а також додаткових послуг для пасажирів і вантажовідправників. За умови зростання числа компаній, що надають різні послуги в аеропортових комплексах, перспективним стає будівництво в

безпосередній близькості від аеропорту окремого складського терміналу або модернізації існуючої інфраструктури.

Одним з аспектів конкурентоспроможності буде своєчасна синхронізація потоку руху вантажів і складних процесів аеропорту для задоволення потреб клієнтів шляхом впровадження інноваційних методів.

В сучасних умовах актуальним стає рух в напрямку аеропорту як логістичного центру. Необхідно переглянути загальний контроль над аеропортами. Сьогодні аеропорт – це діяльність окремих гравців: авіакомпанії, працівники аеропорту, управління повітряним рухом, поліція, митниця, зовнішні постачальники послуг тощо. Пріоритети деяких людей іноді стикаються з організаційною діяльністю інших, що створює труднощі в координуванні роботи в цілому. На сьогоднішній день необхідно розглядати роботу з точки зору процесу в цілому.

Аеропортова діяльність – діяльність, спрямована на забезпечення координації набору надійної і миттєвої інформації, інформаційних систем з усією їх складністю. Це такі структури, як управління ресурсами людини, різна техніка, безпека і ефективність операцій. Інформаційні системи повинні більше відповідати необхідності адекватно і одночасно керувати, адаптуватися до всіх процесів, видам діяльності, навантажень і потокам [2].

Кінцевою метою тут має бути розвиток аеропорту до рівня «логістичного хаба», так як вигідне геополітичне положення економічної зони є головною перевагою, яке дозволяє аеропорту відігравати важливу функцію сполучної ланки між країнами в сфері логістики.

Зростаючі вимоги до якості виконуваних транспортних послуг породжують необхідність систематизації та оптимізації витрат часу і коштів на транспортування вантажів, переміщення пасажирів. Одним з можливих варіантів розв'язання задачі є створення єдиного логістичного центру на базі аеропорту. Ефективний розвиток транзитних пасажиро– і вантажопотоків буде неможливо без глобальних телекомунікацій, інформаційних систем та інформаційно-комп'ютерних технологій. Зростання ролі інформаційних потоків в глобальній логістиці обумовлено такими основними причинами [3]:

– по-перше, для споживачів у всьому світі інформація про статус замовлення, наявність товару, строки поставки, відвантажувальних документах і т.п. є необхідним елементом споживчого логістичного сервісу;

– по-друге, з позицій управління запасами в глобальних логістичних ланцюгах наявність повної і достовірної інформації дозволяє скоротити потребу в запасах, оборотному капіталі і трудових ресурсах за рахунок зменшення невизначеності в попиті;

– по-третє, інформація збільшує гнучкість управління рухом вантажопотоків з точки зору того, як, де і коли можна використовувати необхідні матеріальні, фінансові ресурси для досягнення конкурентних переваг.

В умовах особливої економічної зони створення логістичного центру (ЛЦ) особливо актуально і сприятливо. При створенні ЛЦ можна вирішити такі завдання [4]:

– збільшити обсяг наданих перевізниками послуг;

– скоротити терміни доставки вантажів до відповідності сучасним вимогам;

– залучити додатковий обсяг вантажоперевезень і знизити вартість перевезень;

– підвищити рівень якості послуг, що надаються клієнтам до міжнародного рівня;

– розвинути систему підготовки, відправки, супроводу в дорозі і видачі одержувачу вантажів і багажу;

– розвинути систему попереднього повідомлення представників митниці про майбутній вступ вантажів, які перетинають кордон;

– скоротити часові витрати на транспортування вантажів, багажу, простою транспортних засобів;

– скоротити час передачі транспортних і вантажних одиниць з одного виду транспорту на інший;

– автоматизувати контроль за місцезнаходженням транспортних і вантажних одиниць;

– автоматизувати перевірки можливостей і термінів відправки / доставки вантажів;

– створити систему безперервного навчання кадрів всіх рівнів міжнародної логістичної системи електронного обміну ділової та комерційною інформацією з використанням методів дистанційного навчання.

Діджиталізація полягає у використанні цифрових технологій та даних (оцифрованих (діджиталізованих) та існуючих у цифровій формі спочатку) з

метою одержання прибутку, поліпшення бізнесу, зміни/трансформації бізнес процесів (відмінних від суто діджиталізації останніх) та створення належного середовища для їх реалізації, в основі якого – використання цифрової інформації.

Завдання, які стоять перед структурами аеропорту майбутнього – це зниження ризиків і розробка систем, здатних синхронізувати інформацію на кожному етапі різних процесів для можливості централізованого управління на основі логістичної системи.

Список використаної літератури:

1. Вантажний аеропорт – перспектива для України. URL: https://cfts.org.ua/blogs/vantazhniy_aeroport_perspektiva_dlya_ukrani_436
2. Вантажний термінал. URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/vantajnuu_terminal
3. Зіміна А. Транспортні термінали в логістичних системах вантажопотоків. URL: [http://tr.knute.edu.ua/files/2023/01\(29\)2023/5.pdf](http://tr.knute.edu.ua/files/2023/01(29)2023/5.pdf)
4. Інструкція з обслуговування пасажирів, багажу, вантажів та повітряних суден в аеропорту. URL: [Airport Handling Manual
https://www.iata.org/en/publications/store/airport-handling-manual](https://www.iata.org/en/publications/store/airport-handling-manual)

Орлик Оксана Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет

Возіян Віра Володимирівна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний світ зазнає значних трансформацій завдяки стрімкому розвитку технологій. Ця епоха вимагає нових підходів до освіти, щоб готувати молодь до життя та роботи у сучасному цифровому суспільстві.

Сучасна освіта стикається з рядом викликів, серед яких: індивідуалізація навчання, розвиток критичного мислення та креативності, а також адаптація до стрімких змін у суспільстві та ринку праці. Традиційні методи навчання часто виявляються недостатніми для відповіді на ці виклики.

Цифрова трансформація в освіті передбачає використання сучасних технологій для покращення навчального процесу. Це охоплює впровадження в освітній процес сучасних комп'ютерів, планшетів, інтерактивних дошок і екранів та інших технічних засобів, використання освітніх онлайн-ресурсів. Ці інструменти дозволяють підвищити ефективність навчання, зробити його більш захопливим та доступним для кожного студента. При цьому важливо розвивати їх навички цифрової грамотності та критичного мислення.

До основних тенденцій цифрової трансформації в освіті можна віднести:

- Заміну традиційних підручників та матеріалів на електронні формати, що сприяє доступності та актуальності інформації.
- Використання інтерактивних онлайн-платформ для навчання, які дозволяють взаємодіяти з матеріалами та отримувати зворотний зв'язок.
- Використання VR/AR/MR технологій, які динамічно модернізують сучасну освіту та розширюють можливості вивчення предметів.
- Використання аналітики та штучного інтелекту для індивідуалізації навчального процесу та адаптації до потреб студентів.

– Розвиток засобів для колективної роботи, обміну думками та взаємодії між студентами та викладачами в онлайн-середовищі.

Ці напрямки визначають основні тенденції, які сьогодні формують сучасний образ освіти в еру цифрової трансформації.

Однією з найважливіших складових цього процесу є формування Smart-освіти та впровадження Smart-технологій в освітній простір.

Smart-освіта передбачає комплексну модернізацію всіх освітніх процесів, а також методів і технологій, що використовуються в цих процесах. Кожна з цих технологій дозволяє по-новому побудувати процес розробки контенту, його доставку і актуалізації [1, с. 29]. Основним елементом, що зв'язує освітній процес, стає активний освітній компонент – Smart-комплекс, який дозволяє зняти часові та просторові рамки – навчання стає можливим не тільки в аудиторії, а й вдома і в будь-якому місці.

Smart-технології в освіті – це інтегрований підхід до використання сучасних технологій з метою поліпшення якості та ефективності навчання.

Smart-технології дозволяють створити динамічне та персоналізоване навчальне середовище, сприяючи оптимізації навчального процесу та активному залученню студентів в процес навчання. Застосування цих технологій розширює можливості викладачів та студентів, створюючи нові шляхи для здобуття знань та розвитку навичок у сучасному цифровому світі.

Головне завдання, яке має бути вирішено за допомогою Smart-технологій – максимальне донесення навчального матеріалу до студента.

Одним із ключових напрямів впровадження Smart-технологій є використання інтерактивних платформ та програм для навчання й тестування. Однією з успішно впроваджених платформ для навчання є Moodle – навчальна платформа, яка надає викладачам, студентам та адміністраторам дуже розвинутий набір інструментів для комп'ютеризованого навчання. Moodle можна використовувати в навчанні студентів, при підвищенні кваліфікації викладачів, бізнес-навчанні.

На даний момент Moodle вже має близько 400 млн користувачів в усьому світі й продовжує розвиватися темпами, значно швидшими, ніж її конкуренти. У 2018 р., за статистикою, використання платформи Moodle у світі перевищило використання усіх інших платформ разом узятих. В Європі 2/3 закладів вищої освіти використовують саме Moodle. В Україні, де використання платних платформ дуже обмежене, Moodle практично не має конкурентів [2].

До позитивних рис Smart-технологій в освітньому процесі можна віднести [1, с. 121; 3-4]:

- можливість їх використання під час викладання різних дисциплін;
- процес засвоєння знань стає значно ефективнішим;
- активізація навчання завдяки використанню привабливих і швидкозмінних форм подачі інформації;
- можливість доступу до необхідної інформації;
- освітній процес стає цікавішим для студентів;
- інноваційний підхід до розвитку їх творчого потенціалу та творчої самореалізації;
- інтенсифікація самостійної роботи студентів;
- зростання обсягу виконаних на занятті завдань;
- легкість поєднання Smart-технологій з комунікативним підходом до викладання певних дисциплін;
- можливість навчання та саморозвитку без географічних і часових обмежень;
- виховання інформаційної культури та комп'ютерної компетентності у студентів та ін.

Впровадження Smart-технологій в освітній процес сприяє підвищенню зацікавленості та мотивації студентів, надає можливість індивідуалізації навчання відповідно до потреб кожного студента, доступу до великого обсягу освітніх ресурсів та матеріалів, сприяє розвитку критичного мислення та творчих навичок студентів, а також розширює можливості для дистанційного навчання. Використання імерсивних технологій в навчанні дозволяє створювати навчальні ситуації, недосяжні для звичайних методів. Використання Smart-технологій сприяє розвитку навичок, які стануть невід'ємною частиною успішного функціонування в цифровому суспільстві. Крім того, вони дозволяють здійснювати співпрацю та обмін знаннями між студентами та викладачами з різних частин світу.

Однак впровадження Smart-технологій у навчальний процес не обходиться без певних проблем. Одною з головних проблем є необхідність фінансових вкладень у сучасне обладнання та програмне забезпечення.

Також серед причин, що стримують використання Smart-технологій – відсутність вільного доступу до комп'ютерного обладнання в деяких закладах, труднощі із своєчасним ремонтом комп'ютерного обладнання. Не всі викладачі

та студенти мають сучасний комп'ютер або ноутбук в домашньому користуванні, а час для самостійної роботи у комп'ютерних класах відведено далеко не у всіх закладах або його не вистачає на всіх. Нерівномірний розподіл технічних можливостей та нерівності в доступі до освітніх ресурсів можуть викликати ризик виникнення цифрового розриву.

Ще одною важливою проблемою є те, що у викладачів недостатньо часу для підготовки до занять з використанням Smart-технологій, а частина викладачів взагалі має недостатній рівень комп'ютерної грамотності [4]. Проте, впровадження Smart-технологій вимагає від викладачів нових навичок та підвищення кваліфікації для ефективного використання цифрових інструментів у навчальному процесі.

Також збільшення використання інформаційних та цифрових технологій вимагає забезпечення безпеки та конфіденційності – посилення заходів щодо кібербезпеки та збереження конфіденційності освітніх даних.

Незважаючи на всі ці виклики, в країні існують приклади успішного впровадження Smart-технологій в освітніх закладах.

Наприкінці слід відзначити, що цифрова трансформація вищої освіти з використанням Smart-технологій є важливим кроком у підготовці майбутнього покоління до життя та праці у сучасному цифровому суспільстві. Для цього необхідно забезпечити закладам освіти доступ до сучасних технологій, підготувати викладачів до роботи з цифровими інструментами у навчальному процесі, забезпечити високий рівень кібербезпеки та збереження конфіденційності освітніх даних.

Список використаної літератури:

1. Методичні основи розроблення SMART-комплексів для підготовки кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти : метод. посіб. / М. А. Пригодій та ін. Житомир : «Полісся», 2019. 255 с. URL: <http://surl.li/vvbf> (дата звернення: 12.11.2023).
2. Що таке Moodle. URL: <http://surl.li/mentv> (дата звернення: 12.11.2023).
3. Слободянюк І. С. Історія застосування смарт-технологій в освітньому процесі. URL: <http://surl.li/menuh> (дата звернення: 12.11.2023).
4. Коробань О. В., Одночко О. Ю. Переваги та недоліки використання Smart-технологій у навчальному процесі ЗПТО. *Актуальні проблеми професійної та технологічної освіти: погляд у майбутнє* : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Умань, 14 квіт. 2021 р.). Умань, 2021. С. 107–111. URL: <http://surl.li/meohf> (дата звернення: 12.11.2023).

Гора Альона Валеріївна

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри економіки та управління персоналом,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Кармаліт Юлія Миколаївна

здобувачка вищої освіти ОС Магістр

зі спеціальності 051 Економіка,

*Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

СУТНІСТЬ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Останні кілька років були складними для нашої країни, по – перше Пандемія COVID – 19 завдала важкого удару по економіці та змінила вже ustalені норми соціальної та інституційної поведінки. Другим ударом було оголошення воєнного стану в лютому 2022 року, який призвів до багатьох змін не тільки в економічній, так і в екологічній, духовній, політичній, соціальній та інших сферах життя людей. Не минули його наслідки і трудові відносини та організації праці, в умовах невизначеності та кризи, значна кількість працівників втратили роботу, багато з них втратили частину заробітної плати.

Крім того, деякі підприємства були закриті або зруйновані ракетними ударами. У цих складних умовах керівництво, як суб'єкт управління, так і працівники, як об'єкт управління отримали тимчасовий стрес, депресію та апатію.

Тому, старі методи мотивації більше не працювали в нинішніх умовах. Потрібен фундаментальний перегляд системи виробничих відносин. У світлі ситуації, що склалася, всі керівники повинні були переглянути свої мотиваційні механізми, і прийняти необхідне рішення.

За даними Міжнародно Організації Праці (МОП), агенції ООН, близько 4,8 мільйона українців втратили роботу в Україні, багато професіоналів емігрували з 24 лютого 2022 року. Понад 5,3 мільйона біженців виїхали до Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччині понад 1,48 мільйона осіб, у тому числі 208 000 громадян країн, які не є членами ЄС, у тому числі трудові мігранти та студенти, переїхали до інших країн. У той же час 7,7 мільйона людей були внутрішньо переміщені. В загальному, за оцінками, 70% населення України

зазнали негативного впливу від війни. Також станом на 2022/2023 рік в Україні налічується приблизно 2,75 мільйона біженців працездатного віку, дві третини з яких мають вищу освіту, і майже половина (49%) мають передові професії.

Крім того згідно з результатами дослідження ринку праці Європейської Бізнес Асоціації у травні 2022 року, 26% компаній заморозили свої бюджети на розвиток, 16% компаній заморозили бонуси і премії, а 11% компаній зменшили заробітні плати (Рис.1).

Рис. 1. Дослідження ринку праці Європейською Бізнес Асоціацією [7]

Зміни також були внесені до трудового законодавства, що регулює діяльність підприємств, організацій та фізичних осіб, які працюють за трудовими договорами. Так, з 15 березня 2022 року, набув чинності Закон України N 2136 – IX « Про особливості регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану».

Фактори, які негативно впливають на персонал, можна узагальнити наступним чином (Табл. 1).

Така критична ситуація безсумнівно, загрожує виживанню бізнесу та може впливати на його продуктивність. Тому для роботодавців важливо докласти всіх зусиль для захисту робочої сили та адаптації існуючих механізмів управління.

Мотивація персоналу відіграє важливу роль у підвищенні ефективності роботи підприємства, але наразі багато інструментів мотивації є застарілими.

Зміни в трудовому законодавстві під час воєнного стану*

Умова	За КЗПП	За новим законом
Форма трудового договору	Зазвичай в письмовому вигляді	Форма визначається за згодою сторін
Встановлення випробувального терміну	Заборонено встановлювати певним категоріям	Може бути встановлена будь-кому
Переведення на іншу роботу/підприємство	Дозволяється тільки зі згодою працівника	Можливе без згоди працівника
Часи роботи	Визначається правилами трудового розпорядку та графіками змінності	Встановлює роботодавець
Нормальна тривалість робочого часу	Не більше 40 год/тиждень	Може бути до 60 год/тиждень
Щотижневий безперервний відпочинок	Не менше 42 годин	Може бути 24 години
Можливість звільнення в період тимчасової непрацездатності/відпустки	Не допускається	Можливе
Кількість робочих днів	Встановлює роботодавець із профспілкою	Визначає роботодавець
Щорічна відпустка	Мінімум 24 дні	Може бути обмежена 24 днями або відмовлено на об'єктах критичної інфраструктури
Відповідальність за недотримання строків оплати праці	Роботодавець завжди несе відповідальність	Роботодавець може не нести якщо доведе, що порушення були внаслідок обставин непереборної сили

Це пов'язано з тим, що фокус змістився на інші потреби (Рис 2).

Рис. 2. Фактори впливу на персонал*

Люди від природи схильні до стресу, а під час військових конфліктів їх психічний стан є нестабільним. Хронічна втома, депресія, емоційне занепокоєння та багато інших проблем, є наслідком емоційного вигорання на роботі. Це призводить до зниження продуктивності та навіть до втрати

трудо­вих ре­сурсів. Саме тому, керівникам важливо вико­ри­сто­ву­вати мо­ти­ва­ційні про­гра­ми, які до­зво­лять знизити рівень стресу пер­со­на­лу та до­по­мо­жуть ство­ри­ти мак­си­маль­но ком­фор­тні умо­ви пра­ці. На Рис.3 по­ка­за­но, в яких сфе­рах мо­ти­ва­ційні про­гра­ми в ко­мпа­ніях по­тре­бу­ють вдо­ско­на­ле­н­ня.

Рис. 3. Напрями удосконалення мотиваційних програм на підприємстві*

Під час воєнного стану життєво важливо, щоб усі працівники мали змогу задовольнити свої базові потреби у безпеці, захисті та відпочинку. Тому, найважливіше для всіх працівників при впровадженні нових методів мотивації, створити безпечні умови праці та розробити алгоритм дій в екстрених ситуаціях.

До таких заходів відносять:

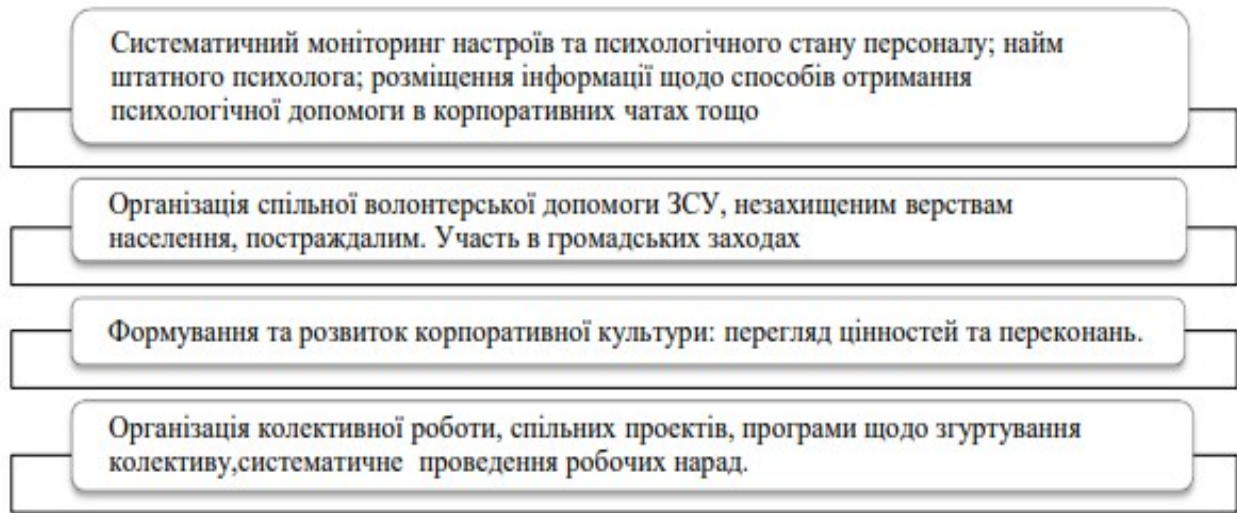
- 1) Підготовка бомбосховища та евакуаційні пункти з доступом до шляхів евакуації, обладнані всім необхідним на випадок повітряної тривоги;
- 2) Проведення інструктажів щодо надання першої медичної допомоги та дій у разі повітряної тривоги;
- 3) Консультування щодо прав працівників згідно з новим законодавством та змін, якщо такі є в угодах.

Ці заходи забезпечать розуміння працівниками, що робити у випадку надзвичайної ситуації, підвищать почуття безпеки та довіри до компанії. Йдеться також про психологічний стан працівників. В умовах військового конфлікту чи економічної кризи бізнес – процеси та продуктивність праці суттєво страждають. Це пов'язано з тим, що рівень стресу та тривожності унеможливує досягнення високої продуктивності праці.

Тому, необхідно вжити відповідних заходів для забезпечення психологічної підтримки та коучингу для персоналу (Рис 4).

Не слід також забувати про важливість того, щоб працівники мали можливість планувати свою кар'єру, навчання та професійний розвиток.

Рис.4. Кроки щодо посилення психологічної підтримки персоналу підприємства*

У цьому секторі: тренінги, курси, підвищення кваліфікації та коучинг; участь у зовнішніх вебінарах та майстер-класах за межами компанії; участь у виставках та культурних програмах; ротація персоналу; планування кар'єри, розробка кар'єрних програм для окремих співробітників; участь працівників у процесах прийняття управлінських рішень.

У багатьох підприємств під час пандемії та запровадження воєнного стану через обмеження в роботі та економічну нестабільність, загострилися фінансові проблеми, і вони вже не могли демонструвати той рівень матеріальної мотивації, який був до цього. Окрім звичних засобів, таких як премії, надбавки до зарплати існують й інші заохочення. Компанії можуть надавати безкоштовне харчування, відшкодовувати витрати на проїзд і транспорт, надавати житло або оплачувати витрати на оренду житла, надавати корпоративні знижки на товари та послуги.

Також складні часи – не привід відмовлятися від організації корпоративних заходів, або знакових подій компанії.

Перш за все, такі заходи можуть відволікти від сумних новин, згуртувати колектив і поліпшити внутрішні відносини. Також можна оголосити збір коштів на підтримку Збройних Сил України, постраждалого та вразливого населення.

Крім того, компанії можуть надавати фінансову допомогу працівникам, які втратили житло або стали жертвами бомбардувань, жінкам з дітьми, які втратили годувальника, або іншим працівникам які потребують допомоги. Для цього створюється відповідний фонд. Компанія також може створити відділ, який відповідатиме на запити про допомогу від працівників.

Важливо також переконатися, що всі працівники охоплені соціальним страхуванням. Ці заходи допомагають працівникам усвідомити, що

роботодавець піклується про їхню безпеку та добробут. Це підвищує їхнє почуття захищеності та зміцнює довіру до компанії.

Керівництво іноді вдається до радикальних заходів, таких як часткове або колективне звільнення працівників, економічні та соціальні наслідки яких є дуже сумнівними.

З одного боку, скорочення витрат на оплату праці може підвищити платоспроможність компанії, що є метою антикризового управління. Але з іншого боку ці дії можуть мати негативний вплив на її майбутній розвиток. Це може вплинути на бізнес, регіон і навіть державу, що в свою чергу, може мати негативний вплив на майбутній розвиток країни. Іншими словами реалізація таких заходів вимагає ретельного врахування всіх довгострокових наслідків та проведення аналізу.

Рекомендації щодо вдосконалення системи мотивації на підприємствах, як наслідок пандемії COVID-19 та воєнного стану (Рис 5).

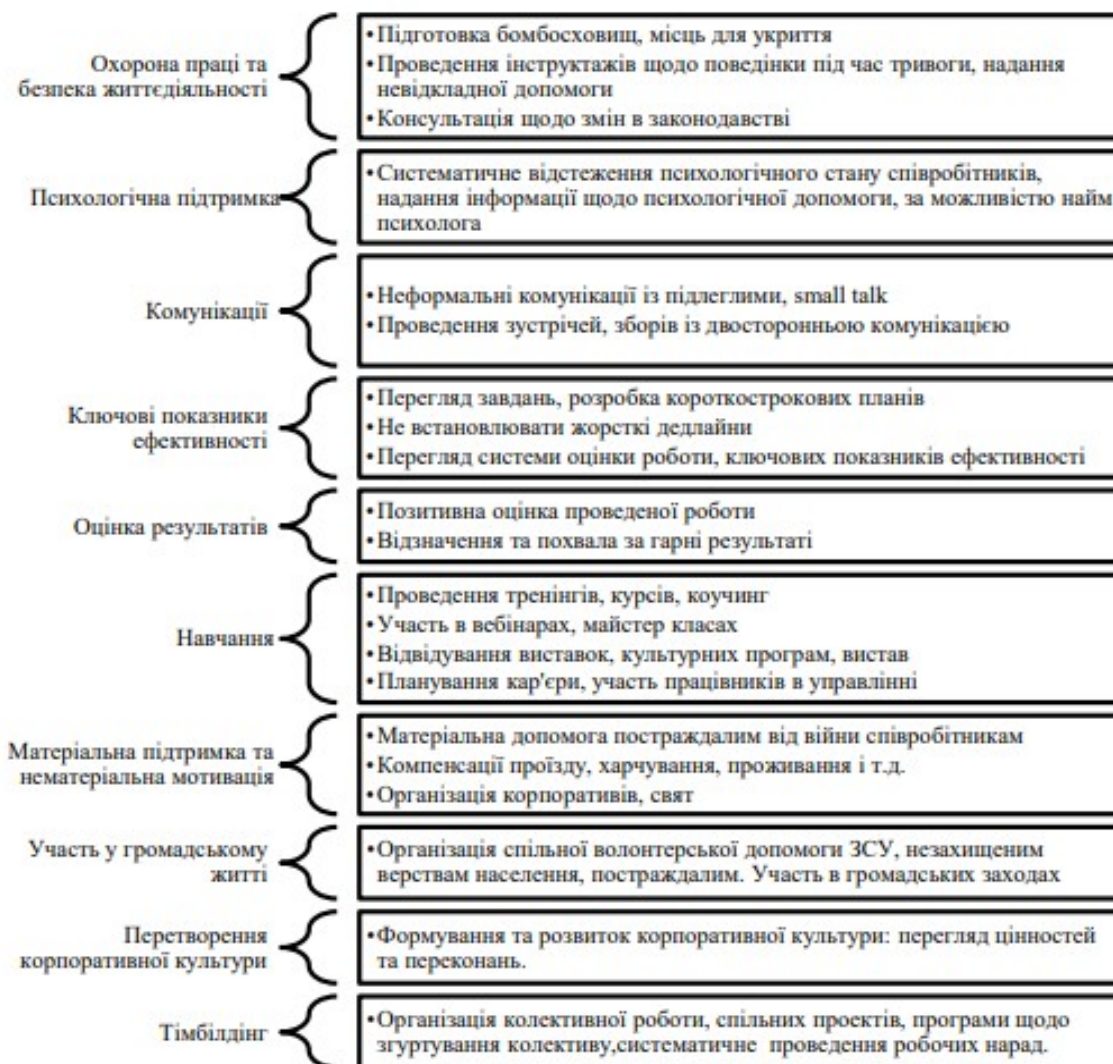

Рис. 5. Рекомендації щодо удосконалення мотиваційної системи під час воєнного стану та наслідків пандемії COVID-19*

Підсумовуючи, окрім вирішення фінансових проблем, керівництву варто звернути увагу на трансформацію існуючих систем управління на підприємствах, та створення ефективних мотиваційних алгоритмів. Оскільки психологія працівників є найбільш вразливою під час кризи, мотиваційні інструменти мають бути спрямовані насамперед на те, щоб зменшити вплив негативних почуттів, емоцій та тривоги. Однак не варто забувати і про традиційні методи мотивації.

Хоча ми переживаємо складний період, нові стимули та винагороди повинні комплексно вирішувати проблему зниження продуктивності праці.

Покращити репутацію компанії, підвищити довіру до керівництва та згуртованість команди.

Список використаної літератури:

1. Європейська бізнес Асоціація: Дослідження ринку праці України. URL: https://eba.com.ua/wpcontent/uploads/2022/05/Doslidzhennya_analiz-rynku-pratsi.pdf

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2136-IX за станом на 19.07.2022 // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20/ed20220719>

3. Як підтримати та мотивувати співробітників у воєнний час. Happy monday: веб-сайт. URL: <https://happymonday.ua/yak-pidtrymaty-ta-motyvuvaty-spivrobotnykiv>

4. Гавриш О. М. Роль та значення нематеріальної мотивації персоналу у діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах пандемії COVID-19 // Аграрна політика України в умовах глобальних викликів: матеріали доповідей Міжнародної наук.-практ.конф., м. Київ, 23-24 вересня 2021 р. / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. С. 244-247 URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u207/gotoviy_do_druku.pdf

5. HR менеджмент під час війни: як піклуватися про персонал. Hurma: веб-сайт. URL: <https://hurma.work/blog/hr-menedzhment-pid-chas-vijny-yak-pikluvatysya-pro-personal/> (дата звернення 06.10.22)

6. Козак К., Корсікова Н., Древова В. Психологія управління персоналом в умовах економічних кризових явищ, спровокованих COVID-19 // Наукові перспективи (Naukovì perspektivi). 2021. №. 2 (8). С. 107-124. doi: 10.52058/2708-7530-2021-2(8)-107-124

Костенко Аміна Олегівна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Центральноукраїнський інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Коваленко Надія Олегівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та управління персоналом,

Центральноукраїнський інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

м. Кропивницький, Україна

УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ В УМОВАХ ВІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Негативні наслідки війни вказують на нагальну потребу в розробці більш інноваційних підходів до подолання нестабільності, конфліктів і насильства. Дедалі більш очевидним стає те, що самі традиційні заходи безпеки та розвитку, включаючи миротворців та гуманітарну допомогу, недостатні, щоб допомогти суспільству відновитися та зміцнити стійкість перед обличчям складних викликів. Нові рішення мають використовувати державно-приватне партнерство та більш активну роль бізнес-сектора [1, с. 5].

Підприємства, що розвиваються під час війни, можна умовно поділити на декілька основних видів [2, с. 33]:

1. Підприємства, що займаються оснащенням війни (ті ж, що працювали у військовому секторі і раніше, або ті, що перепрофілювались). Деякі підприємства зараз отримують величезні замовлення від держави для забезпечення потреб ЗСУ, відповідно їхні основні проблеми концентруються в дуже швидкому масштабуванні всіх внутрішніх процесів, виробництва, залученні людських ресурсів і організації безпечної логістики. Разом з цим вони стикаються з викликами щодо конфіденційності напрямку своєї роботи, а також швидкому залученні ресурсів у необхідній кількості.

2. Підприємства, яким довелось перенести своє виробництво, працівників, і всі процеси в інше місце, тобто зробити релокейт. Для ІТ-

компаній в основному, а також тих, хто займався надавання послуг, або маленьким виробництвом очевидним рішенням для продовження діяльності стала зміна місця перебування працівників та зміна місця виробництва. Безумовно, такі зміни є дорогими та займають досить багато часу, проте для багатьох компаній це дійсно стало єдиним варіантом виживання. Основною проблемою таких компаній є логістика виробництва, основних засобів та майна в безпечне місце, об'єднання працівників, їх підтримка та перелаштування на новий лад, пошук нових ринків збуту та зміна логістичних ланцюжків.

3. Підприємства, що залишились у вразливих регіонах та продовжують роботу в складних умовах, окупації, під загрозою обстрілу та інших небезпек. Якщо для тих компаній, що надають послуги, або компаній, що мають невелике чи гнучке виробництво, яке не залежить від місця перебування та підлягає перевезенню, є можливим перенести свої процеси в інше місто чи навіть країну, то для компаній, виробництво яких напряму залежить від місця перебування, переїзд є неможливим. Власники таких підприємств змушені робити вибір між продовженням роботи у небезпечних умовах та повним закриттям і банкрутством. Ті, хто обирають продовження роботи, стикаються з неймовірними ризиками та прямою загрозою життю, і основними проблемами для них є забезпечення умов для працівників, гнучкий ризик-менеджмент та розробка сценаріїв комунікації з загарбниками у випадку окупації.

4. Нові підприємства, що створюються на відносно безпечній території для підтримки економіки, задоволення дефіциту на певні продукти, з соціальної причини для підтримки спільноти чи навіть просто з метою отримання прибутку. Багато людей втрачають роботу, і багато підприємців – свій бізнес. Проте потреба людей в засобах існування, а також підтримці економіки змушує до відновлення робочого процесу. Такі компанії стикаються не тільки з проблемою пошуку ресурсів, каналів збуту, нових працівників та фінансування, а і з військовими ризиками, майбутньою потребою переїзду та нестабільністю.

Всі ці підприємства об'єднують такі характеристики, як гнучкість та швидкість у прийнятті рішень, якісний ризик-менеджмент та чітка побудова логістичних ланцюжків. Важливою характеристикою процесу відновлення та роботи підприємств, що функціонують в умовах війни, є також соціальні настрої, як всередині компанії, так і в регіоні, де вони працюють. Роботу виконують люди, і від того, наскільки вони тримають бойовий дух, наскільки вони згуртовані та готові ризикувати заради спільної мети, залежить успіх їхньої діяльності [3, с. 14].

Отже, вплив на економічну ситуацію в Україні та підприємства, що знаходяться на території, що уражена конфліктом, безумовно, має негативний характер. Окрім того, ситуація ще здійснює негативний вплив навіть на підприємства, що знаходяться поза територією конфлікту, а також в інших країнах, що мають торговельні зв'язки. Посилена глобалізація та тісні контакти між підприємствами, працівниками та ресурсами в різних точках світу створили виробничі ланцюжки, міцність та ефективність яких ушкоджується, якщо один з процесів потерпає ураження.

Список використаної літератури:

1. Responsible private sector action to address fragility, conflict and violence. Switzerland : World Economic Forum, 2023. 10 p.
URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Responsible_Private_Sector.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
2. Pettinger T. Economic impact of war. Economics Help. URL: <https://www.economicshelp.org/blog/2180/economics/economicimpact-of-war/> (дата звернення: 14.11.2023)
3. Катерина Ж. Ми повернулися: як український бізнес відновлює роботу під час війни. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/mipovernulisya-yak-ukrajinskiy-biznes-vidnovlyuye-robotu-pid-chas-viyninovini-ukrajina-11824872.html> (дата звернення: 17.11.2023).

Назарчук Оксана Юріївна

*здобувачка вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 071 Облік і оподаткування,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гавриленко Олена Євгеніївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління персоналом
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,*

Каюда Ольга Борисівна

*викладач циклової комісії з економіки,
фінансів та менеджменту,
Фаховий коледж при Центральноукраїнському інституті
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ

Українська система оподаткування потерпає, насамперед, від дискреції (можливості «вирішувати питання» на власний розсуд) виконавців із боку держави, а також є структурно викривленою, з надмірним непрямим оподаткуванням. Це не відповідає національній специфіці ведення бізнесу, оскільки у поєднанні з інституційними особливостями України призводить до особливо великих зловживань та викривлень.

У ринкових умовах великого значення набувають непрямі методи втручання держави в економіку. Серед основних інструментів державного регулювання ринкової економіки чільне місце посідають податки. За допомогою податкової політики держава може впливати на процеси як на макро-, так і на мікроекономічному рівні, визначати темпи економічного розвитку на майбутнє. Існує низка основних податків, які отримали загальносвітове визнання, хоча механізм їх сплати може істотно відрізнятись в конкретних країнах. Вагоме місце у податковій системі кожної країни посідають непрямі податки. З огляду на це, проблеми їхнього впливу на економічні процеси і використання цього впливу в стимулюючому напрямі

набувають актуальності. Від того, як побудована система непрямого оподаткування, залежить не тільки виконання нею фіскальної функції, а й стимулювання розвитку економіки [2, с. 48].

Акцизний податок – це непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим Кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції), а також особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами [1].

Акцизний податок є яскравим прикладом непрямих податків. Більше того, саме акцизи з'явилися як перші непрямі податки і довгий час фактично залишалися єдиними. Тим не менш зміст поняття «акцизи» («акцизний податок», «акцизний збір») на сучасному етапі певним чином змінився. Так, І.І. Янжул зазначав, що під акцизами розуміється такий непрямий податок, який справляється з предметів внутрішнього виробництва [4, с. 438].

У сучасній науці акцизний податок зазвичай визначається як непрямий податок на споживання, яким обкладаються специфічні групи товарів на етапі їх виробництва або імпорту.

Наприклад, американський професор Джон Ф. Дью зазначає, що на відміну від більшості видів податків, акцизні податки у своїй сучасній формі чітко не відмежовані від інших податків. Він вважає, що традиційна британська концепція акцизів, яка до сих пір є прийнятною в багатьох країнах Британської Співдружності, була сформульована таким чином: акцизний податок був платежем з виробництва, а не з продажу, що справлявся тільки з економічної діяльності всередині країни та тільки щодо товарів, а не послуг, за специфічними ставками, з кількісним контролем. Сучасна концепція акцизу, однак, є значно ширшою, особливо в країнах, що не входять до Співдружності. Зокрема, базовою характеристикою акцизів є їх застосування щодо специфічних товарів або груп товарів. Цей податок може застосовуватися як щодо виробництва, так і щодо продажу, як щодо внутрішньої продукції, так і щодо імпортованої, за специфічними або адвалерними ставками, із фізичним (зазвичай щодо алкогольних та тютюнових виробів) або рахунковим контролем [3, с. 1].

На сьогодні правове регулювання акцизного податку в нашій державі здійснюється відповідно до Податкового кодексу України. Так, розділом VI Податкового кодексу України визначено систему елементів податкового механізму цього податку, а саме: платники акцизного податку (ст. 212 Податкового кодексу України), об'єкти оподаткування (ст. 213 Податкового

кодексу України), база оподаткування (ст. 214 Податкового кодексу України), перелік підакцизних товарів та ставки податку (ст. 215 Податкового кодексу України), дату виникнення податкових зобов'язань (ст. 216 Податкового кодексу України), порядок обчислення (ст. ст. 217-218), особливості обчислення податку з тютюнових виробів (ст. ст. 220-221 Податкового кодексу України), порядок і строки сплати податку (ст. 222 Податкового кодексу України), складення та подання декларації з акцизного податку (ст. 223 Податкового кодексу України), контроль за сплатою податку (ст. 224 Податкового кодексу України), особливості оподаткування алкогольних напоїв (ст. 225 Податкового кодексу України), виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах (ст. 226 Податкового кодексу України), ввезення на митну територію України імпортованих алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах (ст. 227 Податкового кодексу України), контроль за надходженням податку з алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального та спирту етилового (ст. 228 Податкового кодексу України), особливості оподаткування деяких підакцизних товарів залежно від напрямку його використання (ст. 229 Податкового кодексу України), акцизні склади (ст. 230 Податкового кодексу України), акцизна накладна (ст. 231 Податкового кодексу України), електронне адміністрування реалізації пального та спирту етилового (ст. 232 Податкового кодексу України) тощо [1].

Підакцизними товарами в Україні є [1]:

- спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння);
- тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; рідини, що використовуються в електронних сигаретах;
- пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом та коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 статті 215 Податкового кодексу України (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД); автомобілі легкові, кузови до них, причепи та

напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія.

Датою виникнення податкових зобов'язань щодо підакцизних товарів (продукції), вироблених на митній території України, є дата їх реалізації особою, яка їх виробляє, незалежно від цілей і напрямів подальшого використання таких товарів (продукції). Пункт 216.2 статті 216 Податкового кодексу України визначає: «Датою виникнення податкового зобов'язання щодо зіпсованого, знищеного, втраченого підакцизного товару (продукції) є дата складання відповідного акта. У цьому пункті втраченим є товар (продукція), місцезнаходження якого платник податку не може встановити» [1].

У разі ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України датою виникнення податкових зобов'язань встановлюються дата подання контролюючому органу митної декларації для митного оформлення або дата нарахування такого податкового зобов'язання контролюючим органом у визначених законодавством випадках. При передачі підакцизних товарів (продукції), вироблених з давальницької сировини, датою виникнення податкових зобов'язань є дата їх відвантаження виробником замовнику або за його дорученням іншій особі. А за умов використання підакцизних товарів (продукції) для власних виробничих потреб датою виникнення податкових зобов'язань є дата їх передачі для такого використання, крім використання для виробництва підакцизних товарів (продукції).

Список використаної літератури:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n5748>
2. Bandurka O.M. Podatkove pravo: [naukovo-praktychnyy posib nyk] / O.M. Bandurka, V.D. Ponikarov. K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2014. 312 s
3. Due John F. Excises Taxes / John F. Due. World Bank, Policy Research Department, Public Economics Division, 1994. 38 p.
4. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах / И.И. Янжул. М.: Статут, 2002. 555 с

Паращенко Ангеліна Русланівна

студентка II курсу,

Кропивницький фаховий коледж харчування та торгівлі,

м. Кропивницький, Україна

ФОРМИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Науковий керівник: Ушакова-Кирпач Ірина Михайлівна – кандидат економічних наук, викладач циклової комісії товарознавства та підприємництва Кропивницького фахового коледжу харчування та торгівлі

З часу повномасштабного російського вторгнення кожному громадянину стали близькими поняття благодійності, волонтерства, гуманітарної допомоги та меценатства. Зміни у ставленні громадян до благодійності та волонтерства відчутно вплинули на українське суспільство, привернули увагу міжнародної спільноти на таку особливу добротність. Досліджуючи визначені форми благодійної діяльності спробуємо виявити особливі риси кожної з них і розмежувати ці поняття.

Термін «волонтерство» визначений ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» як форма благодійної діяльності, яка є добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю і здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [1].

Схоже за змістом поняття гуманітарної допомоги, яке визначено як цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб та згоди її отримувачів [2].

При цьому зазначено, що гуманітарної допомоги потребують особи у зв'язку із їх соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, техногенних та інших катастроф, загрозою для життя і здоров'я населення, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Меценатство – це форма благодійності, що здійснюється добровільно, безкорисливо та усвідомлено фізичними або юридичними особами, що виражається через особисту та майнову допомогу, ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності та здійснюється у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки та наукових досліджень. Особливість меценатства полягає у тому, що воно забезпечує безкорисливу допомогу і заступництво, спрямовані на досягнення вищих інтелектуальних, культурних, етичних цінностей суспільного значення шляхом забезпечення талановитим особам або колективам можливостей освіти або самовираження [3].

Меценатство дійсно виступає формою благодійності у сфері культури, науки та мистецтва. Саме у зв'язку з цим, благодійність та меценатство не є синонімами, адже меценатство охоплює вужчу сферу суспільних відносин, хоча характеризується усіма ознаками благодійності. Одночасно з цим, меценатство відмінне особливою мотивацією, підтримкою здебільшого суспільної ролі людини, а не скільки її самої. Варто звернути увагу, що меценатство як форма благодійності може відноситись до виду соціального забезпечення у випадку, якщо така діяльність пов'язана із задоволенням першочергових потреб громадян, їхніх сімей у разі настання складних життєвих ситуацій.

Отже, волонтерська діяльність, гуманітарна допомога, меценатство є формами благодійної діяльності суспільства.

Визначимо основні риси благодійної діяльності (рис.1).

Рис. 1. Основні риси благодійної діяльності

У науковій літературі також зазначається, що благодійність, волонтерство та меценатство є саме видами благодійництва. Благодійництво – це суспільне явище, яке полягає в добровільній безкорисливій моральній, матеріальній та організаційній допомозі нужденним, яку надають фізичні та юридичні особи [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що кожна з цих форм допомоги важлива і заслуговує на повагу та підтримку. Ми свідомі самостійно обирати, за яким принципом можемо допомагати або яку ініціативу підтримати фінансово, організаційно чи інформаційно – благодійну, меценатську чи гуманітарну.

Список використаної літератури:

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
2. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>
3. Як українці розуміють поняття меценатство, благодійність і філантропія? URL: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2020/11/ponyattya_meczenatstvo.pdf
4. Гудзь А.О. Класифікація видів і форм благодійної діяльності в Україні: Південноукраїнський правничий часопис. №1. 2019. С. 61-64.

Поярков Микола Вікторович

старший викладач

кафедри економіки та управління персоналом,

Центральноукраїнський інститут

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

м. Кропивницький, Україна

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПОРІВНЯННІ З УКРАЇНОЮ

Кожна країна має свою пенсійну систему, в якій у той чи інший спосіб переплітаються різні схеми, але практично в усіх країнах є два основні елементи обов'язкове й додаткове пенсійне забезпечення.

Пенсійна система – це сукупність перерозподільних економічних відносин між суб'єктами економіки з приводу надання матеріального забезпечення непрацездатним громадянам у формі періодичних грошових виплат та система інститутів, що забезпечують функціонування даних відносин [1].

Пенсійна система справляє колосальний вплив на соціально-економічний розвиток кожної країни. Це пов'язано з тим, що раціонально побудована пенсійна система виконує важливі соціально-економічні функції.

Україна майже 19 років сперечається про параметри своєї пенсійної реформи. У нас досі існує лише два рівні системи: третій та перший. Введення другого – обов'язкових накопичувальних пенсій — спочатку планувалося у 2007 році, потім – у 2011 та 2018 роках. Попри намагання й декларації не вдалося цього зробити й у 2021 році. А зрештою почалася повномасштабна війна [2].

Концептуальна ідея наших законодавців – дотримуватись курсу трирівневої моделі: відмовлятися від солідарної системи точно не можна. Важливо запровадити другий рівень так, щоб він розвивав і перший рівень, і третій. Планувалося, що другий рівень почнеться з маленьких внесків до 4%, які будуть розподілятися між працівником і працедавцем. Але для запровадження цієї системи потрібна конкурентоспроможна інфраструктура, можливість акумулювати та захистити заощадження. Експерти наголошують, що накопичувальна система ефективно діє в умовах міцних і стабільних економік. Як швидко ми зможемо повернутися до цього питання в післявоєнний час — питання риторичне [2].

Україна не є унікальною зі своїми пенсійними проблемами. Все це вже проходили і проходять зараз інші країни. Україна лише наступає на ті ж самі «граблі». Пенсійні реформи, як правило, болючі і іноді є політично неможливими. Проте, як показує досвід інших країн, дуже важливо знайти правильне рішення. Вирішити проблему може лише комплексний підхід, що поєднує ряд рішень щодо здешевлення схем державного пенсійного забезпечення, стимулювання розвитку недержавного пенсійного страхування в тому числі з метою зниження відрахувань на обов'язкове пенсійне страхування, структурні реформи ринку праці та загальне стимулювання економічного росту. Всі ці етапи передбачають активну роль уряду навіть при формуванні недержавної пенсійної системи [3].

Ми часто чуємо про зарубіжний досвід пенсійного забезпечення. Цей досвід, зазвичай, ставлять у приклад українцям, мовляв: «Там – краще, там – більш висока пенсія...» [4].

Спробуємо розібратися на цифрах та фактах, чи все так добре із забезпеченням пенсією у західних – більш розвинених – країнах та чи всі розвинені країни в достатній мірі забезпечують своїх громадян пенсією.

На забезпечення пенсією «пересічного пенсіонера» в окремо взятій країні впливають декілька факторів, серед яких основні: рівень економічного розвитку країни; стандарти заробітної плати; наявність та розвиненість фінансових інструментів, що здійснюють пенсійні накопичення; законодавство, що регулює пенсійне забезпечення та встановлює пільги при накопиченні пенсії. Звісно, кожна країна світу має свої, тільки їй притаманні вищевказані фактори, але, якщо узагальнити, то рівень пенсійного забезпечення можна відобразити через відносний показник – співвідношення мінімальної пенсії та середньої заробітної плати. Цей показник показує рівень, наскільки пенсія заміщує заробітну плату [4].

Державне обов'язкове пенсійне забезпечення (перший рівень Пенсійної системи) існує у кожній країні. Внески на державне пенсійне забезпечення формуються як відсоток від заробітної плати і кожна країна виставляє своє значення відрахувань: Італія – 33%; Росія – 22%; Німеччина – від 18,9% до 22%; Японія – 17,5%; Польща – 19,5%; Словенія – 26% (для чоловіків) та 29% (для жінок); Швейцарія – від 16% до 31%. Більшість країн світу встановлюють вимоги щодо кількості років сплати пенсійних внесків для отримання мінімальної пенсії: у Словенії, Туреччині, Іспанії, Португалії – 15 років; в Італії, Угорщині – 20 років; в Польщі – 25 років; в Бельгії, Аргентині – 30 років; в Чехії – 35 років [4].

Частка населення, що отримує мінімальну пенсію, різниться від країни до країни: з менш ніж 1% в Угорщині до приблизно 60% у Португалії. Майже 37% пенсіонерів отримують мінімальну пенсію у Франції, в Люксембургу – близько 29%. Низька частка пенсіонерів з мінімальною пенсією Угорщини обумовлена досить високими внесками до державної пенсійної системи: пенсія розраховується як 33% від середньої заробітної плати за перші десять років виплати, кожен додатковий рік виплат додає від 1% до 2%. В результаті громадяни Угорщини отримують досить високі, з точки зору міжнародних стандартів, пенсії – на рівні 60% від заробітної плати. Заміщення пенсією заробітної плати в Україні знаходиться на досить високому рівні, набагато більшому, ніж у багатьох розвинених країнах. Інша справа – заробітна плата в Україні знаходиться на порівняно низькому рівні, відповідно і мінімальна пенсія – мала. Подорожуючи або відпочиваючи за кордоном, важко не помітити цілі групи пенсіонерів, що доволі активно проводять свою подорож або відпочинок. Ще 5-10 років тому, в основному, це були пенсіонери із розвинених країн (Німеччина, Австрія тощо), зараз все більше стає пенсіонерів із країн Східної Європи (Польща, Чехія тощо). Виходячи на пенсію їх пенсійних активів вистачає не тільки на проживання, але й на подорожі. Це категорія пенсіонерів, що в свій час потурбувалась про майбутню пенсію і своєчасно почала накопичувати. Але розвиненість економіки країни та фінансових інструментів, що здійснюють пенсійні накопичення, не є гарантом високої пенсії. Без власної персональної ініціативи та турботи про майбутню пенсію навіть фінансово-розвинені країни мають досить високу кількість бідного населення серед пенсіонерів. Іншими словами, держава забезпечує мінімум та створює умови для накопичення пенсії, але рішення про накопичення, вибір інструменту і, головне, власне накопичення на пенсію – справа персональна. Цікаво, але в Україні «бідного населення» стільки ж, скільки в набагато економічно розвинених країнах, таких як США, Японія, Швейцарія тощо. (Під терміном «бідне населення» розуміється населення із доходами нижче, ніж 50% середнього доходу по країні) [4].

Фінансове планування майбутнього, на жаль, це те, чим досить легко знехтувати. На такий висновок вказують дослідження. Крім того, вказані дослідження надають можливість зробити наступні висновки:

- Навіть у економічно розвинених країнах частка населення, що реально турбується про своє майбутнє, в багатьох випадках не перевищує 50%.
- У більш економічно розвинених країнах держава допомагає потурбуватися про пенсію – через стимулювання пенсій від роботодавців. За

рахунок цього ми бачимо перевищення реальних дій по накопиченню над часткою людей, що фінансово планують своє майбутнє [4].

В Україні даних по фінансовому плануванню населенням, на жаль, не має. Очевидно, що ситуація в нас набагато гірша, ніж в інших країнах. Але, з іншого боку, це говорить про перспективи розвитку інструментів фінансового планування в Україні [4].

Інший аспект пенсійного забезпечення: може держава в Україні замало витрачатися на виплату пенсії своїм громадянам? Ні, соціальне забезпечення пенсіонерів в Україні значно вище, ніж в багатьох країнах Європи.

Пояснення тут просте – крім державного пенсійного забезпечення всі країні, мають системи недержавного пенсійного забезпечення, що створює реальні умови для накопичення гідної пенсії.

Загальна тенденція по більшості країн світу – держави забезпечують тільки мінімальну пенсію. В першу чергу це викликано демографічними проблемами – збільшенню частки пенсіонерів у суспільстві. Так, якщо в Європі в 2013 році на 4-ри працівника приходився 1 пенсіонер, то, за прогнозами, до 2060 року кількість працюючих, що припадатиме на 1-го пенсіонера, скоротиться до 2-х. В Україні ситуація ще гірша: в 2014 році співвідношення між працюючими та пенсіонерами було один до одного, а до 2050-го року на 1-го працюючого буде вже 1,2 пенсіонери.

Отже, в Україні вкрай необхідне запровадження недержавного пенсійного забезпечення – як одного із ключових елементів пенсійного забезпечення громадян. Це дасть змогу накопичувати персональні пенсії та реально підняти рівень пенсійного забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Бевзенко О.В. Становлення та розвиток пенсійного страхування / О.Бевзенко. Економіка АПК. 2005. № 12. С. 111-117
2. Коробкін С. Досвід найкращих пенсійних систем світу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://socsprava.com.ua/mizhnarodnyj-dosvid/dosvid-najkrashhyh-pensijnyh-system-svitu>
3. Лещенко Н. Пенсійні системи Світу: від криз до реформ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cost.ua/165-pension-crisis>
4. Ведишева А. Світовий досвід пенсійного забезпечення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://taslife.com.ua/blog/world-pension>

Ісакова Ангеліна Сергіївна
здобувач вищої освіти ОС Бакалавр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна

АНАЛІЗ І НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБ ЗАЙНЯТОСТІ

*Науковий керівник: Поярко́в Микола Ві́кторович – старший викладач
кафедри економіки та управління персоналом Центральноукраїнського
інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Актуальність проблеми зайнятості та її вплив на соціально-економічний розвиток суспільства набуває особливого значення в умовах сучасної динамічної економічної та соціокультурної трансформації. Спостерігаючи ринкові зміни і виклики, які постають перед робочою силою, стає очевидним, що роль служб зайнятості в справедливому, ефективному розподілі робочих місць та професійній підготовці стає визначальною для забезпечення стабільності економічного розвитку.

У зв'язку зі зміною економічних та технологічних умов, а також соціокультурних очікувань, служби зайнятості зазнають викликів та повинні адаптуватися для ефективного функціонування в нових реаліях. Аналіз і визначення оптимальних стратегій та напрямків удосконалення їхньої діяльності є ключовим завданням, що вимагає комплексного підходу та наукового обґрунтування.

У цій роботі розглядається сучасний стан служб зайнятості, їхня роль у формуванні ринку праці та вирішенні проблем безробіття. Аналізуються фактори, що впливають на ефективність їхньої роботи, ідентифікуються тенденції розвитку та запропоновані напрямки удосконалення. Висновки та рекомендації дослідження можуть сприяти подальшому розвитку стратегій служб зайнятості та зміцненню їхньої ролі у сучасному суспільстві.

Служба зайнятості - це установа чи орган державної або комунальної влади, яка виконує різноманітні функції у сфері зайнятості та працевлаштування населення. Основна мета служби зайнятості – забезпечення ефективного функціонування ринку праці та сприяння працевлаштуванню громадян [1].

В Україні служба зайнятості була створена в грудні 1990 року на підставі постанови Кабінету Міністрів Української РСР від 21.12.1990 № 381 «Про створення державної служби зайнятості в Українській РСР» шляхом перебудови наявної на той час служби працевлаштування на спеціалізовану службу, до завдань якої належить забезпечення комплексного вирішення питань, пов'язаних з регулюванням зайнятості населення, професійною орієнтацією, працевлаштуванням, соціальною підтримкою тимчасово безробітних громадян.

Основним законодавчим актом, який регулює діяльність Служби, став Закон України «Про зайнятість населення» (№ 803-ХІІ від 01.03.1991). В цьому Законі було детально описано всі соціальні гарантії, які надаються громадянам з боку держави та основні положення про напрямки діяльності служб зайнятості.

З 1 січня 2001 року у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (№ 1533-ІІІ від 02.03.2000) та створенням Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття функції виконавчої дирекції Фонду покладені на Державну службу зайнятості. Фонд керується на принципах паритету, утіленого у представництві державних органів, застрахованих осіб і роботодавців [3].

На даний момент Служба активно взаємодіє на ринку праці, діючи посередником між роботодавцями та працівниками. Вона безкоштовно надає послуги щодо пошуку відповідної роботи та підбору персоналу, а також надає послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття. Крім того, вона здійснює виплату матеріального забезпечення у випадку тимчасової втрати роботи.

Ключовими напрямками Державної служби зайнятості на сучасному етапі є:

1) впровадження стратегій державної політики в галузі зайнятості населення та регулювання трудової міграції, а також забезпечення соціального захисту від безробіття;

2) здійснення аналізу стану ринку праці;

3) сприяння громадянам у підборі підходящої роботи;

4) надання роботодавцям послуг із добору працівників;

5) активна участь у координації тимчасових громадських та інших ініціатив;

6) підтримка громадян у створенні та розвитку власного бізнесу;

7) залучення до впровадження заходів, спрямованих на уникнення широкомасштабного звільнення працівників, попередження страхових випадків, сприяння мобільності робочої сили та забезпечення працевлаштування населення;

8) організація навчальних курсів, перепідготовки та підвищення кваліфікації для безробітних з урахуванням поточних та майбутніх потреб ринку праці, а також підтвердження результатів неформальної професійної підготовки;

9) проведення професійної орієнтації серед населення;

10) додаткове сприяння у трудовому впорядкуванні окремих категорій громадян, які є неконкурентоспроможними на ринку праці.

Усі центри зайнятості діють за однаковою моделлю надання послуг, що надаються згідно із законодавством. Клієнти можуть звертатися до будь-якого центру зайнятості та користуватися повним спектром соціальних послуг, пов'язаних із трудовим працевлаштуванням. У Службі створено єдину операційну базу даних, що містить інформацію про вакансії, шукачів роботи та можливості професійного навчання по всій країні. Це розширює можливості пошуку роботи для безробітних не лише на рівні району чи області, а й на рівні всієї держави [4].

На сьогоднішній день ринок праці в Україні переживає складні часи. Унаслідок великої війни мільйони громадян України залишились без роботи, і підприємствам необхідно адаптуватися до нових умов. Тому служба зайнятості докладає чимало зусиль для стабілізації цієї ситуації.

Проаналізувавши роботу служб зайнятості 2023 році ми можемо побачити що:

- Послугами Державної служби зайнятості скористалися понад 560 тисяч громадян, із них 418 тисяч мали статус зареєстрованого безробітного.
- Допомогу по безробіттю отримували 272 тисячі осіб.
- Нове робоче місце за сприянням служби знайшли понад 173 тисячі українців, із них 120 тисяч – зареєстровані безробітні.

Існує значний попит на працівників робітничих професій та сфери торгівлі. Роботодавці активно шукають спеціалістів, таких як трактористи, водії, електрики, токарі, продавці, кухарі, пекарі, швачки, слюсарі, електрогазозварники.

- За підтримки служби зайнятості професійне навчання пройшли майже 25 тисяч безробітних, особливо активно це стосується центрів професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості, де навчалися 15 тисяч слухачів.

Найбільш популярними напрямками навчання стали такі професії, як продавець, кухар, швачка, адміністратор, бухгалтер, касир, перукар, водій, електрогазозварник, тракторист. Після завершення навчання слухачам видається офіційний документ, який засвідчує присвоєння відповідної кваліфікації.

- Ваучер на безкоштовне підвищення конкурентоспроможності на ринку праці для самозайнятих отримали 14,5 тисяч громадян. Заявки на отримання ваучера можна подавати онлайн на веб-сайті служби зайнятості. Найпопулярніші напрямки ваучерів включають психологію, медсестринство, соціальну роботу, середню та дошкільну освіту;

- У громадських та інших тимчасових роботах брали участь понад 19 тисяч осіб;

- Було видано понад 51 тисячу направлень для безробітних на участь у суспільно корисних роботах в 19 регіонах України;

- Майже 4,5 тисячі українців отримали мікрогранти розміром від 50 до 250 тис. грн для створення або розвитку свого бізнесу за програмою "Власна справа";

- Майже 67 тисяч роботодавців співпрацювали зі службою зайнятості та надали інформацію про 255 тисяч вакансій. За видами економічної діяльності найбільше вакансій було представлено: на підприємствах переробної промисловості (20%), в оптовій та роздрібній торгівлі (16%), у сфері освіти (10%), на транспорті та пошті (10%), у сфері охорони здоров'я та наданні соціальної допомоги (8%).

Щодня "Єдиний портал вакансій", створений спільними зусиллями служби зайнятості та провідних українських сайтів з пошуку роботи, публікує понад 200 тисяч вакансій. Інформація на порталі оновлюється в режимі онлайн.

Очікувано, щайбільше вакансій налічується у м. Києві, Львівській, Дніпропетровській, Київській, Одеській та Харківській областях [2].

Ось кілька ключових напрямків, які варто врахувати при аналізі діяльності служб зайнятості у 2023 році:

Цифрова трансформація: У контексті стрімкого розвитку цифрових технологій, служби зайнятості в 2023 році активно впроваджують цифрові рішення для полегшення взаємодії між працівниками та роботодавцями. Електронні платформи, онлайн-ресурси та автоматизовані системи грають ключову роль у наданні послуг та підтримці на ринку праці.

Проективне прогнозування: Застосування аналітики даних та штучного інтелекту в діяльності служб зайнятості дозволяє більш точно прогнозувати тенденції на ринку праці. Це допомагає адаптувати програми та послуги для задоволення потреб працівників і роботодавців, які постійно змінюються під впливом швидкого розвитку суспільства.

Розвиток навичок майбутнього: У зв'язку з швидкими змінами в технологічному середовищі та ринку праці, служби зайнятості акцентують увагу на

розвитку ключових навичок майбутнього. Програми перепідготовки та навчання спрямовані на підвищення кваліфікації та адаптацію працівників до нових вимог.

Інклюзивність: Служби зайнятості у 2023 році активно сприяють створенню інклюзивних умов на ринку праці. Це включає підтримку осіб з обмеженими можливостями, різними соціальними групами та розробку стратегій рівноправного доступу до працевлаштування.

Зелена зайнятість: У зв'язку із зростанням екологічної свідомості, служби зайнятості акцентують увагу на створенні робочих місць у сферах зеленої енергетики, відновлювальних джерел енергії та екологічно-орієнтованих галузях.

Ці напрямки свідчать про необхідність удосконалення роботи служб зайнятості для підтримки сталого розвитку ринку праці, яке може здійснюватися через впровадження ряду стратегій та ініціатив, спрямованих на покращення ефективності та адаптацію до сучасних викликів ринку праці. Ось кілька способів удосконалення діяльності служб зайнятості у 2023 році:

Розширення цифрових платформ: посилення інвестицій у цифрові технології та розширення використання електронних платформ для взаємодії з роботодавцями та працівниками. Розробка інтуїтивно зрозумілих та користувацьких інтерфейсів допоможе забезпечити більш ефективну взаємодію сторін.

Розвиток онлайн-навчання: сприяння активному впровадженню онлайн-навчання для забезпечення навичками та компетенціями, відповідними вимогам ринку праці. Партнерства з освітніми інститутами та компаніями можуть забезпечити найактуальніші та вимогливі курси.

Розробка індивідуальних кар'єрних планів: запровадження індивідуальних планів розвитку кар'єри для кожного безробітного, враховуючи його унікальні навички, досвід та освіту. Це допоможе забезпечити персоналізований підхід та ефективну підтримку в пошуку роботи.

Формування мереж роботодавців: створення партнерств із роботодавцями для активного включення їх у процес працевлаштування та надання об'єктивного фідбеку щодо вимог до працівників. Взаємодія зі сферами бізнесу допоможе адаптувати програми служб зайнятості до потреб ринку.

Фокус на гнучкій зайнятості: розробка програм та послуг для підтримки гнучкої зайнятості, такої як фріланс, тимчасова робота та робота на неповний робочий день, щоб врахувати змінюючіться тенденції в структурі працевлаштування.

Впровадження програм інклюзивності: забезпечення рівноправного доступу до послуг служб зайнятості для всіх соціальних груп, включаючи особи з обмеженими можливостями, мігрантів та інші уразливі категорії.

Ці стратегії дозволять службам зайнятості ефективно адаптуватися до сучасних викликів ринку праці та забезпечити підтримку працівникам у досягненні стабільності та успіху в кар'єрі.

Отже, динамічні соціоекономічні трансформації на українському ринку праці вимагають перегляду та вдосконалення функціональності служби зайнятості. Це передбачає не лише її реорганізацію, але й визначення актуальних метою та завдань на сучасному етапі. Основною метою такого процесу є переосмислення практики діяльності з метою її максимального впливу на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного ринку праці, а також стимулювання активності та зацікавленості безробітних у пошуку роботи.

Для забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення та ефективного регулювання робочих місць на державному рівні необхідно впроваджувати сучасні методи оцінки ефективності діяльності, використовуючи передовий досвід з інших країн, щодо регулювання ринку працевлаштування населення.

Ключовим аспектом є покращення якості послуг, надаваних державною службою зайнятості населенню, та забезпечення їх ефективності, що є важливою умовою для максимального задоволення потреб кожного клієнта, незалежно від того, чи це особа, що шукає роботу, чи роботодавець.

Список використаної літератури:

1. Державний центр зайнятості. Про службу. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/pro-sluzhbu>
2. Урядовий портал. Державна служба зайнятості: діяльність протягом 9 місяців цього року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavna-sluzhba-zainiatosti-diialnist-protiahom-9-misiatsiv-tsoho-roku>
3. Про затвердження Положення про Державну службу зайнятості URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#Text>
4. Основні напрямки діяльності служби зайнятості. URL: <https://ibib.ltd.ua/213-osnovnyie-napravleniya-deyatelnosti.html>

Перетяченко Анастасія Андріївна
*здобувачка фахової передвищої освіти,
Фаховий коледж при Центральноукраїнському інституті
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМА БЕЗРОБІТТЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

*Науковий керівник: Поярков Микола Вікторович – старший викладач
кафедри економіки та управління персоналом Центральноукраїнського
інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Безробіття належить до гострої макроекономічної проблеми. Оскільки безробіття є проблемою вона не нова, але була серед молоді під час війни набуває особливого значення серед соціальних економічних відносин і тому набуває особливої її актуальності у наш час. В сучасних умовах молодь нашої країни, що закінчила жодна установа не стикається все частіше з безробіттям і почувається зайвим на ринку праці.

Недостатня кількість вакантних робочих місць, суть роботи зі спеціальності, висока конкуренція ринку праці, відсутність державних гарантій працевлаштування незадовільні умови праці, які пропонують молоді працівники донорів, закінчення навчального закладу не дає жодних гарантій працевлаштування за фахом, все це призводить до невизначеності в їхньому майбутньому і вимагає негайного рішення.

Молодь – це складова робочої сили, додатковий потенціал, що невдовзі може істотно вплинути на поліпшення економічного та соціального стану громади та відродження національно-духовного надбання українського народу. Держава, визначаючи конкретні шляхи становлення та розвитку суспільства, орієнтується передусім на осіб віком 16-28 років, уміння і знання котрих, помножені на досвід попередніх поколінь, – запорука прогресивного майбутнього. Молодь має доволі суттєві переваги порівняно з іншими віковими категоріями працездатного населення. У неї більш тривалий період працездатності, кращі показники фізичного здоров'я та витривалості, високий загальноосвітній рівень, більша професійна та міграційна мобільність.

Водночас для представників покоління «20+» зчаста відсутні пропозиції прийнятної роботи [1].

В Україні молодіжне безробіття вважають однією з найактуальніших проблем, оскільки вона впливає на економіку та стабільність держави. Період пошуку роботи у багатьох сягає понад рік, що знижує мотивацію до трудової діяльності. Іноді молоді люди розраховують на соціальні виплати та допомогу батьків, що сповільнює активність під час пошуку місця праці.

Аби не помилитися з вибором фаху та не засиджуватися на лаві «запасних гравців», варто з'ясувати, які ж спеціальності нині затребувані на українському ринку праці? Останніми роками працедавці проявляють неабиякий інтерес до випускників професійно-технічних навчальних закладів, позаяк їм потрібні робітники з інструментом. В особливій пошані перебувають фахівці з інформаційних технологій та представники інженерно-технічних спеціальностей. Натомість юристи, економісти, банкіри подовгу не можуть знайти стабільний заробіток.

Проблему загострюють надзвичайно низькі заробітні плати, які пропонують фірми і компанії молоді на початку кар'єрного шляху. Невисока фінансова винагорода, відсутність перспектив та підтримки – усе це значно звужує її можливості. Аналіз трудової орієнтації випускників засвідчив, що майже дві третини за 2-3 місяці до закінчення вишколу не знають, де працюватимуть. Тобто, навчальні заклади готують певним чином неконкурентоспроможну робочу силу, майбутніх безробітних, а студенти та їхні батьки дарма витрачають час і значні кошти на період навчання, оскільки освітні програми далекі від вимог ринку праці. Випускники шкіл дещо переоцінюють свої можливості щодо продовження навчання й отримання бажаної професії, оскільки часто реалії сьогодення не збігаються зі сподіваннями молодого покоління. Щороку українські виші випускають понад 500 тис. молодих спеціалістів, спеціальність котрих не затребувана працедавцями або рівень винагороди не відповідає амбітним очікуванням молодих спеціалістів. На ринку праці давно існує проблема невідповідності знань та умінь, які отримали випускники вищих навчальних закладах, з вимогами фірм і компаній. Основними характеристиками сучасного молодого пошуковця праці є ініціативність, активність, цілеспрямованість і водночас невизначеність. При цьому серйозною перешкодою у роботі стає відсутність або недостатній рівень володіння навичками міжособистісного спілкування: комунікабельність, уміння презентувати себе, вести переговори, контролювати

емоції тощо. Значна перешкода – відірваність знань від практики, невідповідність до трудової діяльності вчорашніх студентів [1].

Закон України «Про зайнятість населення» трактує що, безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [2].

Як і всі соціально- економічні явища мають свої передумови виникнення. У своїй авторській праці «Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні» щодо даного питання, Семенова К.Д. виділяє такі чинники як:

1) структурні зрушення в економіці, що призводять до масштабних змін у структурі й кількості попиту на робочу силу;

2) зниження темпів економічного розвитку спричиняє зменшення кількості робочих місць порушення збалансованості кількості працівників і робочих місць;

3) недостатній сукупний попит;

4) інфляція викликає скорочення капітальних вкладень, зниження реальних доходів населення, що викликає збільшення пропозиції зі зменшенням попиту на робочу силу;

5) співвідношення цін на фактори виробництва, яке веде до переважання працевдатних технологій;

6) сезонні коливання виробництва, що викликають зміни у попиті на робочу силу;

7) науково-технічний прогрес що, збільшує диспропорції між попитом та пропозицією робочої сили [3, с. 107].

За даними Державної служби статистики України кількість зайнятого населення в середньому 2021 рік становила 15,6 млн осіб. Кількість безробітного населення становила 1,7 млн осіб. Рівень безробіття (за методологією МОП) становив 9,9 % робочої сили.

Серед молоді віком до 25 років рівень безробіття був майже вдвічі більшим – 19,1%. Послугами державної служби зайнятості протягом січня-вересня 2022 року скористалися 933,4 тисяч осіб, з яких 784,4 тисяч зареєстрованих безробітних що на 22% або 217 тис. менше, ніж за аналогічний період минулого року. Отримували допомогу 713,6 тис. осіб (зменшення на 21% або 188,2 тис. осіб). За сприяння центром зайнятості було працевлаштовано у січні-вересні 2022 року, 235,8 тис. осіб, у тому числі 194,4

тис. осіб заєрестрованих безробітних, з них, 2,4 тис. осіб на нові робочі місця з компенсацією роботодавцям єдиного внеску. Станом на 1 жовтня 2022 року статус безробітного мали 260,5 тис. осіб, що на 9% менше ніж минуло року. Станом на 1 жовтня 2022 року кількість вакансій, заєрестрованих Державній службі зайнятості, становить 29,4 тис. одиниць що на 60% менше, ніж на відповідну дату минулого року (73,9 тис. одиниць). Станом на 1 жовтня 2022 року рівень безробіття серед молоді віком до 35 років, становить 24%, з них 48% це люди з вищою освітою, 2,8 тис. осіб 1% випускники ВНЗ. В загальному на одне робоче місце претендувало 9 безробітних (на 1 жовтня 2021 року 4 особи).

Середня тривалість пошуку роботи безробітними скоротилась з 116 днів до 96 днів. Цей показник скоротився у всіх регіонах найбільше в Чернівецькій (з 146 до 85 днів), Львівській (з 111 до 70 днів), Волинській (з 127 до 90днів), Дніпропетровській (з 117 до 84 днів), областях та м.Києві (з 134 до 89 днів) як зазначає Державна служба зайнятості [4].

Основна причина безробіття серед молоді насправді проста – недостатня кількість вакансій та низька заробітна плата. Ринок праці, як правило, потребує або фізичних працівників, або вже кваліфікованих фахівців із досвідом.

Люди, які щойно закінчили університет із мінімальним досвідом або зовсім не мають досвіду, мають набагато менші шанси на працевлаштування. З іншого боку, люди похилого віку продовжують працювати та займати робоче місце, через збільшення пенсійного віку, а також недостатнього рівня для того щоб забезпечувати себе середнім рівнем життя, внаслідок ми отримуємо відсутню природну ротацію працівників, та замкнуте коло, коли робоче місце зайнято людьми пенсійного віку, а молодь не хочуть брати без досвіду.

Список використаної літератури:

1. Кушнір І. Питання працевлаштування молоді та шляхи їх вирішення
URL: <https://lviv.dcz.gov.ua/novyna/pytannya-pracevlashtuvannya-molodi-ta-shlyahy-yih-vyrishennya>
2. Про зайнятість населення. Офіційний веб-портал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 08.10.2022).
3. Семенова К. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. № 1. С. 107.
4. Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua>

Жигулін Владислав Павлович
здобувач вищої освіти,
Центральноукраїнський інститут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна

РАХУНКИ ТА ПОДВІЙНИЙ ЗАПИС – ЯК СКЛАДОВІ МЕТОДУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

*Науковий керівник: Поярко Микола Вікторович – старший викладач
кафедри економіки та управління персоналом Центральноукраїнського
інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

За допомогою балансового узагальнення в бухгалтерському обліку здійснюється постійний контроль за всіма ресурсами підприємства, зобов'язаннями і власним капіталом шляхом зіставлення показників активу і пасиву. Але складання повного бухгалтерського балансу є дуже трудомістким процесом, тому він складається, як правило, тільки один раз на квартал. Тобто баланс служить лише для відображення стану активів підприємства, зобов'язань і власного капіталу на певну дату, а від бухгалтерського обліку потрібні відомості про їх постійний рух та стан на будь-який момент часу.

В процесі господарської діяльності підприємство здійснює велику кількість операцій, кожна з яких практично неможливо відобразити безпосередньо в балансі. Якщо б навіть кожна господарська операція відображалася прямо в балансі, неможливо було б виявити і контролювати взаємозв'язок між ними. Крім того, в балансі ресурси відображають тільки в грошовому вимірі і лише на певну дату. Для цілей управління керівництву підприємства необхідно знати про наявність і рух активів, зобов'язань і власного капіталу, як у грошовому, так і в натуральному вимірниках. Засобом для ведення поточного обліку і отримання відомостей про рух ресурсів підприємства та джерел їх утворення служить система бухгалтерських рахунків.

Бухгалтерський рахунок – це спосіб групування та поточного обліку наявності та руху однорідних господарських засобів, джерел їх формування та господарських процесів. Саме на рахунках бухгалтерського обліку на основі

відповідної первинних документації відображаються господарські операції. Рахунки відкриваються на кожен об'єкт обліку [2].

Залежно від поділу бухгалтерського балансу на актив і пасив розрізняють активні і пасивні рахунки бухгалтерського обліку. Умовнорахунок можна подати у вигляді схеми, що має дві частини: дебет – ліва частина рахунку; кредит – права частина рахунку. Значальною метою схематичне відображення рахунків називають «літаками». Рахунки мають початкове і кінцеве сальдо, дебетові і кредитові обороти.

Початкове сальдо – залишок на рахунку на початок звітного періоду.

Кінцеве сальдо – залишок на рахунку на кінець звітного періоду.

Оборот – сукупність записів, відображених з одного боку рахунку за звітний період. Тому на кожному рахунку є дебетовий і кредитовий оборот.

Дебетовий оборот – сукупність операцій, відображених по дебету рахунку. Кредитовий оборот – сукупність операцій, відображених по кредиту рахунку.

У балансі стан розрахунків з бюджетом відображається в активі та пасиві: в активі – дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом; у пасиві – кредиторська заборгованість підприємства з усіх видів податків і платежів у бюджет. Рахунок «Розрахунки за податками й платежами» є активно-пасивним, до якого аналітичні рахунки відкриваються за видами податків, зборів і платежів. Залежно від ситуації, що склалася, окремі аналітичні рахунки можуть мати або дебетове, або кредитове сальдо (згорнуте сальдо). Загалом по синтетичному рахунку сальдо може бути розгорнутим, тобто і по дебету, і по кредиту [3].

Господарські операції у товарно-грошових відносинах за економічною суттю мають подвійний характер. Унаслідок господарських операцій відбуваються подвійні взаємопов'язані, взаємозумовлені, рівновеликі зміни господарських активів і джерел їх утворення. Це зумовлює необхідність відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку способом подвійного запису (подвійного відображення). При цьому кожен операцію записують двічі – на дебет і кредит двох взаємозв'язаних рахунків бухгалтерського обліку.

Кожна господарська операція внаслідок подвійного запису зумовлює певний взаємозв'язок між рахунками. Цей взаємозв'язок полягає в тому, що дебет одного рахунку поєднується з кредитом другого, характеризуючи зміни, що відбуваються в складі господарських активів або джерел їх утворення під впливом господарської операції. Взаємозв'язок рахунків бухгалтерського

обліку, що виникає внаслідок відображення на них господарських операцій подвійним записом, називається кореспонденцією рахунків, а самі рахунки – кореспондуючими. Залежно від кількості кореспондуючих рахунків бухгалтерські записи можуть бути простими та складними. Простим називають такий бухгалтерський запис, при якому один рахунок бухгалтерського обліку дебетують, другий – кредитують на ту ж суму, тобто при цьому кореспондують між собою тільки два рахунки. Проте у практиці підприємств зустрічаються господарські операції, які одночасно відображаються більш ніж на двох рахунках. У такому разі застосовують складні записи.

Складним називають такий бухгалтерський запис, при якому дебетують кілька рахунків і на загальну суму записів по дебету кредитують один рахунок, або, навпаки, коли кредитують кілька рахунків і на загальну суму записів на кредиті дебетують один рахунок, тобто коли кореспондують між собою більш ніж два рахунки.

Подвійний запис операцій на рахунках бухгалтерського обліку є важливим елементом методу бухгалтерського обліку і має безумовне контрольне значення. Оскільки суму кожної господарської операції записують на дебет одного і кредит другого рахунків, то записи на дебеті рахунків у загальній сумі повинні дорівнювати записам на кредиті рахунків. Відсутність такої рівності свідчить про наявність помилок у записах. Подвійний запис має також економічне значення, оскільки допомагає з'ясувати, внаслідок яких операцій відбулися зміни певного виду господарських активів або їх джерел, звідки вони надійшли і куди вони вибули.

Отже, правильна кореспонденція між рахунками бухгалтерського обліку має виняткове значення для організації бухгалтерського обліку як певна система і порядок облікових записів [4].

Список використаної літератури:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Давидюк Т.В., Манойленко О.В., Ломаченко Т.І., Резніченко А.В. Бухгалтерський облік. Посібник. Харків, 2016.
3. Бурденко І.М., Макаренко І.О., Савченко Т.Г., Серпенінова Ю.С. Основи бухгалтерського обліку. Суми, 2016.
4. Білоусько В.С., Беленкова М.І. Теорія бухгалтерського обліку. Посібник. Вид. шосте (доповнене). Київ, 2010.

Яценко Сніжана Романівна
здобувачка вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 071 Облік і оподаткування,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Подолька Анатолій Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правознавства,
Центральноукраїнський інститут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна

СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ

Судово-експертна діяльність є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку суспільства, оскільки причини її проведення зумовлені прагматичними обставинами – різноманітність злочинів вимагає кваліфікованого дослідження всіх аспектів, що їх зумовили.

Проведення судової експертизи зумовлене складністю виявлення доказів економічних злочинів, оскільки способи їх здійснення досить різноманітні: не оприбутковуються цінності, перш за все грошові; документи оформляються не тим днем; штучно завищуються залишки грошових і матеріальних рахунків; завищуються підсумки платіжних відомостей; завищується обсяг заробітної плати „друзям” бухгалтера; виписуються гроші на підставних осіб (так звані „мертві душі”); завищуються ціни за змовою з постачальниками; фіктивне кредитування рахунка каси або відображення фіктивної кредиторської заборгованості; оплата завищених комісійних і поділ їх з отримувачами; підробка документів, як правило, чеків; оплата декілька разів одного й того ж документа (або його різних примірників). Оскільки такі факти фіксуються досить часто, то побудова правової держави, дотримання законності і зміцнення системи правопорядку в країні зумовлює доцільність і об'єктивну необхідність застосування правоохоронними органами при розгляді кримінальних і цивільних справ судових експертиз [1, с. 8].

В широкому розумінні експертиза – це процедура дослідження і вирішення провідними спеціалістами певних галузей – експертами (від лат. *expertus* – досвідчений) питань, що потребують спеціальних знань у науці, техніці, економіці тощо. Проведення експертиз здійснюється на стадії попереднього розслідування або безпосередньо судового розгляду справ.

На стадії попереднього розслідування експертизу призначає слідчий, на стадії розгляду справи – суд. Суддя має право призначати експертизу також для забезпечення доказів на етапі підготовки справи до слухання.

Таким чином, розуміючи яку роль відіграє висновок експерта як засобу доказу в суді і як відбувається взаємодія з експертом у судовому процесі, можна будувати свою стратегію дій для можливості отримання максимально справедливого та швидкого рішення у справі

Законом України “Про судову експертизу” визначено поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду [2].

Таким чином, проведення експертизи – це процесуальна дія, яка полягає в дослідженні експертом за завданням правоохоронних органів речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичного стану і обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, яка виникла в процесі правовідносин.

Експертизи класифікують за організаційними і процесуальними ознаками . Поряд із системою класифікації експертиз за організаційними і процесуальними ознаками існує принцип внутрішньо-структурного розмежування їх за певними видами.

За принципом внутрішньо-структурного розмежування, згідно досліджень провідних вітчизняних науковців, експертизи поділяють на сім основних видів:

- 1) криміналістичні;
- 2) економічні;
- 3) товарознавчі;
- 4) технологічні;
- 5) технічні;
- 6) спеціальні;
- 7) інші [4, с. 8].

За процесуальними ознаками експертизи поділяють на:

1) однопредметні – досліджують питання одного виду (предмета) експертизи (бухгалтерська, медична), тому в них беруть участь експерти лише однієї спеціальності (бухгалтери, лікарі);

2) багатопредметні або комплексні – досліджують питання, які є предметом різних експертиз (криміналістичної, бухгалтерської), відповідно участь в них беруть фахівці різних галузей;

3) комісійні – якщо комплексну (багатопредметну) експертизу підписують усі фахівці, які проводили її, в одному документі – спеціалізованому висновку [3, с. 8].

За організаційними ознаками експертизи поділяють на:

1) первинні – призначають з конкретної справи вперше;

2) повторні – проводять з тієї самої справи вдруге;

3) основні – вирішують базові питання з досліджуваної справи;

4) додаткові – проводять залежно від ситуації, яка виникла в процесі розслідування і зумовила необхідність вирішення експертизою додаткових питань або внаслідок неповного дослідження основною експертизою поставлених завдань [4, с. 7].

Судово-бухгалтерська експертиза є одним з найпоширеніших видів судових експертиз. Її переважно застосовують при розслідуванні кримінальних і цивільних справ, в ході розгляду яких виникають специфічні питання з бухгалтерського обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, які потребують поглибленого вивчення. Основними завданнями судово-бухгалтерської експертизи є встановлення:

1) документальної обґрунтованості нестачі або лишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення, а також розміру завданої матеріальної шкоди і відповідальності конкретних посадових осіб;

2) правильності документального оформлення операцій з надходження, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей і руху грошових коштів;

3) відповідності відображення у бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативних актів з бухгалтерського обліку і звітності;

4) кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечити дотримання вимог нормативно-правових актів з обліку і контролю;

- 5) документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції, товарів;
- 6) правильності визначення оподаткованого прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та вирахування розмірів податків;
- 7) документальної обґрунтованості вимог позивача і заперечень відповідача в частині, яка стосується суми позову;
- 8) недоліків в організації бухгалтерського обліку та контролю, які сприяли або могли сприяти завданню матеріальної шкоди чи перешкождали її своєчасному виявленню [1, с. 12].

Список використаної літератури:

1. Бруханський Р.Ф. Судово-бухгалтерська експертиза : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ. 2010. 246 с
- 2 Закон України “Про судову експертизу” від 25.02.1994 року № 4038-ХІІ (зі змінами, доповненнями і роз’ясненнями Конституційного суду України).
3. Камлик М.І. Судова бухгалтерія. Підручник. Друге видання, перероблене і доповнене. К.: Атіка, 2001. 376 с.
4. Рудницький В.С. Судово-бухгалтерська експертиза економічних правопорушень. Навчальний посібник / Рудницький В.С., Бруханський Р.Ф., Хомин П.Я. К.: Професіонал, 2004. 304 с.

Гавриленко Олена Євгеніївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління персоналом,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гребінчук Олеся Миколаївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління персоналом,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Чудна Марина Сергіївна

*викладач циклової комісії з економіки,
фінансів та менеджменту,
Фаховий коледж при Центральноукраїнському інституті
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ СТРАХОВОЮ ОРГАНІЗАЦІЮ

Досягнення цілей страхової організації можливо тільки за умови повного, своєчасного і якісного виконання всіх загальних і спеціальних функцій управління. Спільними функціями управління, які застосовуються до будь-якого об'єкта управління, в тому числі страхової організації, є планування з предплановою стадією прогнозування; організація діяльності (роботи, виробничого процесу і т.п.); облік і контроль; аналіз і техніко-економічна, фінансова оцінка результатів; координація і регулювання діяльності. Спеціальні функції управління обумовлюються зазвичай характерними, специфічними особливостями діяльності організації. Серед них можуть бути управління якістю продукції, робіт або послуг; управління інвестиційною діяльністю; управління експортно-імпортними операціями [2].

Економічний аналіз як вид управлінської діяльності є необхідною складовою управління господарською діяльністю на всіх рівнях економіки. Він передуює прийняттю рішень і полягає в їх розробленні та обґрунтуванні шляхом отримання нових знань про ситуацію, що сформувалася в господарській

діяльності, різних її аспектах і процесах, та можливі варіанти досягнення цілей за допомогою аналітичного дослідження (аналізу). У системі управління економічний аналіз займає проміжне місце і виступає як зв'язкова ланка між інформаційним етапом і етапом прийняття рішень, перетворюючи кількісну інформацію у якісно визначену і придатну для прийняття рішень (рис. 1) [4].

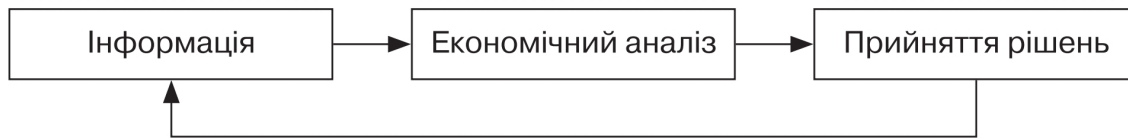

Рис. 1. Місце економічного аналізу в процесі прийняття управлінських рішень [4, С. 22]

В управлінні суб'єктом господарювання виокремлюють такі функції:

- облік — збирання, систематизація, накопичення, зберігання та передавання інформації про економічні явища і процеси;
- аналіз — аналітичне дослідження господарської діяльності, різних її аспектів, явищ і процесів та на його основі обґрунтування оптимальних управлінських рішень;
- прогнозування — науково обґрунтоване передбачення майбутнього стану та ймовірних тенденцій розвитку економічних явищ і процесів;
- планування — розроблення науково обґрунтованого порядку дій, необхідних для досягнення поставлених цілей;
- організація — організація і регулювання ефективної господарської діяльності;
- контроль за ходом реалізації планів, управлінських рішень та ефективністю господарської діяльності [4, с. 22].

Основні риси економічного аналізу виявляються у тому, що він дає можливість зробити, або у його призначенні. Економічний аналіз, як вид управлінської діяльності, дозволяє:

- оцінити стан господарської діяльності, основних її аспектів, явищ і процесів, їх позитивні та негативні сторони;
- оцінити ефективність та стабільність економічних явищ і процесів відповідно до умов внутрішнього та зовнішнього середовища;
- виявити тенденції і закономірності зміни та розвитку економічних явищ і процесів, а також пропорції між ними;
- виявити причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами і процесами, здійснити аналіз впливу факторів на їх зміну та розвиток;
- виявити та оцінити умови, що спричиняють або стримують дію факторів, і на основі цього розробити варіанти підсилення дії позитивних і

послаблення дії негативних факторів, досягнення бажаних результатів і тенденцій розвитку;

- виявити резерви або невикористані потенційні можливості зміни та розвитку економічних явищ і процесів та обґрунтувати механізми їх мобілізації;

- виявити й оцінити ризики економічної діяльності та розробити заходи щодо їх попередження і нейтралізації [1].

І як наслідок:

- забезпечити аналітичною інформацією різних внутрішніх та зовнішніх користувачів з різних сфер економічної діяльності для формування поля прийняття рішень та його підтримки;

- розробити різні варіанти дій та науково обґрунтувати управлінські рішення, цільові програми, бізнес-плани і об'єктивно оцінити їх виконання на основі використання аналітичних методів на всіх рівнях економіки [4, с. 22-23].

Управління в страхуванні представляє собою ряд взаємопов'язаних функцій: планування, організації, мотивації співробітників і контролю.

Планування - ця функція управління є найважливішою. Планування являє собою необхідний і свідомо здійснюваний вид трудової діяльності щодо забезпечення планомірності в реально існуючих умовах будь-якої діяльності. Основний зміст планування складають формування узгоджених і взаємопов'язаних між собою цілей, напрямів і показників діяльності організації, визначення оптимальних шляхів, способів і засобів їх досягнення при зростаючих вимогах споживачів до якості, ціні, ефективності продукції, робіт, послуг в умовах жорсткої конкуренції. Як особливий вид трудової діяльності планування характеризується застосовуваними методами, прийомами, технічними засобами, а також кінцевими результатами [3].

Результатами планування є:

- 1) система перспективних (на 3-5 років), поточних (річних) і оперативних (квартальних, місячних, декадних або тижневих) планів;

- 2) соціально-економічні, технічні прогнози розвитку об'єкта управління і зовнішніх умов його діяльності;

- 3) короткострокові, середньо-і довгострокові цільові програми.

Організація - ця функція управління формує структуру організації і забезпечує її всім необхідним: персоналом, засобами виробництва, грошовими коштами, матеріальними ресурсами і т.д. Таким чином, на даному етапі створюються умови для досягнення цілей організації: хороша організація роботи персоналу дозволяє домогтися більш ефективних результатів.

Під мотивацією розуміється процес спонукання інших людей до діяльності для досягнення цілей організації. Виконуючи цю функцію, керівник здійснює матеріальне і моральне стимулювання працівників і створює найбільш сприятливі умови для прояву їх здібностей і професійного зростання. При гарній мотивації персонал організації виконує свої обов'язки, виходячи з її цілями і планами. Процес мотивації передбачає створення для працівників можливості задоволення їх потреб за умови належного виконання ними своїх обов'язків. Тому, перш ніж мотивувати персонал на більш ефективну роботу, керівник повинен з'ясувати реальні потреби своїх працівників. Контроль - ця функція управління передбачає оцінку і аналіз ефективності результатів роботи організації [2].

Отже, контроль використовується для того, щоб оцінити, наскільки організація досягла своїх цілей, і скоригувати свою поведінку, якщо це необхідно. Процес контролю передбачає встановлення стандартів, вимірювання досягнутих результатів, порівняння цих результатів із запланованими і, за необхідності, зміну початкових цілей. Контроль пов'язує всі функції управління, гарантує, що діяльність організації рухається в бажаному напрямку, і дає можливість своєчасно виправляти помилкові рішення.

Список використаної літератури:

1. Вакульчик О.М. Аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О.М. Вакульчик, Д.П. Дубицький // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. 2012. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2012_2_12.
2. Ермасов С.В. Страхування: навч. для студентів вузів / С.В. Ермасов, Н. Б. Ермасова. 3-е изд., Перераб. і доп. М.: Вища освіта, 2010. 703 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://stud.com.ua/72865/strahova_sprava/ekonomichniy_analiz_strahovih_operatsi
3. Ковальчук Т.М. Діагностичний аналіз фінансового стану: теорія та методологія / Т.М. Ковальчук, А.І. Вергун // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 5(1). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/kovalchuk-vergun-diagn-analiz-2015.pdf>
4. Кулик А.В. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / А.В. Кулик. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 452 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/teoria_ekon_analizu_2018.pdf

Лакатош Вадим Іванович
*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Подоляка Анатолій Миколайович
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правознавства,
Центральноукраїнський інститут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,*

Розум Сергій Юрійович
*викладач циклової комісії з правознавства,
Фаховий коледж при Центральноукраїнському інституті
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

СИСТЕМИ ТА ФОРМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Розрахунок заробітної плати працівників є одним із найвагоміших напрямків у роботі бухгалтерії кожної організації. Оплата праці зобов'язана регламентуватись внутрішніми документами відповідно до поточного законодавства, що дозволяє уникнути трудових спорів із персоналом та контролюючими органами.

Оплата праці та інші виплати працівникам в організації здійснюються виходячи з вимог наступних нормативних актів:

- ✓ Конституції України;
- ✓ КЗпП;
- ✓ Податкового Кодексу України;
- ✓ Цивільного Кодексу України.

Для роботодавця заробітна плата, що оплачується працівникам, насамперед є коштами, що витрачаються їм на застосування робочої сили, і це вважається одним з головних пунктів витрат у собівартості продукції, що виготовляється.

Також під інтерес роботодавця потрапляє можливість зниження питомих витрат, які йдуть на забезпечення робочої сили (одиниці продукції), проте в цей же час може бути ефективним зростання витрат, спрямованих на робочу силу з метою підвищення її рівня якості, якщо таке рішення вплине на збільшення доходу підприємства завдяки стимулюванню творчої та трудової діяльності працівників.

«Нині організація оплати праці має певні проблеми та недоліки, які знижують її ефективність. Не усунувши ці недоліки, не можна ефективно провести суттєві соціально-економічні зміни» [3]. Потрібен взаємозв'язок між розміром оплати працівникам за працю та результатами їх діяльності. Цей крок позитивно впливає на додаткове використання можливостей та здібностей персоналу, які забезпечать подальше зростання економіки.

Отже, за ринкових відносин оплата праці бере на себе не тільки відтворювальні та стимулюючі завдання, а й регулюючу функцію.

Перелічені вище документи дають подання щодо загальних правил організації та контролю праці, а також заробітної плати. Вони стосуються всіх організацій та підприємств, які є юридичними особами, незважаючи на підпорядкованість, форми власності, а також вид діяльності, отже вони вважаються встановленими нормативами.

«Трудові взаємини між співробітником та роботодавцем формуються на базі трудових та цивільно-правових договорів» [4].

«Трудовий договір є угодою між співробітником і роботодавцем, який зобов'язується забезпечити працівнику умови для роботи згідно з його трудовою компетенцією, забезпечити трудові умови, передбачені цим Кодексом, законами та іншими нормативно-правовими актами, а також своєчасно, у повному обсязі видавати заробітну плату працівникові» [2].

Співробітник, зі свого боку, зобов'язаний особисто виконувати встановлену цією угодою трудову функцію, дотримуватися чинного в організації внутрішнього трудового розпорядку.

Трудові договори укладаються:

- а) на невизначений період (Безстрокова договірна угода);
- б) на конкретний строк, однак, менше 5 років (термінова договірна угода), якщо тільки інший термін не передбачений КЗпП та іншими законами.

Цивільно-правова договірна угода (виходячи зі Цивільного Кодексу України) укладається між двома або декількома особами з метою встановлення, зміни чи припинення обов'язків та цивільних прав. Умови такого договору

складаються на розсуд обох сторін, за винятком ситуацій, коли зміст певної умови встановлено законом або іншими правовими актами.

Відповідно існує кілька основних положень системної організації оплати праці: місячна заробітна плата співробітника повинна бути вищою за суму мінімальної зарплати, якщо цей працівник відпрацював свій робочий час і виконав трудову норму (прямі обов'язки). Заробітна плата співробітнику встановлюється шляхом укладання трудового договору виходячи з діючих у цього роботодавця систем оплати праці. Також трудовий договір передбачає строки та спосіб видачі зарплати, при цьому вона зобов'язана виплачуватись не рідше двох разів на місяць. Розмір авансу щодо заробітної плати працівників за першу половину місяця має бути меншим за тарифну ставку працівника за відпрацьований час.

Склад заробітної плати, яка виплачена співробітнику, є обов'язковим до розшифровки щодо утримань і нарахувань. Формат розрахункового листка становлюється внутрішньою документацією організації, в якій міститься інформація про утримання, нарахування та загальну суму виплат за певний період.

Оплачується відпустка не пізніше, ніж за три доби з дня її початку.

Утримання із заробітної плати співробітника можуть виникати лише в деяких випадках, встановлених законодавством.

Наприклад:

- а) утримання податків відповідно до податкового законодавства;
- б) із заробітної плати засудженого, засудженого до виправних робіт, до скарбниці держави в обсязі, який встановлено вироком суду, у межах від 5 до 20%;
- в) із заробітної плати засуджених в обсязі, встановленому судовим вироком;
- г) утримання аліментів, ґрунтуючись на нотаріально засвідченій згоді щодо сплати аліментів, або на базі виконавчого листа (не пізніше ніж у триденний строк з моменту виплати заробітної плати та доходу іншого характеру особі, яка зобов'язана сплачувати аліменти);
- д) утримання із заробітної плати, ґрунтуючись на виконавчих документах судових приставів. Під час кожної виплати заробітної плати загальний розмір утримань не повинен перевищувати 20%. При утриманні із заробітної плати за двома та більш виконавчими документами за співробітником повинна зберігатися 30% зарплати. Сума утримань із заробітної плати, внаслідок

стягнення аліментів на дітей, які ще не досягли 18-ти років, залучення до виправних робіт, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю іншої особи, відшкодування шкоди людям, які зазнали збитків через смерть годувальника та відшкодування збитків, завданих злочином, не може перевищувати 70%.

Робота в понаднормовому режимі повинна оплачуватись більш, ніж у два рази вище за стандартну ставку. Альтернативою додаткової оплати при понаднормовій роботі може бути компенсація додаткового часу для відпочинку, проте не менше часу, який було відпрацьовано понаднормово (за бажанням співробітника).

Трудова діяльність у «святковий» (неробочий) день чи вихідний має оплачуватись удвічі вище стандартної ставки. Або ж, за бажанням співробітника, йому може надаватися вихідний в інший день. У цій ситуації оплата трудової діяльності у вихідний або неробочий святковий день здійснюється у стандартному розмірі, а день відпочинку не підлягає сплаті.

Метою трудового законодавства є гарантування прав і свобод у сфері праці, створення сприятливих умов праці, захист прав та інтересів роботодавців і працівників [2].

Фонд основної заробітної плати - це заробітна плата, премії, пов'язані з виконанням норм виробітку (включаючи премії за перевиконання норм виробітку) (за винятком тимчасових премій), доплати за понаднормову роботу та роботу в нічний час, а також оплата простоїв у зв'язку з роботою в надурочний час або в нічний час, які здійснюються у встановлений час і за встановленими розцінками для виконання прямих трудових обов'язків [5].

Список використаної літератури:

1. Ветлузьких Є. Мотивація та оплата праці: Інструменти. Методики. практика. М.: Альпіна Паблішер, 2013. 152 с.
2. Каурова О.В., Подсєвалова О.М. Облік витрат за центрами відповідальності. Фінансовий вісник: Фінанси, податки, страхування, бухгалтерський облік. 2009. №3.
3. Міньова О.К. Оплата праці персоналу. К.: Альфа, 2014.
4. Подсєвалова О.М. Удосконалення фінансового механізму залучення та використання цільового капіталу некомерційних організацій у системі професійної освіти. Автореф. дис. ... канд-та економ. наук. К., 2013.
5. Morozova L.S, Morozov V.Y, Havanova N.V, Litvinova E.V, Bokareva E.V. Institutional particularities of development of socio-labour relations and lifelevel. Life Science Journal. 2014. Vol. 11. №4. P. 460-463.

Янушева Лариса Миколаївна
*старший викладач кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Вербицький Ярослав Володимирович
*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Фоменко Олександр Андрійович
*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Кропивницький, Україна*

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Трудовий потенціал, як економічна категорія, виражає виробничі відносини людей в умовах певної суспільної формації, володіє необхідною продуктивною силою на робочому місці, тому також характеризується технічними параметрами виробництва. Цілком зрозуміло, що суспільство зацікавлене в ефективному використанні трудового потенціалу і оптимальної його структури.

Ситуація в сучасній Україні свідчить про те, що за роки незалежності у населення значно зросли можливості вибору для розвитку власної особистості, проте, водночас, спостерігаються тенденції руйнування трудового потенціалу нашої країни, до яких можна віднести наступні [1]:

- низький рівень життя населення, наявність безробіття, низька вартість робочої сили, не адаптованість людей до ефективного функціонування в умовах ринкових відносин;

- скорочення населення працездатного віку та зростання частки старших вікових груп у його структурі;

- суттєва розбалансованість попиту та пропозиції робочої сили, перенасиченість ринку праці спеціалістами окремих професій (економісти, юристи тощо);

- зниження можливостей набуття якісної освіти та кваліфікації: якість професійно-освітньої підготовки трудового потенціалу та існуючої пропозиції робочої сили не відповідають сучасним вимогам ринку праці, а сфера освіти, ще недостатньо орієнтована на кадрове забезпечення економіки;

- погіршення стану здоров'я населення країни, а також якості медичних послуг, що надаються, особливо в умовах пандемії коронавірусу;

- війна;

- кризовий стан в економіці та спад підприємницької активності, пов'язані з обмеженнями карантинного режиму.

Враховуючи ситуацію, яка склалася на сьогодні в Україні, необхідно забезпечити умови для якісного формування, ефективного використання та розвитку ресурсів праці, подолання й запобігання ризикам руйнування трудового потенціалу, зростання рівня конкурентоспроможності національної робочої сили, накопичення людського капіталу, трудової, підприємницької та інноваційної активності [2].

Для вирішення цього питання звісно, в першу чергу, необхідні ефективні дії уряду держави з формування політики підтримки та розвитку трудового потенціалу, підкріплені на науковому рівні через дослідження та оцінку чинників, що впливають на трудовий потенціал України.

Як відомо, трудовий потенціал формується під впливом сукупності чинників, систематизація яких представляє для дослідників певні складності, які полягають у відсутності єдиного підходу до їх класифікації, проте в узагальненому вигляді всі чинники можна розподілити на наступні три ключові групи: демографічні, економічні та соціальні .

Групи, які виділені у класифікації недоцільно розглядати відокремлено, адже формування трудового потенціалу здійснюється при взаємовпливі та взаємодії усіх чинників наявних в економіці країни.

Розглядаючи групу демографічних чинників, слід зазначити, що вони створюють базові умови для формування трудового потенціалу, яке відбувається через відтворення і відновлення поколінь працездатного населення, зростання чисельності людських ресурсів в кількісному і якісному відношенні [3].

Демографічні процеси, які проявляються в динаміці показників народження, смертності, формуванні статеві-вікової структури населення, міграційних процесах, безпосередньо впливають на параметри трудового потенціалу суспільства та визначають абсолютний розмір і структурні характеристики робочої сили. Суттєві для економічної активності населення ознаки, як освітній рівень, стан здоров'я також формуються під впливом демографічних процесів [4].

Важливим демографічним чинником трудового потенціалу країни є зміни в статеві-віковій структурі населення. Внаслідок наявності негативних демографічних процесів в Україні відбувається старіння населення, зростає демографічне навантаження на зайнятих, зменшується очікувана тривалість життя. Так, в Україні очікувана тривалість здорового життя зараз становить 61,7 років, тоді як середньосвітовий показник знаходиться на рівні 63,5 років.

Наша країна є осередком прискореного поширення ряду серйозних захворювань. При цьому фінансування охорони здоров'я явно недостатнє, перш за все в компоненті державних витрат, особливо в умовах пандемії та кризи.

Такий стан неодмінно веде до зниження і втрати працездатності населення України в його активному віці – з усіма негативними наслідками для конкурентоспроможності в рамках глобальної і європейської економіки. А в сукупності з низьким рівнем народжуваності – до прогресуючої депопуляції корінних жителів країни.

Необхідно відзначити наявність істотного впливу на формування трудового потенціалу динаміки міграційних процесів, особливо пов'язаних з трудовою міграцією. Міграційні процеси в значній мірі залежать від соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в країні та регіоні проживання. Трудова міграція може мати як позитивні, так і негативні наслідки для трудового потенціалу країни [5].

Невисока заробітна плата, неможливість утримати сім'ю, забезпечити належне сьогодення та майбутнє своїх дітей змушує одного чи обох батьків виїжджати за кордон з метою отримання більш високооплачуваної роботи.

Негативними наслідками зовнішньої трудової міграції є, в першу чергу, родинні та соціальні проблеми, які виникають через відсутність повноцінних сімей. Держава, в результаті подібних масових виїздів, втрачає і кваліфіковані кадри, і робочу силу. Оскільки вітчизняний ринок праці конкурує з європейським, де подібні посади досить вище оплачуються, тоді проблема дефіциту кваліфікованих робітників в Україні може погіршитися.

В іншому випадку відбувається невикористання та знецінення наявного освітньо-кваліфікаційного потенціалу на внутрішньому ринку праці, а також до його вимивання за межі України. Виникає феномен «надлишкової освіти», коли працівники з високою формальною підготовкою виконують низько кваліфіковані роботи, що свідчить або про низьку якість освіти, або про нерациональне використання праці. Незатребувані на вітчизняному ринку праці фахівці заповнюють вакансії, пропоновані іноземними державами. Як наслідок, Україна стає постачальником людських ресурсів: фізично – некваліфікована (до якої часто залучені кваліфіковані фахівці) чи надкваліфікована (в наукових центрах) праця у країнах Європи та світу.

Відбувається вимивання кваліфікованих кадрів, які не можуть реалізуватися на внутрішньому ринку праці (через відсутність попиту й наднизьку вартість праці); економічно – аутсорсинг та аутстафінг, коли працівники України працюють на збільшення ВВП країн Європи та світу [6].

Економічні чинники впливу на формування трудового потенціалу пов'язані з рівнем безробіття, впливом науково-технічного прогресу, систем організації виробничого процесу і, як наслідок, зміною вимог до професійнокваліфікаційних характеристик працездатного населення. Вплив економічних чинників на трудовий потенціал починає формуватись на рівні середовища окремого підприємства і може проявляється в: динаміці і постійній зміні трудових процесів і функції конкретного працівника; необхідності регулярного оновлення професійних знань працівниками, тобто підвищення кваліфікації; зростанні вимог до наявності креативного підходу і його використання при рішенні виробничих завдань.

На більш високих рівнях (мезо- та макрорівень) економічні чинники формування трудового потенціалу включають рівень доходів населення і можливість задоволення основних потреб.

Важливим економічним чинником формування трудового потенціалу виступає заробітна плата, яка є основним джерелом доходів працюючого населення. Оскільки заробітна плата безпосередньо пов'язана з рівнем кваліфікації працівника, якісними параметрами його трудової діяльності, рівнем відповідальності, то вона здійснює стимулюючий вплив на вибір професії та трудову діяльність працівника.

Серед соціальних чинників, що впливають на трудовий потенціал, важливо відзначити: рівень і якість життя, які визначають можливість отримання необхідної загальної та професійної освіти, послуг культури,

медичного обслуговування. Чинники цієї групи безпосередньо впливають на формування трудового потенціалу шляхом забезпечення: умов для відтворення робочої сили; отримання загальної та професійної освіти; формування загальної культури; сприяння економічній активності населення; підтримки здоров'я і фізіологічної здатності до праці [5].

Стан здоров'я безпосередньо впливає на можливість здійснювати трудову діяльність, а також на можливості кар'єрного росту в період трудового життя. Стан репродуктивного здоров'я населення, в свою чергу, впливає на рівень народжуваності і кількісні параметри трудового потенціалу.

Важлива роль серед чинників впливу на трудовий потенціал належить системі охорони здоров'я країни, яка покликана забезпечувати підтримку фізіологічних можливостей людини до праці. Розвиток системи медичних установ, якість медичного обслуговування, умови праці та стан техніки безпеки на виробництві, стан довкілля, а також спосіб життя населення – все це в комплексі формує здоров'я працівників.

Список використаної літератури:

1. Пирожков С.. Вибрані наукові праці: у 2-х томах. Т. 1: Демографічний і трудовий потенціал. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 934 с.
2. Дискіна А.А. Кадровий потенціал – важливий чинник економічного розвитку підприємства. Інтелект ХХІ. 2018. № 2. С. 67-71
3. Любченко О.М. Проблема відтворення населення: регіональні особливості. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2018. № 4. С. 78-83.
4. Крушельницька О.В., Осовська Г.В. Управління трудовими ресурсами: навч. посіб. К.: Кондор. 2013. 224 с.
5. Доничев О.А., Фраймович Д.Ю. Іноваційні підходи к оцінці ефективності використання кадрового потенціалу регіону. Фінансова аналітика: проблеми і рішення. 2018. № 11. С. 2-6.
6. Косович Б., Дмитрук В. Ринок праці в умовах глобалізації. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Серія економічна. 2014. Вип. 51. С. 376-383.

Гаваза Дмитро Валерійович
здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Тітов Андрій Михайлович
здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Тригуб Олександр Іванович
здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Урсол Дар'я Юрїївна
здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Кропивницький, Україна

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО РЕЗЕРВУ ЯК ОДНЕ З КЛЮЧОВИХ ЗАВДАНЬ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Науковий керівник: Калінін Андрій Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління персоналом
Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

На сьогодні найбільш поширеним способом вирішення проблеми комплектування кадрів для вітчизняних підприємств є створення кадрового резерву. Використання кадрового резерву є важливим, оскільки мінімізує ризик втрати необхідних компетентностей на підприємстві у разі звільнення працівника.

Це пояснюється тим, що перевагою створення кадрового резерву працівників є те, що прискорюється адаптація нових працівників на підприємстві та зменшуються втрати талановитих працівників через відсутність перспектив

кар'єрного росту. Враховуючи сучасні тенденції розвитку українського бізнесу, організація роботи з кадровим резервом потребує докорінного перегляду.

Питання формування та розвитку кадрового потенціалу підприємств є предметом дослідження багатьох представників вітчизняної науки: М. Білинська, Н. Гончарук, М. Канавець, В. Князєв, В. Мамонова, В. Мартиненко, П.Надолішній, Г. Назарова, О.Петришин, Ф.Панасюк, О. Руденко, С. Серьогін, В.Скуратівський, В.Тронь, В. Удовиченко, Ю. Шаров, Г. Щокін, О.Яковенко, В.Яцуба та ін. Водночас, незважаючи на глибину та різноплановість досліджуваних аспектів, залишається актуальним пошук ефективних шляхів формування кадрового резерву на підприємстві.

Резерви (від лат. *reservare* – зберігати) – наявні не задіяні у діяльності ресурси. Можуть бути задіяні або за настання визначеної фази процесу, де вони будуть затребувані, або за збоїв у процесі (в екстремальних ситуаціях) і/чи виході з ладу раніше використовуваних ресурсів. На думку професора Г. Щокіна, резерв керівних кадрів – це спеціально сформована група працівників, які за своїми якостями відповідають вимогам, що висуваються до керівників певного рангу, які пройшли атестаційний відбір, спеціальну управлінську підготовку і досягли позитивних результатів у професійній діяльності [1, С. 339].

Кадровий резерв – це спеціально сформована група перспективних працівників, що володіють необхідними для заміщення посад професійними, діловими, особовими та моральноетичними якостями [2].

Існує два види кадрового резерву: внутрішній та зовнішній. До внутрішнього кадрового резерву відносять працівників підприємства. Цей кадровий резерв поділяють на оперативний та перспективний. До оперативного кадрового резерву належать працівники, які вже заміщують своїх керівників (або допомагають їм) і готові зайняти більш високі посади без додаткового навчання. До перспективного резерву включають працівників з високим потенціалом, які потребують додаткового навчання. Також сюди можна віднести засоби рекрутування перспективної молоді серед закладів вищої освіти.

Зовнішній кадровий резерв – це, перш за все, база фахівців, які можуть бути залучені на вакантні посади. Зовнішній кадровий резерв може формуватися за бажанням власника підприємства чи уповноваженої ним особи. Крім того, зовнішній кадровий резерв може формуватися вимушено, якщо на підприємстві за будь-яких причин виникла висока плинність кадрів. Зовнішній кадровий резерв створюється на вимогу керівництва компанії або уповноваженого ним

представника. Крім того, зовнішній кадровий резерв також може бути створений в примусовому порядку у разі високої плинності кадрів в компанії з будь-яких причин [3].

Серед основних форм роботи, спрямованих на підготовку кадрового резерву, В. Храмов називає такі: навчання на курсах підвищення кваліфікації, в школах резерву; організація стажування на керівних посадах і тимчасове виконання обов'язків керівників підрозділів; надання права вирішення окремих питань на рівні того керівника, на заміну якого готується працівник; відрядження на інші підприємства для ознайомлення з передовими методами і досвідом роботи; забезпечення участі працівника, який перебуває в резерві, в підготовці плану роботи відповідного структурного підрозділу; організація ділових зустрічей і тематичних дискусій та ін. [4, С.210–218].

До того ж великі підприємства можуть створювати спеціалізовані школи для розвитку своїх людських ресурсів, такі як школи для молодих спеціалістів, школи для молодших менеджерів та школи для менеджерів середньої ланки.

У таблиці 1 наведено наступні принципи формування кадрового резерву.

Таблиця 1

Базові принципи формування кадрового резерву

Принципи	Характеристика
Принцип актуальності резерву	реальність потреби в заміщенні посад
Принцип відповідності кандидата посаді і типу резерву	відповідність кваліфікації кандидата роботі на певній посаді
Принцип перспективності кандидата	відповідність вимог щодо гнучкості та здатності до навчання, вікового цензу, стажу роботи на посаді і динамічності кар'єри в цілому, стану здоров'я
Принцип системності і безперервності	кадровий резерв має формуватися на системній і постійній основі, а не час від часу з врахуванням зорієнтованості на стратегічні цілі бізнесу

Джерело: розроблено на основі [5, с. 130-133].

Джерелами резерву кадрів на керівні посади можуть стати: менеджери з персоналу дочірніх підприємств; головні і провідні спеціалісти; фахівці, які мають відповідну освіту і позитивно зарекомендували себе у операційній діяльності; молоді фахівці, що успішно пройшли стажування та ін.

Перший рівень кадрового резерву – це всі фахівці підприємства, наступний рівень – заступники керівників різного рангу. Основний резерв включає керівників різних рангів підприємства

Виділяють наступні етапи роботи з кадровим резервом на підприємстві:

1. Етап аналізу потреби в створенні кадрового резерву: складається прогноз змін структури апарату, оптимізується процес просування працівників по службі, визначається ступінь забезпеченості резервістами управлінських посад і ступінь сформованості резерву по кожній посаді або групі однакових посад (скільки кандидатур з резерву доводиться на кожну посаду чи їх групу).

2. Етап формування списку кадрового резерву: складається список претендентів на конкретні посади з урахуванням вимог до претендентів (рівень розвитку компетенцій, результати роботи, особисті якості, знання бізнесу, області відповідальності, стаж роботи, кваліфікація тощо).

3. Етап відбору претендентів до кадрового резерву відповідно до вакантних посад (оцінюються результати діяльності за останній рік, включаючи продуктивність і якість роботи; проводяться співбесіди для виявлення потреб і причин дій з урахуванням оцінки компетентностей).

4. Етап проведення підготовки претендентів на зайняття вакантної посади (проводиться професійна та соціально-психологічна адаптація).

Отже, формування кадрового резерву є одним з ключових завдань кадрового менеджменту на підприємстві, що забезпечить: успішну реалізацію стратегічних та операційних бізнес-цілей внаслідок підготовлених менеджерів та фахівців; стійкість до організаційних змін завдяки системі розвитку та навчання працівників; зменшення періоду адаптації нових працівників до вимог посади; більшу вмотивованість працівники через розуміння перспектив свого професійного та кар'єрного розвитку в організації; зменшення матеріальних та часових витрат на підбір персоналу при появі нових вакансій відповідно до списку кадрового резерву.

Список використаної літератури:

1. Управління людськими ресурсами : (Понятійно-термінол. слов.) : Навч. посіб. / За ред. Г.В. Щокіна, О.В. Антонюка, М.Ф. Головатого. К. : МАУП, 2006. 496 с.

2. Савіна Н. Про підготовку кадрового резерву. Гроші та кредит. 2004. № 12. С. 28-30.

3. Офіційний сайт «Jobs.ua»: Кадровий резерв. URL. <https://jobs.ua/articles>

4. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: навч. посіб. К. : Кондор, 2005. 304 с.

5. Баб'як Г.П., Бенцал Ю.М. Зарубіжний досвід організації навчання персоналу. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України: Науковий журнал. Випуск 19. Тернопіль: Економічна думка, 2014. С. 130-133.

Калінін Андрій Миколайович

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки та управління персоналом,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гаваза Дмитро Валерійович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Поповенко Юрій Володимирович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Расулов Теймур Бахтіярович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр
зі спеціальності 051 Економіка,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМАНДИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасному суспільстві ефективне лідерство та організаційне управління на підприємстві вважається однією з його конкурентних переваг. Ефективність багатьох сучасних бізнес-моделей та некомерційних організацій безпосередньо залежить від роботи команди. Так, американський баскетболіст, якого часто називають найкращим гравцем у баскетбол усіх часів та народів, Майкл Джордан часто згадував: «Талант виграє ігри, а команда – чемпіонати». Один з найвідоміших топ-менеджерів в історії світового автопрому Лі Якокка сказав: «Персонал підприємства – це як футбольна команда: хлопці мають грати як єдина команда, а не скупчення яскравих особистостей».

На сьогодні існує велика кількість досліджень, присвячених командній взаємодії. Серед них роботи зарубіжних (М. Армстронг, І. Адізес, М. Белбін, Р. Берд, К. Девіс, Дж.С. Максвелл, С. Моріс, Є. Нейзел, Л. Рай, Дж. Стюарт, Б. Такман, С. Таненбаум, С. Тейлор, Д. Торрінгтон, Г. Уїлкоккс, Л. Холл та ін.) та вітчизняних (Н. Доценко, А. Дроздова, Г. Назарова, Л. Сабадош,

О. Чернецька, І. Чумаченко та ін.) вчених. Більшість з цих науковців з'ясували сутність поняття «команда», «командна взаємодія», «командні ролі», «формування та управління командою», «стадії розвитку команди» тощо. Водночас, незважаючи на наукові досягнення, залишається відкритим питання особливостей формування команди в сучасних умовах.

На думку, американських дослідників з питань побудови високоефективних організацій Дж. Кетзенбеча і Д. Сміта, команда – це невелика група людей, з взаємодоповнюючими один одного здібностями, які віддані спільній меті й активно сприяють її втіленню в життя, виявляючи взаємну відповідальність [1].

Команда за рівнем продуктивності та досягненню корпоративних цілей у часі відіграє важливу роль для успішності діяльності підприємства (організації). Американські вчені С. Танненбаум, Дж. Донсбах, Г. Аллігер, Ж. Матьє, К. Меткалф, Г. Гудвін пропонують розрізняти три групи моделей формування команд: традиційні (моделі індивідуальних компетенцій), виважені (що враховують внесок кожного учасника в діяльність команди) та індексні (розрахунок профілю команди) [2]. Узагальнені результати досліджень зазначених науковців представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Моделі формування команд

Назва	Характеристика моделей формування команд
Традиційні моделі (або моделі індивідуальних компетенцій)	Намагаються оптимізувати відповідність індивідуальних компетенцій і позицій (командних ролей). Враховуючи недоліки зазначеного підходу, пропонується використовувати групові (командні) компетенції як доповнення до індивідуальних характеристик. У цьому випадку ефективність команди напряму залежить від того, чи відповідають компетенції учасників їхнім позиціям (ролям).
Моделі виваженої позиції	Передбачають, що ефективність команди залежить різною мірою від індивідуальних характеристик її членів. Вводяться такі параметри, як компетентність найсильнішого і найслабшого членів команди. Очікується, що рівень компетентності учасників на більш важливих командних ролях більше пов'язаний з ефективністю команди, ніж рівень компетентності учасників на нижчих позиціях. Проблема такої моделі полягає в тому, що вона вибірково оцінює ролі та компетенції, що може призвести до викривлення показників ефективності команди.
Індексні моделі	Зазначають, що необхідні компетенції розподіляються всередині команди (незалежно від ролі учасника), створюючи команду зі складним розрахунковим профілем (комбінація балів на основі набору критеріїв). Конкретні характеристики повинні належати команді в цілому, а не кожному окремому учаснику або його ролі.

Джерело: розроблено на основі [2].

Жодна із зазначених моделей формування команд не є досконалою та потребує подальшого доопрацювання. Саме тому доцільно використовувати

комплексний підхід, що дозволить диференціювати команди за рівнем продуктивності та досягненню корпоративних цілей у часі.

На нашу думку, ознаками ефективної команди є:

1. Розмір команди (обмежена кількість людей). Оптимальна кількість членів команди нараховує не більше десяти осіб. Дослідники переконані, що команди в складі від п'яти до восьми осіб, працюють найбільш продуктивно.

2. Єдина колективна ціль / спільна проблема та згода працювати над нею. Найважливішою характеристикою ефективної команди є почуття відданості спільній меті. Без цього команди не можуть досягти своїх цілей і підтримувати високу продуктивність роботи.

3. Прийняття рішень, спрямоване на досягнення результату. Наприклад, процес прийняття рішень командою стосується діяльності та функцій, пов'язаних з працівниками, відповідальними за створення результатів проекту, які забезпечують бізнес-результати.

4. Ефективне лідерство. Лідерство як стиль керівництва ефективною командою поєднує в собі три основні елементи: проявляти ініціативу та подавати приклад, заохочувати людей до внесення ідей та пропозицій, делегувати повноваження, а також захищати команду. «Зрілі» керівники захищають своїх співробітників. Вони беруть на себе відповідальність за взаємодію між командою та зовнішнім світом. Така поведінка захищає команду від впливу таких факторів, як вимоги, тиск, бюрократія та конфлікти.

Наприклад, 16.01.2023р. у інтернет-виданні «Історична правда» обговорювали вислови професора історії Українського католицького університету (УКУ) Ярослава Грицака про Степана Бандеру [3]. Деякі наші співвітчизники вважали погляди цього історика помилковими та обурливими та ініціювали цькування Я. Грицака в соціальних мережах. Дехто навіть вимагав від адміністрації УКУ звільнити цього професора історії за його коментарі щодо Степана Бандери. Проте проректор УКУ М. Маринович оприлюднив 25.01.2023р. відкритого листа на підтримку професора Я. Грицака. Він підкреслив, що Я. Грицак є талановитим істориком та публіцистом, і що для УКУ було за честь працювати з ним навіть попри розбіжності у деяких поглядах. «Я пишаюся тим, що, попри окремі розбіжності, які ми не приховуємо одне від одного, Ярослав Грицак залишається моїм другом», написав М. Маринович [4]. Цей лист є гарним прикладом одного з обов'язків лідера – захищати своїх працівників. Звичайно, лідери не повинні закривати очі на правопорушення своїх співробітників. Вони не повинні обмінювати правду на вірність та прихильність працівників. Однак, якщо ситуація не суперечить моральним принципам і цінностям організації, лідер

повинен підтримати і захистити співробітника (члена команди) з боку негативного зовнішнього впливу.

5. Спільна взаємна відповідальність, усвідомлення взаємозалежності та підзвітності означає, що кожен бере на себе зобов'язання перед усією командою: «Ми всі в цій справі разом. Якщо я зазнаю невдачі, ми всі зазнаємо невдачі. Якщо ми досягаємо успіху, значить його досягає кожен з нас».

6. Самоідентифікація, компетентність, взаємодоповнюючі здібності. На самому початку своєї діяльності складно знайти команду, у якій поєднувалися би люди з різними ролями та компетентностями, і яка могла б працювати дуже продуктивно. Однак, якщо команда має спільну мету, у досягненні якої зацікавлені всі її члени, люди швидко визначають, які потрібні для цього ролі, компетентності, взаємодоповнюючі здібності і розвивають їх. Високоєфективні команди – це як теплиці, в яких фахівці вчаться і розвиваються.

7. Командний дух (або командний інтелект) – це вищий прояв командності в роботі відносно вдало розподілених ролей, виявлених лідерів, розвиненої взаємної довіри та відчуття взаємовиручки.

8. Ефект синергії виникає, коли працівники в команді позитивно взаємодіють на основі спільних цілей, цінностей та взаємодоповнюючих компетентностей, ролей, в результаті чого сума зусиль команди є набагато більшою, ніж сума зусиль окремих її членів.

Отже, ефективну команду можна сформуванати за наявності: невеликої групи людей; достатньої кваліфікації та досвіду співробітників; загальної зацікавленості в досягненні спільної мети і завдань; готовності працювати за чіткими правилами та принципами; довіри один до одного, підзвітності та взаємних прагнень допомагати іншим членам команди; прийняття взаємної відповідальності за результат; командного духу; синергізму; ефективного лідерства.

Список використаної літератури:

1. Katzenbach J., Smith D. The Wisdom of Teams: Creating the High-Performance Organization. Harvard Business School Press, 1993. 291 p.

2. Tannenbaum S.I., Donsbach J.S., Alliger G.M., Mathieu J.E., Metcalf K.A., Goodwin G.F. (2015). Forming effective teams: Testing the Team Composition System (TCS). Algorithms and decision aid. URL. https://www.academia.edu/26195485/Forming_Effective_Teams_Testing_the_Team_Composition_System_TCS_Algorithms_and_Decision_Aid.

3. В'ятрович В. Про Грицака, Бандеру і труднощі перекладу (2023). Інтернет-видання «Історична правда». URL. <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/16/162285>

4. Маринович М. Позбутись совкового спадку (2023). Веб-сайт Українського католицького університету. URL. <https://ucu.edu.ua/news/pozbutys-sovkovogo-spadku>

Nataliia Zabolotna

*student of second (Master's) level of higher education,
Central Ukrainian Institute
of the Interregional Academy of Personnel Management*

Mykhailo Pekelnyk

*student of second (Master's) level of higher education,
Central Ukrainian Institute
of the Interregional Academy of Personnel Management*

Serhii Koval

*student of second (Master's) level of higher education,
Central Ukrainian Institute
of the Interregional Academy of Personnel Management*

THE PECULIARITIES OF CORPORATE CULTURE FORMATION IN MODERN ORGANIZATIONS

*Research Supervisor: Andrii Kalinin – PhD in Pedagogical Science, Associate Professor,
Head of Department of Economics and Personnel Management, Central Ukrainian Institute
of the Interregional Academy of Personnel Management*

The most important feature of modern business management as a social system is the constant search for a fruitful compromise between the interests of the enterprise and the interests of employees. The formation of regulations or business rules should be complemented by the formation of the staff desire to accept and implement them. This is objectively related to the processes taking place in a civilized society.

An important factor in this area is the process of implementing corporate culture in organization, because it connected with many variables and problems. In particular, corporate culture is defined the following factors as: national culture and mentality; sector of economy; type of production (services); level of economic, socio-political and cultural development region, in which located specific enterprise, etc.

As it is known corporate culture formation answered should help to concentrate efforts on achievements of the main strategic goals. In any case, before each organization the question arises: does the existing corporate culture help or hinder the effective operation of the enterprise?

It's important that management and leadership of organizations should answer

such questions: why is it necessary to implement the elements of corporate culture at this stage? What are the goals of this implementation? How much personnel is interested in recognition of corporate goals for themselves?

T. Bashuk notes necessary steps of corporate culture formation [1]:

- to determine the strategy for establishing the main goals and values of the organization, as well as its priorities, principles, and behavior team norms;
- to reveal positive and negative organization values;
- to prepare systems organizational measures that would be aimed at the formation of desired values and samples behavior;
- to implement flexible impact on corporate culture with purpose overcoming negative aspects which will be promoted the chosen organization's strategy;
- to evaluate the success of the influence of the organization's strategy on the corporate culture and by necessity corrections in this strategy.

There are two types of impact of the corporate culture on organizational structure. The first factor - culture and behavior mutually influence each other. The second factor states that culture affects not only what people do, but also how they do it. At the same time, there are different approaches to selection a set of variables with the help of which the influence of culture on organization. Usually these variables perform for questionnaires, which are used for description of a corporate culture.

In N. Hrytsenko's opinion, "corporate culture formation should be purposeful and able to be react effectively on situations, both relatively stable and new, spontaneous ones. Corporate culture should strengthen the collective spirit of employees from low to higher organizational level" [2, p. 58].

Creating a corporate culture is an important mechanism that supports the development of the organization's strategy and the successful implementation of the organization's mission. This is due to the fact that corporate culture forms an acceptable socio-psychological climate and collective spirit that contribute to the fulfillment of the mission and the success of the organization as well.

Today accepted select There are two basic methods of formation of corporate culture: 1) search for the values of a successful corporate cultures; 2) consolidation of identified corporate culture values on the staff organization level.

Speaking about stages of formation of corporate culture in organizations, it is accepted to highlight [3]:

- determining organizations missions and values;
- formulating behavior standards for organizations' personnel;
- forming traditions and developing symbols for organizations.

In 2023 many organizations were focused on building an effective corporate culture. Corporate culture would not only differentiate the organization from others, but also make it more competitive.

There are such corporate culture trends [4]:

1. Prioritizing employee engagement. Leaders need to focus on the shortcomings of their employee engagement program. Then they need to come up with more creative solutions to address these shortcomings.

2. Flexible schedules. Managers need to provide for their employees to maintain their work-life balance.

3. Benefits for its employees. Planning the right benefits package is crucial to increase employee engagement and productivity.

4. Emphasizing on psychological safety. It helps employees to become open to ideas, to foster innovation, and to promote collaboration to improve productivity.

5. Mindfulness in the workplace. It is a healthy practice to reduce stress in the workplace and to be more productive.

6. Equality in the workplace. It is about understanding and valuing diversity in the workplace.

7. Employee experience. Good employee experience has a positive impact on employees' levels of engagement.

8. Focusing more on development programs. Providing the right tools for development is essential to provide the right growth opportunities. This will increase employee loyalty and higher retention rates.

So, corporate culture in organizations is necessary prerequisite for effective any organization activity, its development and survival. The corporate culture is the factor that helps the organization to deal with internal and external challenges. and strengthening The corporate culture formation and its development has become an integral part of strategic and operational business management and stay constantly in field of vision top management companies.

References:

1. Bilovus L.I. Upravlinnya ta orhanizatsiya diyal'nosti informatsiynykh ustanov (za fakhovym spryamuvannyam) : navch. posib. Ternopil', 2010. 414 s.

2. Hirnyak O., Lazanovs'kyy P. Menedzhment. Pidruchnyk. L'viv, Mahnoliya plyus, 2004. 352 s.

3. Pipers, T., Uoterman, V. In search of effective management. Experience of the best companies. K.: Progress, 2008. 269 p.

4. Mrinmoy Rabha. 8 Corporate Culture Trends for 2023 (2023). Vantage Circle. URL. <https://blog.vantagecircle.com/corporate-culture>

Баранова Дарина Владиславівна
*студентка II курсу, група КЮ-222, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна*

ПЕРЕВАГИ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ПОЛІТИКИ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР

Науковий керівник: Козинець Олена Гаврилівна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін юридичного факультету Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка»

Маргарет Тетчер – британський політик, яка була першою жінкою прем'єр-міністром Великої Британії з 1979 по 1990 р. та першою жінкою-прем'єром у Західній Європі. Вона здійснила значні реформи в економіці та соціальній сфері, зокрема здійснила програму приватизації державних підприємств, скоротила витрати на соціальні послуги, зменшила роль держави в господарському житті країни. Вона також відома своєю твердою позицією відносно британської політики щодо Європейського Союзу та відновленням відносин із США.

З одного боку, Тетчер була дуже популярна серед бізнесу та підприємців за її приватизаційну програму, яка збільшила конкуренцію і знизила витрати держави на підтримку підприємств. З іншого боку, її реформи також спричинили значну соціальну дезорганізацію, збільшення безробіття та соціальну нерівність.

Також варто зазначити, що політика Тетчер зустріла значний опір серед робітничого класу та лівих політичних партій, які вважали, що її реформи спричиняють велику шкоду людям із низькими доходами та слабким соціальним групам. У загальному, політика Маргарет Тетчер має складну оцінку, адже її реформи мали і позитивний, і негативний вплив на британське суспільство і економіку.

Основними напрямками її політики були:

- нова економічна політика: Тетчер вірила у важливість державного бюджету і зниження державного боргу. Вона проводила політику економічної

лібералізації, зменшення ролі держави в економіці, зниження податків і зменшення інфляції;

- політика приватизації: Тетчер вірила, що приватний сектор краще управляє економікою, ніж держава, і вона проводила політику приватизації державних підприємств, таких як British Steel, British Telecom і British Airways;

- реформи соціальних послуг: Тетчер також проводила реформи соціальних послуг, зокрема, у сфері охорони здоров'я та освіти. Вона дивилася на державну охорону здоров'я і освіту як на монополію, і намагалася розширити можливості приватного сектору;

- політика у сфері оборони: Тетчер збільшила витрати на оборону і здійснила суттєві зміни у структурі британської армії;

- політика щодо Європейського Союзу: Тетчер була проти зміцнення влади Європейського Союзу над британською державою. Вона зберігала національну самодостатність і вірила, що Британія має залишатися вільною від контролю з боку брюссельських бюрократів.

Проаналізуємо кожен із напрямів, зазначаючи їх переваги.

Так, перевагами нової економічної політики було: зниження інфляції: За часів Тетчер, Британія мала високу інфляцію, але її політика зменшення державного боргу і економічної лібералізації допомогла зменшити інфляцію до прийняттого рівня; збільшення привабливості Британії для інвестицій: Приватизація державних підприємств, зниження податків та інші реформи зробили Британію більш привабливою для інвестицій, що підтримувало економічний зріст; збільшення продуктивності: Реформи Тетчер сприяли підвищенню продуктивності і конкуренції на ринку, що допомогло покращити ефективність бізнесу та промисловості; зменшення ролі держави: Політика Тетчер зменшила роль держави в економіці, що привело до більшої свободи для бізнесу та підприємництва.

Політика приватизації привела до таких переваг: залучення інвестицій: Приватизація державних підприємств залучила інвестиції та покращила ефективність управління; зростання продуктивності: Приватизація збільшила продуктивність та конкуренцію на ринку; покращення якості послуг: За рахунок внесення конкуренції до галузей, які раніше були державними монополіями, якість послуг та товарів покращилась; зниження витрат держави: Приватизація зменшила фінансове навантаження на державу, яка більше не мала необхідності фінансувати діяльність приватизованих підприємств.

Переваги реформи соціальних послуг полягали в наступному: зменшення залежності від державних послуг: Реформи соціальних послуг Маргарет Тетчер сприяли зменшенню залежності від державних послуг, дозволивши громадянам отримувати послуги від приватних компаній; зменшення витрат держави: Реформи сприяли зменшенню витрат держави на соціальні послуги, так як приватні компанії могли надавати послуги більш ефективно та економічно; збільшення конкуренції: Реформи сприяли збільшенню конкуренції між приватними компаніями, що надають соціальні послуги, та стимулювали покращення якості цих послуг; зростання вибору громадян: Реформи сприяли зростанню вибору громадян, які мали можливість вибирати з різних приватних компаній, що надають соціальні послуги.

Політика у сфері оборони була для Маргарет Тетчер пріоритетною, спрямованою на зміцнення оборонної потужності Великої Британії та забезпечення її безпеки. Перевагами її політики у цій сфері стало: збільшення витрат на оборону: Політика Маргарет Тетчер збільшила витрати на оборону та забезпечила зростання оборонної потужності Великої Британії, що зміцнило її позиції у світі; розширення військового промислу: Тетчер підтримувала розвиток військового промислу, що стимулювало економіку та забезпечувало високу якість військового обладнання та зброї; стабільність у відносинах з НАТО: Маргарет Тетчер зберегла стабільність у відносинах Великої Британії з НАТО та її союзниками, що забезпечило безпеку та стабільність у Європі.

Також вона мала власну думку щодо співпраці з Європейським Союзом. Підтримуючи економічні програми Євросоюзу, вона була противником більш тісної інтеграції. Її послідовники були іншої думки, але в решті решт британці обрали власний шлях і вийшли з ЄС. До переваг її політики в цій сфері можна віднести наступні обґрунтування власного шляху, а саме: більшу незалежність: Вихід із Європейського Союзу дає Великій Британії більшу незалежність у прийнятті рішень, оскільки вона більше не залежить від європейських правил і стандартів; більше контролю: Вихід з Європейського Союзу також дає Великій Британії більший контроль над своїми кордонами, міграційною політикою та імміграцією; економічні переваги: Вихід із Європейського Союзу може дати Великій Британії більше економічних переваг, зокрема, більше можливостей для укладання угод із іншими країнами; контроль над законодавством: Вихід із Європейського Союзу дозволяє Великій Британії зберігати контроль над своїм законодавством, оскільки вона більше не зобов'язана дотримуватися європейських норм і стандартів; стимулювання внутрішнього ринку: Вихід із

Європейського Союзу може сприяти стимулюванню внутрішнього ринку, оскільки Велика Британія може залучати більше іноземних інвестицій та розвивати свою власну економіку без обмежень, які належать до правил Європейського Союзу.

Отже, у світовій історії Маргарет Тетчер вважається одним із найбільш впливових політиків ХХ ст. Її політика була спрямована на зміну старих традицій і структур на користь нових, більш раціональних та ефективних рішень. Проте, на думку багатьох критиків, ці рішення призвели до загострення економічних та соціальних проблем.

Однією з найбільш успішних політик Маргарет Тетчер була політика приватизації. Вона дала можливість збільшити конкуренцію, підвищити ефективність та знизити витрати на утримання державних підприємств. Також варто відзначити її позицію в справі оборони, де вона вклала значні зусилля у зміцнення обороноздатності Великої Британії.

Однак, на жаль, політика Маргарет Тетчер мала і свої недоліки. Особливою болісною темою стала реформа соціальних послуг, яка спричинила серйозну критику і протести у громадськості. Крім того, її підхід до регулювання фінансових ринків та її суперечлива позиція щодо Європейського Союзу також отримали критику від експертів та політичних опонентів.

Отже, політика Маргарет Тетчер мала як позитивні, так і негативні наслідки. Її підхід до ведення економічної та соціальної політики відображає принципи лібералізму та консерватизму, які є актуальними й до цього дня.

Список використаної літератури:

1. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності: історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. К.: Києво-Могилянська академія, 2011. 395 с.
2. Головченко В. Тетчер Маргарет Гільда. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 709.
3. Консерватизм: консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: антологія / [упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий]. К: Простір; Смолоскип, 2008. 788 с.
4. Кривонос Р.А. Тетчер Маргарет Гільда. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / ред. кол. Л.В. Губерський та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2: М-Я. 812 с.
5. Панченко Ю.В. Історія і практика неоконсерватизму Великої Британії та США часів урядів М.Тетчер та Р.Рейгана: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2008. 15 с.

Гордієнко Олена Олександрівна
студентка II курсу, група КЮ-221, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК БОЛГАРІЇ НА ПЕРЕТИНІ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ

Науковий керівник: Козинець Олена Гаврилівна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедрую правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін юридичного факультету Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка»

Болгарія, як і більшість країн світу, брала участь у Першій світовій війні. Можна виділити найголовніші моменти. Остаточне сформування Четверного союзу (Австро-Угорщина, Болгарія, Німеччина, Османська імперія) змусило лідерів опозиції шукати особистої зустрічі з царем. У вересні 1918 р. війська Антанти прорвали фронт болгарської армії в районі Доброполе. Під час відступу в її частинах почалися стихійні виступи проти армійського командування та уряду [1, С.111]. Болгарія розпочала воєнні дії проти Сербії 14 жовтня 1915 р. Спочатку здавалося, що її вступ у війну є цілком виправданим. До кінця року болгарські війська окупували Вардарську Македонію та значну частину Сербії. У жовтні 1916 р. Болгарія розпочала бойові дії проти нового союзника Антанти – Румунії. Наприкінці грудня разом із німецькими та турецькими військами болгари загарбали Добруджу. Прибуття російських військ дало змогу румунам стабілізувати Добруджанський (Дунайський) фронт, на якому сторони перейшли до позиційної війни. Таким чином, уряд В. Радославова не виконав обіцянки закінчити бойові дії за 3-4 місяці [2, С.88].

Тому участь Болгарії у Першій світовій війні суттєво вплинула на подальший хід історії країни. Після поразки у війні, Болгарія була змушена підписати неприйнятні мирові угоди, які суттєво обмежили її територіальні претензії та владу. Соціально-політична ситуація в Болгарії після війни була нестабільною. Країна стикнулася з внутрішніми конфліктами та соціальними протиріччями. Умови життя населення погіршилися, економіка зазнала кризи, а безробіття та інфляція стали серйозними проблемами. Однак, незважаючи на складнощі, Болгарія поступово розпочала процес відновлення та розвитку. Уряд зосередився на внутрішніх реформах, спрямованих на поліпшення економічної ситуації та розбудову суспільства. Були проведені зміни у сфері сільського господарства, промисловості та торгівлі.

Також важливим аспектом післявоєнного розвитку Болгарії була політична стабілізація. Країна здійснила перехід до парламентської демократії та провела реформи в системі управління. Відбулися вибори, на яких формувалися нові політичні сили. Уряд Болгарії прагнув зміцнити міжнародні зв'язки та покращити становище країни на міжнародній арені. Було здійснено спроби реструктуризації економіки та приваблення іноземних інвестицій. Значна частина болгарського населення страждала від війни, втративши родичів, майно та зазнавши зниження рівня життя. Загальна обстановка в країні вимагала негайних заходів для поліпшення ситуації. Уряд зосередився на реструктуризації економіки, розвитку інфраструктури, організації соціальної підтримки та відновлення громадського порядку.

У політичній сфері Болгарія продовжувала шлях реформ. Уряд докладав зусиль для розвитку парламентської системи, забезпечення політичної стабільності та підтримки громадянських свобод. Однак політичні протиріччя та боротьба за вплив неодмінно виникали і впливали на процеси в країні. Також важливою складовою розвитку Болгарії була її зовнішня політика. Країна ставила перед собою завдання відновлення своїх міжнародних зв'язків, покращення дипломатичних стосунків та просування своїх національних інтересів. Болгарія намагалася розширити свої зовнішні торговельні партнерства та залучити іноземні інвестиції для відновлення економіки.

Необхідно зазначити, що розвиток Болгарії після Першої світової війни супроводжувався інтенсивним політичним дискурсом та громадськими дебатами. Було зрозуміло, що країна потребує комплексного підходу до відновлення та розвитку, а також потребує змін в різних сферах.

Однією з ключових сфер, яка потребувала уваги, була економіка. Болгарія зосереджувала зусилля на індустріалізації та модернізації своєї промисловості. Були запроваджені заходи для стимулювання внутрішнього попиту, підтримки підприємництва та приваблення іноземних інвестицій. Промислові підприємства розширювалися, а нові галузі, такі як машинобудування, хімічна промисловість та текстильна промисловість, розвивалися. Такі заходи сприяли відновленню економіки та створенню робочих місць. Окрім економічного відновлення, Болгарія звернула увагу на розвиток освіти та культури. Було зроблено значні зусилля для підвищення рівня освіти та доступності навчання для всіх верств населення. З'явилися нові школи, університети та наукові установи. Це сприяло зміцненню інтелектуального потенціалу країни та сприяло розвитку наукових досліджень, культурного життя та літератури.

Політична ситуація в Болгарії також піддавалася змінам. Поступово було досягнуто певної стабільності та консолідації демократичних інститутів.

Здійснювалися реформи у сфері законодавства, що сприяло зміцненню правової держави. Так, новим етапом у становленні Болгарської держави в ХІХ ст. стало прийняття конституції. Її розробили Установчі збори, які відкрилися 22 лютого 1879 р. в колишній столиці країни – Тирново. Ухваленню конституції передувала запекла боротьба між консерваторами і лібералами. Консерватори захищали інтереси великих власників і виступали за значне обмеження політичних свобод. Ліберали спиралися на підтримку інтелігенції, селянства, середнього та дрібного про шарку торгівців і ремісників. Вони домагалися широких громадянських прав для всіх суспільних верств. Ліберали відстояли свої погляди, Тирновська конституція, ухвалена 28 квітня 1879 р., відображала їхні основні вимоги [3, с.59].

Перша світова війна та Тирновська конституція 1879 року мали важливий вплив на розвиток Болгарії. Причини та початок війни спричинили значні зміни в політичній, соціальній та економічній сферах країни. Болгарія приєдналася до війни на боці Центральних держав, і хоча не отримала багато територіальних вигод, вона постраждала від втрат людей і економічних збитків. Після закінчення війни Болгарія зосередилася на відновленні політичної стабільності та розвитку демократичної системи уряду. Прийняття Тирновської конституції в 1879 році встановило принципи демократичної монархії, розділу влади, гарантій громадянських свобод, судової незалежності та конституційного контролю. Це стало важливим кроком у створенні стабільної політичної системи та захисту прав і свобод громадян.

Таким чином, реформи в економіці та суспільстві після прийняття Тирновської конституції сприяли економічному розвитку Болгарії. Були проведені важливі реформи в промисловості та сільському господарстві, що сприяли модернізації та зростанню цих секторів. Залучення іноземних інвестицій, розвиток інфраструктури та земельна реформа покращили економічне становище країни та підвищили життєвий рівень населення.

Список використаної літератури:

1. Гісем О. В., Мартинюк О.О. Всесвітня історія (профільний рівень): Всесвітня історія (профільний рівень): підруч. для 10 кл. загал. серед. освіти . Харків:Ранок. 2018. 240 с.
2. Яровий Б.І. Історія західних та південних слов'ян (з давніх часів да ХХ ст.). Київ: Либідь, 2001. 492 с.
3. Ласінська М.Ю. Новітня історія країн східної Європи: навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни. Миколаїв, 2022. 287 с.

Смалько Анастасія Сергіївна

*студентка II курсу, група КЮ-221, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна*

МОЛОДОТУРЕЦЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1908 р.: роль і значення

*Науковий керівник: Козинець Олена Гаврилівна – кандидат історичних наук,
доцент, завідувач кафедрую правоохоронної діяльності та загальноправових
дисциплін юридичного факультету Навчально-наукового інституту права і
соціальних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Молодотурецька революція відіграла важливу роль у формуванні політичної системи сучасної Туреччини. Ця революція позначила початок кінця Османської імперії та започаткувала перехід до республіканської форми правління. Розуміння причин, ходу та наслідків революції може допомогти краще зрозуміти сучасну політичну обстановку в Туреччині. На початку ХХ століття Османська імперія зазнавала значних труднощів. Після послідовних поразок у війнах з європейськими країнами та фінансових криз, вона стала залежною напівколонією великих держав, а її правитель, Абдул-Гамід II, перетворився на маріонетку, яка залежить від іноземних урядів.

У 1899 р. студенти Військово-медичної академії у Стамбулі створили таємне товариство «Єднання і прогрес». Згодом подібні молодотурецькі організації з'явились у багатьох містах Османської імперії та за її межами. Усі ці угруповання об'єднували, в основному, молоду інтелігенцію, звідси й назва – молодотурки. Молодотурки хотіли відновити Конституцію 1876 р. та провести деякі реформи, які сприяли б розвитку Туреччини за європейським зразком [1, с. 86].

Головною ж причиною, яка відчутною мірою сприяла зростанню грон гніву у тодішній Туреччині, виявилось безпрецедентне призупинення Абдул-Гамідом II на початку 1878 р. дії першої турецької Конституції 1876 р., прийнятої під тиском руху «Нові османи» та зв'язча розправа з її головним автором Мідхатом-пашею – йому відрубали голову [2, с. 122].

Молодотурецька революція розпочалася на території Македонії. 3 липня 1908 р. сформована у місті Ресне турецька чета під командуванням майора Ніязі підняла повстання. 6 липня її підтримав загін на чолі з майором Енвером, а ще через декілька днів збройний виступ охопив більшість турецьких військових частин в області. До революціонерів приєдналися македонські й албанські четники [1, с. 87].

Молодотурецька революція почалася зі сподіваннями на демократичні реформи та зміни в політичному устрої Османської імперії. Однак, після приходу до влади молодотурків ситуація швидко змінилася. Замість обіцянок про свободу і рівність, був встановлений жорстокий диктаторський режим.

Реформи, такі як реорганізація армії та поліції, були проведені, але це не виправдало очікувань громадян. Страйки робітників за економічні права були жорстоко придушені, а примусове отуречування народів свідчить про насильницьку політику, що призводила до втрати ідентичності і прав національних меншин. Крім того, молодотурки придушували антитурецькі повстання, включаючи повстання арабів, болгар та вірмен [3, с.271].

Революція, хоч і мала початкові надії на реформи та демократію, швидко перетворилася на режим жорстокої диктатури, який придушував політичні права і громадські свободи, а також супротив різних національних груп. Цей період історії Туреччини нагадує про важливість збереження демократичних цінностей та захисту прав людей у сучасному світі.

Молодотурецька революція була відбитком широкого руху проти імперської влади Османської імперії та її внутрішньої нерівності. Молодотурецький рух швидко поширився по всій імперії, і він включав не тільки турків, але й інші народи, які склали Османську імперію. Революція спричинила перетворення Османської імперії з абсолютної монархії на конституційну монархію. Новий уряд, який очолював Мехмед Відат Бей, запровадив більшість змін, які були обіцяні в конституції, такі як свобода слова, свобода преси та право на збори.

Під час революції молодотурки не вирішили антиколоніальні завдання. Чим далі, тим більше країна потрапляє в залежність від Заходу. Не було вирішене національне питання. Загальна еволюція молодотурецької ідеології йшла від османізму до пантюркізму.

Отже, молодотурецька революція 1908 р. відіграла неабияку роль в історичній долі народів Османської імперії. Вона була предтечою національно-визвольної боротьби турецького народу у 1918–1923 рр. під проводом

видатного військового, політичного і державного лідера Ататюрка, що принесла Туреччині справжню незалежність, жаданий мир й омріяні перетворення. Ця революція не лише зробила можливим запровадження конституційної монархії в Османській імперії, а й дала поштовх для подальшої модернізації та розвитку країни. Реформи, які проводив уряд молодотурків, відображають прагнення до демократії та прав людини, особливо після того, як імперія пережила століття авторитаризму. Однак, реформи молодотурецького уряду не були повністю реалізовані, оскільки після Першої світової війни було встановлено новий режим, а Османська імперія зазнала поразки у війні, що призвело до десятиліть авторитарного правління в Туреччині. Події молодотурецької революції залишилися в історії Туреччини як символ руху за демократію, свободу та розвиток країни.

Список використаної літератури:

1. Миколенко Д.В. Македонське питання у 1878–1919 рр. Навчальний посібник до спеціального курсу для студентів історичного факультету / Харків:ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 119 с
2. Черніков І.Ф. Молодотурецька революція 1908 р. в Османській імперії. *Східний світ*, 2009. №1. С. 122–127.
3. Всесвітня історія. Нові часи. Білоножко С.В., Бірюльов І.М., Давлетов О. Р., Космина В. Г., Нестеренко Л. О., Турченко Ф. Г. Київ: Генеза, 2007. 304 с.

Кошева Валерія Сергіївна
*студентка II курсу, група КЮ-221, юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна*

«РЕЙГАНОМІКА»: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІТИКИ

Науковий керівник: Козинець Олена Гаврилівна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедрую правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін юридичного факультету Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка»

На початку восьмидесятих років ХХ ст. США зазнали значної економічної кризи. Владнати кризове питання випало на долю сорокового президента США, Рональда Рейгана. Його урядом було проведено нову на той час економічну політику, яка посприяла виходу із кризи й покращення внутрішнього та зовнішнього становища країни.

«Рейганоміка» - це неоконсервативна економічна політика, яку проводила адміністрація президента США Р. Рейгана [1]. У своїй політиці президент Рейган дотримувався ідеї «економіки пропозиції». Відповідно до неї економічне зростання стимулювалося за рахунок зниження бар'єрів для бізнесу.

Основними напрямками «рейганоміки» було зниження ставок федеральних податків і надання корпораціям великих податкових та інших пільг, спрямованих, насамперед, на стимулювання капіталовкладень, особливо в наукомісткій галузі, обмеження урядових видатків на соціальні потреби, послаблення державної регламентації підприємницької діяльності, скорочення кількості правил і вимог до виробничої та ринкової діяльності, проведення кредитно-грошової політики, спрямованої на подолання інфляції та здійснення установок економічної програми уряду [2]. Політика була спрямована на повну перебудову економіки, за для виведення держави з кризового становища та виходу на глобальний ринок.

Загалом, «рейганоміка» мала два економіко-політичних напрями: зовнішній і внутрішній.

У внутрішній політиці США зазнало кардинальних змін. У 1981 р. ухвалено Закон про оподаткування, що передбачав поетапне скорочення індивідуального прибуткового податку загалом на 23%, максимальної

податкової ставки на доходи від капіталу – з 70% до 50%, термінів амортизаційних списань, збільшення інвестиційної податкової знижки. За п'ять років податкова реформа зменшила надходження у федеральний бюджет майже на 750 млрд. дол. Разом із тим, передбачалося, що зростатимуть стимули до праці, обсяги заощаджень та інвестицій, темпи економічного зростання та продуктивність праці, зменшиться рівень безробіття. Реалізуючи на практиці монетаристські рекомендації, Федеральна резервна система запровадила таргетування вузьких грошових агрегатів, що законодавчо було закріплено в 1975 р. У 1983 р. почалось циклічне поліпшення кон'юнктури, пришвидшене фіскальною і кредитно-грошовою політикою. Однак середні темпи зростання реального ВВП у 1981-1985 рр. становили 2,4%, менше, ніж визначила адміністрація (3,8 %), продуктивності праці – лише 0,9% (у 1973-1981 рр. – 0,6 %, у післявоєнний період – 1,9%). Згідно з Законом про податкову реформу (1986 р.) знижено граничні ставки на особистий прибутковий податок з 50% до 28 %, на податок із прибутку корпорації з 46% до 34 %, одночасно скасовано значну частину податкових пільг [3].

Було реалізовано програму «нового федералізму», в якій передбачалось скорочення обсягів діяльності федерального уряду в соціальній сфері та передачу штатам 44 із 46 соціальних програм.

Проведено політику зменшення впливу такої корпоративної структури, як профспілки. Їх звинувачували в захисті егоїстичних, корпоративних інтересів своїх членів, що обмежувало зростання продуктивності праці та ефективності виробництва. Фактично були створені нові форми трипартизму – соціального партнерства держави, бізнесу та робітників у формі профспілок.

Розпочато процес перерозподілу функцій держави, здійснено приватизацію. Уряд відмовився від директивних методів державного втручання, у формі скасування третини нормативів, що регулювали комерційну діяльність, було обмежено його повноваження, традиційну бюрократію, її монопольне керування, демонтовано різні регулювальні інститути.

У зовнішній політиці адміністрації Рейгана простежуються два етапи: перший – з 1980 по 1985 р., другий – з 1985 по 1988 р. Вони визначалися впливом міжнародного становища і, насамперед, тих зрушень, які після 1985 р. відбулися в Радянському Союзі.

З перших же днів свого президентства Рейган виступив прихильником активізації зовнішньополітичного курсу США, причому в наступальному плані. Виступивши в «ракетному конфлікті» з пропозиціями нульового варіанту або

контррозміщення американських ракет середнього радіуса дії, Рейган поставив СРСР перед складною дилемою. Не знайшовши прийняттого для обох сторін рішення проблеми, Рейган у 1982 р. закликав до хрестового походу проти «імперії зла». У 1983 р. почалося розміщення американських ракет «Першинг-2» та «Томагавк» у Західній Європі.

23 березня 1983 р. Рейган оприлюднив плани «стратегічної оборонної ініціативи» (СОІ) [2]. США, зі своїм могутнім збройним потенціалом та потужною економікою, вступила в гонку озброєнь. Перед ядерною та військовою загрозою з боку Радянського Союзу США зібрало навколо себе країни Північноатлантичного союзу, т.т. НАТО.

Проте незабаром події, що почали відбуватися в СРСР, поступово змінили вектор американської зовнішньої політики. Початок горбачовської перебудови США сприйняли обережно, але з оптимізмом. Відбулася серія зустрічей лідерів СРСР і США у Женеві (1985), Рейк'явіку (1986), Вашингтоні (1987), Москві (1988). Зондаж серйозності намірів і зростаюча взаємодовіра вивели сторони на епохальне рішення глобального характеру – підписання договору про ліквідацію цілого класу найновіших озброєнь: ракет середнього радіуса дії, розміщених у Європі [2]. Зустрічі на вищому рівні стали регулярним, невід'ємним елементом повсякденної роботи лідерів обох наддержав.

Результатом «рейганоміки» стало економічне піднесення США впродовж 1983-1989 рр. і зміцнення міжнародних економічних позицій. За здійснення такої політики було створено 20 млн. робочих місць, безробіття скоротилося в два рази, з 10,8% до 5,5%, інфляція знизилася в чотири рази, з 13,5% до 3,2%, доходи американців збільшилися на 20%, кількість бідних скоротилася на 4% [4]. Також відбувся значний притік закордонних грошових коштів до американських банків, підвищення завантаженості промислових потужностей з 70 до 85%, зростання питомої частки США у промисловому виробництві капіталістичних країн із 32% до 35% та їх товарообігу з 18% до 21% і санації національної економіки в цілому.

«Рейганоміка» була успішним економіко-політичним кроком для виведення Сполучених штатів із кризового стану. Позитивними її сторонами було зниження податків на бізнес та приватний сектор, це стимулювало економічний розвиток та збільшення кількості робочих місць на підприємствах; дерегуляція державою економіки, що також сприяло збільшенню підприємницької активності та зменшенню бюрократії; стимулювання інвестицій – було створено ряд програм, що покращував притік інвестицій в економіку США, що дозволило підвищити конкурентоспроможність економіки

країни та збільшити обсяги виробництва; більшість робочих місць створювалися в приватному секторі, зменшення ролі державного сектору та збільшення ролі приватного сектору дозволили зробити економіку більш гнучкою та ефективною; відбулося збільшення бюджетної ефективності, адже «рейганоміка» сприяла зменшенню видатків державного сектору, що дозволило збільшити ефективність бюджетних програм.

Проте політику «рейганоміки» часто критикують, знаходячи в ній все більше недоліків. Однією з головних критик було те, що збільшення військових витрат та зниження податків на багатих підірвало бюджетну стійкість США. Це призвело до зростання національного боргу та збільшення інфляції. Деякі економісти стверджують, що за Рейгана було започатковано і поглиблено процеси дерегуляції, що згодом призвели до фінансової кризи 2008 р. Також, від зниження податків найбільш заможному населенню та корпораціям виграли тільки найбагатші верстви населення, в той час як середні та низькі доходи зазнали значного збільшення податкових навантажень та погіршення соціального становища. Також, зниження соціальної підтримки призвело до збільшення нерівності та бідності серед населення. Крім того, деякі економісти вважають, що «рейганоміка» призвела до зменшення контролю держави над економікою, що зробило її більш вразливою до криз та складних ситуацій. Крім того, деякі економісти вважають, що підвищення військових витрат та розширення міжнародних конфліктів стали прямою наслідком «рейганоміки», яка ставила на перший план інтереси США як світової держави.

Список використаної літератури:

1. РЕЙГАНОМІКА – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови: орфограм. слов. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=рейганоміка> (дата звернення: 10.10.2023).

2. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки). Київ: Либідь. 2004. 624 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-9618.html> (дата звернення: 16.11.2023).

3. Історія економіки та економічної думки. Реформи державного регулювання. Рейганоміка. Тетчеризм /відп. ред. В.В. Козлюка, П.А. Родіонової. навч. посібник URL: https://pidru4niki.com/1685030340404/politekonomiya/reformi_derzhavnogo_regulyuvannya_reyganomika_tetcherizm (дата звернення: 12.11.2023).

4. Рейганоміка – що це таке, суть, наслідки. *Моя освіта*. URL: <https://moyaosvita.com.ua/ekonomika/rejganomika-shho-ce-take-sut-naslidki/> (дата звернення: 10.10.2023).

Федоров Олександр Володимирович

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В РЕГІОНІ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ

Питання охорони регіональної культурної спадщини тісно пов'язані з потребами освіти. Реалізація регіональної проблематики в школі набрала реального вигляду після запровадження 1995 року польським Міністерством національної освіти програми «Культурна спадщина в регіоні». Однак лише у рамках комплексної реформи освіти (1999) питання культурної спадщини в регіонах було включене до навчально-виховних програм на всіх етапах польської освіти.

Значення регіональної освіти неможливо переоцінити, тому що вона містить у собі різноманітні цінності: інтелектуальні, моральні, суспільні, релігійні, естетичні. Регіональна освіта має виховний вимір не тільки щодо учня. Вона є площиною інтеграції і зміни свідомості також стосовно дорослих, особливо ж вчителів, оскільки вимагає перебудови змісту роботи і, більше того, переоцінки уявлень про освіту і регіоналізм.

Пропонований матеріал є рецензією на книгу «Вітчизна та її регіони» професора Єжи Дамроша, відомого у Польщі фахівця в галузі етносоціології, який займається етнічно-регіональними питаннями.

Рецензована праця є великим за обсягом (600 сторінок) дослідженням, спробою синтезу проблематики, пов'язаної з регіоналізацією в широкому розумінні, у різних аспектах (культурному, освітньому, юридичному, політичному), поданої на тлі розвитку європейських структур.

Книга складається з двох частин: «Історично-теоретичні засади» та «Практичні застосування». Дві частини книги поділені на сім розділів з численними підрозділами.

У розділі I читач вводиться до тематики проблеми. Знайомиться з генезою регіоналізму, який розуміється як ідея, що виростає з потреби збереження, культивування і розвитку своєрідних ознак культури.

У контексті проблем сучасності, в яких принципове місце займають суспільні проблеми, автор підкреслює, що «джерелом суперечностей тут є зіткнення традиції з сучасністю» (с. 28), і сучасна «регіональна освіта» є, чи має бути «регіональною й етнічною освітою» (с. 31). Відтак дослідження і розуміння регіонально-етнічної проблематики складає основу діяльності не тільки для вчителів і регіоналістів, але також для працівників органів місцевого самоврядування, політиків, громадських діячів, аніматорів культури та багатьох інших.

Предметом аналізу і дослідження є питання, що стосуються регіональних поділів як в адміністративному, так і культурному сенсі, а також регіональної анімаційної активності в галузі культури, науки і освіти («суспільно-інтелектуальний рух»). Докладно представлені методологічні засади досліджуваних питань, а також пояснення і уточнення ключових понять. В кінці розділу подається дуже різноманітний джерельний матеріал.

Розділ II («Етнічно-регіональне диференціювання Європи») починається з окреслення генези європеїзму (перший підрозділ). Представлена генеза європеїзму не була б ні повною, ні можливою, ні зрозумілою без екскурсу у дуже віддалену історію, що стосується демографічних та етнічно-регіональних рухів, коріння Європи, - що проф. Є. Дамрош і зробив з характерною вдумливістю у другому підрозділі («Переміщення населення і зміни етнічної картини на європейському континенті»).

Це в той же час – досконалий вступ до проблематики етнічно-регіональних поділів сучасної Європи, які докладно висвітлюються в наступному підрозділі («Сучасні народи, етнічні і регіональні групи між Атлантикою і Уралом») з особливим наголосом на тих політичних подіях, які резонансом відбилися на регіонально-етнічних метаморфозах Європи. В цій частині роботи можна знайти також стислий огляд основних етнокультурних і лінгвістичних комплексів Європи, що відкриває перед читачем нову перспективу розуміння обговорюваної проблематики і, згідно з думкою автора, спонукає до рефлексії над питанням: чи можливе виникнення «у ближчому чи віддаленому майбутньому фінального продукту європейської інтеграції і взаємопроникнення культур, – а саме європейського етносу у супердержаві» (с. 77).

Автор заставляє читача замислитись над питаннями: чим є гасло: «Ми європейці»? – і за якими критеріями слід шукати відповідь на це питання. Наміром автора є спрямувати думку читача до рефлексії над сутністю проблеми європеїзму (тобто – що поєднує, а що розділяє європейців). Звертається увага на «проблему структури багатовимірної ідентичності» сучасної людини (с. 56), в якій «ідентичність» входить з «надідентичністю» («nadtożsamością») в особливі взаємодії (с. 57).

У побудові об'єднаної Європи однаково важливими є як сучасність, так і традиція в розумінні культурних цінностей зі збереженими етнічними місцево-регіональними ознаками. Автор намагається дати відповідь на ключове питання: «Як антагонізм між державами, зіткнення культур, міжрегіональні та міжетнічні конфлікти перетворити на зони спільних справ і цінностей»? (с. 60). Постулюється перспектива гуманістичної революції, в якій, зокрема, «ми повніше відчуємо значення традицій племінних, локальних (місцевих), регіональних та етнічних культур» (с. 61).

Далі висвітлюються метаморфози *локалізму* (lokalizm) і європейського регіоналізму (четвертий підрозділ). Їх розуміння має бути засадою такої культурної політики, яка в контексті наведених автором фактів, справилася б з новими викликами у процесі інтеграції Європи. Цей розділ закінчується короткою рефлексією над проектом нової конституції ЄС, який вже впродовж довгого часу є предметом дискусій.

Розділ III («Розвиток регіологічних та етнокультурологічних досліджень на тлі змін польської етнічної території і просторів прикордонної зони») – це своєрідний курс історії розвитку етнографічно-регіонального диференціювання Польщі, взаємодії польського етносу з іншими націями та етнічними групами (перший підрозділ – «Зміни в структурі держави та етнічної території на польських землях впродовж тисячоліття»). Знайомство з цим дуже цікавим текстом дозволяє констатувати, що вирішальний нині адміністративний чинник у регіональному поділі країні, хоч є важливим елементом, котрий визначає і закріплює відмінності, однак не завжди співпадає з етнічною територією, що не є байдужим для всіх поляків.

Розповідь про еволюцію польської етнічної території, не може бути повною без згадки про дуже значний доробок дослідників регіональних і етнічних культур у польській науці, що й представлене в доволі обширному другому підрозділі «Дослідження і студії етнічно-регіонального диференціювання» (112 сторінок). У цій частині автор подає періоди розвитку

польської етнографії і регіоналізації від періоду 123-літньої іноземної окупації, через міжвоєнний період 1918 – 1939 рр. і після II Світової війни аж до найновіших часів, тобто після 1989 року. Читач знайомиться з найважливішим постатями в розвитку регіональних досліджень, їх досягненнями. Особливе місце в цій розповіді займає Оскар Кольберг та його 39-томне дослідження, яке – як вказує автор – незважаючи на певні недоліки і недоречності, є надчасовою, унікальною і монументальною працею. Докладно проаналізована концепція О. Кольберга, що стосується регіоналізації (с. 135), а також підкреслюється пізнавальна цінність справи, яка є й тепер «невичерпним джерелом знань про польську культуру та її регіонально-народні корені, творення засад регіонально-етнічної освіти» (с. 143).

У наступному підрозділі «Теоретичні аспекти розвитку регіону, регіоналізації і регіональної культури» автор знайомить читача із заснуванням і напрямками розвитку регіоналістики у новій перспективі «соціально-культурного простору» (с. 225). На думку автора, «сьогоднішні дослідники проблематики «культурного простору» повинні формулювати конкретні дослідницькі проблеми, проблеми, котрі потребують розв'язання у теоретично-методологічній і практичній площині» на засадах міждисциплінарних, котрі використовують «результати досліджень різних наукових ... дисциплін і різноманітні наукові матеріали, послуговується різними джерелами. Таким чином ми отримали б більший вплив на суспільну практику, суспільні анімації, регіональні рухи» (с. 234). Автор постулює утворення своєї наукової «міждисципліни» («interdyscyplina»), яку називає «регіологія» («regiologia»), з новим підходом до регіонально-етнічної проблематики, який виникає з «еволюції поглядів», «критичної самооцінки» і «врахування нових, значних наукових матеріалів», що веде до «довизначення» («dodefiniowania») понять «регіональна група» (с. 238), «регіон» (с. 245), а також модифікації визначення «етнографічна група» (с. 247).

Останній підрозділ першої частини («Від теоретичної рефлексії до сучасних практичних застосувань») впроваджує читача у тематику частини II, яка присвячена практичним застосуванням і складається з чотирьох розділів, також з численними підрозділами.

У розділі IV («Перетворення локально-регіональної культурної та етнічної політики після 1944 року») ставляться ключові питання, що стосуються регіоналізації та освітніх програм в сьогоденні та майбутньому, стану дискусії про методику навчання і виховання, з урахуванням регіонально-

етнічної проблематики (с. 220). Чимало місця займає в цій частині опис культурної, локально-регіональної та етнічної політики після 1944 року.

У наступному, V розділі («Зміни регіоналізації країни після 1944 року») визначаються теоретичні засади та практичні рекомендації для реформаторів «адміністративної регіоналізації», що визначили б територіальні зміни не як «штучні перетворення», а як суспільно схвалені. Після аналізу адміністративних реформ від 1945 року до останньої, 1999 року, автор робить висновок: «Наша Вітчизна може бути по-різному територіально поділена. Однак вона не є звичайною сумою «малих вітчизн», тому що «Велику вітчизну» творить щось більше, ніж територія. Одні називають це «духом народу», інші «цінностями громадянського суспільства», є й такі, що додають сюди «ідею державності» – а можна це визначити і як «суспільно-моральний порядок» спільноти, обов'язок людей, поєднаних «головними цінностями і справами», котрі проживаючих на спільній території, де є місце для кожної популяції, що відчуває і діє в ім'я спільного блага» (с. 309).

Наступний, VI розділ («Польський регіоналізм та його суспільний вплив») містить дуже цікаву і цінну характеристику польського регіоналістичного руху від 1808 року (виникнення Королівського Варшавського Товариства приятелів наук) аж до сучасності. Висвітлюючи повоєнний період новітньої історії Польщі, автор піддає аналізу дві течії громадського руху: громадсько-культурний і громадсько-інтелектуальний, а також їх вплив на місцеві спільноти.

Розділ VII починається з визначення локально-регіональної та етнічної освіти як інтегральної освіти (с. 369), яка виросла з гуманістичної освіти, і реалізується паралельно в кількох вимірах. Без сумніву, до них належить і громадянське та патріотичне виховання. Свої міркування з цього питання автор розпочинає від уточнення (у перспективі обговорюваної проблематики) ключових понять: «виховання» (с. 321), «громадянськість» (с. 373), «патріотизм» (с. 374). Звертаючись до дотеперішнього доробку в галузі регіональної освіти, намагається визначити її напрями та методичні засади. Далі глибоко аналізується поняття «польськість» («polskość»). Автор пише: «Кажучи про «польськість», ми повинні бачити багатоетнічну, багатокультурну і полірегіональну картину польської культури. Різноманітними є джерела нашої культури, різнобічними – процеси взаємного проникнення культур. Це взаємні лінгвістичні запозичення, інновації у матеріальній культурі, надбання у сфері

суспільної та інтелектуальної культури, які в особливо видимі у прозі і поезії, образотворчому мистецтві, музиці, пісні, танці» (с. 392).

Автор наголошує: «Всі вияви локально-регіональної культури, як і національна культура в цілому вимагають старанного піклування з боку урядових чиновників, парламентських, самоврядних і громадських організацій» (с. 394).

Розділ закінчується «Програмовими засадами знань про регіони Польщі», які є спробою підсумування попередніх роздумів про регіон у контексті освітніх вимог.

Підсумовуючи, Є. Дамрош звертає увагу на широке, багатоаспектне розуміння проблематики регіоналізму. Ставлячи в тексті низку питань, спонукає читача до активної рефлексії.

Вміщений у книзі додаток «Мазовецька вкладка» містить: «Опис нового мазовецького воєводства» авторства Яцека Бохінського (Jacek Bochiński), а також три приклади конкретної освітньої діяльності: «Досвід регіональної освіти на Мазовше» Урсули Біскуп (U. Biskup), «Засади реалізації програми міжпредметних зв'язків» Малгожати Май-Ольшевец і Барбари Михальської (M. Maj-Olszowiec, B. Michalska), «Краєзнавчо-туристична освітня стежка на Курпах» Лешека Фалінського (L. Faliński).

Особливою цінністю рецензованої праці є аналіз основних і ключових понять, пов'язаних з обговорюваною проблематикою, здавалося б добре відомих, але в контексті нових освітніх викликів, без їх розуміння, «мандри» на просторах регіології були б малоуспішними.

Висновки. Презентоване в книзі міждисциплінарне і глобальне розуміння патріотизму, регіоналізму, польськості спонукає до такої діяльності (насамперед освітньої), яка в результаті спрямовується на відродження відчуття локально-регіональної і національної гордості.

Всі згадані аспекти книги проф. Є. Дамроша, без сумніву, є надзвичайно актуальними для українського читача.

Список використаної літератури:

Jerzy Damrosz, Ojczyzna i jej regiony, Towarzystwo Naukowe Płockie, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica, Płock-Warszawa 2007, s. 600 (Єжи Дамрош, Вітчизна та її регіони, Плоцьке Наукове Товариство, Вища Школа ім. Павла Влодковича, Плоцьк-Варшава 2007, с. 600.)

Цумарєва Наталя Вікторівна

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна*

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Трудова діяльність особистості може чинити як позитивний, так і негативний вплив на працівників різних сфер суспільного буття. При позитивному впливові, працівник не втрачає мотивації до трудової діяльності, проявляє значні успіхи в роботі, прагне підвищення професійного рівня, просування по професійних сходах. Але трапляються випадки, коли трудова діяльність через ряд причин починає негативно впливати на особистість, що проявляється у зниженні рівня та якості роботи, відсутності мотивації до успіху, появі страху невдач, загостренні соматичних захворювань, погіршенні стосунків у колективі, апатії, бажанні залишити місце роботи тощо. Таким чином, спостерігається професійний регрес, деформація та професійне вигорання.

У ході багаторічної діяльності фахівець набуває як високопрофесійних якостей, а також тих, що можуть деформувати його особистість і є небажаним наслідком професійної діяльності. Під професійною деформацією розуміють деструктивні зміни особистості у процесі виконання діяльності. Найбільш вразливими професійними групами до виникнення професійної деформації є працівники системи «людина-людина», тобто медики, педагоги, поліцейські, психологи, соціальні працівники, волонтери, менеджери тощо.

Професійна діяльність поліцейського, окрім того, що є досить стресогенною, ризикованою та напруженою, часто вимагає значного підлаштування особистісних якостей до вимог служби, що в свою чергу зумовлює появу професійної деформації, ознаки якої спочатку розпочинають виявлятися в змінах особистісної структури, а згодом відбиваються через

поведінку в професійній діяльності, в комунікації та взаєминах з близьким оточенням [3].

З. Ковальчук поняття «професійна деформація поліцейського» визначає як «об'єктивний феномен, негативні вияви котрого можуть бути виокремлені лише з огляду на власне професійні та непрофесійні чинники» [4], В. Є. Боднар описує як «іманентну властивість професійної діяльності, розвиток якої пропорційний досвіду та стажу практичної роботи» [1], О. В. Кирбят'єв як одну із причин вчинення злочину, передбаченого ст. 365 Кримінального кодексу України (перевищення влади або службових повноважень) тощо [2].

О. В. Ярещенко, М. О. Нестеренко, узагальнюючи результати дослідження В. Я. Кикоть, згрупували зовнішні та внутрішні фактори, які слугують причинами розвитку професійної деформації, співробітників поліції:

- 1) сфера професійної діяльності;
- 2) взаємодія внутрісистемного характеру;
- 3) специфіка діяльності правоохоронних органів;
- 4) індивідуально-особистісні особливості співробітників правоохоронних органів;
- 5) соціально-психологічні фактори [6].

П. В. Макаренко та Л. М. Захаренко зазначають, що професійна деформація працівників поліції (на прикладі слідчих) супроводжується професійним вигоранням. Причому, якщо на початковому рівні професійної деформації ознаки професійного вигорання помірно виражені, то вже на середньому рівні значно зростає деперсоналізація, а потім проявляється емоційна відстороненість під час виконання службових обов'язків, формальність контактів, здійснення службової діяльності без емоцій, бо ті заважають аналізу [5].

Також негативними наслідками професійної деформації поліцейських можуть бути наявність резистенції, яку супроводжує внутрішня напруженість, замкнутість, нерішучість, низька здатність до самоконтролю, емоційна лабільність, тривала психологічна криза, вияв агресивних і ворожих реакцій. Велику небезпеку в цьому сенсі становлять емоційно вигорівші працівники поліції, адже, володіючи зброєю в ситуації гострого, неконтрольованого стресу при виконанні службової діяльності можуть зашкодити собі та оточуючим.

О. В. Кирбят'єв зазначає, що висновок про наявність та ступінь професійної деформації працівників правоохоронних органів можна зробити на основі ряду параметрів, що виявляють працівника під час службової діяльності,

його ставлення до найближчого соціального оточення та до самого себе. Цей набір складається з наступних узагальнених показників: упередженість, зневага у ставленні до предмета службової діяльності; довільне суб'єктивне тлумачення правослукняної поведінки, передача стилю офіційного спілкування із службової професійної на особисту сферу, спілкування та взаємодії, професійне «огрубіння» особистості працівника, зміна образу «Я», викривлення уявлення співробітників про себе [2].

Проте, науковці відзначають, що окрім негативних наслідків, професійна деформація може стимулювати до нових професійних звершень, впливає на якість і продуктивність праці), а також в деяких випадках впливає на підвищення кар'єри поліцейських [1; 3].

Попередження та усунення професійної деформації як загального феномена передбачає зусилля на рівні держави, правоохоронних органів загалом, їхніх складових служб і підрозділів, які за своїми функціями покликані здійснювати контроль за станом дисципліни та законності, психологічним станом працівників.

Для профілактики виникнення професійної деформації працівники правоохоронних органів повинні мати певні професійно важливі риси – правосвідомість, спеціальні знання, правильно сформовані моральні переконання та цінності, які мають діагностуватися ще на етапі професійного відбору працівників МВС.

Профілактику професійної деформації працівників поліції здійснюють також через удосконалення виховної роботи в службовому колективі, покращення організації управління службою, підрозділом, якісну професійну підготовку кожного працівника та створення здорового морально-психологічного клімату.

Робота зі зниження негативних показників професійної деформації повинна здійснюватися за допомогою проходження курсів підвищення кваліфікації на базі спеціалізованих навчальних закладів з використанням не тільки передового міжнародного та вітчизняного досвіду, але й із застосуванням прогресивних, інтерактивних форм організації роботи, ефективного контролю за дотриманням законодавства під час виконання службових обов'язків, проходження особистості психотерапії та участі в групових тренінгах, що сприяють профілактиці професійної деформації працівників поліції.

Список використаної літератури:

1. Боднар В. Є. Детермінанти професійної деформації працівників Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 8. С. 283–291. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/8_2018/43.pdf.
2. Кирбят'єв О. В. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15810>.
3. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В., Кісіль М. А. Теоретико-психологічні засади дослідження професійної деформації працівників Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. (Серія «Психологічна»)*. 2018. Вип. 2. С. 229–244. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2561>.
4. Ковальчук З. Вплив особистісних властивостей на формування професійної деформації працівників ризиконебезпечних професій. *Психологія особистості*, 2018. Т. 9. № 1. doi: <https://doi.org/10.15330/ps.9.1.35-44>.
5. Макаренко П. В., Захаренко Л. М. Вияви професійної деформації в слідчих поліції. *Юридична психологія*, 2022. № 1 (30). С. 54-63.
6. Ярещенко О. В., Нестеренк, М. О. Причини професійної деформації співробітників поліції: соціально-психологічний аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, 2018, № 31, С. 204–210. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/krok-university-law-journal/article/view/120>.

Срібна Оксана Володимирівна

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗНАЧЕННЯ ЕМПАТІЇ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА

Однією із важливих проблем сучасного суспільства є проблема соціального сприйняття та взаєморозуміння. Невід'ємною складовою духовної культури студента є здатність до співчуття та уміння розуміти іншого. Емпатія є феноменом людської психіки, яка формує морально-етичні якості, підтримує позитивні відношення між людьми та формує успішну соціалізацію.

У психологічних дослідженнях, питаннями емпатії займалися Л. Божович, Е. Еріксон, К. Роджерс, Л. Рубінштейн, Е. Фром, І. Бех, О. Саннікова, К. Юнг, В. Лабунська та інші [2; 6]. Аналізуючи наукові джерела, ми можемо узагальнити підходи щодо визначення поняття «емпатія».

Так, Є. Ільїн вважає, що емоційна особливість людини, яка відіграє велику роль у спілкуванні між людьми, в сприйнятті ними один одного, у встановленні взаєморозуміння, таким чином, об'єктом емоційного сприйняття індивіда стають переживання інших людей [6, с. 96].

А. Меграбіан дає визначення «емпатії» як емоційний відгук людини на хвилювання інших людей, що виявляється в співчутті та в співпереживанні. С. Рубінштейн компонент любові людини до людини, як емоційно опосередковане ставлення до оточуючих [5, с. 151].

Е. Зінченко, І. Юсупов в поняття «емпатії» вкладають суть проникнення, вчування в переживання іншої людини або групи людей, усвідомлення і розуміння специфічних особливостей його (їх) емоційного стану [3, с. 151].

В. Дем'янков зазначає, що емпатійним бути, це не лише прийняття точки зору того, хто говорить, погляд на речі іншими очима (когнітивна емпатія), а й готовність узаконити реальні й потенційні наміри чужого мовлення [4, с. 108].

Науковці розрізняють три види емпатії:

1) емоційна – заснована на механізмах проєкції та наслідування моторних та афективних реакцій іншої людини;

2) когнітивна – базується на інтелектуальних процесах, таких як порівняння, аналогія та інші;

3) предиктивна – здатність передбачати афективні реакції іншої людини в певних ситуаціях [7, с. 205-210].

Емпатія впливає на комунікативну здатність студента та його статус в групі. Високий рівень визначає спрямованість у спілкуванні та сприяє розвитку емоційної сфери у студента. Тому, підвищуючи рівень емпатії, студент може впливати на свої комунікативні здатності, що призведе до адекватного взаєморозуміння в студентській групі. Розуміючи та відчуваючи стан інших, студент диференціює свої переживання з переживаннями іншої людини. Емпатія, як комунікаційний чинник особистості студента відкриває нові можливості для більш ефективного спілкування та взаємодії.

На етапі студентського життя, росте потреба у спілкуванні, починається пошук супутників життя, однодумців. З'являється потреба у взаємодії, з метою пошуку нового досвіду.

Важливого значення набуває наявність міжкультурної компетенції у студентів, яка дозволяє правильно спілкуватися в будь-якій культурі, здатність проявляти емпатію та альтруїзм, незалежно від наявностей недоліків.

Соціально-психологічні фактори емпатії у студентів, залежать від того, як протікає процес навчання у закладі вищої освіти. Перед закладом освіти, постає задача інформування про психологічні консультації та заходи, з допомогою яких, можна консультувати по проблемам емпатії, а також інформування про наявність психологічної служби, в якій можна отримати психологічний супровід.

Т.А. Ахрямкіною в її науковому дослідженні було виділено чотири стадії формування емпатії, такі як:

– діагностика характеристики емпатії, тобто визначення її актуального рівня, використовуючи якісні і кількісні характеристики;

– використовуючи активні методи навчання, формувати дієву емпатію в залежності від того, чи є наявні характеристики емпатії;

– переоцінка студентами своїх особистісних якостей, які або сприяють або перешкоджають розвитку емпатії;

– практична реалізація емпатії в професійній діяльності та в конкретному середовищі [1, с. 25-28].

Високий рівень емпатії у студентів є необхідним фактором для успішної професійної та навчальної діяльності. Емпатія є необхідним механізмом для професійного саморозвитку майбутніх спеціалістів, а високий рівень має забезпечувати прагнення к самовдосконаленню.

Високий рівень емпатії у студентів дозволяє їм:

- використовувати здатність переконувати;
- розширити уявлення про життя інших студентів;
- розвивати систему цінностей;
- збагачувати свій емоційний досвід.

Емпатія відіграє важливу роль в професійній соціалізації студентів та випускників закладу вищої освіти. В процесі спілкування студентів, емпатія має значний вплив на сприйняття інформації:

по-перше, спонукає до отримання інформації з метою залучення в процес спілкування;

по-друге, діє як відгук на отримання інформації [7, с.210-211].

Емпатія є і складовою професійних здібностей студентів, тому, розвиваючи емпатію в закладі вищої освіти, вони готуються до майбутньої професійної діяльності. Таким чином, вони розвивають професійну емпатію в ході фахової підготовки. Розвиток професійної емпатії можна здійснювати як і в умовах вивчення фахових дисциплін, так і на особистісному рівні, що передбачає самовдосконалення, самонавчання.

Емпатія є важливим фактором морального розвитку студента, сприяє розвитку гуманістичних відносин та формує статус студента в групі, сприяє альтруїстичному стилю поведінки. Емпатія є важливим засобом для позбавлення агресії та налагодження добрих взаємостосунків, а також є важливою умовою розвитку особистості та емоційної зрілості.

На рівень емпатії у студента відіграють різні зовнішні та внутрішні фактори, такі як соціальні, психологічні, а також сам студент в якості володаря емпатії. А головною задачею закладу вищої освіти є створення сприятливого середовища, в якому студенти можуть інтенсивно розвивати професійну емпатію.

Узагальнюючи все вище написане, ми можемо розглядати феномен емпатії, як соціально-психологічну властивість особистості, яка наділена певними здатностями, такими як: емоційно реагувати на переживання іншої

людини, розпізнавати емоційний стан та переносити себе в думки та почуття іншого, використовувати взаємодію, щоб полегшити переживання.

Список використаної літератури:

1. Ахрямкіна Т.А. Формування емпатії студентів в процесі навчання у педагогічному вузі: дис. .канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2003. 161 с.
2. Журавльова Л.П. Психологія емпатії. Житомир, 2007. 328 с.
3. Зінченко Е.В., Юсупов И.М. Эмпатия. Психология спілкування. Энциклопедичний словник / за. ред. В.Б.Шапар, Харків: Прапор, 2011. С. 150–151.
4. Креденцер В.В. Емпатія як здатність суб'єкта спілкування. Актуальні проблеми психології. 2014. № 12. С. 107-114.
5. Ратанська О.М. Дослідження емпатійності у майбутніх соціальних працівників. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2015. № 36. С. 150–153.
6. Сердюк Н.М. Емпатія як компонент конкурентоздатності майбутніх психологів. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. 2016. № 5(112). С. 95–99.
7. Солодухова Л.В. Емпатія в світлі різних теоретичних підходів. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія». 2011. № 41. С. 204–211.

Компанович Маріанна Станіславівна
*кандидат психологічних наук,
завідувачка кафедри психології,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Львів, Україна*

ВИДИ СУПЕРВІЗІЇ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Супервізія – це процес безперервного спільного, експериментального та трансформаційного навчання, який спирається на практику та наукові знання. Це стосунок «взаємної довіри, поваги та чесності», що враховує навчальні запити супервізанта. Зрештою, це практика обмежений явним контрактом і спирається на загальні та явні моделі професійного супроводу [1; 3].

Супервізія дає психологу простір для розширення та поглиблення розуміння своїх реакцій на клієнтів і інтервенційних рішень, які постають в межах сетінгу, реакції контр-перенесення, коли межі можуть ставати потенційно розмитими, коли є перерви в сетінгу, усе це вимагає від психолога здатності до рефлексії. Це дозволить детально вивчити та зрозуміти певну ситуацію чи її динаміку з різних поглядів. Реакція на процес роздумів може бути різною і зокрема, складною. Рефлексивна практика вимагає відкритості та чесного діалогу, у якому завданням є зрозуміти різні точки зору та вкорінені моделі з безоцінкової позиції [4].

Значення супервізії та те, як вона реалізується в консультуванні та психотерапії, змінювалося протягом багатьох десятиліть, але основна мета залишилася. По суті, супервізія існує для сприяння професійному розвитку супервізанта незалежно від рівня його досвіду з метою підвищення результативності психологічної допомоги клієнтам. Щоб зрозуміти значення та мету професійного супроводу, необхідно розглядати, як він історично розвивався у галузі психологічної допомоги та проаналізувати основні визначення, які постають під час спроби з'ясувати мету та завдання супервізії в консультуванні та психотерапії [1; 2; 3].

Дати визначення професійного супроводу і досі є доволі складно. Він має різні значення в різних контекстах. Наприклад, з професійної точки зору, у навчанні консультуванню та терапії це так є невід'ємною частиною навчального процесу та вбудованою в цей контекст. Підтримується формальним навчанням і, часто, особистою терапією. У цьому контексті це

найбільш яскраво оцінковий аспект, оскільки розвиток компетенції починаючого фахівця уважно відстежується в роботі з клієнтом. Молодий фахівець, як консультант або психотерапевт працює над акредитацією або реєстрацією, супервізія все ще є оцінковою [2].

Виокремлюється два види супервізії: групував та індивідуальна. Групова супервізія є формою наперед окресленої в часі та просторі групової зустрічі психологів або психотерапевтів одного напрямку чи специфіки роботи в певною проблематико чи віковою категорією клієнтів або ж мультфункціонального сетінгу з керівником групи – супервізором для вирішення своїх професійних запитів:

- фахівці-психологи разом з керівником супервізійної групи спільно обговорюють і осмислюють роботу один одного;

- учасники піднімають питання для обговорення. Група обговорює кожен випадок і можливі тенденції його вирішення;

- обмінятися досвідом та знаннями але завершальна інтерпретація та узагальнення діяльності супервізійної групи залишається за керівником-супервізором.

Індивідуальна супервізія – завчасно запланована сесія із супервізором, щоб обговорити і оцінити терапевтичну чи консультативну роботу з клієнтом назагал чи окрему сесію. Основні труднощі в індивідуальній супервізії найчастіше постають в контексті ширини сфери компетентності супервізанта та його етичної поведінки, особистісних характеристик супервізанта, контр-перенесення супервізора та проблем та неузгодженнях у супервізійних стосунках [6; 7].

Список використаної літератури:

1. Ушакова І. В. Супервізія: навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011, 228 с.

2. Етичний кодекс психолог. Психолог, 2004, №43 (139). С. 1 – 4.

3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/ed20190117#n42>

4. A Practice in Search of a Theory Supervising and Being Supervised Jan Wiener, Richard Mizen, Jenny Duckham (2017). Publisher Bloomsbury Academic.

5. Miller, David. Conselling for Healthcare Providers: Stress Prevention and Management// HIV/AIDS Counselling/ G/Bellani (Eds). – Milan: McGraw Hill, in press.1993. P. 27-33.

6. Quarto, C. J. (2003). Supervisors' and supervisees' perceptions of control and conflict in counseling supervision. The Clinical Supervisor, 21. P. 21–37.

7. Ladany, N., Constantine, M. G., Miller, K., Erickson, C. D., & Muse-Burke, J. L. (2000). Supervisor countertransference: A qualitative investigation into its identification and description. Journal of Counseling Psychology, 47. P. 102–115.

Зіміна Юлія Олександрівна
*старший викладач кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

СУТНІСТЬ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

На сьогоднішній день однією з головних особливостей формування особистості є виховання, а саме його моральна складова. В суспільстві гостро відчувається дефіцит дбайливого і турботливого ставлення один до одного. Тому проблеми морального виховання відносяться до числа тих, які представляють живий інтерес практично для всіх.

Моральність як сфера внутрішнього світу людини, забезпечує соціальну стійкість системи відносин людини з іншими людьми, його зв'язок з суспільством. Формування ж моральних якостей має починатися в дитинстві. Виховання дитини і в сім'ї, і в школі, і в установах додаткової освіти треба починати з формування духовності. Саме в дитячому віці важливо встигнути закласти паростки доброти, відповідальності за свої вчинки, любові до людей, природи, свого краю.

Моральне виховання – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування в них моральних якостей, які відповідають вимогам суспільної моралі.

Сутність морального виховання розкривають такі поняття як «мораль» та «моральна свідомість». Мораль – система ідей, принципів, законів, норм і оцінок, що регулюють стосунки між людьми. Норми і принципи моралі, її ідеали і почуття визначають життєву позицію особистості. Мораль регулює поведінку людини у всіх сферах її суспільного життя.

Моральна свідомість – одна з важливих сфер суспільної свідомості, вона відображає реальні стосунки і регулює моральний аспект діяльності людини. Моральна свідомість охоплює моральні принципи, уявлення, ідеали, поняття «добро», «зло» та ін., які об'єднуються у систему поглядів на призначення людини та сенс її життя [3, с. 42-44].

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному вивченні та систематизації наукових досліджень морального виховання як головного аспекту формування особистості.

Методами морального виховання є способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети і завдань морального виховання і вікових особливостей дітей. До найпоширеніших методів морального виховання належать методи формування моральної поведінки, методи формування моральної свідомості, методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки.

Методами формування моральної поведінки є група методів спрямована на вироблення досвіду поведінки згідно з моральними нормами і правилами. Серед них виокремлюють такі методи:

а) практичне залучення дитини до виконання конкретних правил поведінки. Починаючи з раннього віку, дітей привчають дотримуватися режиму сну, харчування, активної діяльності, правил спілкування і колективного співжиття. У використанні цього методу акцентують на організації життя дитини відповідно до вимог, а також на постійному підтриманні її поведінки згідно з цими вимогами;

б) показ і пояснення. Ними активно послуговуються у вихованні культури поведінки, навичок колективних взаємин тощо. Дітей систематично і в різних життєвих ситуаціях привчають до певних способів поведінки: вітатися, ввічливо просити про послугу, дякувати, бережно ставитися до іграшок, навчального матеріалу та ін.;

в) приклад поведінки дорослих (у середньому і старшому дошкільному віці – й однолітків). Організуючи різноманітну діяльність дітей, педагог устанавлює чіткі правила, пояснює їх дітям, переконує, що дотримання певних правил є важливою умовою їхнього успіху;

г) оволодіння моральними нормами у спільній діяльності. Особливість цього методу полягає в тому, що діти оволодівають певними моральними нормами начебто спонтанно, без ініціювань педагогом, а у спільній діяльності з ним, батьками. Вони самі доходять висновку, що дотримання певних норм є передумовою успішної діяльності, досягнення позитивного результату, хороших взаємин у сім'ї, колективі;

г) вправління у моральній поведінці. Суть методу полягає у створенні педагогом спеціальних умов для вправління дітей у дотриманні моральних норм;

д) створення ситуацій морального вибору. Цей метод передбачає використання особливих вправ, спрямованих на формування моральних мотивів поведінки у дітей старшого дошкільного віку [2, с. 74].

Методи формування моральної свідомості мають на меті засвоєння моральних уявлень і моральних понять. Це здійснюють, послуговуючись такими методами:

а) роз'яснення конкретних моральних норм і правил. Ведучи мову про них, педагог повинен доступно за формою і змістом розкрити сутність конкретних норм і правил, продемонструвати, до чого призводить ігнорування їх. Важливо проілюструвати це сюжетами з фільмів, казок тощо;

б) навіювання моральних норм і правил. Цей метод ґрунтується на схильності дитини до наслідування і високій емоційності. Особливої уваги потребують несміливі, замкнуті діти, використання навіювання щодо яких може підтримати їхнє прагнення до активної поведінки, збудити віру у власні сили [4, с. 27-37].

Любов до дитини – це головна засада морального виховання. Любити дітей – значить затверджувати їхню неповторність, унікальність не на словах, а на ділі, уміти побачити їх гарними і вселити їм, що вони гарні.

На думку В.А. Сухомлинського, єдина реальна рушійна сила виховання - прагнення дитини бути гарним. Називаючи дитину брехуном, ледарем, грубіяном (батьки, вчителі адже принципів і недоліків не терплять), ми зосереджуємо її на недоліках, і вона думає: «Я й справді - незначність...», тим самим ми виховуємо брехунів, ледарів, грубіянів, слабких, невпевнених у собі людей.

Любити дітей - значить уміти виразити любов у ласкавому слові, що схвалює посмішкою: «У тебе обов'язково вийде, ти - розумниця, постарайся ще...». Потрібно бути терплячим, не відповідати лайкою на брутальність роздратованого підлітка, на його неслухняність, неохайність, знать, що нехайна «віддача» у вихованні неможлива.

Складністю й багатогранністю феномену дитинства пояснюється різне трактування його багатьма дослідниками. Проте, попри суперечливість оцінок і суджень, дитинство завжди було, є і буде най більшою соціальною цінністю, яку колись знало, знає і буде знати людство.

Воно «цілісно розкриває глибинну правду про людину, людську природу та сутність», воно є «одкровенням самої неосяжної глибини реальності». Тому педагог, працюючи з дітьми, має не тільки адекватно сприймати і розуміти дитинство, але й зберегти і відтворити «дитинний стан» — дитинний стан самого себе [6, с. 321-330].

За визначенням В.Лімонченко, «це такий стан людської душі, що характеризується справжньою безпосередністю і самоцінністю, свіжістю світосприйняття, здатністю щиро дивуватися і запитувати, цілісністю проявів життя, відсутністю утилітарної зацікавленості, готовності до іманентного самоперетворення, до самозміни, непримусовістю діяльності та спілкування, глибиною переживань». У педагогіці ця ідея була втілена та творчо розвинена у теоретичних наробках та практичній діяльності відомих педагогів-практиків В.Сухомлинського, Я.Корчака, а також підтримана сучасними педагогами-вченими Ш.Амонашвілі, О.Захаренком. Тобто педагог має піднятися до дитини, не опуститися, а саме піднятися, дорости до дитини, «піднятися над самим собою». Гуманістичні принципи особистості педагога, його позиція з питань виховання особистості дитини, за слушним висловом Ш.Амонашвілі, полягає в тому, щоб любити дітей і приймати їх такими, якими вони є, олюднювати середовище, в якому живе дитина, прожити в дитині своє дитинство з тим, щоб пізнати життя дитини. Адже у процесі розвитку дитина пізнає саму себе, своє минуле, свої теперішні можливості та своє майбутнє [1, с. 32].

Головною особливістю соціальної взаємодії особистості є її взаємини з іншими. Від характеру цих взаємин залежить настрій, моральне самопочуття, самооцінка, працездатність. Стосунки з оточуючими дають можливість бачити сенс свого існування, усвідомлювати себе як важливу частину людського суспільства [5, с. 21].

Отже, моральне виховання, як сімейне виховання, так і викладання у школі є прагненням передати знання та культурні традиції, навчити молодь розвиватися як особистість та збільшувати культурну спадщину.

Список використаної літератури:

1. Білоусова В. Виховання культури поведінки учнів / В. Білоусова. – К. : Рад. школа, 1986. – 160 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 1: Особисто – орієнтований підхід: теоретико – технологічні засади : [навч. – метод. видання] / І. Д. Бех. – К. Либідь, 2003. – 280 с.
3. Коберник І. Моральне виховання : традиції, проблеми, інновації / І. Коберник // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 42-44.
4. Мораль і так зване моральне виховання // Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів, 1996. – С. 27–37.
5. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. – Чернівці : Видавничий дім —Букрек, 2005. – 56 с.
6. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 321-330.

Найко Ірина Вікторівна

здобувачка вищої освіти,

Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,

м. Кропивницький, Україна

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

*Науковий керівник: Зіміна Юлія Олександрівна – старший викладач
кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін
Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Тема лідерства виступає однією з актуальних проблем сучасності. Цей аспект розглядається як у філософській течії, так і у практичному плані.

На сьогоднішній день, конкурентоспроможність випускника на ринку праці безпосередньо залежить від набутих ним компетентностей впродовж навчання.

Однією з яких є формування та розвиток лідерських якостей. Наявність у студента організаційно-управлінських навичок, уміння впевнено продемонструвати свою точку зору, активність, комунікабельність та ініціативність. Не менш важливим є і прийняття самостійних рішень, зокрема, нести відповідальність за отриманий результат.

Дослідженням цієї проблеми займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, такі як: Р. Кричевський, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, А. Лутошкін, О. Чернишов та багато інших висвітлили свої наукові здобутки. Слід зазначити, що дослідження з цієї проблематики висвітлюють закономірність розвитку лідерських якостей, яка безпосередньо включає в себе залучення здобувачів вищої школи до освітньо-організаційного процесу, зокрема, участь в громадсько-виховних заходах та органах студентського самоврядування [1, с. 11].

Метою дослідження є теоретичний аналіз ефективності шляхів формування лідерських якостей майбутніх психологів.

Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань дослідження застосовувалися такі *методи дослідження*: теоретичні: аналіз та узагальнення наукової літератури, класифікація.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що у ній проаналізовано сутність понять: «лідерство», «керівництво» розкрито поняття «ключових лідерських якостей», що набуваються у процесі професійної підготовки студентів під час формування лідерських якостей.

Результати і обговорення. Початок напрямку було покладено Ф.Ніцше, який розробив Концепцію лідерства, що зробила помітний вплив на подальшу політичну думку і практику. Автор висвітлив важливість формування біологічного типу – людини-лідера, надлюдини. "Мета людства, – зазначив Ніцше, – лежить у його вищих представниках. Людство повинне невпинно працювати, щоб народжувати великих людей, – у цьому і ні в чому іншому полягає його завдання".

Іншу концепцію лідерства розробив Г.Тард. Він є одним з основоположників теорії соціалізації. Дослідник доводив, що фундаментарним законом соціального життя є приближення до послідовників лідера. Велика кількість населення не здатна до самостійної соціальної творчості. Основним джерелом прогресу суспільства є відкриття, зроблені ініціативними й оригінальними особистостями.

Лідер у психологічному аспекті – це:

1) особистість, за яким є право приймати рішення в значущих для групи ситуаціях;

2) людина, яка здатна виконувати головну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у групі;

3) особистість, здатна впливати на членів або групу загалом, спонукати їх до досягнення поставленої мети [3, с. 8-13].

Т. Г. Прохоренко, О. П. Зборовська, Г. А. Носирева проаналізували та обґрунтували основні функції лідера малої групи:

1. Конструктивна функція передбачає вираження інтересів групи в конкретно поставлених цілях та завданнях. Вона має бути націлена на досягнення інтересів більшості членів групи. Конструктивна функція – неодмінна умова лідерства та його успіху.

2. Організаційна функція. Лідер організує виконання прийнятих рішень; за ним стоїть завдання правильно і точно розподілити в групі обов'язки

(соціальні ролі); створення умов для ефективної життєдіяльності групи; контроль та регуляція відносини між членами колективу.

3. Координаційна функція – полягає в узгодженні дій окремих членів групи та напрямів їх діяльності для виконання поставлених цілей та завдань.

4. Інтегративна функція – згуртування колективу для виконання основних завдань малої групи.

Проблеми формування лідерських якостей, умови формування та розвитку лідерських здібностей розглядалися в багатьох дослідженнях.

Зокрема, у розробленій А.В. Коберою інтеграційній моделі лідера зазначено такі фундаментарні компоненти структури особистості лідера:

1. Лідерська спрямованість, висвітлюється як складне системне утворення, яке стосується саме лідерської поведінки особистості і має в собі шість компонентів: специфічність, стійкість, інтенсивність спрямованості, широта мотивації, дієвість спрямованості та рівень задоволеності статусом.

2. Професійна компетентність – виділяється як система внутрішніх ресурсів, забезпечення ефективних дій у конкретнім колі ситуацій, як професійне знання своєї справи, сутності виконуваної роботи.

3. Лідерський потенціал особистості, який включає: емоційну поведінкову та когнітивну гнучкість [2, с. 187].

На основі вищевикладеного, для майбутніх психологів розвиток лідерських якостей є неабияк важливим. Адже конкурентоспроможність випускника на ринку праці залежить не тільки від його професійних навичок, а й від набутих ним компетентностей впродовж навчання. Розвинуті лідерські якості забезпечують для психолога ефективну роботу з людьми, високий рівень емоційного інтелекту, комунікабельність, умінням залагодити конфлікти та ін. [4, с. 327].

Таким чином, опрацювання та аналіз літератури свідчить, що сучасному психологу-лідеру мають бути притаманні такі уміння: такт і дипломатичність; уміння заручатися підтримкою; уміння завойовувати популярність і престиж; уміння брати на себе ризик і відповідальність; уміння організувати і переконувати; уміння міняти себе і бути надійним; уміння жартувати і розуміти гумор; уміння розбиратися в людях; концептуальні вміння (здатність працювати з ідеями та концепціями, вміння логічно мислити, індуктивно та дедуктивно аргументувати, аналітичне та креативне мислення), комунікативні уміння (вміння активно слухати, чітко доносити свої ідеї до партнерів по

спілкуванню, коректне розуміння і використання вербальних і невербальних сигналів тощо).

Отже, виховання лідерських якостей – це важливий аспект у становленні молоді особистості, тож починати його потрібно якомога раніше. Лідер – це частина колективу, групи, який має здатність, можливості та бажання її очолювати, забезпечити організацію виконання поставленого завдання і цілі. Ефективна організація виховного процесу в цьому аспекті передбачає створення неодмінних соціально-педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей учнівської молоді.

Список використаної літератури:

1. Кобера А.В. Організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06. – Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 16 с
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2006. – 311 с
3. Прохоренко Т. Г. Лідерство як форма самоствердження особистості в малій групі / Т. Г. Прохоренко, О. П. Зборовська, Г. А. Носирева // Вісн. Міжнар. Слов'ян. ун-ту. Сер. : Соціологічні науки. – 2008. – Т. 11, ф 1. – С. 8–13.
4. Чередниченко И.П., Тельных Н.В. Психология управления. – Рн/Д: Феникс, 2004. – 608 с.

Петринич Олена Григорівна

*старший викладач кафедри психології,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Ільчук Микола Миколайович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Львів, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМАНДИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Командоутворення – це техніка управління, яка використовується для підвищення ефективності та продуктивності робочих груп за допомогою різноманітних заходів. Це передбачає багато навичок, аналізу та спостереження для формування сильної та дієздатної команди. Єдиним мотивом тут є досягнення бачення та цілей організації.

Менеджер, відповідальний за формування команди, повинен вміти з'ясувати сильні та слабкі сторони членів команди та створити правильне поєднання людей з різними наборами навичок. Він повинен зосередитися на розвитку міцних міжособистісних стосунків і довіри між членами команди.

Менеджер повинен заохочувати спілкування та взаємодію між членами команди, а також зменшувати стрес за допомогою різноманітних заходів з формування команди. Він повинен чітко визначити перед членами команди цілі та завдання організації. Він також повинен визначити роль кожного члена в команді, щоб спрямовувати їх на досягнення цілей організації [2].

Під командою розуміють малу групу, члени якої володіють високою мотивацією до спільної роботи, віддані спільній меті та несуть групову відповідальність за результати своєї діяльності. Щільність, інтенсивність і емоційність контактів зумовлюють закони розвитку команди, які значним чином впливають на ефективність роботи.

Команди зазвичай формуються для виконання конкретного завдання чи проекту. Модель розвитку команди Брюса Такмана має 4 етапи: формування, шторм, нормування, виконання [3].

Більш сучасний погляд на формування команди: визначення потреби в створенні команди; визначення цілі та необхідний набір навичок; розгляд командних ролей; визначення стратегії побудови команди; спільний розвиток команди окремими людьми; встановлення і повідомлення правил; визначення сильних сторін особистості; менеджер як частина команди, а не керівник; перевірка продуктивності; планування зустрічі. Для того, щоб спланувати стратегію створення команди необхідно враховувати такі аспекти: кредит довіри, спілкування, навчання, час, ресурси, цілі, завдання та ролі, зворотний зв'язок.

Команда буде давати позитивні результати та буде ефективною якщо відповідатиме таким вимогам.

Командоутворення – це цілеспрямований процес з формування такого способу співпраці колег в компанії, що дозволяє їм реалізовувати професійний, енергетичний, інтелектуальний та творчий потенціали кожного учасника команди [1].

Віддалена робоча команда або віртуальна команда працівників – це група людей, які працюють взаємозалежно, мають спільну мету, визначену організацією, в якій вони працюють, використовуючи для її досягнення технологію. Віддалена команда відноситься до групи співробітників, які працюють дистанційно з різних місць, розкиданих по містах, країнах і навіть континентах. Віддалені команди пропонують низку переваг як для підприємства, так і для співробітника. Керувати віддаленими командами складно на початку, але це можна зробити ефективно. Для керівника, вкрай важливо мати системи, які сприяють кращій комунікації, оптимізують робочі процеси, підтримують підзвітність, покращують взаємодію та сприяють культурі компанії.

Загалом, дистанційне командоутворення – це спроба налагодити зв'язки між віддаленими співробітниками, щоб імітувати фізичні команди.

Вибір методик базувався на розумінні того, що на ефективність команди впливає рівень прояву її соціально-психологічних характеристик, які і слугують чинниками формування команди в умовах дистанційної діяльності: ціннісні орієнтації і спільна мета неформальні та рольові позиції та згуртованість.

В дослідженні було використано 5 методик, що діагностували цінності, функціонально-рольові позиції в управлінській команді, виявляли стадії розвитку команди, рівні ефективності команди та рівні розвитку групи працівників організації.

Визначення, розуміння та прийняття цінностей, цілей, сприймання команди має вагоме значення для ефективності роботи команди. За методикою діагностики ціннісних орієнтацій помітні позитивні зміни, за важливими для

діяльності компанії шкалами показники зросли, а відповідні знизились до потрібного ефективного функціонування групи рівня. Наприклад результати цінність сприймання континуальності часу, стосунковість, контактність, підтримки стосунків, емоційної підтримки, цінність процесу спілкування. Знизились шкали індивідуалістичність, дистанційованість.

Формуючи команду, при підборі учасників команди варто обирати співробітників, особистісні характеристики яких охоплюють діапазон якостей, необхідних для реалізації всіх 8 ролей. Позитивним є те, що в досліджуваному колективі виявлені всі представники ролей, які можуть бути виявлені в організації. Повна рольова структура команди створює позитивну партнерську взаємодію спрямовану на спільний конкретний результат та забезпечує команді гармонійний тип існування.

Більше половини досліджуваних сприймає нормінг як етап розвитку команди, що проявляється у знаходженні спільного, зниження конкуренції, повне прийняття норм, правил, цінностей, що визначають поведінку та діяльність. Співпраця досягає високого рівня, присутня згуртованість, довіра та кооперація. Все відбувається за планом, в якому розписані зустрічі для моніторингу прогресу та усунення поточних проблем. Командні та особисті цілі досягають в єдності.

Результати дослідження моніторингу ефективності команди виявили переважання середнього рівня оцінки працівниками команди власного рівня ефективності. Середній рівень означає, що працівники можуть злагоджено працювати в дистанційних умовах і домовляться про завдання, обсяги, терміни, хід роботи тощо. Але все таки їх робота має певні зауваження і вони це розуміють. Вони сприймають позитивні сторони роботи та помічають, що є певні прогалини.

Отже, ціннісні орієнтації, неформальна і рольова структура, згуртованість визначають ефективність команди та сприятимуть формуванню команди працівників в умовах дистанційної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Горбунова В. В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд : монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 380 с.
2. Менеджмент: навч. посіб. для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ. Рекомендовано МОН / Н. В. Дикань, І. І. Борисенко – К., 2008. – 389 с.
3. Технологія формування команд в організаціях : навч. посіб. [Карамушка Л.М., Романовский О.Г., Філь О.А. та ін.]. – Харків : НТУ «ХП», 2011. – 184 с.

Петринич Олена Григорівна

старший викладач кафедри психології,

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Костяка Святослав Олександрович

здобувач вищої освіти ОС Магістр,

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,

м. Львів, Україна

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

В сучасному суспільстві тема перфекціонізму широко обговорюється. Із захопленням цим явищем і прагненням до досконалості одночасно виникло подвійне його тлумачення з негативним забарвленням.

З одного боку, перфекціонізм може слугувати стимулом до наполегливості – якщо людина просто наполегливо працює, то зрештою зможе досягти своїх цілей та успіху. Однак це також означає, що досконалість є досяжним, тобто можливим, реальним способом буття, і з нами має бути щось не так, якщо наша продуктивність залишається на тому ж рівні, без досягнень після надмірних зусиль.

Наукова література відображає цей дихотомічний погляд на перфекціонізм, розглядаючи як переваги, так і ризики, пов'язані з бажанням бути досконалим. Більшість вчених стверджують, що хоча перфекціонізм може сприяти успіху, він також може завдати шкоди психологічному благополуччю, призводити до емоційного вигорання.

Отже, перфекціонізм як встановлення високих стандартів і прагнення до успіху може підштовхнути нас до нездійснених очікувань, не є повністю безпроблемним, позитивним явищем.

Загальні ознаки перфекціонізму: прагнення відповідати високим стандартам, потреба в порядку і охайності, тривога про помилки, чутливість до критики, самокритика.

Три теорії, які пояснюють перфекціонізм – теорія прихильності, особистісно-орієнтованої теорія та теорія самопсихології.

Виокремлено основні типи перфекціоністів: перфекціонізм, орієнтований на себе, перфекціонізм, орієнтований на інших і соціально встановлений перфекціонізм [3].

Існує різниця між здоровими та нездоровими формами перфекціонізму, наприклад Б. Хамачек розрізняв «нормальних» і «невротичних» перфекціоністів. Перфекціоністів можна поділити на два типи: адаптивних і дезадаптивних. Прагнення до досконалості у них може бути однакове, але реакція на стрес при недосягненні бажаного різна [1].

Була запропонована модель подвійного процесу перфекціонізму – позитивний і негативний перфекціонізм. Першими керувало бажання успіху та досягнення цілей, а другими – негативне підкріплення та уникнення невдач.

Ще одна модель перфекціонізму сумлінний перфекціонізм, включаючи організованість, плановість, прагнення до досконалості та високі стандарти для інших, і самооцінювальний перфекціонізм, який включає роздумування, потребу в схваленні, занепокоєння помилками та тиск з боку батьків.

Перфекціонізм сам по собі не є розладом, але може бути шкідливим, оскільки деякі види корелюють з вищими рівнями депресії, тривоги, стресу та тривоги під час складання тестів.

Загальні ознаки перфекціонізму: прагнення відповідати високим стандартам, потреба в порядку і охайності, тривога про помилки, чутливість до критики, самокритика [1].

Надмірний перфекціонізм межує з прокастинацією і може обмежити продуктивність на робочому місці: небажання розставляти пріоритети, зобов'язання перевиконувати завдання, уникнення невдач. надмірний перфекціонізм може бути виснажливим, підштовхуючи людину до межі, залишаючи її емоційно виснаженою або нездатною завершити те, що потрібно та коли це потрібно.

Перфекціоністи виглядають надійними, залежними та старанними. Вони працюють довго. Якщо їм говорять зробити перерву, вони кажуть, що ні, у них є ще робота. Але це може призвести до вигорання.

Іноколи перфекціонізм заважає успішно справлятися з робочим навантаженням і іноді може бути фактором професійного виснаження. Надмірно високі стандарти можуть означати, що перфекціоністи менш успішно

делегують, визначають пріоритети та навіть відмовляються, що призводить до збільшення обсягу завдань.

Список використаної літератури:

1. Карамушка Л.М. Діагностичний інструментарій визначення перфекціонізму особистості / Л.М. Карамушка, Т.В. Грубі // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 45. – С. 35–40.

2. Карамушка Л.М. Психологічні чинники професійного вигорання працівників державної фіскальної служби України : монографія / Л. М. Карамушка, О.І. Бондарчук, Т.В. Грубі. – К. Кам'янецьПодільський : Медобори-2006, 2015. – 254 с.

3. Лоза О.О. Моделі перфекціонізму та методики його діагностики / О.О. Лоза // Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2011. – № 1(1). – С. 122–125.

Петринич Олена Григорівна

*старший викладач кафедри психології,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гутчак Остап Володимирович

*здобувач вищої освіти ОС Магістр,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Львів, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ КОМПАНІЇ

Питання психологічної стабільності є важливою темою практичної психології, яка впливає на стійкість особистості та безперервність оптимальної якості життя. Сприятливий рівень психологічної стійкості допомагає менеджерам виконувати розумові завдання, функціонувати організовано та скоординовано, таким чином досягаючи можливого успіху в роботі. Саме тому перед фахівцями в галузі практичної психології актуалізується потреба у цілеспрямованому вивченні умов збереження психологічної стабільності та резильєнтності людини.

Протягом декількох десятиріч такі науковці продовжують досліджувати та формулювати теоретичну, емпірично доказову базу концепції психологічної стійкості (резильєнтності) як А. Masten, К.М. Connor, J.R. Davidson, R. Newman, G. Richardson тощо.

Психологічну стійкість також називають резильєнтність – це здатність долати труднощі, налагоджувати і підтримувати стосунки, будувати плани та втілювати їх в життя, позитивно адаптуватися до несприятливих змін. Саме ця риса є основою відкритого й енергійного протистояння стресовим подіям і кризам [1].

Рівень на якому людина може витримувати життєві ускладнення і при цьому залишатись в оптимальному психічному стані для діяльності формується на основі декількох чинників. Основні чинники це рівень розвитку сили волі, виховання, саморегуляції та соціальних можливостей. Якщо у працівника рівень психологічної стійкості на високому рівні, то це відображається у його вмінні адаптуватися, приймати адекватні рішення, активізувати приховані ресурси. Якщо рівень резильєнтності знаходиться на низькому рівні, то навіть

невеликі проблеми викликають агресивну реакцію, істерику, втрату контролю над поведінкою, аутоагресивна поведінка. В емоційній сфері проявлятиметься плач, неконтрольована тривога, паніка чи навіть депресія [1; 2].

Окрім, власне внутрішніх чинників, які можуть або підтримати психологічну стійкість або навпаки її знизити є також і зовнішні фактори. Саме зовнішні фактори здійснюють безперервний вплив на психіку щодня.

Насамперед це ЗМІ, які в даний час переважно транслиують негативну інформацію, яка стосується війни, знищення міст, будинків, важливої інфраструктури, поширення хвороб, втрати людьми близьких, роботи, фінансування та надії. Тобто перенасичення в засобах масової інформації негативу викликає відповідно і негативні емоції. Позитивні емоції важко черпати із телебачення чи соцмереж. Все це – зовнішні та внутрішні фактори у поєднанні психологічною стійкістю на низькому рівні не підтримує людину, а навпаки нагнітає в ній тривогу, відчуття незахищеності, відсутності безпеки тощо. Натомість психологічно стійкі люди, можуть подбати про себе та інших, адаптуватися, переосмислювати ситуації, бути в ресурсі.

Отже, за проведеним аналізом визначення психологічної стійкості, що також є резильєнтністю наступне – це психологічний ресурс, яким володіє особистість з метою з опанування стресу та для пристосування під час та після травмуючих подій до обставин, чим досягає продовження повноцінного функціонування та здійснення регулятивної функції (саморегуляція, життєстійкість, контроль, мотивація, конструктивні копінги), когнітивними (оптимістичне сприйняття та бачення перспектив, гнучкість мислення та лабільність в стилі поведінки, усвідомлення життя, його целеспрямованість та розвинутий духовний світ), емоційними (переважання стеничних емоцій, настрою) та соціально-поведінковими (наявність друзів, близького довірливого кола спілкування, в якому є прийняття, спілкування з протилежною статтю, навичка звертатись за підтримкою та допомогою до людей) якостями та здатностями.

Робота менеджера також зосереджена на підборі мотивації для співробітників. До переліку навичок та якостей, які відрізняють хороших менеджерів належить стратегічний спосіб мислення чутливість та емпатійність, вміння розвивати людей, ефективне спілкування, емоційний інтелект. Менеджери спілкуючись з іншими одночасно мотивують, делегують та керують своїм часом. Виокремлюють навички, що відрізняють успішних менеджерів в роботі: спілкування, мотивація, делегування, комунікація та управління часом [1].

Менеджери мають володіти 5-ма функціями менеджерів: планування, організація, підбір персоналу, керівництво та контроль. Виконання кожної із цих функцій може бути стресовим фактором.

Типи стресорів, що зустрічаються у роботі менеджера: прийняття рішення, робота зі складними працівниками, понаднормові години роботи, відчуття, що робиш достатньо, незахищеність роботи, наявність високих очікувань (перфекціонізм).

Стрес у менеджерів проявляється на рівні фізичних, психічних, емоційних та поведінкових ознак.

Резильєнтне відновлення, проявляється в тому, що особистість досягає певного рівня зростання після впливу травматичних обставин. У людини накопичується новий інтроспективний досвід в усвідомленні, власного потенціалу та можливостей, ресурсів, у виявленні резильєнтних властивостей.

Сучасні практичні методи надання психологічної та психотерапевтичної допомоги отримали назву психотехнології, що являють собою знання, теорії та прийоми, розроблені для розуміння та впливу на поведінку людини [2; 3].

Це сукупність інтервенцій, що використовуються для підтримання і відновлення здатності особистості до життєтворення. Всі розроблені психотехнології базуються на теоріях і проходять апробацію. Аналіз зарубіжних досліджень даної теми засвідчує, що дослідники в першу чергу зосереджуються на психодіагностиці загального рівня психічної стійкості, визначають індивідуальні захисні (резильєнтні) фактори, визначають наявні ресурси та компетенції, рівні адаптивних систем.

Список використаної літератури:

1. Лазос Г.П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень / Г.П. Лазос // Актуальні проблеми психології. – Т. III : Консультативна психологія і психотерапія : зб. наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С. Д. – К., 2018. – Вип. 14. – С. 26–64.

2. Романенко Ю.В. Сучасні психотехнології : [навч. посіб. для проведення лекційних занять для студентів спеціальності «Міжнародна інформація»] / Ю.В. Романенко. – К. : ДУІКТ, 2008. – 72 с.

3. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практ. посіб. / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. – 220 с.

Бакай Світлана Юріївна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, технологій

і методик дошкільної освіти,

Харківський національний педагогічний

університет імені Г.С. Сковороди,

м. Харків, Україна

ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ САМООСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СТУДЕНСТВА

Педагогічна спадщина видатного українського педагога-гуманіста, філософа, поета й музиканта XVIII століття Григорія Сковороди, є тим життєдайним джерелом, з якого черпатиме наснагу не одне покоління. Зазначмо, що у 2021 році організація ЮНЕСКО визнала Григорія Сковороду одним з мудреців людства.

Безумовно, унікальність Г.Сковороди у тому, що він, уособлюючи особливості європейських культур, став провісником наступної епохи освітнього і розумового пробудження українського народу, зразком педагогічної єдності Європи і українських земель. Вся педагогічна творчість філософа та педагога присвячена самоосвіті, самореалізації та самовдосконалення особистості, розкриття природних задатків та нахилів.

В умовах сьогодення стають завдання необхідності виведення освіти в Україні на європейський рівень знань. Після підписання 19.06.1999 року «Болонської декларації», були сформульовані вимоги та критерії до національних систем вищої освіти у світлі утворення єдиного європейського освітньо-наукового простору.

У цьому документі зазначається, що «Європа знань – незамінний чинник суспільного та людського розвитку, консолідації та збагачення європейського громадянства, надання знань, необхідних для того, щоб відповідати на виклики нового тисячоліття, єдиного соціокультурного простору».

Слід зауважити, що думки Григорія Сковороди з цього приводу й сьогодні є дуже актуальними. Він писав: «Наш розум ніколи не залишається без діла, він завжди любить чим-небудь займатися. Поза любов'ю до знань, до

розумової діяльності не може розвиватися самоосвіта... хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не припиняє вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльний» [1, с. 98].

Сьогодні проблема опанування інформацією, тобто проблема самостійної роботи здобувачів, являє собою одну з найбільш актуальних у їх підготовці. Педагог та філософ у своїх працях підкреслював: «Не розум від книг, а книги від розуму створилися», «Найкраща помилка та, якої допускаються у навчанні», «Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копай всередині себе криницю для тієї води, яка зросить і твою оселю, і сусідську» [1, с. 112].

Завдання сучасної освіти полягає в тому, щоб підготувати фахівця, який володів би не тільки певною сумою знань, але міг би й у подальшому самостійно поповнювати їх, удосконалюючи професійну підготовку. Г.Сковорода наголошував: «Довго сам вчись, коли хочеш вчити інших», «В усіх науках та мистецтвах плодом є правильна практика» [1, с. 67].

Підкреслимо, що сучасні методи та засоби використання електронних носіїв, Інтернету, допомагають здобувачам формувати й розвивати навички, знання та вміння, необхідні для того, щоб стати більш незалежними у своїх думках та діях і більш відповідальними і готовими до співпраці.

У цілому це сприяє підготовці здобувача до ринку праці, до майбутньої конкурентоспроможності та до активної громадянської позиції. З цього приводу Г.Сковорода писав: «Не той дурний, хто не знає, а той, хто знати не хоче», «Одне мені тільки близьке, вигукну я: о школо, о книги, найкращі порадики, найвірніші!» [1, с. 118].

Таким чином, в українському суспільстві, де будується європейський рівень знань, потрібно оволодіти стратегією навчання перш за все за допомогою самоосвіти та самореалізації, щоб відповісти на виклики економічної конкуренції та новітніх технологій, а також для зміцнення соціальної єдності, забезпечення рівних можливостей та належної якості життя.

Список використаної літератури:

1. Бакай С.Ю. Музично-педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г.С.Сковорода на Слобожанщині. Дис... канд.пед.наук. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Харків. 2004. 263 с.

Форостовська Тетяна Олександрівна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Бохан Юлія Володимирівна

*кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

МЕТОД ПРОЄКТІВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Серед методів, які активізують процес навчання студентів, одне з провідних місць відводиться використанню методу проєктів, в ході застосування якого реалізуються всі стадії творчого процесу людини: виникнення, обґрунтування, осмислення і прийняття: ідеї, технологічна розробка ідеї, практична робота над втіленням ідеї, апробування об'єкту в роботі, доробка і самооцінка творчого вирішення ідеї.

Метод проєктів – це одна із педагогічних технологій, «яка відображає реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті і сприяє формуванню вміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя людини сучасного суспільства» [2, с. 126]; це спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку конкретної проблеми, яка повинна завершитися відчутним реалістичним результатом, оформленим відповідним чином; це сукупність певних послідовних прийомів та дій студентів для досягнення поставленої мети – вирішення проблеми, особисто значущої для студентів і оформленої у вигляді якогось кінцевого продукту.

Метою проєктної діяльності студентів є навчальний творчий продукт, під яким розуміється самостійно розроблений продукт від ідеї до її втілення, який

має суб'єктивну або об'єктивну новизну і виконаний під контролем і консультацією більш досвідченого викладача [1, с. 150].

Під час фахової підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін проектна діяльність може застосовуватись в роботі студентських наукових гуртків, при підготовці доповідей на студентську наукову конференцію, у вигляді розробок інформаційно-дослідницьких та інформаційно-експериментальних проєктів у позанавчальний час із подальшим захистом проєктів на заняттях.

Тематика проєктів може стосуватися якогось теоретичного питання навчальної дисципліни, що дає можливість поглибити знання студентів із певного важливого питання практичного характеру і вимагає залучення міждисциплінарних зв'язків, творчого мислення та дослідницьких навичок.

Викладачеві в межах проєкту відводиться роль координатора, експерта, консультанта.

При організації проєктної діяльності слід мати на увазі, що зміст проєкту доповнює і поглиблює основний курс дисципліни; орієнтує на формування нової діяльності. Завдяки його педагогічним можливостям студенти вчаться аргументувати свою позицію, опонувати і поважати думку співрозмовника, знаходити шляхи вирішення різних проблем, самостійно працювати з навчальною літературою, займати творчу позицію.

Необхідно враховувати певні умови реалізації проєктної діяльності: визначення цікавою тематики; ступінь готовності студентів до здійснення даного виду діяльності, вміння працювати в групах і самостійно, планувати свою роботу, стежити за дотриманням намічених термінів; наявність методичних рекомендацій щодо здійснення різних типів проєктних завдань

Також при виконанні професійно орієнтованого проєкту необхідно дотримуватися певної системи: чітко визначити етапи роботи над проєктом; сформувати групи; визначити джерела інформації; відслідковувати самостійну роботу студентів; допомогти узагальнити підготовлений матеріал; підготувати студентів до захисту проєкту.

Включення майбутніх учителів природничих дисциплін у проєктну діяльність сприяє підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу, формуванню творчого мислення, розвитку педагогічних умінь і формуванню потреби у самовдосконаленні при дотриманні таких умов: чітке визначення мети, яка досягається студентами у процесі виникнення ідеї, створення та реалізації проєктів, її спрямованість на майбутню професійну діяльність, на

самовдосконалення особистості і професіонала; зв'язок проблеми, що вирішується у проєкті, із системою психолого-педагогічних знань, умінь, навичок, які б активізували, потреби студентів в індивідуальному відкритті способу розв'язання визначеного педагогічного завдання; планування викладачем системи проєктів, визначення місця кожного із них у системі вивчення навчальної дисципліни та системі професійної підготовки в цілому; створення освітнього середовища, яке б спонукало студентів до самостійного пошуку інформації для реалізації проєкту; створення викладачем якісного портфелю навчально-методичних матеріалів у якості зразків для студентів [1, с. 150–151].

Отже, в основі методу проєктів лежить розвиток пізнавальних навичок майбутніх фахівців, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток критичного і творчого мислення. Ми вважаємо, що успішність проєктної роботи, безсумнівно, впливає на рівень професійної підготовки і розвиває професійну самосвідомість студентів. Майбутні вчителі природничих дисциплін, набуваючи досвіду роботи над проєктом, також розвивають й інші здібності (соціальні, комунікативні, організаційні, творчі), підвищують свій професійний рівень, більш впевнено дивляться в майбутнє. Це, в свою чергу, сприяє осмисленню професійного вибору та розвитку професійного самовизначення.

Список використаної літератури:

1. Омеляненко С. В. Творчі завдання у загально педагогічній підготовці майбутнього учителя. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац. університет, 2011. Вип. 570. С. 145–153.

2. Сисоєва С. Особистісно зорієнтовані технології: метод проєктів / С. Сисоєва // Підручник для директора. 2005. № 9 – 10. 126 с.

Чернявська Марія Вікторівна
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, технологій
і методик дошкільної освіти,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна*

ВПРОВАДЖЕННЯ ФОРМ ЕДЬЮТЕЙНМЕНТУ В ОСВІТНЬО- ВИХОВНУ РОБОТУ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У останні часи все більшої популярності набуває використання у роботі з дітьми дошкільного віку нової освітньої технології – едьютейнмент, яка ґрунтується на отриманні дитиною задоволення у процесі навчання шляхом поєднання в собі ігрових прийомів та інтерактивних і активних методів. Її назва утворена за допомогою поєднання двох слів англійською мовою: «education» – освіта, навчання та «entertainment» – розвага. Таким чином, цей термін розуміється як навчання розвагою, освітні розваги, освіта за допомогою розваги, освіта без примусу [3, с.74].

Метою даної технології є посилення мотивації у дітей до пізнавальної діяльності, перетворення процесу навчання у захоплення. Як форма освітнього процесу, едьютейнмент передбачає подання навчального матеріалу одночасно із застосуванням ігрових методик та інформаційних технологій. Проте едьютейнмент не слід розглядати як просто гру, оскільки ігрові елементи в даній технології є лише деяким інструментом з поміж багатьох елементів, захоплюючих способів передачі знань.

Специфічними ознаками едьютейнмент є захоплення дітей і пробудження у них інтересу до пізнавальної діяльності, що сприяє кращому засвоєнню знань і формуванню нових навичок; розвага, яка забезпечує отримання дітьми задоволення від процесу навчання і психологічний комфорт; ігрові елементи для підвищення ефективності освітнього процесу; сучасність, яка надає можливості використовувати відео- та аудіоматеріали, комп'ютерні дидактичні ігри, мультимедійні освітні програми тощо [4].

Особливістю едьютейнмент є те, що для ефективного засвоєння нових знань освітній матеріал подається в розважальній формі із залученням різних прийомів мультимедія: анімації, звукових, світлових та інших ефектів. Організувати заняття з дітьми дошкільного віку в форматі даної технології можна в парки, музеї, на природі, що надає можливості дошкільникам отримувати інформацію з будь-якої теми в невимушеній атмосфері [1]. При цьому у практиці роботи закладів дошкільної освіти активно використовують як традиційні засоби едьютейнмент (книги, фільми, музичний матеріал, освітні ігри), так і сучасні (електронні книги, мережеві варіанти музейних виставок, комп'ютерні ігри, електронні тренажери й енциклопедії, веб-квести, блоги тощо).

Розрізняють дві форми реалізації едьютейнмент, а саме: як освітня розвага, метою якої є розвага дітей з включенням освітньої інформації або освітньої теми у певній галузі, та розважальна освіта, яка включає або фокусується на розважальному матеріалі. Відповідно до пріоритетного компоненту вихователь вже обирає засоби навчання.

Слід зазначити, що розважальна (захоплююча) освіта акцентує увагу на освітній складовій і едьютейнмент розуміється як особливий спосіб навчання, в якому академічна (обов'язкова, визначена Державним стандартом, типовими освітніми програмами) інформація подається в захоплюючій, виразній, пізнавальній формі. Важливим стає отримання знань в яскравій і оригінальній формі, підсилюється елемент присутності несвідомого за рахунок підсилення інтуїтивного, емоційного і суб'єктивного. Освітня розвага акцентує увагу на розважальній складовій і едьютейнмент визначається як форма і спосіб проведення дозвілля з включенням навчального компоненту з певної галузі знань. Місцем для проведення стає будь-який простір за межами закладу дошкільної освіти: галерея, студія, парк, музей, офіс, супермаркет, кафе, хлібопекарня. У закладі дошкільної освіти доцільно реалізовувати обидві форми едьютейнменту, оскільки вони є актуальними для дітей цієї вікової групи і будуть доповнювати звичайний освітній процес [3, с.74].

Ігрові освітні завдання можуть бути з навичками співпраці, комунікації, сампрезентації, ціннісно-смісловими установками, спрямовані на формування рефлексії та ІКТ-компетентності. Головним при цьому має бути дотримання таких педагогічних принципів як зв'язок теорії з практикою, послідовність і доступність для дітей дошкільного віку. Подання матеріалу має проходити від простого до складнішого [2, с.6].

Отже, використання даної технології робить освітній процес захоплюючим і викликає позитивні емоції у дітей, сприяє кращому засвоєнню знань і підвищенню мотивації до пізнання нового, створює умови для залучення до пізнавальної діяльності значної кількості дітей та їхніх батьків через різноманітні квест-ігри, віртуальні екскурсії, арт-майстерні, освітні подорожі, ігри-лабіринти тощо.

Список використаної літератури:

1. Боруцька Л.С. Едьютейнмент в освіті. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19381/1/16_Borutska.pdf (дата звернення 19.11.2023).
2. Крутій К. Едьютейнмент: навчання як розвага. *Дошкільне виховання*. 2017. №1. С. 2-6.
3. Сухопара І.Г., Тимощук М.А. Особливості застосування технології едьютейнмент на уроках «Я досліджую світ». *Молодий вчений*. 2021. №10 (98). С. 73-77.
4. Федяй А.А. Особливості використання освітньої технології едьютейнменту в сучасних закладах дошкільної освіти. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15553/1/48.pdf> (дата звернення 19.11.2023).

Янушева Лариса Миколаївна
*старший викладач кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

УСТАНОВКИ ТА ОЧІКУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ ЩОДО ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні українська держава і суспільство постали перед екзистенційними викликами. Україна зазнала великих втрат та руйнувань, які, навіть за умови закінчення війни, визначатимуть наш шлях у найближчі десятиліття. Але, не зважаючи на активні бойові дії, в тилу вже зараз повинен закладатися фундамент післявоєнної відбудови нашої держави. Важлива роль у відбудові належатиме сфері освіти, в тому числі освіти вищої, адже саме в цій галузі міститься інтелектуальний потенціал та формується майбутнє будь-якої країни.

До війни система вищої освіти була чи не найбільш реформованою сферою внутрішньої політики України, і для цього були об'єктивні причини [2]. Відірваність знань та навичок, отриманих в закладах вищої освіти від реалій життя та бізнесу, недостатнє фінансування, корупція, випадки академічного плагіату та інші негативні явища обумовлювали ставлення до неї з боку суспільства. Внаслідок війни характер проблем і викликів для сфери вищої освіти змінився, сьогодні зазнають випробувань її стабільність та адаптивність, адже попри руйнування і пошкодження освітніх закладів, еміграцію закордон чималої кількості викладачів, студентів і майбутніх абітурієнтів та інші загрозливі явища, освітній процес у більшості ЗВО продовжується, а вчасно вжиті заходи дозволили досить ефективно провести вступну кампанію 2022 р.

Вища освіта – складне явище, яке виконує низку надважливих інтелектуальних, соціальних, економічних та інших завдань. Традиційно вважається, що інтелектуальний потенціал країни проявляється саме у сфері освіти, в тому числі освіти вищої. Через важливість вищої освіти для стабільного розвитку людства в останні роки відбулося рекордне зростання кількості студентів у всьому світі до 200 млн осіб [5].

Історично так склалося, що в Україні вища освіта має масовий характер, рівень охоплення вищою освітою молоді віком від 18 до 23 років становить за різними оцінками від 79% до 83%. За цими показниками у Глобальному

інноваційному індексі 2020 р. Україна зайняла 14 місце зі 131 держав. У багатьох країнах Європи кількість людей з вищою освітою є набагато меншою, наприклад у Німеччині їх кількість становить 70% (28-ме місце в рейтингу), у Польщі – 68% (34 місце), у Великій Британії – 60% (46 місце) [7, с. 13].

Але чисельність дипломованих фахівців не гарантує якість їх підготовки, адже за якісними показниками наша математична та наукова освіта знаходиться на 30-х позиціях світового рейтингу, інженерна освіта – на 50-х позиціях, а вітчизняна бізнес-освіта – наприкінці першої сотні, що змушує фахівців говорити про подекуди сумнівну якість нашої освіти [4]. Очевидно, що така кількість людей з вищою освітою, яка є в Україні, не відповідає потребам та можливостям нашої економіки.

В даній роботі *очікування* розглядаються як суб'єктивні орієнтації, що є сукупністю соціальних установок, стереотипів поведінки, оцінок значущих явищ, які підтримують та формують члени соціальної групи та суспільства загалом [3]. А *соціальні установки* як детерміновану минулим досвідом психологічну готовність індивіда до певної поведінки стосовно конкретних об'єктів [6, с. 269].

Вивчення основних установок та очікувань української молоді щодо вищої освіти у довоєнний період показало, що отримання вищої освіти було найбільш популярною життєвою траєкторією. Причинами цього явища були насамперед прагнення отримати у майбутньому гарну роботу з гідною оплатою, «традиційність» отримання вищої освіти в Україні, відсутність бажаних альтернатив та ін. Українські молоді люди зазвичай самостійно обирали заклад вищої освіти та спеціальність, керуючись власним бажанням, престижем майбутньої професії та перспективами подальшого працевлаштування. В ході дослідження було виявлено, що в останні роки освітня еміграція набула істотного поширення, частина українських студентів виїжджала на навчання до інших країн через незадоволення якістю вищої освіти в Україні та у пошуках кращої долі. Втім, переважна більшість абітурієнтів (від 62% до 72% в різні роки) залишалася в Україні і вступала до вітчизняних ЗВО.

Аналіз української системи вищої освіти продемонстрував, що вона має чимало сильних сторін, можливостей та перспектив. Найголовнішими з них є розгалуженість закладів вищої освіти, широкий спектр спеціальностей, масовий характер надання освітніх послуг, наявність достатньої кількості науково-педагогічних кадрів, існування освітніх традицій поруч із готовністю до запровадження інновацій та здатністю до адаптації [1]. Україна була потужним освітнім хабом для іноземців, які до війни приїжджали до нас отримувати

медичну, інженерну, ІТ-освіту. В той же час в системі вітчизняної освіти було чимало недоліків, зокрема мова йде про її якість, відірваність освітніх програм від реалій бізнесу та виробництва, недостатність фінансування, випадки академічного плагіату тощо. Війна додала до цих негативних явищ ще руйнування освітніх закладів та еміграцію науково-педагогічних кадрів, що поставило під загрозу стійкість нашої системи вищої освіти.

Тим не менш, у 2022 р. була проведена вступна кампанія, під час якої запровадили зміни для оптимізації вступного процесу. Вчасні заходи дозволили стабілізувати ситуацію і не допустити колапсу, завдяки чому освітній процес у 2022/2023 н.р. вдалося розпочати практично в усіх регіонах України.

Соціологічне опитування, проведене в м. Кропивницькому у 2023 р., показало, що війна не вплинула суттєво на установки та очікування молоді щодо вищої освіти. Основним фактором вибору спеціальності та ЗВО залишається інтерес до майбутньої професії та перспективи працевлаштування, а кількість тих, хто рішуче налаштований на освітню еміграцію майже не перевищує довоєнний рівень. Значне збільшення кількості тих, хто ще не визначився чи залишатися на навчання вдома, чи виїжджати до інших країн, не є загрозливим явищем, адже більшість опитаних вказали любов до Батьківщини як важливу причину, щоб залишитися в країні. Одержані результати дозволяють припустити, що у разі завершення війни та стабілізації ситуації освітня еміграція з нашої держави не набуде масового характеру і українська молодь залишиться отримувати вищу освіту в Україні.

Список використаної літератури:

1. Винницький М. Вища освіта в Україні: якісні знання, але без ерудиції. *Дзеркало тижня*. 30.11.2021. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/vishcha-osvita-v-ukrajini-jakisni-znannja-ale-bez-eruditsiji.html>
2. Винницький М. Як розвивати освіту після війни. *Дзеркало тижня*. URL: 07.08.2022 <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-rozvivati-osvitu-pislja-vijni.html> (дата звернення 03.01.2023 р.)
3. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-77373>
4. Є ще голод на вищу освіту: 79% українців навчаються в університетах/ *Gazeta.UA*. 27.07.2017. URL: https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/_e-sche-golod-na-vischu-osvitu-79-ukrayinciv-navchayutsya-v-universitetah/785198
5. Кальдерон А. Якою стане вища освіта до 2040 року. *Освіта.UA*. 25.09.2015. URL: https://osvita.ua/vnz/high_school/47910/
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. I: Соціальна психологія особистості і спілкування. К.: Либідь, 2004. 576 с.
7. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/education-and-science.pdf>

Новіцька Ірина Вікторівна

аспірантка,

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка,

м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

Вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило серйозні загрози для освітнього процесу в усіх закладах освіти нашої країни. Таким чином, перед державою постало особливе завдання: винайти безпечні шляхи для реалізації права на освіту, що гарантовано Конституцією України. Відповідно, у навчальних закладах, зокрема загальної середньої освіти, мають бути створені безпечні умови для навчання і безперешкодний доступ до якісної освіти за таких умов.

Насамперед варто наголосити, що головними законодавчими актами в освітньому просторі є Закони України: «Про освіту» [1], «Про повну загальну середню освіту» [2], «Про фахову передвищу освіту» [3], «Про вищу освіту» [4], «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [5], «Про позашкільну освіту» [6].

Внаслідок воєнної агресії з боку росії проти України певним чином зазнали змін нормативно-правові акти щодо реалізації освітньої політики в країні. Аналізуючи чинне законодавство у сфері освіти, можемо зауважити, що насамперед відбулися зміни у Законі України «Про освіту» [1]. Так, Розділ VI згаданого Закону було доповнено статтею 57¹, в частині першій якого зазначено, що здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або

в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [1]. На основі здійсненого аналізу зазначеної вище правової норми можемо зробити висновок, що вона забезпечує гарантії всім учасникам освітнього процесу без виключення.

Особливої уваги потребує Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [7], яку можна визначити як основоположний правовий документ, що забезпечує ефективне управління загальною середньою освітою під час дії воєнного стану в нашій державі. Підкреслимо, що Концепція «Нової української школи» містить значну кількість інноваційних принципів та ініціатив, спрямованих на реформу загальної середньої освіти. Для їх ефективної реалізації було напрацьовано нормативно-правову базу.

Рухаючись далі у контексті нашого дослідження, ми пропонуємо розглянути постанову Кабінету Міністрів України «Про початок навчального року під час дії воєнного стану в Україні» [8]. Основний наголос в цій постанові зроблено на організацію освітнього процесу. Вона визначає тривалість 2023/2024 навчального року, який на відміну від попередніх років триватиме на місяць довше, тобто має закінчитись 28 червня 2024 року. До того ж, відповідно до постанови, кожен заклад освіти самостійно може вирішувати питання визначення способу здобуття освіти, організації та управління освітнього процесу в залежності від безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці.

Таким чином, ґрунтуючись на вищевикладеному можемо дійти висновку, що освітня сфера українського суспільства перебуває в надскладних та непередбачуваних умовах. Тому, важливо визначити можливості та загрози, які можуть вплинути на розвиток сучасного освітнього простору.

Однією з найбільш негативних загроз є довготривала війна, яка призводить до руйнування та значних збитків. Такий конфлікт впливає на інфраструктуру освітніх закладів, знижує якість надання освітніх послуг та перешкоджає покращенню освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 02.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. Дата оновлення: 05.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
3. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. Дата оновлення: 23.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
5. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР. Дата оновлення: 06.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III. Дата оновлення: 22.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 15.11.2023).
7. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. Дата оновлення: 22.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення 15.11.2023).
8. Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 р. № 782. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-navchalnoho-roku-pid-chas-voiennoho-stanu-v-ukraini-i280723-782> (дата звернення: 16.11.2023).

Федоров Олександр Володимирович

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Кропивницький, Україна*

ПВНЗ ЯК ОСЕРЕДОК ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Актуальність теми статті визначена, по-перше, унікальною роллю приватних ВНЗ (далі – ПВНЗ) в освітній системі сучасного українського суспільства: ПВНЗ є, з одного боку, інституціями, що реалізують фундаментальні суспільні функції, а з іншого – суб'єктами господарювання, що працюють в умовах все гострішої конкуренції на ринку освітніх послуг; по-друге, – важливістю (внаслідок згаданого загострення конкуренції) проблем стійкого розвитку ПВНЗ в світлі їх соціально-економічних і суспільно-політичних функцій.

На сьогодні є очевидними певні переваги приватного сектору вищої освіти: гнучкість, мобільність, динамізм реакції на поточний момент. Дослідники вказують чинники конкурентоспроможності ПВНЗ з їх поділом на зовнішні і внутрішні; впродовж тривалого часу апробовані авторські концепції ПВНЗ, обґрунтована необхідність оновлення державної освітньої політики з врахуванням соціокультурної ролі приватного сектору національної системи освіти [2; 3; 6].

Однак завдання підвищення життєздатності ПВНЗ в умовах обмежених ресурсів і несприятливих умов господарювання викликає необхідність продовження вивчення сукупності чинників їх конкурентоспроможності. На сучасному етапі переваги мають ПВНЗ, які здатні адаптуватися до складних соціокультурних умов, чітко уявляють собі перспективи подальшого розвитку і організовують діяльність відповідно до обраних стратегічних напрямків.

В світлі вищевикладеного *мета нашого дослідження* полягає в окресленні переваг ПВНЗ як осередків гуманістичної педагогіки, а приватного сектору національної системи освіти в цілому – як чинника забезпечення неперервності освіти в умовах сучасної соціокультурної нестабільності.

Аналіз публікацій В. Астахової, І. Добрянського, О. Романовського, О. Сидоренка та інших науковців, у яких висвітлено управлінський і педагогічний досвід організації діяльності ПВНЗ, дає змогу констатувати, що соціально-педагогічні умови їх функціонування спрямовані на інновації, які полягають в активному запровадженні підприємницької дидактики для формування у студентів професійних ідеалів, активізації творчих інтенцій самовдосконалення, розвитку здатності до конструктивної економічної й культурної комунікації, формування інтелігентності та відповідальності перед собою, суспільством, державою. Особливості професійної підготовки фахівців у фінансово-незалежних та інноваційних умовах ПВНЗ полягають в її (підготовки) адаптивності, фундаментальності, випередженості, стійкості, соціальній орієнтованості [1-3; 5-8]

Радикальні соціальні зміни в глобальному масштабі на початку ХХІ ст. пов'язані з пошуками людиною шляхів оптимізації та гармонізації власного буття в культурному та природному середовищі, системи цінностей. В першу чергу ці зміни позначаються на освітній діяльності, що є базовим чинником соціалізації особи, основним каналом репродукування людяності та культури у кожній особі. В цьому контексті як системи вищої освіти освіти в цілому, так і окремі ВНЗ зазнають таких же радикальних змін, як й інші соціальні структури та підсистеми. Фундаментальні зміни виявляються у впливові чинника глобалізації, демократизації, наростанні масовості, скороченні коштів на освіту, і пов'язаній з цим потребі в диверсифікації джерел фінансування.

Трансформації ж українського суспільства виявилися пов'язаними не тільки з його переходом до постіндустріальної епохи, але й викликані ситуацією, яка вимагає формування нових екзистенціальних та духовних основ розвитку України. Перспективи соціокультурного розвитку України висувають нові вимоги до функціонування та розвитку системи вищої освіти. В умовах деградації духовної культури, розпаду традиційних цінностей головний сенс оновлення освітнього простору в сучасних умовах вбачається в його послідовній гуманітаризації, а саме: в оновленні атмосфери й основ педагогічного процесу у вищій школі, в орієнтації на емоційне, духовне збагачення майбутніх фахівців. Стратегія розвитку освіти, невід'ємною складовою якої є повноцінний розвиток приватного сектору вищої освіт, має на меті розвиток здібності особистості до самозміни, формування людини-дослідника, здатної до пошуку й самостійного розв'язання проблем. Виховання

такої людини стає головною метою освіти XXI ст. Безумовно, постає проблема нового змісту та нових методів навчання в загальноосвітній та вищій школах.

Можливості постійно поглиблювати загальноосвітні та фахові знання відкриває особистості неперервність освіти. Вона сприяє досягненню цілісності й наступності у навчанні, перетворенню його на процес, що триває протягом життя людини. Організація неперервної освіти як цілісна система, спрямована на підготовку фахівців за інтегрованими спеціальностями та спеціалізаціями, будується на основі органічної єдності загального, особливого та індивідуального [4].

А ПВНЗ в умовах соціокультурної нестабільності, постійної зміни політичних пріоритетів забезпечують розвиток особистості як суб'єкта діяльності, спілкування, культури, моральності, відповідальності.

На наш погляд, роль ПВНЗ у забезпеченні неперервності освіти полягає у розробці таких її основних загальнометодологічних аспектів: *онтологічного* – неперервна освіта як сфера соціальної реальності, система освітньої діяльності як спосіб її буття, статус, функції, форми її реалізації тощо; *гносеологічного* – проблема пізнання та свідомості; духовний потенціал освіти, її елементи; *аксіологічного* – освіта як цінність; цінності суспільства, особистості, культури і цінності освіти; ціннісні орієнтації в освіті та вихованні; *праксеологічного* – неперервна освіта як соціальний інститут, проблема різноманітності освітніх систем, освітні цілі, норми, проекти та ін.

Висновки. На часі – вирішення проблеми створення неперервної системи освіти з використанням всієї сукупності освітніх закладів, всього освітнього простору суспільства (тобто – і педагогічного потенціалу соціуму, що не входить у освітню систему). Власне, мова йде про пошук механізмів взаємодії спеціально організованих та стихійних форм освіти, оскільки останні набувають все більшого значення в освітній практиці, що значно скорочує обсяг функцій традиційних освітніх інститутів. Інституційне впорядкування усіх чинників освіти, зокрема й таких її нетрадиційних форм, як підприємницька освіта (форми і методи якої активно розробляються у ПВНЗ), є одним з найперспективніших способів подолання кризи традиційної освіти шляхом залучення ринкових механізмів її функціонування.

Додамо, що ПВНЗ є не тільки освітніми закладами, але й осередками раціонально-наукового тлумачення соціальної й природної реальності, утвердження позитивістського світогляду й виробництва позитивного знання.

Список використаної літератури:

1. Астахова В. Приватні вищі навчальні заклади України на порозі другого десятиріччя своєї історії // *Новий колегіум*. 2001. №3. С. 3-8.
2. Добрянский И.А. Развитие негосударственной высшей школы в Украине: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / Педагогическая академия последипломного образования. М., 2008. 50 с.
3. Добрянский И.А. Негосударственное высшее образование в Украине: Монография. – М.: Педагогическая академия последипломного образования, 2007. 446 с.
4. Добрянський І.А., Федоров О.В. Принципи забезпечення неперервності професійної освіти в регіоні / *Постметодика*. 2013. №5. С. 34 – 38.
5. Недержавна вища школа України на шляху інновацій: Монографія. [Авт. колектив: В.Андрущенко, Б.Корольов, В.Астахова, І.Добрянський / Під ред. В.П. Андрущенка і Б.І. Корольова; Акад. пед. наук України. Ін-т вищої освіти, Харк. гуманіт. ун-т «Нар. укр. акад.». Харків: Вид-во НУА, 2005. 320 с.
6. Огаренко В.М. Недержавна вища освіта в Україні: перше десятиліття: Іст. нарис / В.М. Огаренко; [Запоріз. ін-т держ. та муніцип. упр.]. Запоріжжя. 2000. 162 с.
7. Романовський О.О. Теорія і практика зарубіжного досвіду в підприємницькій освіті України: Монографія. К.: Деміург, 2002. 400 с.
8. Сидоренко О.Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі. Х.: Основа, 2000. 256 с.

Полтавець Лілія Іванівна

старший викладач

кафедри правознавства,

Центральноукраїнський інститут

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

м. Кропивницький, Україна

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОВОГО
ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Сьогодні освітній процес у нашій країні відбувається під звуки сирен, часто під звуки обстрілів. Дехто взагалі втратив можливість навчатися. Повномасштабна військова агресія РФ проти України, спрямована на геноцид українського народу, принесла масштабні руйнування, вимушене внутрішнє переміщення учасників освітнього процесу, їх виїзд за кордон, знищення українських освітян на тимчасово окупованих територіях, незаконне вивезення українських дітей на територію Росії, навчання в умовах блекауту та колосальний психологічний тиск.

Основна мета трансформації системи освіти України – поставити в центр уваги людину, її потреби й цінності. Тільки освічені українці можуть створити міцну, життєздатну державу, збудувати сучасну економіку, забезпечити майбутнє прийдешніх поколінь.

Сьогодні перед Україною постає безліч викликів, які необхідно подолати. Зокрема, потрібно створити умови для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції, досі наявного впливу корупції, з одного боку, та забезпечити євроінтеграційні процеси, врахувати тенденції глобалізації – з іншого.

Поняття «вища правнича освіта» в усі часи наповнювалось глибоким змістом: верховенство права, дотримання законодавства, захист прав і свобод людини, відповідальність, моральна свідомість, правнича деонтологія, професійна етика й культура тощо. Однак сьогодні, на жаль, в епоху складних викликів перед суспільством, правнича освіта не тільки не посилює власні позиції, а навпаки швидко їх ослаблює. Аналізуючи ситуацію крізь призму

сьогодення, варто звернути увагу на те, що наразі в Україні стрімко зріс попит на юридичну освіту, «гонитва» закладів вищої освіти (їх кількість нараховується близько двохста) юридичного спрямування реально призвела до споживацтва, втрачаючи якість елітної правничої освіти.

На думку вчених, діалектика здобутого у системі правничої освіти, і нового, детермінованого суспільними змінами, полягає у трансформації визначальної ідеологічно-філософської, ціннісно-орієнтаційної парадигми професійної підготовки майбутніх бакалаврів з правознавства, епіцентром якої має бути високоякісна, етико правнича освіта на засадах справедливості, порядності і чесності. Отже, співвіднесення в правничій освіті одночасно інваріантного та прогресивного є тим фундаментальним вектором осмислення проблеми оновлення теорії та практики юридичної науки.

Зміна соціального замовлення суспільства негайно вимагає і кардинальної зміни пріоритетних цілей фахової підготовки майбутніх правників. Йдеться про те, що «усі особи, які отримують доступ до професії судді, адвоката, прокурора є випускниками українських правничих шкіл, водночас, зміст юридичних дисциплін, що їх викладають у правничих школах України, методика їх викладання, юридична наука, а також адміністрування цих шкіл та університетів в цілому повільно зазнають якісних змін та залишаються успадкуванням радянської системи юридичної освіти, відповідно до якої юрист сприймається, як особа, покликана служити державі, – а не гарантувати, утверджувати і захищати права людини або забезпечувати ефективне публічне обвинувачення. Таким чином, формуючи законодавче поле для діяльності юридичних інститутів відповідно до європейських стандартів держава не отримує фахівців, спроможних впроваджувати нові закони заради утвердження та захисту прав людини [4, с. 3].

Саме тепер постає нагальна потреба в підготовці фахівців-правознавців, які б одночасно мали ґрунтовні знання як із суто правничих наук, так і з тих, що віддзеркалюють сучасний стан розвитку суспільства, а саме: інформаційні технології, економіка, екологія, політологія, державне управління, соціологія, військове будівництво, а також науки гуманітарної спрямованості, що охоплюють проблеми загальної медицини, війни та миру, охорони материнства і дитинства, міжнаціональних та міжетнічних стосунків, культури у всіх її вимірах» [6, с. 184–185].

Усе зазначене має повністю враховуватися при дослідженні основ проекту Концепції вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для

фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. У зв'язку з цим, актуальним постає питання інтенсивного оновлення правничої освіти з урахуванням напрацьованих сучасних дослідників (А. Грубінко, В. Гребеньков, В. Журавський, В. Ладиченко, В. Манько, І. Овчаренко, В. Савіщенко, О. Скакун, С. Сливка, В. Сущенко, В. Тюріна, В. Ухач).

Згідно з теорією сучасних учених, освітній процес у закладах вищої освіти (ЗВО), які готують фахівців у галузі права має забезпечити розвиток у студентів високої культури, гуманістичного світогляду, високих моральних якостей, сформувати творчих компетентних фахівців у галузі права, виховувати патріотичні почуття та високу громадянську активність студентської молоді [5, с. 123]; юрист має знати не лише законодавство та акти правозастосування, уміти їх роз'яснювати і тлумачити, його професійна діяльність зобов'язує мати глибокі знання педагогіки, знати норми моралі та моральності; він має бути готовим до участі в правовому вихованні громадян, тому обов'язок юристів-студентів – оволодіти методами, формами і засобами педагогічного впливу на особистість [3]; провідну роль у формуванні особистості, зокрема її моральної культури відіграє соціальне середовище, культурологічні фактори та сукупність їх впливів; у такому відношенні існує нероздільна тріада: юрист–суспільство–культура, ці складники не можуть існувати окремо, тобто, не може існувати юрист як представник професії без культури і суспільства, які взаємодіють між собою, без цього не може бути феномену юриста [1]; сучасна світоглядна ситуація засвідчує зміни традиційних кодифікацій норм та принципів нормативності; сучасний етап соціокультурного розвитку формує варіант «моральної юрисдикції», що ґрунтується на мотивах відповідальності, справедливості, довіри, чесності та відкритості людської діяльності; зазначені вимоги стають основоположними для різних етичних документів як національного, так і міжнародного характеру. У контексті плюралізму пріоритетів та ціннісних настанов, відсутності об'єднувальних морально-етичних ідей соціальної дійсності етичні кодекси постають ефективними соціально-імперативними програмами нормативно-належного на національному й міжнародному рівнях [7, с. 3].

Як засвідчує аналіз, значний потенціал у вирішенні означених завдань професійної підготовки майбутніх бакалаврів з правознавства належить саме категоріям етики: морально-духовній культурі, моральній свідомості та самосвідомості, обов'язку, відповідальності, справедливості, честі і гідності,

совісті, моральній діяльності, культурі спілкування та ін.

Підсумовуючи, зазначимо: наведені вище теоретичні положення підтверджують об'єктивну необхідність педагогічного впливу на процес формування професійної компетентності майбутніх правників на засадах етичної педагогіки, створення психолого-педагогічних умов для цілісного етичного, морального й культурного розвитку особистості студента, починаючи з педагогізації професійного навчання в закладах вищої освіти юридичного профілю.

Список використаної літератури:

1. Алексєєва Ж. М. Образ юриста в сучасній європейській культурі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Київ, 2008. 169 с.
2. Андрущенко В. Освіта в контексті духовної еволюції цивілізації. Вища освіта України. 2018. № 2. С. 5-12.
3. Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків : Вид-во НУВС України, 2002. 336 с.
4. Концепція вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення 23.07.18).
5. Сокаль В. А. Формування професійної культури майбутніх юристів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Науковий журнал «Молодий вчений». № 5.1(45.1) травень, 2017. С. 123-127.
6. Сущенко В. М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні. Наукові праці. 2007. Т. 69. Вип. 56 : Політичні науки. Правознавство. С. 184-187.
7. Чумак А. Л. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.07 / Київ, 2007. 176 с.
8. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів: навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання напряму підготовки «Правознавство» / А.В. Грубінко, В.М. Кравчук. Тернопіль, 2016. 109 с.

Розум Сергій Юрійович

старший викладач кафедри правознавства,

Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,

м. Кропивницький, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

На даний час в Україні гостро стоїть проблема освіти та кваліфікаційної освіти. В період війни складно налагоджувати освітні процеси через різні проблеми, як то побутові, дистанційні, психологічне навантаження як на студентів, так і на викладачів.

Дану проблему не можна розглядати лише у часовому проміжку з початком широкомасштабного вторгнення окупаційних військ Російської Федерації. Проблема російської агресії почалась у лютому 2014 року з гібридного нападу, що призвело до втрати в першу чергу населення на окупованих територіях Автономної Республіки Крим та частинах Донецької і Луганської областей.

Окупаційна влада в першу чергу як у 2014, так і у 2022 році намагалась нав'язати в усіх типах навчальних закладів свою систему освіти і як наслідок вкладати вигідні їм наративи та пропаганду в молоде покоління.

З 2014 року почали героїзувати відвертих терористів з позивними «Моторола», «Гіві», самопроголошеного Захарченка. Це призводить до проблем в майбутньому, оскільки велика кількість дітей виховується в умовах тотальної пропаганди (вигідної кремлю), в умовах інформаційної ізоляції та вихованню дітей у рамках російських наративів.

З початком повномасштабної агресії Російської Федерації українці зіткнулись із новими викликами і проблемами на всіх рівнях життя: еміграція; статус біженця (як з окупованих територій так і з небезпечних зон ведення бойових дій); освіта; робота; житло. І як наслідок вищевказаного пригнічений психологічний стан та моральна розгубленість. Вагомим доводом щодо проблеми громадян України є кількість громадян, які виїхали за кордон станом на кінець червня 2023 року за кордоном проживають понад 8 мільйонів українців [1]. Під цими цифрами слід розуміти, що в першу це жінки та діти віком до 18 років (а наразі вже старші на рік). Враховуючи затяжні бойові дії це в тому числі погіршує становище України в демографічному стані, оскільки тривалість перебування за кордоном прямо впливає на бажання повернутись на територію України і одне з найголовніших питань для емігрантів зі знищених Російською Федерацією населених пунктів – куди повертатись?

Станом на серпень 2023 року згідно даних видання BBC Україна звичайно, що відсоток громадян, які бажають повернутись в Україну все ще є більшим, ніж відсоток, який вже не виявляє такого бажання [2]. Але це не має втішати, оскільки військова агресія окупантів наразі триває і давати прогнози щодо завершення війни наразі давати зарано.

Також не слід відкидати і систематичне руйнування закладів освіти російськими терористичними атаками. Так, Марія Мигаль у своїй статті [3] наводить цифри зі зруйнованих та пошкоджених навчальних закладів згідно з кою найбільше постраждали відносно цього Донецька, Харківська, Миколаївська та Херсонські області. Не слід і відкидати той факт, що держава-терорист не знехтувала навіть викраденням дітей з окупованих територій та вивезення їх вглиб своєї території, про що свідчить рішення Міжнародного кримінального суду в Гаазі, який видав ордер на арешт президента Російської Федерації В.В.Путіна та російської уповноваженої при Президентові Російської Федерації з прав дитини Марії Львової-Белової [4].

Наразі важко обґрунтовано зробити висновки щодо економічного впливу на державу неможливості навчання в Україні молодого покоління. Важко оцінити завдані збитки державі Україна оскільки не можливо оцінити розумовий потенціал і відсоток економічного зростання та іншого, чого могли б зробити сьогоднішні студенти та учні шкіл. Оскільки в результаті агресії є не лише емігранти, або особи, які з тих чи інших побутових причин не навчаються (залишили навчання), а і втому числі це рахується і кількість жертв молодого покоління від терористичних атак агресора.

Список використаної літератури:

1. Стаття «Скільки мільйонів українців зараз живе за кордоном: конкретні цифри», М. Бойко, від 24.07.2023 року, ТСН. Режим доступу: [https://tsn.ua/ukrayina/ponad-20-naselennya-nazvali-konkretni-cifri-skilki-ukrayinciv-viyihalo-za-kordon-2376805.html]

2. Стаття «Скільки українців не повернеться з-за кордону і чим це загрожує Україні», А. Зануда, від 05.08.2023 року, BBC Україна. Режим доступу: [https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c06e1y0lv80o]

3. Стаття «Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України», М. Мигаль, від 23.10.2023 року, «Інститут аналітики та адвокації». Режим доступу: [https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/?gclid=CjwKCAiAx_GqBhBQEiwAIDNAZpEALHLW9SZCybFdW1CegKG0y6iZRN1lGA5OITP-Sewpa8S7vhI4xBoCycAQAvd_BwE]

4. The Presidency of the Assembly of States Parties to the Rome Statute reaffirms its unwavering support for the International Criminal Court. Рішення Міжнародного кримінального суду в Гаазі щодо арешту В.В.Путіна та М.О. Львової-Белової від 17 березня 2023 року. Режим доступу: [https://www.icc-cpi.int/news/presidency-assembly-states-parties-rome-statute-reaffirms-its-unwavering-support-international]

Атаманенко Анастасія Віталіївна

*здобувачка фахової передвищої освіти,
Фаховий коледж при Центральноукраїнському інституті ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна*

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ СТУДЕНТІВ

Науковий керівник: Левченко Вікторія Олексіївна – кандидат юридичних наук, викладач циклової комісії з правознавства Фахового коледжу при Центральноукраїнському інституті ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Студентські роки більшість вважає чи не найкращими роками в своєму житті. Саме за студентства кожний стає по-справжньому дорослою людиною, сам приймає рішення, вирішує власні проблеми. Чекати на те, що проблеми хтось вирішить замість нас - доволі наївна думка. Їх слід вирішувати самотужки. Утім, самому вирішувати всі проблеми важко. Тому студентське самоврядування й об'єднуються аби допомагати вирішувати студентські проблеми разом.

Розглянемо студентське самоврядування як дієвий засіб соціалізації майбутніх студентів. Студентське самоврядування – це сфера діяльності молоді, де відбувається навчання громадянській освіті, основною метою якої є розвиток та соціалізація особистості, розкриття творчих здібностей та лідерських якостей, формування активної життєвої позиції, загальної культури, світогляду і найголовніше – професійних вмінь та навичок.

В структурі студентського самоврядування формується майбутня еліта української нації.

Період соціалізації майбутніх студентів пов'язаний передусім з навчанням у вузі, з опануванням багатьох нових дисциплін, необхідних для професійного становлення особистості. Тому найважливішим чинником, який впливає на процес соціалізації у цьому віці, є навчальна діяльність.

Навчальна діяльність - цілеспрямована діяльність студентів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками.

Однак цим не вичерпується й соціальна функція студентства. Не менш важливим є сам процес соціалізації особистості студента в процесі навчання й у позанавчальній діяльності, який не тільки впливає на систему вищої освіти, але й опосередковано - на розвиток усього українського суспільства.

Студентський період є важливою стадією соціалізації й має певні ознаки, зокрема:

а) відбувається активне включення молодих людей у нове середовище; б) посилюється самостійність у виборі цінностей, ідеалів, середовища для спілкування, видів діяльності, що підвищує необхідність рівноправної, демократичної партнерської взаємодії;

в) удосконалюються механізми саморегуляції;

г) домінуючим фактором впливу стає нове соціальне середовище.

Студентство є не лише пасивним об'єктом соціалізації з боку суспільних інститутів, а й активним суб'єктом, для якого характерне прагнення до саморозвитку, становлення професійного самоствердження.

З одного боку, студентські роки для молоді є першим етапом становлення незалежності, відповідальності, самостійності, що є необхідним елементом соціалізації, а з іншого у процесі навчання людина засвоює соціальний досвід у формі знань, розвиває свої задатки і здібності, формує інтереси та нахили. Тут закладаються основи світосприйняття молоді людини, розвиваються її здібності, навички суспільної діяльності.

На сьогодні все поширенішою формою позанавчальної діяльності студентів стає студентське самоврядування.

Науковці досліджують питання впливу студентського самоврядування на формування лідерських якостей (Л. Шигапова), гуманістичної спрямованості студентів (Л. Варламова), на якість професійної підготовки спеціалістів (А. Давидова), формування основ управлінської культури студентської молоді.

Організація студентського самоврядування, як правило, відбувається стихійно, переважає одноманітність структури, форм, напрямів роботи.

На мій погляд, саме студентське самоврядування може бути тим засобом, що дає змогу повноцінно соціалізувати молодь у ВНЗ, сформувати особистість студента.

Саме активна позиція кожного студента є важливим чинником соціалізації молоді особистості, бо саме через такі практики набувається перший практичний досвід діяльності, формується почуття співучасті в громадському житті вищого навчального закладу та суспільства в цілому.

Беручи активну участь у різних формах самоврядної діяльності, студенти навчаються виконувати певні соціальні функції, притаманні молоді загалом та студентству зокрема, а також роблять внесок до функціонування суспільної системи.

Таким чином, очевидним є те, що переваги від функціонування ефективної системи студентського самоврядування виходять за межі системи освіти, сприяючи не тільки оптимізації навчального процесу у ВНЗ, а й соціалізації молоді, формуванню в неї комунікативних, управлінських навичок, розвитку політичної культури молодого покоління.

Список використаної літератури:

1. Ростовська В.І. Роль студентського самоврядування у формуванні активної життєвої позиції студента. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036429.pdf>
2. Роль студентського самоврядування у становленні особистості майбутнього фахівця. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://btsau.edu.ua/uk/content/rol-studentskogo-samovryaduvannya-u-stanovlenni-osobystosti-maybutnogo>
3. Бірюкова М.В. Особливості сучасного студентського самоврядування в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/8e15a271-b21a-4932-9a14-2606035393da/content>
4. Матяшок А.А. Проблеми студентського самоврядування. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/bdmu_22.06..pdf
5. Мнушка О.В. Соціалізація студентів через систему студентського самоврядування. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dspace.khadi.kharkov.ua/dspace/bitstream/123456789/3146/1/Мнушка_конф_2018.pdf

Dorota Plucińska

*Dr habilitowany nauk prawnych,
Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie,
Rzeczpospolita Polska*

NAUCZYCIEL JAKO COACH

We współczesnej szkole podczas procesu dydaktyczno-wychowawczego nauczyciel musi realizować wiele ról i funkcji, za pośrednictwem których buduje poczucie wartości oraz świadomość sukcesu swojego i uczniów (Polak 2012, s. 133–139), będąc między innymi „adaptacyjnym technikiem”, „refleksyjnym praktykiem”, „transformatywnym intelektualistą”, „przewodnikiem”, „tłumaczem”, „badaczem”, „profesjonalnym artystą” (Cuprjak 2007, s. 84–132) oraz mistrzem, wzorem, mentorem, a także coachem. Ta pragmatycznie uzasadniona rola o konotacjach głównie korporacyjnych czy biznesowych powinna pozytywnie wpłynąć na ukształtowanie się oczekiwanego i postulowanego wizerunku obecnej szkoły – przyjaznej, otwartej, motywującej, inspirującej.

Z rolą coacha nauczyciel ma do czynienia właściwie cały czas, będąc właśnie nauczycielem i wychowawcą. Wprawdzie pojęcie *coach* w znaczeniu sportowym oznacza trenera drużyny, jednak w praktyce właściwie funkcjonują określenia synonimiczne: szkoleniowiec, instruktor, prezenter, a także nauczyciel. Obecna „moda” na coacha i coaching w wielu dziedzinach przenika też do edukacji szkolnej

– z pewnością z dużym pożytkiem dla formowania się pożądanego wizerunku szkoły i kreowania autorytetu nauczyciela. Ponieważ w praktyce coachingu zawodowego coach to osoba umożliwiająca innemu osiągnięcie celu poprzez odpowiednie wsparcie indywidualne, w szkole coachem będzie zatem nauczyciel wspierający uczniów w realizacji konkretnych zadań, np. pedagog czy psycholog pomagający rozwiązywać problemy z uczeniem się. Coachem w pewnym zakresie powinien być każdy nauczyciel-wychowawca, który ucznia motywuje, wspiera oraz inspiruje do rozwoju. Zadaniem coachingu jest „pomaganie uczniom w uświadomieniu sobie tego, co zinternalizowali w przeszłości – kontekstu, w jakim tworzyła się historia rozwoju naszego uczenia się, przekonań i wzorców zachowania. Posiadając taką kontekstową wiedzę, uczący mogą wzbudzić w sobie chęć osiągnięcia płynnego przechodzenia z jednych warunków sytuacyjnych i kulturowych do innych” (Law, Ireland, Hussain 2010, s. 56). Coaching skupia się na rozwoju osobistym oraz na zaplanowanych i przewidywanych wynikach (Law, Ireland, Hussain 2010, s. 82).

Coaching zakłada trzy płaszczyzny działań: „wspólne eksperymentowanie” (nauczyciel pomaga uczniowi w sformułowaniu celu i wyborze dróg jego realizacji), „podążaj za mną” (nauczyciel improwizuje zaprojektowane działanie i prezentuje przykłady oraz wnioski, uczniowie zaś kroczą „tokiem myślenia” nauczyciela) i „gabinet luster” (nauczyciel weryfikuje zrealizowany projekt ucznia poprzez dialog) (Cuprjak 2007, s. 99). Przede wszystkim coaching ma charakter facylitatywny – jest rodzajem wsparcia, udzielanego danej osobie, aby dokonała zmiany i osiągnęła cel, lecz nie ma nic wspólnego z terapią, jest za to skierowany do konkretnej osoby lub grupy osób przy założeniu, że uczestnicy coachingu zaangażują się w proces własnego rozwoju (Kordziński 2013, s. 202–228). Zgodnie z zasadami coachingu nauczyciel powinien jedynie wspierać i motywować ucznia, dając mu stymulację i opiekę, ponieważ według tego modelu „nauczanie wymaga przede wszystkim facylitacji ze strony nauczyciela. Nauczyciel – facylitator ograniczając do minimum swoją ingerencję w proces, skupia się głównie na jego obserwacji i nadzorowaniu, towarzyszeniu uczniom w dążeniu do celu, motywując ich do bardziej efektywnej pracy” (Radwańska 2010, s. 46).

Modelowy nauczyciel-coach najpierw powinien mieć świadomość siebie i innych oraz kulturowego i cywilizacyjnego kontekstu, kierować się empatią, czyli mieć odpowiednie kompetencje emocjonalne, dlatego że „modelowanie emocji odbywa się przede wszystkim przez osobisty przykład, który może być pozytywny (konstruktywne radzenie sobie) bądź dysfunkcyjny (zachowania niewłaściwe), ponieważ dziecko najczęściej przejmuje emocjonalne zachowania wychowawców” (Madalińska-Michalak, Góralska 2012, s. 106). Poza tym powinien mieć „przyjazną osobowość – być życzliwym i towarzyskim” oraz „być dyplomatą” (Law, Ireland, Hussain 2010, s.113). Tę ostatnią cechę jako uniwersalną dla nauczyciela można nazwać taktem pedagogicznym, czyli mówiąc najkrócej, traktowaniem „uczniów z odczuwanym przez nich szacunkiem wraz z wewnętrzną dyspozycją dotyczącą umiejętności wymaganego zachowania w różnych miejscach, adekwatnie do ich znaczenia kulturowego i instytucjonalnego” (Michalski 2010, s. 57).

Mimo wielu zmian, które zaszły w polskiej szkole, ponieważ nawet można określać ją „organizacją uczącą się” (Kordziński 2013, s. 229–238), nadal trudno wyobrazić sobie standardowego, typowego nauczyciela, który ogniskuje następujące cechy: przede wszystkim uważnie, aktywnie słucha ucznia (przecież najpierw, żeby słuchać, trzeba samemu zamilknąć, aby następnie zadać właściwe pytanie), wierzy w jego możliwości, w jego rozwój, daje uczniowi poczucie wartości, że ten będzie w stanie odpowiedzieć na nurtujące go pytania czy rozwiązać problem, a także jest przekonany, że każdy uczeń jest kreatywny i może odnieść sukces. Nauczyciel taki powinien ucznia emocjonalnie wspierać podczas całego procesu edukacyjnego, który

– dzięki motywującej postawie nauczyciela – będzie jawił się uczniowi jako sensowny i możliwy do opanowania. Coach nie musi być wybitnym fachowcem w danej dziedzinie, za to powinien posiadać kompetencje emocjonalne i interpersonalne, umożliwiające właściwy dialog z uczniem, aby ten umiał sam podjąć decyzję, dokonać zmiany, zwalczyć zahamowania i pokonać wewnętrzne przeszkody. Coach pozostawia uczniowi wolność, pozwalając mu samemu o sobie decydować oraz uświadamiając mu równocześnie odpowiedzialność za własne działania, nie doradzając, nie rozwiązując problemu za wychowanka ani nie nakłaniając do przyjmowania jakichś postaw czy zachowań. Zwłaszcza jednak typowe sformułowanie, że coach jest lustrem osoby, z którą prowadzi dialog, raczej nie znajduje odzwierciedlenia w postawach wychowawców.

Coaching w szkole, choć się pojawia, nadal jest trybem warunkowym i pożądanym postulatem. Uważam jednak, że nauczyciel, który chce kreować swój pozytywny wizerunek i stać się autorytetem dla młodych ludzi, musi – zgodnie z tendencjami w rzeczywistości pozaszkolnej (sytuacji społecznej, ekonomicznej czy wymogów rynku pracy) – otwierać się na inne formy relacji z uczniem. W przypadku przyjmowania przez nauczyciela roli coacha zmiany powinny następować w kierunku tak zaaranżowanego procesu dydaktyczno-wychowawczego, aby nauczyciel zszedł z mentalnej katedry oraz spojrzął na uczniów i ich potrzeby z perspektywy empatycznego, rozumiejącego człowieka (na przykład polonisty prowadzącego z uczniami rozmowę o ich potrzebach, oczekiwaniach, doznaniach lekturowych, nie zaś preferującego testowy sprawdzian wiedzy z przeczytanej lektury).

Bez wątplenia pragmatyka coachingu może w dydaktyce i wychowaniu tylko pomóc obu stronom procesu edukacyjnego. Natomiast współczesny nauczyciel, który chce wprowadzić coaching do swojej pracy, powinien przemodelować i inaczej zaakcentować dotychczasowe zachowania oraz otworzyć się na zmiany, aby wpisać się w oczekiwania współczesnej szkoły i systemu edukacji oraz budować etos swojego zawodu.

Bibliografia:

1. Cuprjak M. (2007), Tożsamość a rola nauczyciela w okresie wczesnej dorosłości, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
2. Kordziński J. (2013), Nauczyciel, trener, coach, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
3. Law H., Ireland S., Hussain Z. (2010), Psychologia coachingu, przeł. G. Skoczylas, red. nauk. wyd. pol. E. Hornowska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
4. Madalińska-Michalak J., Górska R. (2012), Kompetencje emocjonalne nauczyciela, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
5. Michalski J. (2010), Takt pedagogiczny w sztuce nauczycielskiego działania, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
6. Polak K. (2012), Bezradność nauczyciela, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
7. Radwańska J. (2010), Czas na feedback dla oświaty, Warszawa: Diffin SA.

Бойко Дмитро Олександрович
здобувач фахової передвищої освіти,
Фаховий коледж при Центральнoукраїнському інституті ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна

ЮРИДИЧНА ПРОФЕСІЯ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Науковий керівник: Левченко Вікторія Олексіївна – кандидат юридичних наук, викладач циклової комісії з правознавства Фахового коледжу при Центральнoукраїнському інституті ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

У сучасній Україні професія юриста досі залишається однією з найпопулярніших. І це не дивно, адже наше повсякденне життя регулюється масштабною законодавчою базою. Та незважаючи на таку популярність, успішний фахівець не може не володіти широким спектром професійних навичок. Образ сучасного юриста змінюється разом зі стрімким розвитком світу, тому існує необхідність постійного самовдосконалення. Активне розповсюдження цифрових технологій трансформує більшість сфер нашого життя, і професія юриста не може залишатись без уваги. Хороший юрист повинен мати навички аналітичної роботи, вміти грамотно розставляти пріоритети та взаємодіяти з різними людьми.

Якщо подивитися, як розвивалася професія юриста впродовж останніх 10-15 років, то не складно помітити, що вона підпадала під вплив різних зовнішніх чинників, серед яких, - зміни законодавчої бази, політичні процеси і зміна влади, технологічний прогрес і так далі. Хто б міг раніше уявити, що знаходячись в Україні можна буде отримати освіту, наприклад, в провідних університетах світу - Гарварді, Стенфорде? Сучасний юрист не сидить у бібліотеці - через поганий захист інтелектуальної власності в Україні він може знайти практично будь-яку потрібну літературу онлайн, а, наприклад, в Каліфорнійському університеті взагалі відкритий доступ до усієї літератури [1].

На погляд керівного партнера АТ "Мірошник, Кухнюк і Партнери" Дмитра Кухнюка професія змінилася не лише в кращу, але і в гіршу сторони. До позитиву він відніс появу у юристів ширших можливостей для здійснення професійної

діяльності, чому багато в чому сприяли зміни законодавства і судової практики особливо рішення ЄСПЧ, які з 2006 року стали джерелами права в Україні. "Підвищенню змагальності судочинства сприяло прийняття нового КПК і Закону України "Про адвокатуру і адвокатську діяльність" - відмічає юрист.

Специфічною рисою діяльності юриста є повсякденне зіткнення з найрізноманітнішими життєвими ситуаціями, юридичними казусами, які мають деякі спільні ознаки і у той же час часто істотно відрізняються. Досвідченим юристам добре відомо, що на практиці фактично не буває цілком ідентичних справ, випадків, абсолютно тотожних ситуацій, а відтак не може бути і стереотипів для їх вирішення. У професії юриста має місце нагальна потреба у творчому підході до встановлення істини у кожній конкретній справі, постійний пошук, можливість миттєво орієнтуватися у ситуації, готовність до прийняття нестандартних у межах закону рішень.

Критично оцінює зміни в професії юриста також партнер ЮФ Constructive Lawyers і один з авторів тексту Конституції України Віктор Мусіяка. За його словами, на сьогодні закон, навіть найогидніший, не завжди є тією останньою інстанцією, на яку юристи за природою своїй професії повинні орієнтуватися. *"На жаль, рівень тих, хто працює в системі юриспруденції, їх рівень поваги до Закону, Конституції - невисокий"*, - вважає В. Мусіяка. В той же час він відмічає, що велика кількість інформації яку зараз можна знайти в Інтернеті - це додатковий позитив, і розібратися в ній, звичайно ж, професіонал може, тому цей факт тільки на руку юристові [1].

Вища юридична освіта в Україні у свідомості як суспільства в цілому, так і окремих громадян залишається високо престижною. Середньозважений показник конкурсного відбору абітурієнтів для навчання за спеціальністю «правознавство» щорічно становить орієнтовно 3-5 осіб на одне ліцензоване місце, а у провідних юридичних навчальних закладах цей показник сягає відмітки 10-15 осіб на місце. При цьому такі показники залишаються достатньо високими (у порівнянні з іншими спеціальностями) не лише на місця за державним замовленням, але й на місця за контрактною формою навчання. Якщо щорічний ліцензований обсяг набору до юридичних вищих навчальних закладів усіх рівнів державної акредитації становить в середньому 70-73 тисяч місць, з яких: для повної (спеціаліст, магістр) вищої освіти – 30-33 тисячі, а для базової (бакалавр) – 35-40 тисяч місць, то щорічний випуск фахівців з повною вищою юридичною освітою також становить приблизно 30-35 тисяч осіб.

Таким чином, Україна отримала за останні 20 років приблизно 600-700 тисяч юристів з повною вищою освітою. В той же час ринок правничих послуг залишається не заповненим фахівцями (в першу чергу, на місцевому рівні), незважаючи на зростаючу кількість дипломованих юристів, значна частина яких реалізує себе в інших, не правничих, сферах життєдіяльності (за нашими спостереженнями частка таких правників становить орієнтовно 30-40% від загальної кількості випускників) [2].

Професія юриста сприймається, в першу чергу, як можливість заробляти великі гроші, а не як прагнення своєю працею захищати права людини та утверджувати верховенство права. Відтак мотивовані та успішні випускники юридичних шкіл поповнюють лави юридичних фірм, які обслуговують приватних клієнтів. Натомість робота прокурором чи суддею розглядається як менш приваблива і менш престижна [3].

Тому без реформи юридичної освіти навряд чи варто сподіватись на ефективну судову реформу та на побудову інституцій, яким довірятиме наше суспільство. Але цей шлях, як і будь-які серйозні інституційні зміни, нелегкий і доволі тривалий. Та без нього ми будемо приречені на реплікацію вад нинішньої системи, на постійне ходіння по колу і поступову деградацію, чого вочевидь ніхто із нас свідомо не прагне [3].

Нормативна основа правової системи України визначається станом законодавства, механізмом забезпечення прав та обов'язків, індивідуальних актів та правовідносин. Проблема приведення великої кількості законодавчих актів у відповідність до положень Конституції та до європейських міжнародних стандартів постала внаслідок введення в дію змін до Конституції. Так виникла тенденція систематизації національного законодавства. Із набуттям Україною незалежності її законодавча база зазнала значного розвитку, зокрема, з'явилися нові галузі, які продовжують розвиватись та потребують чіткого вивчення, оскільки ще не є остаточно сформованими [4].

Належний аналіз стану і проблем правничої освіти та формулювання відповідних висновків неможливі без урахування стану і проблем практичного правознавства, тобто сучасної юриспруденції в Україні. Слід підкреслити, що узагальнення юридичної практики, які постійно здійснюються і презентуються у суспільстві представниками правничої науки, громадськістю та ЗМІ, свідчать про невтішні результати:

по-перше, з точки зору невдоволення громадян якістю усіх видів і форм правничих послуг;

по-друге, невдоволення станом корумпованості юристів (як, до речі, й представників усього державного механізму і суспільства в цілому), які працюють саме в органах виконавчої влади, судах, прокуратурі, МВС, СБУ тощо;

по-третє, відсутність професійної єдності правничої спільноти та єдиних стандартів корпоративної культури юристів, низький рівень професійної відповідальності правників за результати своєї діяльності [2].

Таким чином, нинішнє розуміння юридичної професії обумовлене історичними чинниками, зокрема радянською системою юстиції, у якій кримінальна складова була панівною. Однак прийняття нової Конституції України у 1996 році, приєднання до міжнародних договорів, передусім до Статуту Ради Європи та до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, удосконалення національного законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів вимагають розуміння юридичної професії у такий спосіб так як це прийнято у європейському просторі. Для нашої країни ця професія надзвичайно важлива, адже у цей час, коли відбувається процес розбудови правової держави в Україні, передусім на правників покладаються надії та завдання утвердження принципу верховенства права, вдосконалення українського законодавства, посилення правових гарантій захисту різних верств населення і підвищення правосвідомості та правової культури українців.

Список використаної літератури:

1. Думки юристів про те як змінилася професія юриста за останнє десятиліття. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/97572_yak-za-ostann-desyatilttya-zmnilasya-profesya-yurista-v-ukran

2. Стан і проблеми реформування юридичної освіти в Україні: Виклики 21 століття наукова стаття Сущенко В. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9903/1/30.pdf>

3. Стаття Катерини Гриценко “Що не так з підготовкою юристів в Україні” [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dejure.foundation/library/scho-ne-tak-z-pidhotovkoiu-yurystiv-v-ukraini>

4. Сучасний стан та перспективи розвитку юридичної діяльності як елемента правової системи в Україні наукова стаття Підвінської Івонни Віталіївни [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1998%3A151218-19&catid=228%3A122018-1&Itemid=282&lang=en

Лобуренко Данило Ігорович
здобувач фахової передвищої освіти,
Фаховий коледж при Центральноукраїнському інституті ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Кропивницький, Україна

ВПЛИВ ВІЙНИ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У СВІТІ

Науковий керівник: Левченко Вікторія Олексіївна – кандидат юридичних наук, викладач циклової комісії з правознавства Фахового коледжу при Центральноукраїнському інституті ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення Росії на територію України, що призвело до проблем як у звичайному житті, так і в навчальному процесі.

Навчальний процес одна зі складових нашого життя, не просто так кажуть вік живи, вік учись, без достатніх знань люди не зможуть будувати спеціалістами своїх справ, не дивлячись на це навчальні заклади не тільки вчать нас базовим знанням, а і вчать поводитися в соціумі. Багато хто був вимушений покинути свої домівки й мігрувати як біженців за кордон, через це більшість дітей та підлітків мають проблеми із язовим бар'єром. І через те, отримувати знання стало ще важче і це не кажучи про інший менталітет, що може діяти на психологічний стан дітей та підлітків. Також є інша каста людей які залишилися у військовій зоні [4].

Психологічно дітям важко вчитися знаючи про те що в кожен час може початися повітряна тривога. Дивлячись на це все діти не тільки змушені боротися з небезпекою, психологічним та емоційним навантаженням. І не тільки страх та стрес головний ворог, а також технічні проблеми, локдауни, постійні повітряні тривоги які змушували ховатися у бомбосховища призвели до поганого рівня знань учнів та студентів, так є винятки [3].

В деяких навчальних закладах бомбосховища адаптовані до навчального процесу, але в більшості випадків в них немає всіх умов які потрібні для продуктивного навчання [3].

Розглянемо навчальний процес під час другої світової війни. І почати хочу як проходила евакуація дітей.

Велика Британія дуже добре поставилась до питання евакуації, почали вони підготовку ще літом 1938 року, країна була поділена на три частини: райони які евакуювали, ті які приймали та нейтральні, які не приймали біженців, але і не евакуювали.

Головним правилом було будь-яка евакуація не має бути примусовою, щоб не викликати паніку під час воєнного часу. Евакуація почалася у перший день війни - 1 вересня 1939 року, дітей евакуювали без батьків і в першу чергу з великих городів як Лондон, Манчестер, Бірмінгем та інше. У кожній дитини була бирка на рюкзаку або валізі з ім'ям, ім'ям опікуна та номером школи. Дітей вивозили до США, Канади, Австралії та інших країн. Також була і друга хвиля, яка розпочалася в травні й тривала до вересня 1940 року, коли німці захопили Францію і почали бомбити Велику Британію. Дітей евакуювали куди могли, не тільки до сільських глибинок, а і до Північної Америки. Вже літом евакуації до Північної Америки була припинена після того, як німецька субмарина потопила одне з евакуаційних суден, тоді загинуло 77 дітей. Третя хвиля розпочалася у червні 1944 року за цей час евакуювали з небезпечних країн мільйон людей [1].

Проблема тих часів була саме в школах де не вистачало місця для всіх учнів оскільки сільські школи не були готові до такого числа учнів і це не говорячи про нестачу підручників та нестачу шкільного обладнання й вчителів.

За часту навчальний процес ділили на три або на чотири зміни та все одно не вистачало місця, в теплу пору року заняття проходили надворі (під голим небом). Шкільна програма також змінилася, вчителі стали більш поглиблено вчити дітей географію та історію, збільшення фізичної підготовки, вивчення головних дій першої домедичної допомоги, захист від повітряних та хімічних атак. Разом із вчителями, учні відпрацьовували дії у разі екстреної евакуації.

Не дивлячись на ту всю підготовку це не допомогло дітям здобути базові знання, евакуація яка допомогла зберегти життя багатьох дітей, не змогла зберегти психологічний стан дітей, ті хто був дитиною повертався вже підлітком і не зміг адаптуватися до життя з батьками, багато залишили навчання, щоб піти працювати на заводи, деякі пішли добровольцем до військ [2].

Як ми можемо побачити однією з проблем була нестача педагогів, які пішли воювати на фронт, деякі загинули від ворожих снарядів. Також не

підготовленість шкіл до такого великого числа учнів, нестача шкільних приладів та підручників призвело до поганого рівня знань дітей. Більшість підлітків пішли працювати на заводи, ферми, збирали метал, деякі навіть вступали до служб цивільного захисту.

І на останок психологічні проблеми, що призвели до проблем у соціумі.

На нашу думку, в першу чергу, ми маємо забезпечити навчальні заклади безпечними та зручними для навчання бомбосховищами.

По-друге, має більше привертати увагу до психологічного стану учнів та студентів, навчальний процес і раніше не був легким морально, а зараз ще складніше.

По-третє, потрібно більше ширше доносити інформацію і приділяти більше часу навчальному процесу.

Список використаної літератури:

1. У бомбосховищах чи просто неба. Як діти вчилися під час Другої світової війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.google.com/amp/s/hromadske.ua/amp/posts/u-bomboshovishah-chi-prosto-neba-yak-diti-vchilisya-pid-chas-drugoyi-svitovoyi-vijni>

2. Під час Другої світової мільйони дітей навчались у бомбосховищах чи просто неба. А окупанти намагались перетворити школярів Східної Європи на слухняних рабів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.google.com/amp/s/babel.ua/amp/texts/84655-pid-chas-drugoji-svitovoji-milyoni-ditey-navchalis-u-bomboshovishchah-chi-prosto-neba-a-okupanti-namagalis-peretvoriti-shkolyariv-shidnoji-yevropi-na-sluhnyanih-rabiv-istoriya-v-arhivnih-foto>

3. Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly>

4. Освіта під час війни: що змінилося і як це вплине на майбутнє дітей [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/543064_osvita_pid_chas_viyni_shcho_zminilos_ya_i_yak.html

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ
В УМОВАХ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ І МАТЕРІАЛІВ
ІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(21 листопада 2023 р.)**

українською, польською та англійською мовами

Редакційна колегія:
Роман Колісніченко (Гол. ред.) та ін.

Відповідальний за випуск (Тех. ред.): Андрій Калінін

Зверстано в ТОВ «Центрально-Українське видавництво»
Україна, 25006, м. Кропивницький, вул. І. Карпи, 69.
тел. (0522) 24-25-96

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4234 від 15.11.2011р.

Підписано до друку 30.11.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 14,5.
Наклад 100 прим. Зам. № 538.

Друк ТОВ «Центрально-Українське видавництво»
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
25030, м. Кропивницький, вул. Варшавська, 2.
E-mail: 4conference@ukr.net

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ

**КИРОВОГРАДСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКСПЕРТНО-
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР МВС УКРАЇН**

**ВИЩА ШКОЛА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У М. ВРОЦЛАВ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)**

**АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ НАУК «COLLEGIUM BALTICUM»
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)**

**ПОМОРСЬКА ВИЩА ШКОЛА У СТАРОГАРДІ ГДАНСЬКОМУ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)**

**ВИЩА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ, ПРАВА ТА МЕДИЧНИХ НАУК
ІМ. ПРОФ. Є. ЛПІНСЬКОГО У М. КЕЛЬЦЕ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)**

**ПРИВАТНА УСТАНОВА «АКАДЕМІЯ “VOLASHAQ”»
(РЕСПУБЛІКА КАЗАХСТАН)**

**УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ У М. ЛОДЗЬ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ В УМОВАХ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ І МАТЕРІАЛІВ
ІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

21 листопада 2023 р.